

בעזרת השם יתברך

ס פ ר

לקוטי בית אהרן

על חמשה חומשי תורה

חלק ראשון

בראשית עד נח

חלק ראשון יכיל לערך שמונה מאות מאמרים,
הרי זה ילקוט הילקוטים, דרושים נחמדים, נעומים
וישירים, פירושים על כל פסוק ופסוק בסדר, מספרים ישנים
וחדשים, ומאת אאמו"ר זצ"ל, וגם אשר דרשתי לפני דורשי ומבקשי ה'.
וסבצתם כעמור גודנה, אני הצעיר

אהרן אלימלך ראזענבערג

בן לאאמו"ר הרב הנאון המפורסם מוה"ר

יהודה יודל זצ"ל

ראב"ד דק"ק מאַנמרעאל, חומר מגזע ר' יהודה חסיד זצ"ל,
המעתיק ומו"ל ספר הזהר הקדוש בהעתקה עברית,
עם פירושו וזו הזהר, וספר ידות נדרים, והמחבר
חרבה ספרים מפורסמים שכבר נדפסו.

מאַנמרעאל, קאנאדע

הוצאת הוצאת לאינטרנט

www.hebrewbooks.org שנת תשי"ד לפ"ק

צ"ל חנוכה תשע"ד

נדפס ע"י

פרידמאן פרינטינג עם אפסעט קא, אינק

211 איסט בראדוויי, ניו יארק, נ. י.

BIBLE
PART I - GENESIS
with the commentary
L'KUTEI BETH AARON

Copyright 1954 by
RABBI AARON ROSENBERG
5564 Jeanne Mance St.
Montreal, Que., Canada

PRINTED IN U.S.A.
BY
FRIEDMAN PRINTING & OFFSET CO., INC.
211 EAST BROADWAY, NEW YORK 2, N. Y.

הסכמת הרב הגאון הגדול, צנא מלא ספרא, החרף ובקי בכל חדרי תורה, סיני ועוקר הרים, נודע בשערים לשם ולתפארת ולתהלה, חוסר מגזע היחוס והמעלה, לוחם מלחמת ה', הרב הראשי כש"ת מהור"ר יהושע הלוי הירשאהארן שליט"א.

יושב ראש מועד הרבנים דפה, ורב בביהכנ"ס „שילה" מאנטרעאל
ב"ה ד' תצא תשי"ג מאנטריאל

ידידי המופלג בתו"י הרב ר' אהרן אלימלך שליט"א בנו של ידידי המנוח הגאון המפורסם ר' יהודה יודל ראזענבערג זצ"ל שכהן פאר בעירנו, בעהמ"ח ספרים רבים והעתקת ספר „הזהר הקדוש לעברית", הראה לי קונטרסים בשם „לקומי בית אהרן" מאמרים שלקט מספרים הקדושים של מפרשי התורה בדרך דרוש והסידות, וסידר אותם על סדר הפרשיות, ועליהם הוסיף נופך משלו מאמרי דאגרתא ופשטים, כיר ה' הטובה עליו ובקש ממני להסכים עליהם להדפיסם ולהפיצם בישראל.

והיות שליקוטם מספרים הקדושים אינם צריכים להסכמתי כי מקור מקומם טהור וקדוש ומקובל על כל בית ישראל, הנני בזה רק להמליץ על הרב המסדר הנ"ל שאדם חשוב הוא ומחשבתו הטובה נכרת מתוך מעשיו הטובים וראוי הוא שיקובלו דבריו על כל המעיינים בספרו, ובטוח שיעריכו אותו כערכו הנעלה.

ואסיים בברכה לתמכון דאורייתא

יהושע הלוי הירשאהארן

הסכמת הרב הנאון הגדול, צנא מלא ספרא, סיני ועוקר הרים, החרוף ובקי בכל חדרי תורה, חוסר מגזע היחס והמעלה, לוחם מלחמות ה', נשיא הישיבה הגדולה „מרכז התורה“ כקש"ת מהור"ר פנחס הירשפרונג שליט"א סגן ומוכיר בוער הרבנים דפה, ורב בביהכנ"ס „עדת ישורון הדרת קודש“ במאנטרעאל.

ב"ה ג' שופטים שנת תשי"ג מאנטרעאל

הן הובא לפני ידידי הרב החרוף ובקי מופלג בתורה וחסידות מ' אהרן אלימלך ראזענבערג שליט"א בן להרב הנאון המפורסם מ' יהודה יודל ראזענבערג וצ"ל את ביכורי עשתונותיו בשם „לקוטי בית אהרן“ חידושים וכיאורים שלקט מספרים וחיבורים שונים ונ"כ חידושי תורה מאביו הנאון ובקש ממני שאעיין בו ועשיתי רצונו ואת אשר קוותה בו מצאתיו דברים נפלאים וחננו להניד שבחו של אהרן כי מלאכה גדולה וחכמה עשה בזה ללקט פרחי שושנים וראויים המה הדברים לאדפוס אברא כי כל מי שיעיין בהם יתענג בהם. והנני מברכו שהשי"ת יוסף לו כח ועצמה שיוכל להדפיס חידושי תורתו ולהתבסס מאור תורתו לאחרים.

באעה"ח לקיים מקרא שכתוב סלסלה ותרומיד

פנחס הירשפרונג

עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ

ישמחו החסידים ויגילו הלומדים, בעלי תורה, בעלי עבודה, בעלי נמלות חסדים, ואל אלופי וסיודעי, להטות אזניכם, להבין ולהורות פירושים טובים, ודרושים יקרים, וגם רמזים נעומים וישרים, מן ספרים ראשונים ואחרונים, כי בתי „בית אהרן” הוא בית ועד לחכמים, כמו שנאמר „יברך את בית אהרן”. ולי נאה לברך לאל הרועה אותי מעודי שזכני להוציא לאור את ספרי, ספר חדושי תורה שלי, ושמחתי בכל הטוב אשר הטיב ה' עמי, ואודה לה' הטוב שנתן לי כח ועוז לסדר להכין לדפוס את ספרי זה.

„ויאמר אהרן” כבר אמרו חז”ל בש”ס (ב”מ פ”ו) לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, היות שמנהג הוא למחברים להקדים הקדמת דברים לספריהם, אשר בהם יצייר כל מחבר את תחלת ספרו. אמנם אני הגבר בהשלימי חבורי זה לא מצאתי במה להללו ולשבחו, כי זה דברים לקוחים מפי סופרים וספרים קדומים, ושכחה הספר עצמו יגיד.

הנני נותן לפניכם היום את ספרי זה בשם „לקוטי בית אהרן” חיבור נחמד אף נעים, דברים משכילים מתוקים וערכים על חמשה חומשי תורה על כל פסוק ופסוק כסדר ע”פ פרד”ס, מתחילתה עד גמורה ערוכים וסדורים, ועזרת ה' עלי לחברם יחד כמו שנאמר „וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה” ואת אחי אנכי אבקש אשר ישמעון את קולי בבואי אל הקודש, כמו שנאמר „בזאת יבא אהרן אל הקודש”, וזאת היא הברכה אשר ברך משה, וזאת התורה וזאת „ליהודה”.

והנה בדעתי היה בהתחלת ההעתקה לעשותו לחמשה חלקים. אולם כשנמרתי את הכתב יד מן בראשית עד נח, ראיתי והנה הוא לכדו כדי לכרך בפני עצמו. ובאם אוסיף עליו עוד יכבד עלי הוצאת הדפוס. ע”כ אמרתי אחלקם ואשימם בעהשי”ת ל-ג”ן חלקים על ג”ן סדרים דאורייתא, וזה יהי חלק ראשון על הסדרא בראשית עד נח.

ולא באתי בזה לחדש דברים מלבי, רק לאסוף ולקבץ את דברי תורה מאבי זצ”ל, הה”ד „תפוצות יהודה יקבץ”. וגם מספרים ישינים וחדשים, ולסדר אותם על מקומם הראוי להם. אך קצת הערות אשר תמצא בתוך

קישור הדברים מאתי המאסף, והם אשר עלו בדעתי בשעת כתיבה, כמו שנאמר „וממה אהרן בתוך ממותם“.

וגם לקטתי בעמור גורנה את דברי תורה שהי' דרכי לדבר לפני חברים מקשיבים לקולי בישיבת שלוש סעודות של שבת קודש בביהכנ"ס „עדת ישורון הדרת קודש“, וגם בשבת בבוקר אחר התפלה בשעת הקידוש בביהכנ"ס „נופח האר"י“ נאדר-ענד 'בעיר סאנטרעאל, כמו שנאמר „והנה פרח מטה אהרן ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים“.

ותמכתי יתדותי בדברי הרמב"ם ז"ל, מובא בענף יוסף (לע"י ב"ק צ"ב) שכתב שהספר אין צריך להיות כלו טוב, אלא בשביל דבר אחד שחידוש דיו.

אבל ראיתי כי חסדי ה' גברו עלי ועשיתי מכולם חיבור יקר ונעים על התורה, כי דברי תורה של האדם שהיא מחדש המה יוצאי חלצי נפשו, צרכים להיות נמשכים ונשפעים לאחרים ע"י יוצאי חלצי גופו, כמו שנאמר „אהרן אשר בחר בו“ (תהלים ק"ח).

וגם הרבה חדושי תורה שהם בכתובים אבל לא הגיע לידי רק מעמי כתבים הנכתבים שם בעידו בחיים בעיר ווארשא, לאדז, בפולין. ורצונו היה תמיד להיות נרשם בכתב חידושי תורתו שלו, הנאמרים באמת מדי שבת בשבתו, וכמו שנאמר „ויעש בן אהרן“ ואנכי על משמרת עמדת, ובכל יום א' תיכף אחר שבת ה' הכתיבה עלי לחוב, דבר דבור על אופניו כאשר יצא מפיו קודש. כמו שנאמר „יערך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד“. וגם רצונו ה' תמיד להביא לבית הדפוס כל מכתביו הקדושים, בכדי לזכות את הרבים להורות למשכילים אמרי בינה.

וזוה ענין מאמרם ז"ל (יבמות ד"ז) כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעזה"ז שפתותיו דובכות בקבר, ופירש"י ז"ל שם דומה כאלו הוא חי עיין שם.

וכ"כ בס' „בית אהרן“ בשם ר' אהרן הגדול מקארלין ז"ל, לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות, ולא תשימו קרחה, לשון קרח וקרירות. כי רק בין עיניכם לסת, אבל באמת עדיין עומד ומתפלל, וכמאחז"ל (חולין ז') גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחיהן.

וכמאמרם ז"ל ירושלמי שבת (פ"א הלכה ב'), שקלים (פ"ב הלכה ה'), וזה"ק פנחס ד" ר"כ, רב גידל אמר כל האומר שמועה מפי אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו. דכתיב (תהלים ל"ט) אך בצלם יתהלך איש. וכתב ע"ז בספר דגל מחנה אפרים (פ' וירא) נמצא מי שאומר תורה בחייו באמת ואחרי מותו אומרים בשמו אף שהוא בעולם עליון הנשמה הקדושה מתלבשת בצלמו וכתבניתו כמו שהי' בעוה"ז עיי"ש.

ועי' בסה"ק „תורת אמת" (פ' ויקרא) מהה"ק מהרי"ל איגר מלובלין זי"ע וז"ל: כשאנחנו אומרים הד"ת בשמו של הקוה"ם של אותו צדיק, בוודאי יושפע בכח קדושתו כל הטוב הרוחני והגשמי.

וזשארז"ל (אבות פ"א) על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמולת חסדים, היינו לעשות חסד עם גדולי ישראל להדפיס חידושי תורתם, ולומר דבר שמועה מפיהם.

אל אנשי ק"ק מאנטרעאל קולי אקרא, הלא ידעתם כי אדוני אבי מורי הרב הגאון יהודה יודל זצ"ל, שמש פה שמונה עשר שנים והורה ודן בין אדם לחברו, ויגע בשמונה עשר שנים מה שרב מייגע במאה שנים, ע"כ אחלה מאתכם לעשות עמו הכבוד האחרון לאסוף כל איש ואיש ספרו הזה הביתה, למען יהי' לאל ידי להוציא לאור יתר חידושויו, ובזכות זה יהי' מסליצי יושר בעדכם, וגדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם, ותתברכו מסעון הברכות.

ואתה הקורא, אם בעל נפש אתה הפ אונך ושמע דברי חכמים ז"ל, שאמרו בריש ב"ר, ואהיה אצלו אמון, אומן, התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתן של הקב"ה, ושם בפרשה י"ג אמרו נובלת חכמה של מעלה תורה, והיינו מ"ש הכתוב ה' כחכמה יסד ארץ וגו', ואז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ.

ובמדרש (תהלים מזמור ג') אז"ל: לא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאלמלא נתנו על הסדר כל מי שהוא קורא בהם יכול להחיות המתים. לפיכך נתעלם סדורה של תורה, ממולמלים הם שביליה של תורה, שאלמלי ידעו הבריות סדרה של תורה, היו יודעים לרפאות את החולים, ולהחיות את המתים.

ולכך תשית לדברי התייר הגדול רבינו משה ב"ר נחמן שבהקדמת פירושו על התורה כתב ז"ל, ונפשי יודעת מאד ידועה ברורה, כאשר חכמתי קסמה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה הצפונים בביתם הסמונים בחדרה, כרמו, בדבור, בכתובה ובאמירה, כאשר אמר הנביא וכו', לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד, ונאמר פלאות עדותיך על כן נצרתם נפשי וכו'.

ואח"כ התחיל לומר משה רבינו כתב הם' הוה עם התורה כולה מפי הקב"ה, והמעם לכתיבת התורה בלשון הזה, מפני שקדמה לבריאת העולם כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה ע"ג אש לבנת. והנה משה כסופר מעתיק מס' קדמון וכותב, ולכן כתב סתם „בראשית ברא" ולא אמר וידבר אלקים אל משה, אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת פרשת בראשית עד לעיני כל ישראל, מפיו של הקב"ה לאזניו של משה, כענין שאמר להלן, מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה, הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם, כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים, והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז.

וכבר אמרו רבותינו נ' שערי נבראו בעולם. וכלם נמסרו למשה רבינו חוץ מאחד. שנאמר ותחסרהו מעט מאלקים, כל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינת, הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמזות בתיבות או בגימטריאות, או בצורת האותיות הכתובות כחלכתן, או בקוצי האותיות וכתריהם. כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהי' קושר כתרים לאותיות, ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו, ס' תנין הראח להם, יפרש בו כמה אלפים יש בתורה בתנין, וכמה ביתין ושאר האותיות, ומספר התנין של כל אחת ואחת, וכל זה מצא בתורה בפירושה בדקדוקיה ואותיותיה ובקוציה כאשר הזכרתי הנ"ל.

וכתב בעל ס' החסידים (סי' ש"ב) ז"ל, לא תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים, שתקנו הנגונים שלא יאמר נינון של תורה, לנביאים וכתובים, ושל נביאים, לתורה ולכתובים, ושל כתובים לתורה ונביאים, אלא כמו שהוא מתוקן שהכל חלכה למשה מסיני, שנאמר יעננו בקול ע"כ. וראיתי משניות בכ"י עם חנגונות, ואם בתורה שבע"פ כך, כ"ש בתורה שבכתב.

וכבר כתב (רבינו שלמה) בפירושו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב, באי זה ענין הוא בשלשה פסוקים, ויסע, ויבא, וים. ומפני זה ס"ת שטעה בו באות אחת במלא, או בחסר פסול, כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שחסר בו וא"ו אחד ממלת אותם שכאו מהם ל"ס מלאים בתורה, או שיכתוב הוא"ו באחד משאר החסרים, וכן כיוצא בזה. עכ"ד הרב הגדול הזה בתקדמת התורה.

וגם תקופות וגמטריאות פרפראות להכמה, וגם רש"י ז"ל פירש גימטריאות חשבון האותיות ונוטריקון, וכן העוסק בחלוד תקופות שברקיע ולדרוש תיבות שבתורה בגימטריאות, הן הן ממשיכין אותו להכמה שיש בהן חכמה גדולה, וגם גימטריאות הוא חשבון האותיות, כמו "רד"ו" שבה שאמר יעקב רמז שעתידים ישראל לעמוד במצרים ר"י שנה כמנין "רדו". וכן "בזאת" יבא אהרן רמז שעתיד ישראל לעמוד בבית ראשון ת"י שנה, כמנין "בזאת". וכיוצא בהן מר"ת וס"ת ומילואים ונעלמים ושאר דרכי המקובלים.

הבט נא ותראה נפלאות, הנה "תורה" גימטריא "הוי"ה אלהי ישראל" וגימטריא "הויה אהיה אדני צבאות". וכן "משה" גימטריא "אל שדי", וגם "תלמוד" גימטריא "השכינה", וכמה מאלה תמצא במדרשים, וגם בזהר הקדוש. ואולם הנרצה בסודות המקובלים הם דברים עמוקים יען שהגימטריאות ושאר דרכים אינם אלא פתח ותחלה, והוא כמו שכתב הריב"ש בסיומן תרל"ה בפירוש דבריהם, שאמרו באבות, אם אין דעת אין בינה, אם אין בינה אין דעת. והנה רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל היה מקובל וחכם, והיה עוסק הרבה בקבלה לפי שאמר שאין דרך לידע הכוונות ולעבור זולתה.

ובספר (עבודת הקודש) וגם במ' (מצרף לחכמה) ראיתי כתוב שהרב הגדול המיומני כתב בזה הלשון: לסוף ימי בא אלי זקן אחד, והאיר עיני בחכמת הקבלה, ולולי שנתפשטו ספרי בעולם הייתי חוזר בו מכמה דברים שכתבתי ע"כ. הנך רואה איך הרמב"ם וכל הגאונים ידעו וכתבו על חכמת הקבלה, וכמה חכמים נמצאים אצלינו מהראב"ד, ורמב"ן, והרשב"א, והריטב"א, והר"ם מרוטנבורג, ופרקי היכלות של ר' ישמעאל.

, ואשרינו מה מוב חלקנו שזכינו אל ספר הזהר הקדוש שכבר הי' ספר חתום, והיום שיש לנו הספר הזהר שהוא פירוש הזהר הקדוש על התורה, עם העתקת לשון הקודש, וגם הפירוש (זיו הזהר) על פי דרך המקובלים המפורסם מן אאמו"ר המפורסם זצ"ל. ועל ידי זה יוכלו כל באי שערי זהר תורה לכנוס ולטייל בפרד"ס הזהר.

וגם ראיתי בספר נוצר חסד על אבות (פרק ד') מן הגאון קדוש עליון ר' אייזיקעל קאמארנער זצ"ל, שכתב כזה הלשון: יש הרבה שומים שבזרחים מלמוד ספר הזהר הוא חיינו, לו עמי שומע לי בעקבות משיחא אשר הרע וחמינות גובר היו שוקדים כל ימיהם ללמוד ספר הזהר וכו', והיו מבטלים בזה כל גזירות הרעות

כי מצאתי בס' (התקונים) וז"ל: א"ל אליהו לרשב"י רבי, כמה זכאה אנת דמהאי חבורי דילך ותפרנסין כמה עילאי, עד דאתגלייא לתתאי בסוף ימיא, ובגיניה ושבתם איש אל לאחוזתו ואיש אל משפחתו תשיבו עכ"ל. ובזכות העוסקים והמתטפלים בו יבא משיח, כי תמלא הארץ דעה את ה'.

וגם אנחנו „נראה" אותיות („אהרן") פעמים רבים יאמרו המקובלים שכפי הרמז ראוי שיהי' הדין כך, ומ"מ נראה הפוסקים וגדולי התלמוד ופסקו להיפוך.

וראיתי בהסידור מן אדונינו מורינו ורבינו מוהר"ר שניאור זלמן זצ"ל מק"ק לאדי בעל השו"ע והתניא אשר פעם אחד שאלו את אדמו"ר הזקן איך יש לנהוג בדבר שהמקובלים מחולקים עם הפוסקים, והשיב אדמו"ר מסתמא יש לנהוג כהמקובלים. ושאלו אותו הלא הוא בעצמו בשו"ע שלו (סימן כ"ה סעיף כ"ח) כתב שיש לילך אחר הפוסקים. השיב כן כותבים הפוסקים, אבל המקובלים כותבים לילך אחר המקובלים נגד הפוסקים. וזהו טעמו שחיבר אדמו"ר מהודרא תנינא על השו"ע להכריע כהמקובלים.

והרב יש"ר בספר (מצרף לחכמה) כתב שהי' אצלו קצת קונטרסים מקבלת האר"י, והי' מתפאר להראות שחכמת הקבלה קרובה לפילוסופיה. וכן כתב התייר והרב המקובל האלקי מוהר"ר משה בוסרול בפירושו לספר יצירה (פ"א) וז"ל: וחכמת הפילוסופיא הפהורה קשורה בחכמת הקבלה וכו', והכל יעלה לרצון אחד עכ"ל.

והנה קראתי שם ספרי זה „לקוטי בית אהרן” כמו שנאמר וכבוד ה' על „בית אהרן” וזת. וגם ע"פ מ"ש רבינו הרזק בהקדמה זו"ל: וכל אדם צריך לרשום שמו בספרן כמו תנוד"א מתחיל ויגרש את האדם „ויגרש” כמנין „תנא רבי אליהו”. ומדרש תדשא מתחיל „תדשא הארץ דשא”, כמנין „זהו דרבי פינחס בן יאיר”. וסדר עולם מתחיל „מאדם” בנימטריא „יופי” עם הכולל. וכן הוזהר הקדוש מתחיל „בריש” שהוא אותיות „ר' שמעון בן יוחאי”.

ע"כ חובה עלי לרמוז את שמי בשם ספרי, כמו שנאמר „ואת שם „אהרן” תכתוב”, ע"כ קמתי בעזהשי"ת וכתבתי הספר הזה וקראתי בשם „לקוטי בית אהרן” ותיבות „לקוטי בית אהרן” עולה כמספר שמי ושם אבי ואמי, „אהרן אלימלך בן הרב יהודה יודל ואמו חיה חוה”, עה"כ מן שני שמות וגם הספר הזה מתחיל „בראשית ברא” עה"כ מן שני תיבות עולה כמספר שמי ושם זוגתי, „אהרן אלימלך חתנו פריידה”.

ונחזור לענינינו שלא יחשבו שיפסוק לו לאדם היותו שלם במקרא במשנה בתלמוד ובחיקור הדין, אלא עוד צריך שיבין ברזי תורה. וכמו שמצינו בגמרא בכמה גדולים נכסה נפשם ללמוד וללמד חכמת מעשה בראשית ומעשה מרכבה, והם מאמרים מפורסמים וידועים לכל במס' (חגיגה) וכסה דוכתי בגמרא ובמדרשים, ואין להאריך להעתיקם.

עוד אחלי מאת כל קורא בספר זה שלא יקרא במרוצה כדרך הקוראים בספרי אמה, קורא ודולג ומקפץ בינות העמודים, אלא יקראם בשם לב ובעיון נמרץ, כי ידעתי כי כל עוד יוסיף להעסיק בהם, ירוה נפשו דשן ולבו יקבץ דעת, דברי המחבר עבד ליראי ה'.

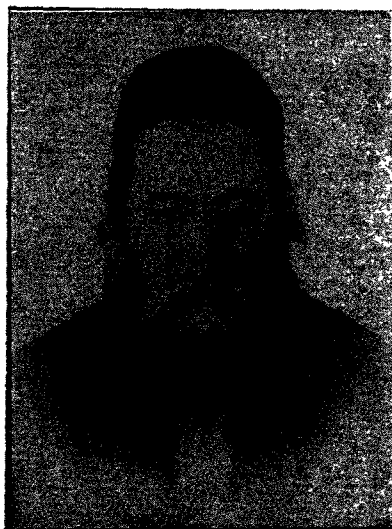
אאמו"ר זצ"ל היה רגיל לפרש ולבאר ג"כ את דברי המדרש, והמבין יבין להרחיב ולברר פירוש הזה שכתבתי בקיצור ענין מעשי בראשית, ולתרוץ בדרך זה הרבה קושיות.

ואני הקטן אהרן אלימלך בן הרב הגאון יהודה יודל זצ"ל, המתניע ומשתדל היטב אודות אמרים הנעימים והיקרים מפי ומפנינים אשר סדרתים בסדר טוב ונכון, וקבצתי כעמיר גורנה לעשותם לספר מיוחד, כמו שאיתא בן יכבד אב.

ואסדר לכם יחוסנו מצד אאמו"ר הרב הגאון המפורסם כש"ת
מוהר"ר יהודה יודל ראזענבערג זצ"ל.

נולד בשנת תר"ך לפ"ק

(1860) בעיר סקארטשיב, מחוז ראדם
במדינת פולין, מגזע רבי יהודה החסיד
ז"ל, ומהרבנים המפורסמים מאד, על
פני כל קצוי ארץ. למד ונתחנך
בישיבות שונות, ותלמוד מובהק של
הרב הגאון ר' מרדכי זאב ז"ל, רב
ואב"ד בעיר סקארטשיב. נסמך להוראה
ע"י הגאונים המפורסמים ה"ת רבי
שניאור זלמן בעל "תורת חסד" זצ"ל
מלובלין, אדמו"ר הצדיק רבי יחיאל
מאיר זצ"ל מאסטרעווע, ורבי זיינ-
וועלע קלעפפיש זצ"ל מווארשא. בימי
צעירותו היה מפורסם כעילוי גדול ובקי
בש"ס ופוסקים, והיה רב ואב"ד בעיר
מארלא. וגם נתקבל כרב וכמו"ץ בעיר
ווארשא שם הוציא עתון תורני בשם

"קול תורה", וגם נתקבל כרב בעיר לאדז חבירה, במדינת פולין. וגם בשנת
תרע"ג לפ"ק, נתקבל לרב ראשי בעיר מארעאנע, ובתרע"ט לפ"ק נתקבל
לרב ראשי לקהלת "עדת ישראל" בעיר מאנטרעאל, מקום שם פעל ועשה
למען כבוד התורה, הדת והיהדות.

וגם מחבר הספרים: ספר "ידות נדירים" על כל כלומר אשר בפירש"י
והר"ן, וגם פלפולים על שיטות הש"ס.
ספר "זהר תורה" והוא העתקת הזהר בעברית, עם פירושו, "זיו הזהר",
המשה חלקים על התורה.

וגם ספר "זהר הקדוש" בהעתקת עברית על תהלים, שיר השירים,
משלי, קהלת.

וגם ספר "פרי יהודה" חידושים על חמשה חומשי תורה על פי פרד"ס
ועיד ועוד.

ונפטר בשיכה טובה ביום כ"ו תשרי, בשנת תרצ"ו לפ"ק, בעיר
מאנטרעאל, בהלקח מאתנו ארון התורה מרן ומארון של ישראל, אבינו אדוננו
מורינו ורבינו הרב הגאון המקובל הקדוש ר' יהודה יודל במוה"ר ישראל
יצחק זצוקלה"ה.

אבל גדולים צדיקים במיתתם והם קרוים חיים, והשאר אחריו ברכה, וחבריו בשלשים ספרים הקדושים והמהורים המלאים חכמה ודעת אלקים בפלפל, הלכה, אגדה, ותרבות ידיעות וכו' כו'.
ויותר ההדושים מכבוד אאמו"ר זצ"ל, יבאו אי"ה בספר „לקומי בית אהרן" אשר אי"ה יצא לאור בקרוב.

ולי אני עבדך עני וכואב עיני נשואות השמים לעורר עלי זכות אבותי הקדושים לעולמי עד אל תעזבינו, ולעת זקנה אל תשליכנו, שלח נא עזרי מקדש.

ועתה אני נותן תודה להשי"ת על אשר זיכני להוציא לאור את הספר הזה „לקומי בית אהרן", כשם שעזרני להתחיל ולסיים ספר בראשית עד נח, כן יעזרני לברך על המוגמר על שאר חלקים אשר המה אתי בכתובים, ולזכות לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן.

המחבר

אהרן אלימלך ראזענבערג שליט"א

בהרה"ג מהר"ר יהודה יודל זצ"ל

ט"ו שבט שנת „הבא לציון גואלנו משיח בן דוד" לפ"ק מאנמרעאל, קאנאדע.

והנהלת הדפוס

מודעה

לידע ולהודיע שכל מה שנוכר או שכתוב בספרים מלת גוי, נכרי, עכו"ם, שונאים אוה"ע וכדומה הכל קאי על העמים הקדמונים אשר היו לפנינו, לא כן העמים בזמנינו אשר נותנים כבוד ויקר לתורת משה ומאמינים בעיקרי הדת והאמונה, וחלילה לנו לדבר, ואדרכה מוזהרים אנחנו לפי דת תה"ק לדרוש שלום ומובתם כל הימים, ולהתפלל בשלומה של מלכות ושריו וכל עמו.

אזהרה

הנני מזהיר בזהירה גמורה, לכל יויד איש לחרפים חיבורי זה, הן במתכונתי והן לא במתכונתי, בשום מדינה שבעולם בלתי רשותי עפ"י הדין אדם יכול לאמור את שלו על כל העולם, וגם איסור השגת גבול ידיע אף בדינא דמלכותא, ולהשומעים יונעם.
המחבר

מפתח לחומר דרושי שבספרי „לקוטי בית אהרן" חלק ראשון בראשית עך נח

49	והיה בקר של יום אחד	17	דרוש לשמיני עצרת
50	יהי רקיע בתוך המים	18	אהבה בכל לב וכל נפש
51	האיך מרומז בתוה"ק הרמב"ם ?	19	בראשית אחר שמחת תורה
51	בכמה דברים נעמר ויעש	20	דרוש קודם מתן תורה
52	דרוש לשבת בראשית	20	ואהבת לרעך כמוך
53	המנוחה מרומז על התורה	21-22	שיכוון בר"ה אלול גם על תשרי
54	ויהי כן אחר ויעש אלקים		שלושה דברים צריך לעשות : לבנות
55	ביום שני לא נאמר כי טוב	24	בית, ליטע כרם, לקחת אשה
56	הטעם שקראו שמים אש ומים		אילו של אברהם נברא מששת ימי
57	הטעם שחסרה אל"ף מתיבת שמים	24	בראשית
	ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא	25	צריך לברך כל הברכות בקול רם
58-59	ימים	25	זוב שמאמין בנסתרות שבתורה
60	ויקרא אלקים ליבשה ארץ וגו'	26-27	שמ"ע וראו מי ברא אלה
61	תדשא הארץ, עץ פרי, עושה למינו	28	אמת מארץ תצמח
62	מניין שבתשרי נברא העולם ?	29	ב' רבתי מן בראשית
63	מניין שבניסן נברא העולם ?	29	דרוש לשבת בראשית
	עץ פרי עושה פרי, והארץ לא עשתה	30	אוהב שלום ורודף שלום
63	כן	31	למה אנו אומרים איזהו מקומן ?
	ביום השלישי נאמר כי טוב שני	32	אמאי מרמז את האמת בס"ת ?
64	פעמים	33	ברא, זה בנין, חיים מזונות
	מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת	34	דרוש מן את השמים ואת הארץ
	ברזל בין ישראל לאביהם	34	סדר אותיות א"ב זכר ונקבה
65	שבשמים	35	כ"ב אתיין דאורייתא
66	בכ"ה באלול ברא את העולם	36	העולם נחרב ונבנה ז' פעמים
67	והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים	37	בי רוח נקרא גם כן שכל
68	לא ימצא עולם אחר זולת עולם שלנו	38	האור שהראה הקב"ה לאדם
69	שכדור הארץ מקושר עם הלכנה	39	כתיב חמש פעמים לשון אור
	שני המאורות הגדולים, מונה	39	אור נקרא בש"ס אור
70	החשבון	40	אדם ראה מסוף העולם ועד סופו
	י"ב חרשי השנה, י"ב צירופה	41	דרוש מאת אאמו"ר ז"ל
71-72	הויה	42	בשם הנר"א מוויילנא
73	כל המזלות משרתים למולד הלכנה	43-44	והיה בקר יום אחר, רמז לר"ה
74-75	קיצור שבילי דרקיע	45	דרוש לר"ה מאת אאמו"ר ז"ל
76	החודש הזה לכם ראש חרשים	45	הכתב יד של אאמו"ר ז"ל
77	ולחבריל בין האור ובין החושך	46	דרוש לכל נדרי מאת אאמו"ר ז"ל
76-79	אדם נברא בר"ה, בערב שבת	46	קץ האחרון של לא זכה בעתה
80	בחמישי השריץ מן המים כל עוף	47	דרוש להבר מצוה בשבת בראשית
81	הדגים יש להם חוש השמיע והריח	48	מפני מה לא כתיב היה ערב

מפתח לחומר דרושי שבספרי „לקוטי בית אהרן" חלק ראשון בראשית עד נח

125-126	ושם הנהר השני נחון	82	התנינים הגדולים, לויתן ובן זוגו
127	דרוש לשבת בראשית	83	פרו ורבו ומלאו את המים
128	מכל עץ הגן אכל תאכל	84	ויברך אותם אלקים לאמור
129	ומעץ הדעת מו"ר לא תאכל ממנו	85-86	ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי
130	כי ביום אכלך ממנו מות תמות	87	ויעש אלקים את חית הארץ למינה
131	לא טוב היות האדם לבדו	88	לחקור אחר אחר חצי אדם וחצי רג
132	דרוש לנשואין	89	נעשה אדם בצלמנו כדמותינו
133	דרוש לנשואין מאחי הרב ז"ל	90	הש"ת עם האדם נעשה האדם
134	זכה עזר לא זכה כנגדו	91	המלאכים התנגדו לבריאת האדם
135	דרוש לנשואין מאמור"ר ז"ל	92	ויברא אלקים את האדם בצלמו
136	מה שאמרו הברכות בלשון קללות	93	למה ברא חיה בצורת אדם
137	וכל אשר יקרא לו האדם	94	אף אדם הראשון יצא מהול
138	נפש חיה הוא שמו	95	פרו ורבו ומלאו את הארץ
139	ולאדם לא מצא עזר כנגדו	96	איזה עניינים בתוארו איש ואשה
140	ויקרא האדם שמות לכל הבהמה	97	מצוה אחת יש בהסדרה בראשית
141	ויפל ה' תדרמה על האדם ויישן	98	ארבעים יום קודם יצירת הולד
142	ויסגור בשר תחתנה	99	פרו ורבו כנגד תיבת „האזינו"
143	ויבן ה' אלקים את הצלע	100-101	ויהי ערב ויהי בקר יום הששי
144-145	זאת הפעם עצם מעצמי		מפני מה לא אמר ויהי ערב ויהי
146	על כן יעזב איש את אביו ואמו	102	בקר יום שביעי ?
147	והיו לבשר אחד	103	חייבת האשה בע"ש בהדלקה
148	דרוש לתנאים	104	ויהי ערב, יום הששי, ויכלו השמים
149	ויהיו שניהם ערומים ולא יתבששו	105	ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו
150-151	והנחש היה ערום מכל חית	106	רמז עונתן של ת"ח בליל שבת
152-153	מפרי עץ הגן נאכל	107	ויברך אלקים את יום השביעי
154	לא תאכלו ממנו ולא תנעו בו	108	טעם שבת שמא דקוב"ה
155	לא מות תמותון	109	טעם לאכילת דגים בשבת
156	ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים	110	תולדות השמים והארץ בהבראם
157	ותקח מפריו ותאכל	111-112	ביום עשות ה אלקים
158	ותתן גם לאישה ויאכל	113-114	ואד יעלה מן הארץ
159	ותפקחנה עיני שניהם	115	ויהי האדם לנפש חיה
160-161	וישמעו את קול ה' אלקים	116	מיום הולדו עד יום מותו
162	ויאמר לו איכה	117	ויפח באמיו נשמת חיים
163-164	ויאמר את קולך שמעתי	118	בזה הפסוק ברא מהר"ל את הנולם
165	המן העץ אכלת	119-120	וימנע ה' אלקים נן בערן מקרם
166	היא נתנה לי מן העץ ואכל	121	ועץ החיים בתוך הגן
167-168	האשה אשר נתתה עמדי	122	ונחר יצא מערן להשקון הגן
169	ויאמר לאשה מה זאת עשית	123-124	מה שמו של הנהר יובל שמו

מפתח לחומר דרושי שבספרי „לקוטי בית אהרן“ חלק ראשון
בראשית עד נח

210	ויקח לו למך שתי נשים	170	הנחש השיאני ואכל
211	ותלד ערה את יובל	171	ארור אתה מכל הבהמה
212	ואחות תובל קין נעמה	172-173	ועפר תאכל כל ימי חיך
213	כי שבעתים יוקם קין	174	על נחונך תלך, ואיבה אשית בינך
214	נשי למך האזונה אמרתי	175	ואל אישך תשוקתך
215	וידע אדם עוד את אשתו	176	כי שמעת לקול אשתך
216	ושתנם הוא יולד בן	177	וקוץ ודרדר תצמיח לך
217	זה ספר תולדות האדם ונו'	178	חמא של אדם הראשון
218	ברמות אלקים ברא אותו	179	רמו לתחית המתים מן התורה
219	זכר ונקבה בראם, ויברך אותם ונו'	180	ויקרא האדם שם אשתו חוה
220	ויקרא את שמו שת	181	ויעש כתנות עור וילבישם
	ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את	183	הן האדם היה כאחד ממנו
221	את שת ונו'	184	ה"ו, אין להם בן זוג
222	ויהיו כל ימי אדם אשר חי ונו'	185	ויגרש את האדם
	ויהי חנוך חמש וששים שנה ומאת	188	ותהר ותלד את קין
223	שנה	188	ותוסף ללדת את הבל
224	ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו	189	אשתו של קין „קלמאנא"
225	ויחי למך שנים ושמונים שנה ונו'	190	ותוסף ללדת את הבל אחיו
226	ויקרא שמו נח	191	ויבא קין מפרי האדמה
227	ויחי נח בן חמש מאות שנה ונו'	192	וישע ה' אל הבל ואל מנחתו
228	ויהי כי החל האדם לרב ונו'	193	ואל קין ואל מנחתו לא שעה
229	מרכיבו הגר"א זצ"ל מוויילנא	194	דרשה צמר ופשתים
230	ויראו בני האלקים את בנות האדם	195	הלא אם תיטיב שאת
231	בשנם הוא בשר ונו'	196	ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו
232	והיו ימיו מאה ועשרים שנה	197	פרעה מלך מצרים, מורע קין הוא
233	הנפלים היו בארץ בימים ההם ונו'	198	זה הבל שנכם עליו קין ויהרגהו
234	בני אדם גדולי הקמה והם הענקים	199	ויאמר ה' אל קין אי' הבל אחיך
235	וירא ה' כי רבה רעת האדם ונו'	200	השומר אחי אנכי
236	וינחם ה' כי עשה את האדם	201	קול רמי אחיך צועקים אלי
238	ויאמר ה' אמתה את האדם ונו'	202	ועתה ארור אתה מן האדמה
241	ונח מצא חן בעיני ה'	203	מן האדמה אשר פצתה את פיה
244	מדוע אין מברכין על נתינת צדקה	204	ויאמר קין אל ה' ונו'
	וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות	205	הן גרשתי אותו היום
245	ונו'		וישם ה' לקין אות, לבלתי הכות
246	ונח מצא חן	206	אותו
247	שנאמר ה' יברך את עמו בשלום	207	באיזה אות מן השם הגדול והקדוש
248	דרוש לשבועות מאאמו"ר זצ"ל	208	לכן כל הורג קין שבעתים יוקם
251	דרוש לבר מצוה מאאמו"ר זצ"ל	209	וידע קין את אשתו, ותלד את חנוך

ספר

לקוטי בית אהרן

דרוש לשמיני עצרת

„בראשית ברא” בגימטריא „בראש השנה נברא”

איתא בגמרא רבי אליעזר אומר בכ”ה באחול נברא העולם, שנאמר: זה היום תחילת מעשיך. נמצאת ביום ראש השנה נברא אדם הראשון, רהיננו בכ”ה באחול התחלת בריאת העולם היתה, וישראל עליו במחשבה תחילה, כמו שנאמר: בראשית בשביל ישראל שנקרא ראשית. ע”י התורה שנקרא ראשית. והנה אמרו חז”ל (סוטה ב’) ארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני, וכדוגמא הנה ארבעים יום קודם כ”ה אלוז היא זמן שלפניו ט”ו באב, ישראל עליו במחשבה. ואיתא בגמרא שלא ה’ ימים טובים לישראל בט”ו באב וכיום כפורים, שבהן בנות ישראל יוצאות במחול בכרמים, ומי שאין לו אישה יפנה לשם, ואומרות בחור שא עניך וראה, מה אתה בורר לך.

ואיתא שם בגמרא: בשלמא ביום הכפורים יום מחילה וסליחה, יום שנתן בו לוחות אחרונות, ותנה הלוחות הם קדושין מהקב”ה לכנסת ישראל, שייך בו יום טוב שבהן בנות ישראל יוצאות במחול, אלא בט”ו באב מה הטעם שתקנו בכל שנה יום טוב, שבנות ישראל יוצאות במחול? ונאמר בו כמה טעמים בגמרא.

ונראה כי הטעם שעושין יום טוב בט”ו באב כנ”ל. בכ”ה באחול התחלת בריאת העולם ה’, וארבעים יום קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני, וכדוגמא הנה ארבעים יום קודם כ”ה אלוז היא זמן שלפניו ט”ו באב, וזה נקרא יום טוב שמזווגים זוגים שמכריזין בת פלוני לפלוני.

ובאופן שני, מפני מה תיקנו יום טוב בט”ו באב? כי זה היום שהותרו העבטים לבוא זה בזה, ולהתחתן זה בזה, ויום שהותרו שבט בנימין להתחתן, בט”ו באב ה’, כמו בן תקנו בכל שנה יום טוב בט”ו באב, להתחתן זה בזה, שבנות ישראל יוצאות במחול, ומי שאין לו אישה יפנה לשם.

והנה בריאת אדם הראשון ה’ בר”ה. הרי מ”ה ימים קודם ה’ כביכול עלויה במחשבה, וזה מ”ה גימטריא אדם, וזה שנברא אדם הראשון. ו”ש אתם קרוים אדם. ואין ע”ה קרוין אדם. נמצאת ביום ר”ה נברא אדם הראשון. וזה „בראשית ברא” בגימטריא „בראש השנה נברא”.

וכן האדם נדון בר”ה על חייו ובניו וכל צרכיו, ומפני שבו ביום נברא אדם הראשון, ובו חטא, ובו נגרש מגן”ע, ובו עשה תשובה ונסלח לו. וזה שאנו אומרים,

זה היום תחילת מעשיך, זכרון ליום ראשון. וזה שאמר: אם אין כפרה לבניך בר"ה, יהי' ביום"כ, וא"ל יהי' בהו"ר.

וגם דע כי יוה"כ היא בי' יחודש, ויום טיב של סוכות אחר ה' ימים, הרי ט"ו ימים, והו"ר אחר ו' יום, הרי כ"א יום, תרביע כ"א פעמים כ"א יעלה תמ"א, למפרע היא אותיות "אמת", וחתמו של הקב"ה אמת וזוה החתימה היא בליק הו"ר. וזה בראשית ברא אלקים ס"ת אמת, וגם בראשית ברא בנימטריא בראש השנה נברא".

ומשום זה אנו מתחילין "בראשית ברא" אחר שמחת תורה, בשבת אחרונה מתשרי, ואינו נזכה בשבת זה לרוחו של משיח בזכות התורה, ובזכות התשובה, אמן. מה יסדרשתי בביהכנ"ס נוסח האר"י נארדענר בשמיני עצרת במאנטרעאל.

לחבר תיבת בראשית עם תיבת לעיני כל ישראל

איתא בספרים לנעוץ סופו בתחילתו. סמוכות סוף התוה"ק לתחילתה, כלל היר החזקה וכלל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, בראשית ברא. והיינו שע"י היר החזקה וגו' זה קריעת ים סוף, כמבואר ברמב"ן עה"ת: אשר עשה משה "היה" לעיני כל ישראל, כדי לתקנם שלא יזכו רק אחר עיני השכל, רק בראשית ברא "היה נימטריא שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, רהיינו אמונה פשוטה" בלי שום התחכמות, וע"כ בראשית פו' בירושלמי בהכמתא. והיינו כי בראשית בתחילתה, צריכים להיות בבחינת שמע ישראל וגו', באמונה פשוטה, ואח"כ שכבר נקבע אצלו האמונה, מותר לפתוח העינים ולדיק גם אחר השכל ואחר העינים, שזה היא רוא דק"ש. וזה עשה משה, מדישון תיקון, לעיני כל ישראל, והבן (כדברי פרי עץ עה"ת).

לחבר תיבת בראשית עם תיבת לעיני כל ישראל

בסיום התורה ובהתחלת התורה, נרמז כי המצוה עלינו לאהבה את ה' בכל לבבך ובכל נפשך, ובכל מאדך, כמו שכתוב ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך, ובכל נפשך, וככל מאדך, שסוף תיבת ישראל וראש תיבת בראשית הם אותיות "לב" להזרות על ככל "לבבך", וסופי תיבות ישראל בראשית בנימטריא "נפש", לרמז על ככל "נפשך". והר"ת לעיני כל ישראל בראשית ברא אלקים, בנימטריא

(1) בענין האמונה יש כמה מדרגות. אמונה פשוטה הינו אמונה מצד הקבלה, ובונה הימנה היא האמונה המשותפת בידיעה, שהוא בחינת הבינה. וענין האמונה מצד הקבלה היא מיוחסת לחוש השמוע, ממה ששומע מפי אבותיו, אבל המשותפת בידיעה היא בחינת חוש הראייה, שמכיר ורואה בעיני שכלו, אמיתות הדברים, והבן.

מאדך, כי זה כל התורה, "ואהבת לרעך כמוך" כי התורה מתחלת "בראשית" בגימט' במספ"ק י"ג כמספר "אהבה" וכמספר "אחד". ובזכות אהבה ואחרות בין אדם לחבירו, שהיא היפך מן שנאת חינוך, רק אהבת חינוך, נזכה לגאולה שדימה בב"א. מאת ארמו"ר הקדוש ר' יהודה ליב איגר וצוקקדה"ה מלובלין (בספר תורת אמת).

בפסוק ואהבת לרעך כמוך

שמעתי בשם הגה"ק רב שר שדום מבע"זא, שאמר שקשה מאוד לבוא למדריגה זו לאהוב את רעהו כמוהו. אך באמת אם האדם הוא שפל בעיניו, הנקל מאוד להגיע למדריגה זו, ויאהב את חברך כמוהו. והנה האות הסמוכה לאות ר' היא ש', הסמוכה לאות ע', הי פ', לאות כ', הוא ה', והם אותיות שפל. וז"ש ואהבת לרעך, כלומר שתאהב ותבחר בהאותיות הסמוכות לאותיות "רעך", היינו שתהיה שפל בעיניך, אז תוכל לאהוב את רעך כמוך.

איתא (במדרש פנחס) בשם הרב, פרים האב איך בעסער ליב ווי קדגו. און איי פרים, און איי קדגו, האב איך בעסער ליב גוט. כמו שהפסוק משבח את שמואל שהיה טוב עם אלקים ועם אנשים.

ואיתא (בספר חסידים סימן שכ"ג) שיותר טוב להתחבר עם ע"ה שהוא וותרן בממונו, מלהתחבר עם ת"ח קמצן וקפדן.

לעיני כל ישראל בראשית ונ'

מתחילין בראשית אחר שמחת תורה, אז דניסן ראשון לחדש אלבנה, וישראל מונין ללבנה, כמ"ש (ב"ר פ' ו'). ולמה לא תיקנו שיתחילו בראשית אחר פסח ויסיימו בפסח? אך בגמרא (ר"ה י"א) דר"א דבתשרי נברא העולם, בתשרי עתידין להגאל, ודר' יהושע דבנימן נברא העולם בניסן עתידין להגאל. והענין דבפ' בראשית כתוב ורוח אלקים מרחפת ע"פ המים, ובמ"ר זה רוחו של משיח וכו'.

דר"א שבתשרי נברא העולם, הסדר הוא שיהי' הגאולה בתשרי כלומר, שבר"ה יהי' התעוררות התשובה ע"י תקיעת שופר, כמו שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, ואח"כ יוהכ"פ לתקן כל העבר, ואח"כ סוכות זמן שמחתנו ('). ומלחמת

(1) זמן שמחתנו, זה ג"כ שמע"צ שהיא בחינת חכמת שלמה. לזה בא בגמר כולם, כידוע. ששמע"צ היא אושפיזא דשלמה וגם יום טוב גימטריא "חכמה". ולזה מאיר אחריו השבת בראשית שהיא ראשית חכמה. וכן תרגום יונתן על בראשית בחוכמא. וראשית חכמה יראת ה' שמרומז ג"כ בתיבת בראשית, כידוע מתיקוני זהר, בראשית אותיות ירא'שבת.

נומ"נ בסוכות'), ואף שע"י התשובה זמן הנאולה תמיד, כמש"נ היום אם בקולו

תשמעו כמ"ש (סנהדרין צ"ח) אך בעתה יהי' התעוררות התשובה מצד השי"ת.

והר' יהושע שבניסן נברא העולם, נברא אז רוחו של משיח, שיהי' הנאומה בניסן, כשיהי' בעתה, ויהי' הסדר כמו נאומה מצד השי"ת, שיהי' מכות. ויתבררו ישראל בכל העשר מדות, ויהי' הנאולה מצד השי"ת.

וע"כ תיקנו שיסיימו התורה בתשרי ואחר סוכות, אף שראוי שיעדין לא הי' התיקון בראוי, מ"מ כל החורש מוכן ומסוגל לתשובה, ושבת מוכן לתשובה, וכבר אמרנו ד"כ עזרת שבת בשבתו, שכל שבת יש לו קדושה מיוחדת לאותו שבת, והקדושה הוא קדושת הפרשה שקורין בשבת זה, וקדושת פרשת בראשית הוא שיזכו לאור רוחו של משיח. וע"כ מתחילין בראשית בשבת אחרונה מחורש תשרי, שקדושת הפרשה הוא שיזכו לאור רוחו של משיח בזכות התורה, ובזכות התשובה ב"כ אמן. מאת ארמו"ר הגאון הקדוש רבינו צדוק הכהן זצק"ל מהובלין (בספר פרי צדיק)

דרוש קודם מתן תורה

לעיני כל ישראל בראשית וגי'

אות למ"ד מן ישראל, ואות בי"ת מן בראשית, הם אותיות "לב", דרמו שעיקר כל התורה היא שנלמד ממנה להיות לנו לב טוב. כל זה נרמז בסיום והתחלת התורה. ועתה תנה לבך הטוב ותראה דמיות "לב" בתורה, היא רק בחשבון ל"ב תיבות, מן בראשית עד תיבת "טוב", ותיבת טוב היא בפירוש בתורה.

וזה מה שנאמר במשנה מסכת אבות: צאו וראו איזה דרך טובה שירבק בה האדם. ר' אליעזר אומר עין טובה, ר' יהושע אומר חבר טוב, ר' יוסי אומר שכן טוב, ר' שמעון אומר הרואה את הנולד, רבי אליעזר אומר לב טוב. אמר להן, רואה אני את דברי ר' אליעזר בן ערך, מדבריהם, שבכלל דבריו דבריהם, עה כן צוני השי"ת לספור קודם מתן תורה ארבעים ותשעה ימים, וזה ימי הספירה, מן פסח עד שבועות מ"ט ימים, כמנין "לב טוב". ואין טוב אלא תורה, שנאמר: כי דקה טוב נתתי לכם תורתי, כרי שתהי' לכם ישראל לב טוב. ואח"כ היא יום קבלת התורה, וע"כ נקרא התורה טוב, מפני שבה נגנז האור כי טוב.

וזה בהשלים כספירה מספר "לב", דהיינו לב ימים, ע"כ יום הזה התחלת "טוב" ימים למתן תורה, הנה יום הזה ל"ג בעומר, אז מתגלה הטוב, אור הגנוז

(2) גוג ומגוג עולה עי' כנען כל עי' אומות. כי אז ימלך צוג ומגוג על כל עי' אומות.

וכולם יבואו יחד על ישראל. וכשיגאל ישראל מידם אז יהי' הושענה רבה.

(כתבי האר"י)

בתורה, זה ספר הזהר הקדוש מן ר' שמעון בן יוחאי, שנתגלה בה כל סודות התורה. ע"כ נקרא ספרו הקדוש "זהר" אור הגנו בתורה שנתגלה רזי התורה, כי "רוז" גימטריא "אור", ואיתו האור נקרא טוב, כמ"ש וירא אֵיכֶם אֶת הָאֹרֶךְ כִּי טוֹב, "את האור" גימטריא תרי"ג, כי זה תרי"ג מצות שבתורה, כי טוב, וזה שמרומז "לב טוב" קודם מתן תורה.

וזה מרומז ג"כ מן הפסוק "ואהבת לרעך כמוך", כי תרי"ג אותיות נמצא מא"ף דאנכי עד מ"ד מן תיבת "לרעך". וזה הפשט וכך אשר ירעך. ומסיים "ברעך" לפי שהי' יסוד התורה "ואהבת לרעך כמוך". וזה ג"כ מרומז לעיני כל ישראל בראשית. אות ה' מן ישראל, ואות ב' מן בראשית זה אותיות "לב" שעיקר כל התורה הוא "ואהבת לרעך כמוך" זה "לב טוב". וזכוכת אהבה ואחדות ושלום, נזכה לגאולה שלימה ב"ב אמן

מה שאמרתי בבהכנ"ס נוסח האר"י נאָרדענר בשבת קודם מתן תורה, במאָנטרעאָל.

לְעִינֵי כָל יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשִׁית תּוֹ

קטיר סוף התורה לתחלתה עפ"י מאמר חו"ל, תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית שתהי' משועבדת לתורה, וזה נרמז בקשור התורה, "כל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל", באיזה כח עשה אותם? יען "בראשית" התנה הקב"ה עם הטבע, שתהיה משועבדת לישראל.

בראשית אותיות רמז בתשרי נברא העולם

כתוב בספר בשם סה"ק "בית אהרן" שכתב לבנו, שיכוין בחודש אדר, גם עד חודש תשרי, א"כ ראוי ונכון דומר הבאים בשעת שמכריזין חודש אלול עכ"פ. ור"ת שג "אלול": לחיים ולא למות אמן, לשובע ולא לרזון אמן, לברכה ולא לקללה אמן, ולכך איתא בכתבי האר"י ז"ל, שאלול עם הכולל גימטריא "חיים", כשישראל יש להם יראה בימים הקדושים הגדו, מתברכים בשנת חיים.

מנהג הוא בכל תפוצות ישראל, לאתחילי בתקיעת שופר משנכנס אלול, ודרש מהר"י סנ"ל דאז אין מתחילין לתקוע בהכנסת ר"ח בערב, אך בשחרית יום ראשון שג ר"ת, משום דמאותו יום עד יום הכפורים מ' יום כנגד מ' יום ששהה מרע"ה בהר, לקבל לוחות האחרונות. ומרע"ה בהשכמת הבוקר עדה, כמו שנאמר בסדר (כי תשא) ועזית בבוקר, והוא היה בר"ח אלול. וכן פרש"י שם ג"כ, וירד ביום הכפורים להודיע לישראל שנתכפר עון העגל.

לעיני כל ישראל בראשית ברא וגו'

לפי מה שאיתא שבתחלת הבריאה התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, שעל מנת כן נבראים, שאם יצטרכו לשנות מטבעם לצורך ישתנו. וזה הפשט לכל האותות והמופתים והיר החזקה, זו קריעת ים סוף ועשר מכות, אשר עשה משה לעיני כל ישראל. זה בראשית ברא אלקים בתחילת מעשה בראשית.

(חת"ם סופר)

"בראשית" אותיות "בתשרי" נרמז בתשרי נברא העולם. חסר א' שיהי' בראשית. זה הוא אדם שנברא בתשרי, ופתח בב' שזה הוא לשון ברכה. וזה רמז מן התורה, שבתשרי נברא העולם, והלכה כר"א.

(תקוני זהר)

ענין ומעם המנהג שנוהגים כל מפרשי התורה לקשר סוף התורה לתחלתה הוא, להראות נצחיות התורה, כי כל דבר שיש לו התחלה וסוף, הוא כבר מוגבל בזמן, ואינו עוד נצחי.

(הדרש והרעיון)

לעיני כל ישראל בראשית ברא וגו'

לחבר סוף התורה לתחילתה, צריך להקדים מה שנאמר אין הקב"ה מחזיק כדי ברכה לישראל אלא השלום, דכתיב: ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום. מה זה תיבת "כלי" ורכז בזה דתיבת משה לעיני כל ישראל, ר"ת "כלים", דרמז בזה דעיקר אצל האדם לעשות עצמו כדי. דהיינו, כמו שנאמר: אין הקב"ה מחזיק כלי ברכה לישראל אלא השלום, ולכן העיקר לראות שיהי' בלי מוכן לקבל הברכה. וזה מה שהתחיל התורה בראשית, שזה ראשית הכל שיהי' בבחינת כלי, ויהי' כל אחד מישראל בלי מוכן לקבל השלום. ולמה תיקנו הקדמונים בזה הזמן, ולא בימי פסח ושבועות, מחמת עבודת ר"ה, ויוה"כ, וסוכות. נעשה בשמ"ע בחינת "כלי", משום התשובה בר"ה ויוה"כ פ' בין אדם לחבירו. כדאיתא: שעבירה בין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. ואז יהי' נעשה כל אחד מישראל כדי מחזיק ברכה, משום השלום שיהי' בין אדם לחבירו. וגם אותיות כלי ר"ת כהנים ליום ישראלים. וזה בחינת כלל כל ישראל, שיהי' שלום ביניהם. ואז יהי' כדי מחזיק ברכה לישראל.

וזה הפשט בראשית ברא אלקים, ע"י שמתקנים בחי' הכלי, שיהי' שלום בישראל, מתקנים ג"כ את בחי' אלקים, דהיינו את הדינים שיהי' רחמים. וגם השכינה נקראת שלום, כר"א ויקרא לו ה' שלום, ואז יהי' ה' יברך את עמו בשלום, והיתה דה' המדוכה. בזכות השלום יבא משיח צדקנו ב"ב.

מה שאמרתי בבהכנ"ס עדת ישורון הדרת קודש בשמיני עצרת, במאגנטרעאל

לְקוּמִי כָּל יִשְׂרָאֵל בְּרֹאשִׁית הַגּוֹ'

בקשר סיום התורה בתחילתה שמסיימת באות ל', ומתחלתו באות ב', זה אותיות "לב", שעיקר כללות כל התורה תהיו רק בדב. כי רחמנא לבא בעי. אמנם השגת הלב טהור, באמת באה ע"י היראה האמיתית, כמ"ש ראשית חכמה יראת ה'. ועיקר היראה הוא בשמירת הברית קודש. וענין קדושה זו נרמז ג"כ בקישור סיום התורה והתחלה, שם"ת ישראל בראשית גימטריא "צדיק יסוד עולם". והר"ת ישראל בראשית גימטריא י"ב, כמספר "שבטי ישראל", רומז שהקדושה הזאת של צדיק יסוד עולם, ה' יורש כל שבטי ישראל.

(מבשר צדק)

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ

בז' תיבות של הפסוק בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, נמצאות כ"ח אותיות. ואליהן נאמר: כ"ח מעשיו הגיד לעמו. עוד נאמר: ועתה יגדל נא כח ד', כנגד כ"ח אותיות אחרות, שיש בז' תיבות של "יהא שמא רבא מברך לעלם ולעמי עלמא". וע"ז אמרו: העונה אמן יהא שמא רבא בכל כחו. קורעין לו גזר דינו וכו'. וגם כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשי בראשית.. ובאותן כ"ח אותיות של מעשי בראשית ננוזות עוד י"ד אותיות אחרת, שהן הוי"ה אלהינו הוי"ה. וביחד הן מ"ב אותיות, נגד השם מ"ב. וזהו שאמרו יודע היה בצלאל לצרף האותיות שבהן נבראו שמים וארץ. והן כ"ח אותיות הנמצאות בז' תיבות של הפסוק "בראשית ברא אלקים את השמים את הארץ".

ועל זה אמרו: כל העונה אמן בכל כחו, כיון שצריך לכוין באמן ביחוד השני שמות כזה יאהדונוה"ו. כי עולה במספר אמן. כי שם זה במספר קטן עולה כ"ח, כלומר ייכוון אל זה היחוד, וכן בפסוק "וידבר אלקים את כל הרברים האלה לאמר", יש בו ג"כ ז' תיבות וכ"ח אותיות, כראיתא בכתבי האר"ז"ג.

בראשית ברא הגו'

במדרש הנעם איתא זו"ל: רבי יוחנן פתח בחכמה יבנה בית. שלשה דברים צריך אדם לעשות בדרכי העולם ואלו הן: לבנות בית מושבו, ליטע כרם להתפרנס בו, ואח"כ לקחת לו אשה ולהוליד בנים לפרנסם בהם. ולא כדרך השוטמים הלוקחים אשה בתחילה ואח"כ נוטעים כרם ואח"כ בונים בית. וביותר צריך להיות כך בזמן שהעולם טרור אחר הפרנסה, שצריך לכוון בית בתחילה ולהכין פרנסה. כי פרנסה בגימטריא נשמה. ואח"כ לקחת אשה, ויוכל לעבוד כבוראו ולעסוק בתורה. כמו שאמרו חז"ל: אם אין קמה אין תורה. וממי אתה למד מהקב"ה, קודם בנה בית והכין כל מיני פרנסה ומזונות, וראחר שהכין הבית והפרנסה, ברא את האדם ואשתו

והולידו בנים ועשו ישוב הבית. וע"כ התחילה התורה עם בראשית. כאשר תבין באותיות "בראשית" תמצא צירוף "בית-ראש" כלומר בית הוא ראשית, והכל ענין אחר. ועם כל זה צריך האדם להשתדל בדרך ארץ, ולעשות עתים לתורה, שיהי' עמלו בשני הדרכים האלו, מפני שיגיעת שניהם משכחת עון. וכן איתא ברמב"ם (הלכות דעות): דרך בעלי דעה שיקבע לו דאדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה. ואחר כך יקנה בית דירה ואחר כך ישא אישה. שנאמר: מי האיש אשר נטע כרם ולא חלה. מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו. ומי האיש אשר ארש אישה ולא לקחה. אבי הטפשין מתחדין לישא אישה ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות, או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקדלות: אישה תארש. בית תבנה. כרם תטע, כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שגא תצליח את דרכיך. ובברכה הוא אומר ויהי דוד ככל דרכיו משכיל וה' עמו. עכ"ל.

בראשית ברא אלקים וגו'

דמה נאמר ברא אלקים, ולא ברא ה'. דהנה השם הוי"ה ב"ה מורה כי הוא היה, הוה ויהיה, בלי כיטול לעולם. ואם הי' נאמר בראשית ברא ה' את השמים וגו', לא הי' עומדים להתבטל. וע"כ נאמר אלקים, שהוא עולם החרוב. ובוה פירוש מה שאמר יעקב: אכן יש ה' במקום הזה. (וכיון שיש שם השם הויה ב"ה, אינו עתיד ליחרב, כי הוא סוד הי' הוה ויהי, וא"כ) ואנכי לא ידעתי, אין זה כ"א בית אלקים. עולם החרוב עכ"ל (של רבינו צבי).

"בראשית" צירוף "ירא-בשת". אלו שתי מדות נצרכות להיות אצל כל אדם. זאת היא ראשית העבודה, יראה עם בושה וכך אמרו חז"ל: מי שאין לו בושה, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

(תקוני זהר)

בראשית צירוף בראשית. שנאמר: כי ביה ה' צור עולמים, י"ה שתיים. הוי"ה הרי שש. הא למדת שבאילו וא"ו אותיות ברא אלקים את השמים ואת הארץ. וגם בראשית זה רמז שאיל של אברהם אבינו נברא מששת ימי בראשית. בראשית זה צירוף בראשית, והקורא משמאל לימין זה תיבת תיש-ברא. זה איל הנקרא תיש.

(הגר"א זצ"ל)

בראשית ברא אלקים וגו'

בראשית צירוף אתר-יבש רמז על מה שכתוב ונהר יחרב ויבש. ולכך ברא אלקים כלומר, נתחזק ונתגבר מרת הדין, וישראל צועקים ואין נענין, ככתוב: אז יקראוהו ולא אענה. וכך זה בשביל שעושים תורה יבשה בלי סודות ורזי התורה.

שהם על פי חכמת הקבלה. ואומרים שאין בתורה אלא פשטיות¹). דבר זה גורם שמסתלק נביעות המעיין מן הנהר והגן הירוע וגורם עניות בעולם ואריכות הגלות. אוי לו לאותו האיש, מוטב לו שלא הי' נברא בעולם משנברא.

בראשית ברא אלקים תו'

בראשית ברא אלקים ר"ת "בב"א" שער"ז קראו רו"ז לריני ממונות בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, שתרגום יונתן כתב בראשית בחובסא. ואמרו רו"ז: הרוצה להחכים יעסוק בריני ממונות, שחלק מחכמתו יתברך ליריאו. (צמח צדכי)

"בראשית" נוסריקון בקול רם אכרך שם ה' תמיד, מכאן רמו שיש לנו כדרך כל הכרכות בקול רם, כדי שיוכלו השומעים לענות אמן.
 "בראשית" נוסריקין אור תורה רבי שמעון בן יוחאי, וזה אור תורה, שנקרא הזהר הקדוש, שחיבר ר' שמעון בן יוחאי.

בראשית ברא אלקים תו'

ראשי תיבות את השמים ואת הארץ, אהו"ה שבו נבראו שמים וארץ. א"ה, בו נבראו שמים, ו"ה בו נבראת הארץ וכל מה שנמצא בה. והוא נותן השתוקקות בכל העצים והעשבים שכארג. וזהו שאמרו: אין דך כל עשב ועשב מדמטה שאין עליו מאדך מדמעה שמכה אותו ואומר לו גרל. שנאמר: (איוב ל"ח) הירעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ.
 ((מרש הנעלם))

בראשית ברא אלקים תו'

אלקים זה מרת הרין, שכן מספרו "הוא ריין". אבל שם שג' ר' מרת הרחמים, שכן בא"ת ב"ש עולה מספר שם ד' מצפ"ץ, ומספרו ברחמים. ועוד ששם בן ר' הוא שם העצם המורה על אמתתו, ואמתתו הוא הטוב הגמור המשפיע לכל הנמצאים. ומה שבא להגיד דך שטוב הוא לאדם שיהיה עומד במירת הרין, ושאין צריך למדת הרחמים. שהרי בן היה רצונו של מקום, בתחלה לבראותו במירת הרין, מזה

1) איתא בזה"ק המקובלים, עונש למי שאינו מאמין בנסתרות שבתורה וסודותיה, ואומר שאין בה רק הפשט. והנה כתב הרב הגדול חיד"א ז"ל בתורה יש ד' חלקי פורש כגודע, ומי שאינו מאמין בסוד, הוא "פריש". ומי שאינו מאמין רק בפשט, הוא ספס, כי פשט אותיות ספס. ויש עוד: ספס כולל לבד, שאינו מאמין רק בפשט.

תראה שכך הוא חפצו ורצונו, רק מפני שאין העולם יכול להתקיים, בראו במדת הרחמים, ואשרי לו מי שיכול לעמוד במדת הדין ואין צריך לרחמים. אמנם דבר זה היא עיקר סוד העולם, וידוע הוא כי אע"ג שהקב"ה ברא העולם במידת הדין, קיום יצא אינו רק ברחמים, שאף שמים לא זכו בדין, כי כל הדברים הנשמיים הם יוצאים מן הדין, ולפיכך לא היה להם קיום בדין אם לא שתף שם רחמים עם הדין. ורש"י פ"י שעלה במחשבה לבראותו בדין, ובבראשית רבה, לא אמרין שם שעלה במחשבה לבראותו בדין, רק שנברא בשניהם, בדין וברחמים.

(מהר"ל מפראג)

כי ביה ה' צור עולמים

איתא מהקדוש מזריטשוב זצ"ל: הן נאיתי אתכם אחרית כראשית, שאחרית השם יהי' ו"ה כמו ראשית השם, ואז יהיה ה' יהיה'). שנאמר: ביום ההוא יהי' ה' אחד וגו'. וזה ג"כ הכוונה כי ביה ה' צור עולמים, ר"ל כי ביה ה', היינו בעת שהיה השם הוי' ב"ה ב' פעמים יה, אז צור עולמים, אז יהי' הנאולה ע"י צור ישראל, לנאולה ב"ב אמן.

בראשית ברא אלקים וגו'

בראשית ברא אלקים, מאי אלקים? אלקים אותיות מי-אלה. כמו שכתוב: (י"עשה ב') שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. מי אלה הוא אלקים, "ברא אלקים" זה "מי ברא אלה". הפשט הוא בראשית, שאי מרום עיניכם וראו מי ברא את אלה. (תקוני זהר)

בראשית ברא אלקים וגו'

באור החיים פ"י שא"ל: שתקה, א"ל הקב"ה אל"ף כמה אתה שותקת? א"ל את תהי' ראש לכל האותיות וכו', ע"כ הנה מדברי ה' יראה, כי אל"ף יש לה מעלה גדולה מאות ביו"ת, ומעתה אם היו האותיות עוקות לפניו ביושר, היתה האל"ף זוכה לבראות בה העולם ולהיות, ולמה לא עלתה הא' ראשונה, והניחה עד לבסוף? דע כי אמרו ז"ל, כי האותיות כשהם בדרך ישר עו"ה, אל"ף, ביו"ת גימ"ל, וכו', הם רומזים למדת רחמים, וכשהם למפרע עו"ה, תיו"ה, שיו"ן רי"ש וכו', הם סורים

1) בעת השם חו"ה ביה, עם השם אדני, עולה במספר אומך, ולכך אנו עומין אמן אחר כל הברכה, ולעתיד לברא יהי השם יהיה, כי מעמים יה, כמו שנאמר: ביום ההוא יהיה ה' אחד וכו', ואז יהי המספר מן השם יהיה עם השם אדני, מלח.

על מרת הרין. וזה לך האות: חודש תשרי, שהאותיות למפר"ע תי"ו שי"ן, רי"ש, הוא זמן הרין הגדול, אלא שהשם לצד רחמיו שתף אות אחת משם הרחמים, והיא יו"ד לרחם הרין, ואחרי הוריע אותנו את זה, נפרש ככתוב עו"ה: בי"ת ראשית, תדע טעם לקרימה בי"ת לא"ף, להיות שהבריאה היתה במרת אלקים, וכיון שכן עלו האותיות למפרע כמשפט, וזוה קדמה בי"ת לא"ף וקנתה מקומה.

בראשית ברא אלקים וגו'

פתח, בב' להודיע לבני אדם כי בב' אותיות משמו ברא ב' עולמות, עו"ה ו עו"ה"ב, שנאמר כי בי"ה ה' צור עולמים. ואיתא (במדרש) ה' בחכמה יסר ארץ אין חכמה אלא תורה, דכתיב כי הוא חכמתכם ובינתכם, מלמד שברא הקב"ה את עולמו בתורה, תדע במילאו "חכמה" חי"ת כ"ף, מ"ם, ה"ה, גימטריא "תרי"ג", וגם "ביה שמו" גימטריא "המשיח", (כראיתא בכתבי האר"י ז"ל).

בראשית ברא אלקים וגו'

הנה באותיות מספר "מנצפ"ך" נין פשוטה היא ז' מאות, ע"כ ת"ש היא במקום נין פשוטה, וא"כ איש"ת דבראשית הוא כאילו כתיב "אין" ותמצא בבראשית אותיות בר"א, אי"ן, י"ש, שברא יש מאין, כראיתא בספר יצירה: עשה אינו ישנו, ע"ש.

(חתם סופר)

"בראשית" בגימטריא "בתורה יצר" ללמדך שבתורה יצר עולמו.
 "בראשית" נוטריקון ברא רקיע ארץ שמים ים תהומות.
 בתיבת "בראשית" מרומז בר"ת ש"ט העיקרים, בטחון, רצון, אהבה, שתיקה, יראה, תורה.

בראשית ברא אלקים וגו'

איתא (בזוהר): כאשר חפץ הקב"ה לברוא העולם, היה מסתכל בה בתורה בכל דיבור ודיבור ועשה כנגדה אומנות העולם. לפי שכל הענינים והמעשים של כל העולמות בתורה הם, ולכך היה הקב"ה מסתכל בה וברא את העולם. לא שהתורה בראה לעולם, אלא הקב"ה בהסתכלותו בתורה ברא את העולם. נמצא שהקב"ה הוא האומן, וגם התורה לנגדו ואצלו אומן שכתוב ואהיה אצלו אמן, ואהיה אמן לא כתיב אלא אצלו, כיון שהקב"ה הסתכל בה היתה היא אצלו אומן.
 בתורה כתיב בה בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. הסתכל בפסוק הזה וברא שמים וארץ. בתורה כתיב בה ויאמר אלקים יהי אור, הסתכל בפסוק הזה וברא את האור, וכן בכל דבר ודבר.

וכדמיון זה נברא כל העולם, וכיון שנברא העולם כל דבר ודבר לא היה מתקיים, עד שעלה ברצונו לברוא את האדם, שיהי' עוסק בתורה ובעבודו נתקיים העולם. ועכשיו כל מי שמעיין בה בתורה ומתיגע בה, כביכול הוא מקיים לכל העולם. הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם, והאדם המסתכל בתורה מקיים את העולם. נמצא שבדיאת העולם וקיום כל העולם הוא התורה. לפיכך זכאי הוא האדם שמעמלו בתורה, שהרי הוא מקיים העולם.

בראשית ברא אלקים וגו'

ובמדרש התחיל הקב"ה לברוא עולמו במדה"ר שנאמר בראשית ברא אלקים. ראה שאינו מתקיים, שתף עמו מדת רחמים. ביאר הרב (רבינו בחיי) ז"ל: ראה שאינו מתקיים, פירוש שיבא להאמין שמדת הדין בכלל עשתה זאת, ויבא לקצץ. כך אמר ה' אלקים, א"כ מכאן ראינו בראשית הוא שם השתוף, ואלקים בגימ' "כולל" שהוא כולל דין ורחמים. וכדי שלא נאמין שהוא דין לבד, הוצרך לכתוב ה' אלקים.

(שפתי כהן)

בראשית ברא אלקים וגו'

ס"ת אותיות אמת. וקשה אמאי מרמו את האמת בסופו? הוי"ל לרמוז האמת בראש דברך אמת, היינו בר"ת. יש לתרץ דחותמו של הקב"ה אמת, ומנהג בחותם לחתום אותו בסוף, דהא חזינו דסוף התורה לא נחתמה באמת רק בהתחלת התורה. נראה ליישב אמאי אמת בס"ת? עיין במדרש. אמת אמר אל יברא שכולו שקרים, ותשלך אמת ארצה, שאל מה"ש, אמאי אתה תבזה לאמת? והשיב אמת מארץ תצמח, והיא פלא? דמה השכיבו, ואח"כ אמר אמת מארץ תצמח. ועוד אמאי לא השליך השלום שאמר כולו קטנות? ונראה ליישב דכל הקטנות ומחלוקת באים רק ע"י גאוה, אבל אם יש לכולם מדות שפלות כמו שנאמר נפשי כעפר לכל תהי', אז לא שייך מחלוקת, כי הוא בבחינת ארץ. וזה הפשט תשלך אמת ארצה, דע"י השלכת ארצה אז יבוא לאמת, וממילא לא הי' קטנות. דכל שזוכר שנפשו כעפר וסופו לעפר, איך יתנאה להבד דמה, לעשות קטנות. וזה שרמוז אמת בס"ת, דהורות האמת יוכל להשיג ע"י סוף שיוזכר שסופו לעפר¹). וגם שהעולם האמת שיבא לבסוף, וגם דמכואר תורה הרשה מאתו תצא.

1) ואיתא בשם הבעש"ט זצ"ל שאמר בלי"א: הפסוק אומר אמת מארץ תצמח, וקשה וזרזום הייבט עס קיינער גיט אויף, כאשר עיינו ראות אם רואה אדם איזה דבר חשוב על הארץ, אזי מגביה אותו. רק התירוץ הוא, עס חיל ויך אבער קיינער גיט אזוי איינביגען צום אמת, דהבן.

זהו חידושי תורה, לכן נרמזו אמ"ת בס"ת, להורות דעיקר תורת אמת נזכה בסוף יומיא לעתיד לבוא. כדאיתא במדרש.

בראשית ברא אלקים וגו'

מפני מה ב' רבתי מן בראשית? במג"א (סי' קנ"ו) מבואר דמותר לומר דברי תורה בשם הגדול כדי שיקבלו ממנו, למדינן מזה דברברי תורה מותר להגדיל דבר קטן, כדי שיקבלו ממנו. זה ב' רבתי מן בראשית גדולה בהתחלה, ואחר כך מתחילין אותיות התורה קטנות ממנה, דברברי תורה מותר להגדיל ולהקטין את עצמו. וזה נראה לי ליישב, דבראשית ברא אלקים ס"ת "אמת". וקשה אמאי מרמז את האמת בסופו? וזה נכון דמותר לתלמוד חכם בתחילה לשנות מן האמת ולומר שקר בדברי תורה, כדי שאח"כ יצמח ויתגלה האמת¹, וכמ"ש המג"א הנ"ל דמותר לומר שקר בדברי תורה, דאלה מן הגדול הם כדי שיקבלו ממנו את האמת, ולכן נרמזו האמת בסופו תיבות.

(תורה והלכה)

ואיתא בשם הצדיק הקדוש ר' מענדעלי מקאסיב זצ"ל, שלא נמצא אדם בעולם זייש לו מדת אמת בשלימות, רק שאחד יותר רחוק משקר, ואחד יותר ויותר. אבל אמת האמתי בשלימות אין העוה"ז ראוי ומתוקן לקבל בתוכו האמת לאמתו בשלימות. וראיתי (בספר זכרון שמואל) בשם אדמו"ר השפת אמת זצ"ל מגור, שאהי"ה בנימטריא כ"א, אהי' אשר אהי', כ"א פעמים כ"א, בנימטריא אמת, ואמר שזה כוונת הפייטן וכך מאמינים שהוא דיין אמת, ההגוי באהי' אשר אהי', והבן. ועוד אמר הנ"ל, שכאשר כל העם יש בהם שדום, ואין בהם בעלי שנאה, הקב"ה מרחם עליהם, והדין אין שודם בהם. ואע"פ שכולם עובדי ע"ז אם שדום ביניהם, אין הדין שולט עליהם, שכתוב חבור עצבים אפרים הנח לו.

דרוש לשבת בראשית

בראשית ברא אלקים וגו'

"בראשית ברא אלקים" ס"ת אמת. אמת אמר אל יברא שכולו שקרים. נטל אמת והשליכו לארץ. והלא גם שלום אמר אל יברא מפני שמלא קטטה, מפני מה לא נזכר מה נעשה בשלום? אבל כשכולם מכוונים לשם שמים, כמו שנאמר: וכך

1) כדאיתא: שפת אמת תכון לעד, הפשט הוא אמת במספיק ט', ואם תכפול ב' או

ב' או ד' פעמים ט', הכל עולה במספיק ט'. וזה שאמר הכתוב שפת אמת תכון לעד, והבן.

מעשיך יהיו לשם שמים, ממיצא יש שגום. ואיתא בספרים, שהברכה בא ע"י שגום, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כ"ט). לכן סיים בכל מקום בשגום, כי "שלום" נוטריקון וכל מעשיך לשם שמים. ועיקר היא שיהיו כל מעשיו ל"ש". ואז יהיו שלום. בנין ירושלים תלוי בשגום שנאמר: יהי שגום בחילך (תהלים קכ"ד), וכן ורב שלום בוניך כדרז"ל: גדול שגום ישקוד כנגד כל מעשה בראשית, שנאמר: יוצר אור ובורא חשך, עושה שגום.

השלום הוא סימן לחיים. שנאמר: שנות חיים ושלום (משלי ג'), ע"י שיש שהם בין הרשעים על ידי זה יש להם כל טוב. שנאמר: יכלו ימיהם בטוב (איוב כ"א). השלום סימן לפרנסה שנאמר: מאיטד שמנה לחמו והוא. ר"ת "שלום". וכתב השם גבולך שלום, חלב חטים וכו', בחי' שמנה לחמו. שכפי השלום כן הפרנסה. כדאיתא בשם הרב והצדיק מקאצק. שאמר לחסידים זאת בקשתי שכל אחר יראה מעצת חבירו וכל חסרונות ח"ו, אלא ישבחו.

ע"כ אני אומר לכם שאליהו בא יבא קודם ביאת המשיח, לא לרחק אלא לקרב. לעשות שלום בעולם. ע"כ למעה"ש שיהי' שלום בין החבירים, שלא תרחקו את הנאולה".

וזה "אליהו הנביא", יש בשם אליהו תיבת אל, ואותיות יח"ו גימטריא אהיה. וזה השם אהיה. וגם שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. ס"ת גימטריא אליהו הנביא. ור"ת של שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד בגימטריא אליהו זכור לטוב. וגם אליהו הנביא, היא צירוף כזה. אל ה' נביא. ונביא בגימטריא ס"ג, מרומז שם הוי"ה במיקומו. וזה השם ממתיק כל הרינים, ואליהו ממתיק כל הרינים בכל מוצ"ש על כל ישראל. וזה שאמר אליהו הנביא תשבי גלעדי ר"ת "תגן", כן תגן על עמך ישראל בשלומך. דקיי"ל אליהו יבא כב"ב לעשות שלום בעולם. שלום ג"כ בגימטריא "ה' ימלך לעולם ועד". כשיבא אליהו לעשות שלום

1) תגן בס"ק דאבות, הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

יש לפרש: הוי מתלמידיו של אהרן, כמו שיש בעולם הנה ישיבות של תורה כך יש ישיבות בגן עדן. ואמר בזה (פי' שלח לך) שישבתו של אהרן שהיה אוהב שלום ואוהב את הבריות. נקראת מתיבתא דרחימותא ר"ל של אהבה, ותרגום אוהבת, ותרחם, ובהיות אדם עושה כזה, למדנו הלל שהיה משיבתו של אהרן, אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה. לא אמר אוהב את ישראל, אלא את הבריות, רמז למה שהיה אהרן מקרב את הגרים הבאים להתגייר, וקרבה והכניסם תחת כנפי השכינה, בסוב שכלו, ובמתק לשונו. כדאיתא במסכת שבת (פרק במה מליקין).

תתבטל מדכות עשו השונא שלום, ואז יהי' ה' ימלך לעלם ועד, גימטריא "שלום", ואז יבא משיח צדקינו ב"ב אמן.

(מה שאמרתי בבכנ"ס ערת ישורון, הדרת קודש, בשבת בראשית בשלוש סעודות, במאנטרעאק).

בראשית ברא אלקים וגו'

בראשית ברא אלהים, ס"ת אמת. אמת אמר אל יברא שכולו שקרים, נטל אמת והשליכו לארץ. והלא גם שלום אמר אל יברא מפני שמלא קטטה, מפני מה לא נזכר מה נעשה בשלום? אך כל הקטמות הוא רק ע"י שנחסר מרת אמת, אבל כשכולם מכוונים על דברי אמת ממיא יש שלום. כמו שמצינו במחלוקת ב"ש וב"ה, שחיבה וריעות נוהגין זב"ל. לקיים. מה שנאמר האמת והשלום אהבו. כמו שנאמר: (יבמות י"ד), וכיון שנטל אמת והשליכו לארץ, היינו שבארץ נמצא דבר אמת, וכמ"ש אמת מארץ תצמח וזה ג"כ ר"ת אמת. שוב לא קטרנו מלאכי שלום, דאדברא יהי' שלום. דאמת ושלום קשור דא ברא, ואמת במילוא עולה, "תרי"ג". אלו"ף, מ"ם, תי"ו, כשאל"ף מלא בוי"ו, וזה דברי אמת לשון רבים).

בראשית ברא אלקים וגו'

איתא בזהר: ב של בראשית גרולה, והיא השניה מהתחלת האותיות של האל"ף בוי"ת. ב' רמז על ביתו של העולם, שבעשית העולם מדבר, ולכך מעשה בראשית התחלתו באות ב גרולה.

אותיות גרולות הנמצאות בהתחלת הספרים ר' הן. שהרי כדמיון שנעשו הספרים וכאותו הסוד שלהם, כן רשומת האותיות בהתחלתם. והן אותיות גרולות העולות על כל שאר האותיות. ואותו האות היא סוד הנסתר של כל הספר. ואלו הן: א של דברי הימים, ב של בראשית, מ של משלי, ש של שיר השירים, אלו ד' האותיות בהתחלת הספרים אותיות גרולות הן.

1) מצאתי סוד גדול, למה אנו אומרים בכל יום קודם התפילה איזהו מקומן של זכאים, ואח"כ ר' ישמעאל ובר', אח"כ קדיש על ישראל. ולמה אנו אומרים פרק זה מכל שאר פרקי המשניות? משום שזה הפרק הוא משנה שאין בה מחלוקת, שאין פרק בכל המשניות שאין בו מחלוקת, וזו מפרק זה, ונקרא הלכה פסוקה, ונתת אנו צדיקים אל השלום, ולא אל המחלוקת, כדאיתא בספר הכוזב (להארי דל).

בראשית ברא אלקים וגו'

ביקום הרא הוא רכתיב "ראש דברך אמת". וסופי תיבות מן בראשית ברא אלקים הוא אותיות "אמת". וקשה אמאי מרמו את האמת בס"ת? הוי"ל דרמו האמת בראש דברך אמת, דהיא ר"ת מן ראשית ברא אלקים?

תשובה: וזה הפשט מן ראש דברך אמת. הנה התיבה אמת היא במספר קטן ט'. התיבה "שקר" הוא במספר קטן ו'. והתורה מתחיל בב' בראשית, כשאתה מתחיל למנות מן ראש דברך אמת, רהיינו התחלת התורה מן אות ב', למשך: ב' ג' ד', שזה מספר ט', זה מספר אמת במספ"ק. וזה כסדר ה' ו' ו' מספר י"ח, וזה גם כן מספ"ק ט', במספר אמת במספ"ק. ח' ט' י' זה עולה מספר כ"ז, זה ג"כ במספ"ק עולה ט' במספר אמת במספ"ק. כ' ל' מ' זה מספר צ', ג"כ במספ"ק ט' כמו אמת במספ"ק. נ' ס' ע' זה מספר ק"פ ג"כ במספ"ק ט' כמו אמת במספ"ק. פ' צ' ק' זה מספר ע"ה, ג"כ במספ"ק ט' כמו אמת במספ"ק. ר' ש' ת' זה מספר תת"ק ג"כ במספ"ק ט' כמו אמת במספר קטן.

והנה עתה כשמתחיל לימנות מן א' כסדר דהיינו, א' ב' ג' זה מספר י' במספר קטן כמנין שקר. וגם ד' ה' ו' זה מספר ט"ו במספ"ק זה ג"כ ו' כמו שקר. ובוה האופן כל האליף ביי"ת כסדר יהי' מספר קטן ו' כמו מספר שקר.

וזה הפשט מן ראש דברך אמת, ובוה הטעם מתחיל התורה בב' בראשית, שהוא ראש דברך אמת, שראשי תיבות מן אות ב' כסדר היא מספר קטן אמת. (ספר דת ודעת)

בראשית ברא אלקים וגו'

בילעום: הרא הוא רכתיב ראש דברך אמת, וסופי תיבות מן בראשית ברא אלקים הם אותיות אמת. וקשה אמאי מרמו את האמת בסופי תיבות, הוי"ל דרמו האמת בראש דברך אמת. תשובה: וזה הפשט מן ראש דברך אמת, דר"ת של אנכי מאמתי קורין תנא אחיכא קאי, המה אותיות "אמת". וז"ש ראש דברך אמת, היינו הראש של מקרא, משנה, גמרא זה ר"ת של אותיות "אמת". (כתבי האר"י ז"ל)

בראשית ברא אלקים וגו'

סופי תיבות מן בראשית ברא אלקים הם אותיות אמת ארז"ל אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גרולתו של הקב"ה שם אתה מוצא עבותותיו. קשה לחבין המשם.

תשיבה: כי חתמו של הקב"ה אמת. ואמת עולה במספר קטן ט', וכשתחשוב שם הוי"ה במספ"ק עולה מספר ח'. ב' פעמים הוי"ה במספ"ק עולה ז', ג"פ הוי"ה במספ"ק עולה ו', ד' פעמים עולה ה', ה' פעמים עולה ד', ו' פעמים עולה ג', ז' פעמים עולה ב', ח' פעמים עולה א'. ועתה תחשוב ט' פעמים הוי"ה במספר קטן עולה ט' כמספר אמת במספ"ק, וגם י' פעמים עולה ח', י"א פעמים עולה ז' וכן עד י"ז פעמים שעולה א'. ועתה תחשוב י"ה פעמים עולה ט', כמספר אמת במספ"ק. וגם ט' פעמים עולה ח' וכו', וכן לעולם.

וזה הפשט: בכל מקום שאתה מוצא גדולותו של הקב"ה, דהיינו ב' פעמים הוי"ה במספר גדול, עולה ג"ב, זה הוא גדולתו, ג' פעמים במספר גדול עולה ע"ח, זה הוא גדולתו. ובמספר קטן ב' פעמים הוי"ה עולה ז', ג' פעמים עולה ו', זה הוא ענותנותו. זה הפשט בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שהמספר גדול הוא בכל פעם מוסיף והולך, שם אתה מוצא ענותנותו דהיינו שהמספר קטן הוא בכל פעם פוחת והולך, והכן.

(בספר בניות ברמה)

בראשית ברא אלקים וגו'

„ברא“ זה בנים, „ברא“ זה בריאות, „ברא“ זה תכואה (מזונות). וזה הפשט של „בראשית ברא“ ראשית כל צריך האדם אלה שלשה דברים: בנים, חיים, ומזונות. כי זה נחוצ מאד לה' העולם.

„בראשית“ תיבותיו נוטריקון, בית ראשון אקיים שנות י"ת. ללמדך שהכל נגזר צפוי לפניו. וזה מניד מראשית אחרית.

בראשית בנימטריא „שכתב ועל פה“ ובנימטריא „שני לוחות אבנים“, ובנימטריא „שני עולמות“ עה"כ. לומר לך כי המסכים תורה שבכתב ותורה שבעל פה שנכללו בתוך עשרת הדברות שבשני לוחות זוכה לב' עולמות.

ונודע מ"ש הנאון יעב"ץ ו"ה. תורה גימטריא „הוי"ה אלהי ישראל“, תורה גימטריא „הוי"ה אלהי אדנ"י צבאות, וכן „משה“ גימטריא „א"ל שד"י“. ואיתא בספר הכונות (להאר"י ז"ל) מפני מה ב' דבראשית גדולה? מפני שהוא קורם לכל המקרא. וגם ב"ת במדוי ר"ת בנית יצרת תכנית.

בראשית ברא אלקים וגו'

מצינו דאף בצמחים יש זכר ונקבה. וכ"כ חכמי הטבע. ובספר יצירה איתא דאף בדומים מצאנו זכר ונקבה כמו בצומת, חי, מדבר. וע"פ חכמת הקבלה מכואר דאף בעינים רוחניים יש מקום לשם זכר ונקבה, למשפיע ומקבל, דין ורחמים.

והכל יש לכוון בדשון חכו"ל כל מה שברא הקב"ה בעולמו תאומים נבראו.

בכמה מקומות נרמז חורבן הבית. ועתה בב' ראשית יהודיע שבתחלת הערים נזכר חורבן הבית, שבר מה שברא יחריב ונשגב ד' לבדו, וב' לשון בית והכל ברא ב'. כי הכך יש זיווג שני עולמים, שמים וארץ, הרים וגבעות, ימים ויאורים, גיהנם וג"ע, חיות ונחש, חמה וירבנה, זכר ונקבה, רשעים וצדיקים. הן פתח בב' חוץ ממנו שהוא אחד במהותו ב"ה.

(במדריש)

את השמים ואת הארץ

מה זה את השמים ואת הארץ, מפני מה אמר אלה תולדות השמים והארץ, השמים קודם ואח"כ הארץ, ואח"כ אמר ביום עשות ד' אלקים ארץ ושמים, קודם ארץ ואח"כ שמים.

בשם הבעש"ט על לעולם ה' דברך נצב בשמים, יתעיקר קיום שמים הוא מהאותיות שנהקקו ונקבעו בהם.

ובזה נזכר פירוש בראשית ברא אלקים את השמים וכו', הכוונה, את הם אותיות מא' עד ת', שבתחילה ברא הש"ת את האותיות שנתנו בשמים וארץ, ואח"כ יוכל להיות הברואה משמים וארץ. וזה כוונת הפסוק. בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, שמאותיות א' עד ת' ה' בריאת שמים וארץ. ומסתמא בשמים ה' יותר היות שהלא הם רוחניים כנגד בחינת ארץ. כמ"ש השמים כסא זה הנשמה, והארץ זה הגוף. ולכן נכתב מקודם שמים שיש בו יותר רוחניות ואותיות, ואך בתיקון שמים וארץ. לפי הנראה בדבר המנושם יותר צריך תיקון ולכן בענין עשית שהוא לשון תיקון, נאמר ארץ ושמים שארץ צריכה תיקון יותר.

(מה שאמרתי בבהכנ"ס עדת ישורון הדרת קדש בשבת בראשית במסיבת יגודי סעודות במאגטרעאד)

בראשית ברא אלקים וגו'

מה נצטרף סדר אותיות א"ב, זכר ונקבה, אג"ף זכר, בוי"ת נקבה, גימ"ל זכר, דל"ת נקבה, וכן כולם כמו"ש כוזה, ולא סידר הוחרים כולם כדון ואח"כ הנקבות כופן כדון. אלא לרמז על סדר תולדות שמים וארץ, שלא היה כי אם בצירוף זה דוקא. חכמה זכר ותבונה נקבה, ודעת המכריע ביניהם. וזה סדר תולדות שמים וארץ שהם זכר ונקבה ע"י צירוף אותיות זכר נקבה. וזה מה שנאמר: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנברא בהם שמים וארץ, שנאמר וימלא אותו רוח אלקים. בחכמה ובתבונה וברעת.

בראשית ברא אלקים וגו'

וגם הר"ת מן בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ גימטריא כ"ב.
 קרמו על כ"ב אתיין דאורייתא שלא נבראו שמים וארץ אלא בשביל כ"ב אתיין
 דאורייתא. וגם שיש ס"ה אותיות מתורה שלש מאות ועשרים אלפים ושש מאות
 וישישים וארבע. וזה במספ"ק גם כן כ"ב, קרמו על כ"ב אתיין דאורייתא.
 (מדרש תנחומא)

בראשית ברא אלקים וגו'

ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית. כנודע שבעשרה מאמרות הבריאה
 נזכר רק שם אלקים, כי חפץ הקב"ה להנהיג את עולמו בדרך הטבע ולכן לא הזכיר
 שם הוי"ה, רק שם אלקים מקור המחיה את הטבע (כי אלקים בגימטריא הטבע),
 כי בכל יום ממשיך הקב"ה חיות חדש להחיות את כחות הטבע. ולכן בבריאת העולם
 לא נזכר שם הוי"ה אך שם אלקים עד ביום עשות, כי ענין עשיה היא גמר התיקון,
 וכמש"א הזכיר שם מלא על עולם מלא, ואחר שנתמלאה הבריאה במציאת בריאת
 האדם, נזכר שם מלא הוי' אלקים.

(תקוני זהר)

בראשית, א"ר טובי' „בראשית" תיבותיו נוטריקין בראשית ראה אלקים
 שיקבלו ישראל התורה.

והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים

מרחפת על פני המים

הפסוק הראשון בראשית ברא, מודיע לנו, שאין העולם קרמון כמו הבורא, רק
 שקודם החורבן זמן רב, ברא אלקים את השמים ואת הארץ, את השמים לרבות תולדות
 השמים שנקראים צבא השמים, ואת הארץ, לרבות תולדות הארץ, שהיתה מיושבת
 עם נבראים כמו עכשיו. אחר זה מספרת התורה מחורבן הארץ, והארץ היתה תהו
 ובהו, ע"י החורבן של אלף שנה וחשך עליה כי נתכסתה במים, ונתרחקה מן השמש
 והירח מרחק רב מאוד. אחר זה מספרת התורה שכליל הארץ, ורוח אלקים מרחפת
 על פני המים, כאן פירש"י ער"ר דרוש עם סוד, שזהו כסא כבוד עומד באוויר, ומרחף
 על פני המים וכו'.

(שמעתי מאבי זצ"ל)

והארץ היתה תהו ובהו וגו'

בספר הקדוש הנקרא "ספר התמונה" מובאר איך יצוה העולם יהי' נחרב ונבזה ו' פעמים כנגד ו' שמיטות יבויבה, כל שמיטה ו' אלפי שנה, ששת אלפים ישוב, ואלף שנה חורבן. וכן כתב הנאון רבנו בחיי בשם המקובלים (בפרשת מהר). אלא ישיש ימי חקוקי ריעות, יש אומרים שזו שמיטה הרביעית, ויש אומרים שזו שמיטה השניה, וכן דעת בע"ס ה"תמונה" ששמיטה זו נקראת שמיטת הפהד והנבורה, נגד ספירה שניה מן ו' הספירות שנקראין ימי עולם או שנות עולם. ומביא ראוי' מן אות ב' הגדולה שבתוכה "בראשית". וידעת שאר המקובלים מביאים ראוי' ורמז מן ד' התגין שעל אות ב בתוכה "בראשית", והכן.

והארץ היתה תהו ובהו וגו'

תיבת אמצעי תהו גימטריא תי"א, לרמז על בית ראשון שיעמוד ת"י שנה, ונחרב בשנת תי"א. היתה גימטריא ת"ך, לרמז על בית שני שיעמוד ת"ך שנה. היתה תהו גימטריא תת"ל. לרמז על שני מקדשים ששניהם עמדו תת"ל שנה, והיינו ת"י שנה בית ראשון ות"ך שנה בית שני.

וזהו הפשט ושכנתי בתוכם, ושכנתי מרומי על שני מקדשות. לכך נאמר בתוכם. ישון רבים. "ושכנתי" זה אותיות "ושכנת"י", גם "ושכנתי" אותיות ושני ת"ך". (כתבי האר"י ז"ל)

תהו ובהו וחשך

תהו ובהו וחשך שלשתן חסרים. הפשט הוא שמשברא האור נמחה החשך, וכך כולן. (בספר רזיאל)

"מרחפת" גימטריא "תשכ"ח" כמספר "קרע שטן". כמו דאיתא בזהר הקדוש. שבשנת תשכ"ח דאלף השישי, יבא משיח בעתה, ואז יהי' ורוח אלקים, זה רוחו של משיח מרחפת על פני המים. בזכות התשובה שנמשלה דמים. (שמעתי מאבי זצ"ל)

ולחשך גימטריא השטן, קרע לילה גימטריא עשו, וזה ולחשך קרא לילה קרא ר"ת קרני רשעים אנדע.

וחשך על פני תהום. בא וראה כשברא הקב"ה את העולם מיום הראשון ברא מלאך המות, מנין? א"ר ברכיה משום שנאמר וחשך על פני תהום, זה מלאך המות המחשיך פניהם של בריות.

(מדרש תנחומא)

והארץ היתה תהו ובהו וגו'

איתא במדרש, תהו זה מלכות בבל, וי"ל שזה תהו גימטריא מבת. והארץ היתה תהו ר"ת תהו גימטריא מבת. וכן היתה תהו ובהו ר"ת תהו גימטריא מבת. והסופי תיבות מספר טוב. ועל זה נתהפך החרש הזה להיות נ"ך ע"ש הטוב. כראיתא בזהר הקדוש (פרשת פנחס), והקדים השם יתברך התיקון לזה בפסוק שאחר זה, והארץ היתה תו"ה, ויאמר: יהי אור, וירא אלקים את האור כי טוב. (כתבי האר"י ז"ל)

ורוח אלקים מרחפת וגו'

יש לרמוז בזה, שמים זו בחינת צדיק, ר"ל מי גורם שרוח אלקים היינו הרינים, להיות מרחפת להמתיק אותם על פני המים, בחי' יסוד צדיק גורם להרינים שיהי' ברחמים גמורים. ויש לרמוז ר"ת אלקי"ם גימטריא ברחמים, שע"י הצדיק נהפכו הרינים לרחמים גמורים.
(ברכת טוב)

ורוח אלקים מרחפת וגו'

יש שני רברים שלא מצינו להם בריאה. הרוח והמים. והם היו מראש, שנאמר: ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ככל העולם וכך אשר בו, מצינו להם בריאה בששת ימי המעשה, חוץ מן המים, והרוח, והחושך, שנאמר וחשך על פני תהום, ורוח אלהים מרחפת על פני המים, עד שבא ישיעהו ואמר, יוצר אור ובורא חשך.
(מדרש תמורה)
וחשך על פני תהום, ובמדר' שמרומו לארבע גזויות. ואפשר לומר רמו, כי חשך תהום בגימטריא תתכ"ז כמו ארבע מלכויות.

ורוח אלקים מרחפת וגו'

על פי הכתוב קול ה' על המים, כי רוח נקרא גם שכל, כאמור איש אשר רוח בו. וזה שאמר הכתוב ורוח אלקים, כלומר, השכל שיש אלקים בעולם, זה השכל היה מרחף על פני המים, רק המה ידעו והבינו זאת, כי בעולם לא הי' אז שום בריה בעולם, כי והארץ היתה תהו, וקל ה' היה רק על המים.
(אמרי שפר)

והארץ היתה תהו ובהו וגו'

ר' אבהו אמר, מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים,

ובמעשיהן של רשעים, הרא הוא דכתיב: כי יורע ר' ררך צדיקים וגו'. והארץ היתה תהו ובהו, אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלהים יהי אור, אלו מעשיהן של צדיקים. אבל איני יודע באיזה מהם חפץ, כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב, הוי במעשיהן של צדיקים חפץ, ואינו חפץ במעשיהן של רשעים, ע"כ.
(מדרש רבה)

והארץ היתה תהו ובהו וגו'

בגמרא (סנהדרין דף צ"ו) א"ר קטינא (וכן בתנא רבי אליהו) שית אלפי שני הוה עמא וחד חרוב. ועוד תניא כוותי' בשם שהשביעית משמטת שנה אחת לז' שנים, כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפי שנה. ובמדר' איתא: א"ר יהודה בר סימן, יהי ערב אין כתיב כאן, אלא ויהי ערב, מכאן שהי' סדר זמנים קודם לכן. ועוד איתא (במדרש רבה) א"ר אבהו, ממד שהי' בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו. אמר דין הניין לי וכו'. והנה כן גם חכמי המחקר כותבים מופתים חותכים שכדור הארץ נחרב איזה פעמים, ואחר כך נתחדש ישובו.

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור

איתא בזהר, שזה האור שהראה הקב"ה לאדם הראשון, והיה רואה בו מסוף העולם ועד סופו, והוא האור שהראה הקב"ה לדור, והיה משבח ואומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, והוא האור שהראה הקב"ה למשה. וראה בו מגדער ועד דין. ובשעה שצפה הקב"ה שיעמרו שליטה דורות רשעים, והם דור אנוש ודור המבול, ודור הפלגה, גנזו כדי שלא ישתמשו בו, וגנזו הצדיקים כמו שכתוב: אור זרוע לצדיק, אצמלא נגזו מכל וכל לא נתקיים העולם אפילו רגע אחד, אלא שנגזו ונזרע בזרע זו שעושה תולדות וזרעים ופירות. וממנו נתקיים העולם ואין דך יום שאין יוצא ממנו בעולם ומקיים הכל, כי בו זן הקב"ה את העולם.

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

צריך שנדע זה האור מה הוא. וא"ת שהוא שמש וירח, לא נבראו עד יום רביעי, שביום רביעי נאמר יהי מאורות. התשובה ביום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע, כמו שכתוב רש"י ז"ל. יותר נכון שנאמר שהקב"ה נתן בשמים שמאיר ואותו האור שמש שלשה ימים בזה האופן שביום נתנו בגגל ירחי וכיוצא בו, וכליה העלהו לגגל ערבות וכיוצא בו. והיה חשך על פני הארץ, שאע"פ שהשמים ספיריים היה זה אור מועט, לפי שלא עשאו הקב"ה אלא לעשות יום ולילה. וכיום רביעי עשה שמש וירח, ולזה לא אמר ביום ראשון אלא יהי אור.
(תולדות יצחק)

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

כתיב בפרשה זו חמש פעמים לשון אור. וביום הרביעי כתיב חמש פעמים לשון מאור בתוספת מ"ם. ויש בזה כוונה נפלאה וזה כי מצינו בל"ל שאמרו אור שנברא ביום ראשון נגנז, ואיתא למאן דאמר הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון, ולא נתלו עד יום רביעי, ונראין שני מדרשים אלו כסותרים זה את זה. והאמת אינו כן, כי הכל מודים שאור יל' יום ראשון היה אור גדול ונגנז ואילו המאורות שנתנו ביום ד', אינן עצם האור אלא קבלו אורם מן ניצוץ אור העליון שנברא ביום ראשון. לכך הזכיר בו לשון אור, כי הוא הי' עצם האור. אבל במאורות של יום רביעי, הזכיר בכל אחד מאיר, בתוספות מ"ם, להורות שקבלו אורם מן אור אחר גדול מהם, כהוראת המ"ם. ולפי זה אין המדרשים סותרים זא"ז, כי אור הראשון נגנז לע"ה לצדיקים, והמאורות של יום ד' קבלו ניצוץ מהאור הראשון. וא"כ וראי הן הן המאורות, כי החלק נכלל בהכל. וכזה הכל מיושב. ג"כ מה שנברא ונגנז, וזה פירוש יקר.

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

למה בכל מעשי בראשית כתיב ויהי כן, ואצל אור כתיב ויהי אור ולא כתיב ויהי כן? יש לומר בבריאת האור, ראה הקב"ה שאין כראי לעולם להשתמש בו ונגזו לצדיקים לעתיד לבא. והאור ששמש עבשיו אינו אותו האור ששימש בבריאת שמים וארץ. ובהיות שלא נשאר אותו האור כמו שבראו הקב"ה במעשה בראשית, לכן אין מן הראוי שיאמר בו ויהי כן מאחר שלא נשאר בהוייתו כן. (שמעתי)

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

מפי חכמים וסופרים נדרש הרבה על ענין האור הזה, מאחר שהמאורות יא נעשה אלא ביום ד'. אמנם יש לומר עוד, כי השם אור משותף למאור, ולאויר צה הנוסף. ויהי אור בדשה"ק מה שנבראו בלשון חכמים בש"ם ומדרשים אויר (ובלשון יון אורא). ולפי"ז יהיה באור (ישעיה כ"ו י"ט) "טל אורות טלך", הטל הבא מן האוירים הנעמים, בהפגשם יחד ונעשים זה נגר על הארץ. וכן (שם י"ח ד') כחם צה עלי אור, כי האויר קר בטבע, ובבא עליו חום צה, אז יתענגו בו הנפשות. וכן (איוב ל"ז) ופיץ ענן אורו הענין אשר באויר הרקיע. ומזה (מ"ב ד' ל"ט) ויצא אחר אל השרה ללקט אורות, היינו פירות או עשבים הגדלים מן האויר. ולכך אם בתחתית הארץ אשר שם ליכא אויר, ימצא מקום פנוי באופן שיתקבץ שם אויר לשאיפה נקרא מאורות. וכן (ישעיה כ"ד ט"ו) באורים כבדו ה', נמצא אף כאן נוכל לומר שברא השי"ת קודם

ברית הזרעים וימיני חיות, אויר צח לשאיפת הברואים סביב כדור הארץ. כנודע שרק בערך יתני פרסאות בגובה למעלה מכדור הארץ. נויטף האויר הזה, ולמעלה ממנו האויר הוא קל כ"כ עד שא"א לב"ה לשאפו ולחיות בו, וקודם שברא השי"ת הכדורים, הכין האויר הזה, להחיות הנבראים.

(מעמא דקרא)

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם ראה בו מסוף העולם ועד סופו. כיון שנסתכל הקב"ה כדור המבול וכדור הפלגה, וראה שמעשיהם מקולקלים, עמר וגנוז מהן (הגיגה י"ב). וקשה בעד יערי גן עדן על מאמר הגמרא ימה לא קאמר מתחת העולם עד סופו, ע"ש. ותרתני כך עפמ"ש בגמרא (דיומא), למה נקרא אבן שתיה, שממנה הושתת העולם. והיינו שבראשית בריאת העולם נברא אבן שתיה ומשם התפשט העולם לארבע רוחות. דפ"ו אם יאמר מראשית העולם עד סופו לא מישמע רק חצי העולם שהרי מן האבן שתיה עד סופו הוי חצי העולם, דהא אבן שתיה הוא באמצע העולם. לכן נאמר מסוף העולם, היינו ממזרח למערב, וזה ברור.

(אמרי יוסף)

ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור

וכן נאמר בכל מעשה בראשית בלשון זה כמו ויהי כן. וקשה למה נאמר בכל מעשה בראשית ויהי, שהוא לשון צער? כמו שאמרו חז"ל אין ויהי אלא צער. ואפשר לומר עפ"י מה דאיתא בגמרא (ר"ה ל"א) שיתא אלפי שנא הוי עגמא, וחד חריב, ויען שהארם יורע שהעולם הזה עתיד להיות חרוב, אין לך צער גרול מזה, ושפיר אמר לשון ויהי.

וירא אלהים את האור כי טוב ויברל אלהים בין האור ובין החשך

את "האור" כי טוב. האור בעצמו ראה השי"ת כי טוב. לא ככל האנשים שמבינים טובו של אור אחר שרואים יתרון שלו מן החושך. ויברל בין האור, ויברל גימטריא אליהו, שהוא ממונה על מ"ש שבכך שנה, שהם ב"ן שבתות. כמנין ב"ן וכמנין אליהו, וכמנין ויברל שהוא מבדיל בין האור ובין החשך.

(כתבי האר"י ז"ל)

וירא אלקים את האור כי טוב וגו'

נראה לי לפרש עפ"י פירוש הבעש"ט הקדוש על הפסוק (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת. עפ"י פירוש הפסוק וירא אלהים את האור כי טוב, ויברל, דרשו

הו"ל (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ו) שגנזו הצדיקים לע"ה. ופי' (הבעש"ט) שגנו האור בתורה, וצדיקים הלומדים תורת ה', ומדברים באור התורה נתגלה להם אור הצפון וזה וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמור, שיתגלה העשרה מאמרות שנברא בהם העולם, מה שגנזו בתורה יתגלה ע"י לימוד התורה לשמה.

וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל וגו'

וידוע שאם האור טוב, החשיך רע, וא"כ היה ראוי שגא' יהי' חשיך. אבל כוונת הכתוב שהאור הראשון לא עשאו הקב"ה אל לעשות ימים ללילה, ולזה אמר וירא אלהים את האור כי טוב לעשות יום. ולזה הוצרך שימצא חושך ואור, שבוולת חושך, אי אפשר שימצא יום. וזהו ויבדל אלקים בין האור ובין החשיך, ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. שאם לא היה חושך לא היה ערב ולא יקרא יום שעולם יהיה נמצא אורה. שכמו שלא יובדל הזמן אם היה חושך תמיד, כך לא יובדל אם יהיה אור תמיד. אבל ביום רביעי שעשה המאורות, לא נעשו לעשות יום בלבד, אלא לדברים רבים. וזהו שאמר, יהי מאורות ברקיע השמים, להבדיל בין היום ובין הלילה, ויהיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ולהאיר על הארץ.

(תולדות יצחק)

וירא אלקים את האור כי טוב וגו'

כתיב כי נר מצוה ותורה אור. וכן נרמז בפסוק שכתב נר ה' נשמת אדם, ועיין באבות, והתקן עצמך למדור תורה שאינה ירושה קך. רבו הדקדוקים בזה. דלפי פירוש הברטנורא קשה דהא ידוע הדרש עה"פ לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. מכאן ואילך אמר ה', אני ערב בדבר מעתה ועד עולם. הרי דירושת התורה מועלת, וגם כל היחס שלנו הוא שהתורה ירושה לנו, כדכתיב תורה צוה לנו משה, מורשה קהילת יעקב, ועוד קשה דהיל"ל והוי משתדל או שוקד או עמל ומאי ענין תקון ככאן.

ונלפע"ד לפרש דהנה ידוע שכל הנשמה יש לה חלק בתורה, והחלק בזה היינו חידושו, אשר לא נתגלה עד עתה ולא ע"י זולתה, וע"ז אנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך, פי' שנזכה להשיג חלקנו של שורש נשמותינו מה שמוטט עדינו לחדש בתורה. ובזה נתקן את נשמותינו בה העולם, שהוא פרוזדור שנוכל ליכנס בו בקלות.

והנה כל התורה שנתחדשה עד ימינו, נוכל לומר עליו שאבותינו הניחו לנו כל אלה בירושה, אבל מה שאנחנו נחדש בתורה, זהו תורה חדשה שאינה ירושה לנו. והנה שהקב"ה הראה למשה כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, אבל השפעה זו לא נשתללה עוד להתגלות ולהתפרסם בזה העולם כיום שנוצרים אלו החכמים אשר נשמתן קשורות ונשרשות בחידושי תורה האלו. ומובן ממיא שזאת הוא עיקר

תיקון הנשמה, להאירה באור חידושי תורה שגה שלא תהי' כנר בלי אור. וכן נרמז בהפסוק שכתוב: נר ה' נשמת אדם. וכתוב כי נר מצוה ותורה אור. וכל זמן שהנשמה אינה מחדשה חידושי תורה השייכים להחלקה, אין לה תקן הראוי ומוכרחת להתנגגל עוד הפעם לזה העולם או בלידה ממש, או עכ"פ בבחינת עיבור באיזה ת"ח כידוע. ועפ"ז יש לפרש זה המאמר ראבות: והתקן עצמך, פי' שתתקן נשמתך לזמור תורה שאינה ירושה קד, פי' שתחדש חידושי תורה שלא נוכל לומר עליהם שכבר היו לעולמים ואבותינו הניחו זאת לנו בירושה.

בדברים האלה הנני קורא בקול לת"ח שברודנו, שיחזקו לחדש חידושי תורה אמתיים וחדשים, וישמיענו את קולם הערב בהקול תורה, ובכח עץ החיים יתקנו את נשמותם לאור באור החיים.

וזה חידושי תורה שהיה נרפס בקובץ חידושי תורה מן אאמ"ו וצ"ה, בעיר ווארשא, בשנת תרס"ט לפ"ק.

וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל וגו'

איתא (במדרש רות) דא אור קדמא דאקרי טוב, דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב. "את האור" בגימטריא "בתורה" דאתקרי לקח טוב, ועולה מנין תרי"ג.

וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל וגו'

איתא (בשם הגר"א מוויילנא), שהתפלל בכל יום עם י"א אנשים, עשרה צדיקים ואחד חלבנה, כנגד י"א סמני הקטורת, וגם איתא (בשם הרדב"ז), דג"ש ברוב עם הדרת מלך, אם הרוב מכלכלים בתפילה, עדיף בלא רוב עם.

וג"ד לפרש הפסוק (תהלים ל"ז) טוב מעט לצדיק, מהמון רשעים רבים. דטוב דהתפלל במעט אנשים, ולא ברוב עם הדרת מלך, מלהתפלל בהמון רשעים רבים המכלכלים כהמון חוגג, או שיש המון רשעים רבים, ואין מנין נגד כל רשע, דכה"ג טוב שיתפלל במתי מעט שלא ברוב. ועיין (תרגום שם) טב קרם ה' ועירות צדיקא, מרכפת (מהמון) רשעים סניאין. שהפשט כן הוא, דחטוב לפני ה' מיעוט צדיקים, שלא ברוב עם, מלהתפלל עם הרבה רשעים, וכמובן.

ומעתה זה הפשט במדרש. א"י באיזה חפץ יותר, היינו אם האדם יתפלל עם חבורת רשעים ברוב עם, או עם חבורת צדיקים במיעוט. וז"ש במעשיהם של רשעים, המכלכלים ומדברים בתפילה וקריאת התורה, תאמר לס"ד רבוה חפץ ה' יותר, שאתה תתפלל עם הרשעים ברוב עם הדרת מלך? דז"א דלא כן, רס וירא אלקים את האור כי טוב, "את" נקרא טפל, דאף הטפל של האור, היינו המיעוט

זה חשוב יותר, כי המון רשעים עושים תהו ובהו בתפילה ובקריאה.
ויש לומר ר"ת נוטריקון מן א"ת האו"ר כ"י טו"ב: אל תבקש הידור אנשים
ורוב רשעים כי יבלבדוך, טוב ותתפלל ביחידות.
ואמר אח"כ ויברך, שתתקיים הברכה מתוך העדה הרעה, כי טוב מעט לצדיק,
מהמון רשעים רבים. (תורה והלכה)

ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

ויהי ערב, בתחלה יהי ערב לישראל, חושך, עבדות, יסורים, ולבסוף בימות
המשית, ויהי בוקר, יעלה אור הצלחתם כאור הבוקר, יום אחד, והיה אור. ואז יהי
ה' אחד ושמו אחד. (אור תורה)

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

ויהי ערב וגו'. מכאן שראש השנה שני ימים: זה מדרש פליאה? וזה הפשט
עפ"י דברי חז"ל, בש"ס דר"ה. כי חק לישראל הוא, אין לי אלא ישראל, לעוה"ע
מנין? ת"ל משפט לאלהי יעקב, אלו אוה"ע עו"ג. א"כ מה ת"ל כי חק לישראל
הוא, לומר לישראל נכנסין תחילה לדין.

ועתה הענין ונכון, ויהי ערב אלו אוה"ע עו"ג, ויהי בקר אלו ישראל, יום
אחד. המה נידונין ביום אחד זה ר"ה. ולכאורה הרי ישראל נכנסין תחילה לדין,
ועו"ג נידונין דוקא כילה, וא"כ האיך אפשר הרבר להתקיים? אלא על כרחך
דראש השנה הוא שני ימים. (מנחת יצחק)

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

דמו ליום הכפורים, מבראשית עד יום אחד נ"ב תיבות, כנגד נ"ב שבועות.
וג"כ שבועות הן שס"ד ימים, והשנה שס"ה ימים, הרי אותו היום יוה"כ. והיינו
דכתיב: יכפר עליכם אחת בשנה, כלומר, יום אחד שנשאר בשנה. והיינו דאמרינן
בבראשית רבה, ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, זה יום הכפורים⁽¹⁾, ולכך כתיב ולא

(1) ויום כפורים מכפר על כל השנה, ובחזאי יש בו כח שבכל השנה, וע"כ "הכפורים"

בגמטריא, שנה"י כי כן היא כתב בתורה חסר וי"ו. כדאיתא במדרש פינחס.

אחר בהם באר"פ. וקרין בו "וזה" אחד, לומר שכן הוא יום הכפירים, ואין השמן יכיר לקטרנו.

(בספר הסידים סימן רנ"ה)

דרוש לראש השנה

מבי"ק מאת אאמו"ר זצ"ל, משנת תר"ן לפ"ק

כתיב בהצוצרות וקול שופר הריעו וגו'. וצריך להבין ראשית מה ענין הצוצרות בזמן הזה, דבוראי גם עתה ישנם בכה כידוע שהתורה נצחית. וגם רלפי דקדוק השון היצ"ל בהצוצרות ובקול שופר, או בקול הצוצרות ושופר, או בהצוצרות ושופר.

וי"ל בזה ע"ד שמוכא בשם הרב המגיד הקדוש רבינו הגדול רוב ממזריטש וצוקה"ה, על הפסוק עשה קול שתי הצוצרות כספ וגו', דזה ענין שתי הצוצרות. ואאמו"ר וצוקה"ה אמר: רמז בזה הפסוק דר"ת שתי הצוצרות כספ תיבת חשך. ור"ת מקשה תעשה אותם, תיבת אמת, ע"כ.

יהנה חוץ עמקות דבריהם, י"ל בדרך פשוט, דדברי שניהם זי"ע הוא ענין אחד, וכמו שדברנו מזה, דענין ר"ה כמו שאיתא בזה"ק: דאכדא גרמי' בכלל דסגיאין הוא, למען דעת שמצד עצמו אין בו מתום, ואין לו מצה להרים ראש בתפלה נגד הש"ת רק כיון שיש לו ג"כ שורש בהקדושה בכללות הישראל כגדול שבישראל, בעבור זה ירהב כנפשו עוז לעמוד לפני ית'. ומצא שעיקר התחזקות כל פרט נפש ישראל, הוא ע"י שלימות זולתו. וזהו ענין שתי הצוצרות, שכל צוצורה ישלם דוקא בחצי צורה השני. אבל כשהוא לבדה אינה כלום.

והנה ע"י מה בא האדם לבינה הזאת, אפילו אם הוא לומר ומתפלל ומקיים מצות בוראו הוא רק ע"י חשך, אמת, היינו כאשר יעיין בפנימיות מעשיו באמת הסהור, אז יבין כי גם הוא עדיין הולך חשכים, והוא חסר השלימות מצד מעשיו. והנה רפ"ז יתבאר כונת הפסוק: בהצוצרות וקול שופר, בזמנ"ז דהוא"ו של וקול שופר הוא וא"ו המחברת, ששניהם ענין אחד ממש, וקול שופר, היינו ענין החצוצרות בכה. וכידוע שכונת קול השופר ג' סדרים הוא לאתערא מדת הרחמים עטרת יעקב חוט המשולש, וכמו שאיתא בזה"ק והקול קול יעקב, בהוא שופר דקא סדיק ואתער יעקב וכו'.

והנה בחינת יעקב היא מדת האמת, כמ"ש תתן אמת ליעקב, וכנ"ל. שמנקידת האמת נתעורר האדם, להבין כי הולך חשכים, ונשבר לבו בקרבו שהוא רק כמו חצי צורה בלבד. וזהו קול השופר, שהוא ענין בהצוצרות בכה. ובאופן הזה דוקא הריעו

דרוש לכל נדרי מאת אמו"ר זצ"ל

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

סוד זמן קין האחרון של "לא זכו, בעתה"

התחלת הגלות בשנת עק"ב, חרב ביהמ"ק, ואחרית הגלות, עד השלמת רע"ב, יהי' ער"ב. זש"כ: ער"ב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו' (בראשית מ"ד), כי עבדך ער"ב את הנער וגו' (זכריה י"ד), והיה לעת ער"ב יהי' אור.

ועד תשלום רע"ב יהי ער"ב. פי' שער תשלום רע"ב שנה, מן האלף הששי, יהי' הער"ב של הנאולה. הנרמז בהפסוק, "ערב" וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו', והפסוק כי עבדך "ערב" את הנער וגו'. ואני מוסיף הכתוב (זכריה י"ד): והיה לעת "ערב" יהיה אור, לכל בני ישראל.

ועפ"ז יש להבין סוד התפילה של "יעלות" בדיג יום הכפורים, שמסיים בה כמה פעמים ער "ערב", הלא מוטב לבקש שתמיד יראו לפניו תפלותינו, ולא רק ער ערב?

אלא שזה הפייט נתחבר ברוח הקודש להתפלל, שבאים לא תחי' הנאולה בבחינת אחישנה, אלא בעתה, יקבל השי"ת תפלותינו ברחמים במשך הגלות, עד שיגיע הזמן של "ערב", שהן שנים האחרונות של אדף הששי, ולא עד העברת השנים, והיינו בשנת "תשכח". והשי"ת ירחם עלינו ויחשוב לעשות את הקץ קודם, בעבור הצרות הגדולות והנוראות שסובל עם ישראל, וכן היה במצרים, שהקב"ה חשב לעשות את הקץ קודם, עבור צרות ישראל, ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים, שיעזור רחמיו ברחם אב על בנים, וימהר לגאולנו בנאולה שגיממה במהרה בימינו אמן. (נזר הקודש)

(היה דורש בשבת שובה, אצל החסידים דמינסק, בשנת תרס"א, בעיר ווארשא)

איתא בגמרא (פסחים פ"ה) א"ר יוחנן, גדול קבוצ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ושמי להם ראש אחד ועלו מן הארץ, כי גדול יום יורעא, וכתוב: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

הקושיא דלא כתיב יהי ערב, אלא ויהי ערב? והכוונה דהי"ל מתחלה דהשי"ת נזר יהי ערב יהי בקר, ואח"כ יאמר שכן הי', כמו דכתיב בכל מעשי בראשית, מזה משמע שכבר הי' סדר זמנים קודם לכן, ואינו דבר מחדש מעכשיו. כן פי' בע"י. ויש עוד גירסא מובא בפירש"י, וכן במדרש כתי' וז"ל: והיה ערב אין כתיב, שיהא משמש להבא, אלא ויהי לשעבר. ממד שהי' סדר זמנים קודם לכן, ער

שרא נברא העולם.

(ר' חיים וויטאל)

ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה

מזה הפסוק למדו חז"ל, אשר על הרעה לא מיחד השי"ת שמו, אף כי הלא אין דרך לכתוב בפסוק אחד שני פעמים את השם? אבל כונתם כי הלא נכתב מקודם ערב, ואחר כך בוקר, ומדוע שונה הכתוב לכתוב אצל הקריאה קודם „ויקרא לאור” ולא כתב קודם „ויקרא לחושך לילה”. מזה איפוא נראה שרא רצה השי"ת ליחד שמו על הרעה, ולכן הקדים קריאה שם של אור, למען ייחד עמיו שם אלקים לא על הליכה.

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

רמז ערב זה יצר הרע, בוקר זו יצר טוב. וידוע מ"ש קהלת, טוב יצר מסכן וחכם, ממלך זקן וכסיל, כי היצה"ר בא לאדם מעת הולדו כמ"ש: לפתח חטאת רובץ. והיצ"ט בא לאדם כשנעשה ברמזות לאחר י"ג שנה, כמנין „אחד”, אז גם היצ"ט בא אדיו.

ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה

איתא (במדרש) ויקרא אלקים לאור יום, זה יעקב, ולחושך קרא לילה, זה עשו. ובבה"ט ל- „אור יום” גימטריא „זה יעקב אבינו”, „קרא לילה” בגימטריא „עשו”. ואולי יש להוסיף, כי „יום” במ"ס כמו „יעקב” במ"ס „לחפך” במ"ס כמו „עשו” במ"ס. גם „אור” בא"ת ב"ש תפ"ג בגימטריא כמו „יעקב אש”.

דרוש להבר מצוה בשבת בראשית

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

מדוע כתיב יום אחד, שהי"ך יום ראשון? שדרשו זה הפסוק בענין הברמזות. ומובא במדרש ציוני וז"ל: ויהי ערב, זה יצר הרע. ויהי בקר, זה יצר הטוב. ואימתי הוא בא אל האדם, יום „אחד”, בגימטריא י"ג, כשנעשה אדם י"ג שנה. מכאן רמז לברמזות כשנעשה אדם בן י"ג שנה, עכ"ל המדרש. (כמו שמוכא בספר ארץ חמדה, (בדרושי הגאון אור חרש ז"ל). וצריך להבין כונת המדרש ציוני, מה הביאו לזה להוציא המקרא מידי פשוטו, ולדרשו בגימטריא לענין ברמזות. וי"ל שהוקשה לו לאותו המדרש קושיא הירוע, מדוע כתוב יום אחד, שהי"ך

יום ראשון? ולכך הוציא את המקרא מירי פשוטו לומר שיש בזה רמז אחד בגימטריא י"ג. ובזה ירצה להדגיש שמרומז במקרא זה אותו הענין שאנחנו עסוקים בו עכשיו.

וגם אמרו חז"ל, שבפחות מן י"ג שנה, אינה נקרא בחשם איש, רק לאחר שנעשה ברמצוה, יבוא אליו יצירה טובה. וכאשר האדם שומע לעצת יצר הטוב, הרי הוא מבטל את החשבות של יצירה רעה.

לכן אתה הברמצוה תזכור היטב הפסוק מן הסדרה, ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, שער היום היית במצב של ויהי ערב, ע"י היצירה שנעשה אורח אצלך כל י"ג שנה. ומהיום והלאה שוכית להתעלות למדרגת של ויהי בקר יום אחד, ע"י אורח הגון, שבא להתחבר עמך, הוא יצר הטוב. וגם תזכור היטב התיבת יום אחד, כי אחד מלא, דהיינו אל"ף, ח"ת דל"ת, גימטריא שמע ישראל ע"ה. וזה מרומז על שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, כי זה היא קבלת עול מלכות שמים.

לכן אם תחפץ להתחבר עם יצר הטוב, רק אליו תשמע. הוא יאיר עיניך, ככתוב כי נר מצוה ותורה אור. ראה להתגבר בתלמוד תורה. והתחזק לקיים מצות תפיצין כראוי, שהיא שקולה ככל התורה. כראיתא (במסכת קידושין ד"ה) א"ר אחא בר יעקב, כתיב והי' לאות על ירך, ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך. מכאן שהוקשה כל התורה כולה לתפילין. ואם תבחר לדעת בדרך הטוב עם יצר הטוב, אז יאמר עליך, אשריך וטוב לך, ובכך אשר תפנה תשכיל ותצלילה, אמן.

(מה שאמרתי בבהכנ"ס נוסח האר"י נאָרר ענר מאָנטרעאל, בשבת בראשית, להברמצוה)

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

רש"י פי' לפי סדר לשון הפרשה, היה לו לכתוב יום ראשון כמ"ש ביטור הימים, שני, שלישי, רביעי. למה כתב יום אחד? לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, שאם נבראו המלאכים עד יום שני, והא דכתיב קמין גבי ד' נהרות, שם האחד פישון, אע"פ דכתיב בתר שני ושלישי. י"ל ראי כתב ראשון, היה עולה על דעת דמה שנאמר, משם יפרד והיה לארבעה ראשים, לא שנתפרדו במקום אחד לר' ראשים, אלא הפירוד הוא בזה אחד זה, בר' מקומות מחולקות, ד"מ. מתחלה נפרד נהר אחד, ואח"כ בכמה פרסאות נהר שני, וכן כולם עד"ה. ולכך נאמר אחד, ולא ראשון, להוציא מן הטעות ולומר: שכולם במקום אחד מתפרדים, ולא זה אחד זה, ויהיה שני שלישי במעלה, ולא במקום.

(שפתי חכמים)

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

היה ערב, והיה בקר, של יום אחד. ויקרא תחילת הליכה ערב, בעבור שיתערבו

בו הצורות, לתחלת היום בקר, שיבקר אדם בינותם, כפי' ר"א. ועל דרך הפשט לא יתכן לומר יום ראשון, בעבור שעדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין, או במעלה. אבל שניהם נמצאים, והאחר לא יורה על שני. ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הנגל על פני כל הארץ, בעשרים וארבע שעות, שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים, וערב במקומות שכנגדם. וא"כ ירמוז לאשר יהי' ברביעי, אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים.

(רמב"ן)

וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לְאוֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה

לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים. ולחושך קרא לילה, אלו מעשיהם של רשעים. ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים. ויהי בקר אלו מעשיהם של צדיקים. יום אחר שנתן להם הקב"ה יום אחר, ואיזה, זה יום הכפורים. הנה מהראוי לקרב מה ענין יו"כ לכאן. ומה גם הדרשות הכפופות? לא ידענו תכלית רצונם בזה.

ומעתה לא נפלאות היא מה שדרשו יום אחד זה יו"כ. כי הנה הצדיקים הנמורים אינם צריכים לכפרת יו"כ, כי לא יחשוב ה' להם עון. והאמנם כי גם המה מקיימים יו"כ, הוא אך לאשר כי כן צוה המלך ית', ועשהו חוק. ע"כ עיקר יום הכפורים ותועלתו הוא להבינונים. וכמרו"ל בינונים תקויים ועומדים עד יוה"כ. ואליהם נתן ית' יום אחר. ואיזה, זה יום הכפורים.

(אהר' יעקב)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם

וַיְהִי מִבְרִיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם

יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְגו'

כ' אלעזר פתח: אלקים אלי אתה אשחרך. ת"ה שאין מקום בעולם פנוי בראי מים, מפני שהארץ תלויה על המים שנאמר: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, וכי תעלה על רעתך שהמים הם מתחת לארץ, והארץ שהיא כברה מכל היסודות העומדות על המים, שהמים על הארץ ולמעלה לשמים. א"ל רב חסדא. והא כתיב המים אשר מעל לרקיע. א"ל, לאו האי אלא כתרנומו במציעות מייא, שהרקיע מבריל ביניהם, כי המים אחרים היו, אבל מפני שנכנס הרקיע באמצע, נחשבו כשנים, והרקיע כדור ובא במימי אוקיינוס, כמבריל בין המים, נמצאו מים ממעל ימים מתחת. א"ר יהודה, רקיעים הם הסובבים לפעמים ממזרח למערב, ולפעמים ממערב למזרח,

ובאים באמצע הים ומבדילים בינתיים. וזהו ויברך בין המים, ומפני מה מי הים מזוהים? מפני חמימות הרקיע, ורתיחתו. בא וראה קדירה העומדת על האור, וכך מה שמתעכבת על האור, יותר התבשיל נמכה, מרוב חמימות האש. וא"ר יהודה אלמלא הרקיע היה קיים בין המים כל המים היו נקפאים במהרה, אלא הולך וסובב ואינו מתקיים בין המים.

א"ר יוסי האי ינוקא ברוח הקודש אמרו, דהכי הוה ממש. דכתיב יהי רקיע בתוך המים, בתוך ממש באמצעי' מיא, בהכנס הרקיע באמצע מחזיר המים הרעים היוצאים מניהם למקומן.

א"ר יהודה כל מה שעשה הקב"ה לא עשה דבר לבטלה, ומפני שהיה גלוי לפניו שאותם המים היוצאים מניהם, ויתערבו במים האחרים, וינקו בריותיו, עשה את הרקיע להכנס באמצע שניהם להבדיל בינתיב. וה"ה, ויהי מבדיל בין מים למים. בין מים הרעים למים הטובים, ובאותה שעה ממש, שהמים יוצאים להתערב במים הטובים, אז הרקיע חוזר ונכנס בינתיים ומחזירם לאחור.

(מדרש הנעלם)

איתא (בוהר) יש מקום בישוב כל אשר אור לאלה, חשך לאלה, לאלה יום ולאֵלה לילה. ויש מקום שתמיד יום, ולא נמצא בו לילה מלבד בשעה אחת קטנה. כרמיון זה הוא בים, שיש בו כמה בריות משונות זה מן זה. זש"כ זה היום גדול ורחב ידיים שם רמש ואין מספר, חיות קטנות עם גדולות וגו'. ולכא רקיע ההוא שמפריש בין מים עליונים לתחתונים, ה' מחזקת בעולם מהם. אבל רקיע הזה עשה שלום ביניהם.

והעולם אין מתקיים אלא על השלום, וגם שכל הישוב מתגלגל בעיגול כמו כדור, אלה למטה, ואלה למעלה. וכל הבריות משונות במראה שלהם מן שינוי האוויר, כפי כל מקום ומקום ומתקיים בקיומם כשאר האנשים.

וגם שמעתי מאבי זצ"ל שאמר: ואם היו יורעים חכמי אוה"ע קופערניק, וקאָלאַמבוס, מן דברי הוזהר האלה, לא היו מחשים כל כך הרבה שנים, עד שהשינו שהארץ כדורות ומיושבת בכל הצדדים, והבריות והמים אין נופלים לתוך השמים, הסובב את כדור הארץ מכל העברים, דרגלי כח המושך החזק של תנועת הארץ הסובבת את השמש בשם"ה ימים.

ויהי מבדיל בין מים למים

פ' שמבדילים בין טומאה לטהרה, היינו שהמים פועלים שטמא הטובל בהם נעשה טהור, ובין מים למים, היינו קודם שטבל במים ולאחר שטבל. ומכאן משמע דהענין טבילה הוא שהמים עושים פעולה לטהר. ולא שהיא דין טומאה שמסתלקת ע"י מים (ע' פסחים ל"ד). ועפ"ז יש להבין דברי הרמב"ם דהטמא נטהר רק בעזרתו מן המקות, ולא בעודו בתוך המקות.

שמעתי כי שאזו להגאון ר' משה סופר ז"ל. הנה ידוע כי כל הדורות מרומזים בתוה"ק, והאיך מרומז בתוה"ק הרמב"ם ז"ל? והשיב למען רבות מופתי בארץ מצרים ר"ת "רמב"ם". והוא היה בארץ מצרים, עב"ל.

יהי רקיע בתוך המים וגו'

יש מפרשים שרקיע הוא המקום אשר יתהווה בו הענן. לפי שהוא זר אצלם המצא מים למעלה מהגגם השמימי. ולחז"ל רקיע הוא הגג השמימי. וכן אמר הכתוב הללוהו שמי השמים, והמים אשר מעל השמים.

(תולדות יצחק)

יהי רקיע בתוך המים וגו'

שיהיה במקום התווך ואמצעות האויר. למען יהיה מסך המבדיל מתווך בין מים העליונים, שהם מימי השפע, שרוח אלקים מרחפת בהם, למים התחתונים, כאמור תרע למה ברא רקיע בתוך המים, ברי שע"כ ויברך בין המים.

(אלשיך)

ויעש אלהים את הרקיע ויברך בין המים אשר מתחת לרקיע

ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן

ויעש אלקים את הרקיע וגו'

מפני מה בכמה דברים נאמר ויעש, ובכמה דברים לא נאמר ויעש? פ' רש"י ויעש לשון תיקון. ע"כ בכך דבר שנגמר תיקונו ע"י הקב"ה בעצמו, לא שייך בו עוד תיקון ועשיה ע"י הבריאות. הרקיע שנעשה ונגמר תיקונו ע"י הקב"ה בעצמו, כי נאמר בו ויעש אלקים את הרקיע, ים ויבשה. לא נגמר תיקונם כמעשה בראשית. כי כמה פעמים נראה בעולם שאיזה נהר מתייבש ונהפך ליבשה. וכן מיבשה נהפך לים, ע"כ לא נאמר בזה ויעש, רק ויהי כן. וגם כדשעים ואילנות נ"כ לא נאמר ויעש, כי עוד צריכים עשיה ועבודה בחרישה וזריעה. במאורות נאמר

ויעש, ויעש אלקים וגו', כי נעשה ונגמרו ע"י הקב"ה בעצמו, ואין שום בריה מוסיף בהם. בעופות, שרץ המים, דגים, ג"כ לא נאמר ויעש. כי לא נגמר עוד תיקונם בקיים מינם לדורות. כי העופות אינם יודעים ודלות, רק מטילים ביצים דבר שלא נגמר עדיין. אבל בהמות וחיות יודעות ולדות גמורים, ע"כ נאמר בהם ויעש אלקים את חית הארץ למינה.

(פרדס הארץ)

דרוש לשבת בראשית

ויעש אלקים את הרקיע וגו' ויהי כן

האיך יוצדק לומר ויהי כן אחר ויעש? וגם ע"פ קושית הזוה"ק למה בכך מעשי בראשית נאמר ויהי כן, וגבי בריאת האור נאמר יהי אור, ולא נאמר ויהי כן? ונראה לי עפ"י מה שפירש בספר „עמודיה שבעה" מדרש ילקוט פליאה. אמר הקב"ה להרשעים אני אמרתי יהי כן, ואתם אמרתם לא כן, חייכם לא כן. שכתוב לא כן הרשעים, ע"כ לא יקומו הרשעים במשפט. אלא שראה הקב"ה שיהי' רשעים בעולם אשר אינם כדאים להשתמש בזה האור, גזזה לצדיקים. נמצא הרשעים גרמו שלא יהיה נכתב יהי כן גבי אור. וזה הפשט אני אמרתי יהי כן, ואתם אמרתם לא כן. ר"ל שגרמתם שלא יהי' כן. חייכם לא כן, לא כן הרשעים, ע"כ לא יהי' ייחב תקומה במשפט לעתיד. וזה עצמו יהי' העונש שיתגלה האור לצדיקים מאור הגנוז בתורה. והן הן הרמזי תורה, כה שמחדשין להן רזי תורה מן השמים. וע"כ „ר"ז" בגימטריא „אור". ע"כ צדיקים מתרפאים עוד מזה.

וזה ג"כ מה ששמעתי מן הרב ממאדוץ זצ"ל, יהי כן ה' עמכם, לא כן לכו נא הגברים. הפשט הוא כך. שכל אחד מישראל צריך לומר בכל עת ובכל זמן, יהי כן, ואז יהי' ה' עמכם, הפשט הוא כך. הוי"ה היא רחמים. וזה שנאמר: ה' עמכם, יהי' הכל ברחמים עמכם. לא כן: אבל מי שאמר לא כן, בכל עת ובכל זמן, שהכל לא טוב אצלו, ואמר לא כן לכו נא הגברים. וזה הפשט לכו נא אצל הדין, כי הגברים זה מדת הדין. והנה אהרן הי' רוגמת אדה"ר, וזו' קני המנורה הוא נגר שבעת ימי בראשית, והרלקת המנורה תיקן אור הגנוז, כמו שהי' ראוי להיות. וכמו שכתוב במרום ויהי כן, ר"ל שאהרן תיקן בחי' אור הגנוז, שיהי' ויהי כן.

ונראה לי עפ"י מה שפירש רש"י ז"ל על הפסוק, ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. והוא פלא שלא שינה אהרן את מאמר הקב"ה? רק הפשט היא כך: ע"ז נאמר, ויעש כן אהרן, היינו שעתה על ידו נשלם ונתקן הויהי כן, גם כבריאת האור, כי ויעש, פירש רש"י ז"ל, זה לשון תיקון.

וזה מה שכתוב: וירא אלקים את האור כי טוב. וראה שאין כדאי להרשעים להשתמש בהם וגנוזו לצדיקים לעת"ל. בכל דור ודור לפי העת והזמן.

והנה ל"ו פעמים אור נאמר בתורה. ושם הוא אור הגנוז. (כמבואר בשם הרוקח). וע"כ אור ששימש בו אדה"ר ה' ל"ו שעות. והרשעים גרמו שלא יהי' כן. וגרמו שיהי' ל"ו בוא"ו. רק ל"א באל"ף. וזה הפשט גדעתי. שחת ל"ו. ל"א. ר"ל שחת ל"ו בוא"ו. כרי שיהי' ל"א באל"ף. והם גרמו שיהי' לא כן כנ"ל. ואהרן הכהן תיקן זאת. וזה הפשט ויעש כן אהרן כנ"ל. וז"ש רש"י ז"ל. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. ר"ל ששינה אהרן הל"א באל"ף. להיות ל"ו בוא"ו. שיהי' ל"ו פעמים אור הגנוז בתורה. וזה הפשט ויעש כן אהרן. שאהרן תיקן את ויהי כן. שיהי' ל"ו פעמים אור הגנוז בתורה. כמו שאיתא בזוהר. שהעמיד לזה אהרן הכהן להאיר לעולם ע"י הדלקת המנורה שבמקדש. שמרומז בשמו של אהרן. כי אהרן אותיות נראה. כמו שנאמר באורך נראה אור. זה אהרן. וזה נ"ב כוונת האר"י ז"ל. דהמנורה מרומז על התורה¹).

ובזה נתרץ את הפסוק: ויעש אלקים את הרקיע וגו' ויהי כן. הא"ך יוצדק דומר ויהי כן. אחר אמרו ויעש? וגם עפ"י קושית הזוה"ק, למה בכל מעשי בראשית נאמר ויהי כן. וגבי בריאת האור נאמר ויהי אור, ולא נאמר ויהי כן? רק עפ"י הפירוש הנ"ל. שע"י אהרן נשלם ונתקן הויהי כן. גם בבריאת האור. והכל מתורץ על מכונו.

(מה שאמרתי בביהכנ"ס עדת ישורון הדרת קודש, בישיבת שלוש סעודות, בשבת בראשית, במאנטרעאל)

1) הא"ך המנורה מרומז על התורה? כי יש מדרש פליאה. אל מול פני המנורה, ה"ד פתח דברך יאיר. ואתא כמ"ד י"ז טפחים הוי מנרתא. וזה פליאה?

וראיתי בכתבי האר"י ז"ל, הפירוש הוא כך. אל מול פני המנורה, ה"ד פתח דברך יאיר. וידוע שבמנורה היו 7 קנים, וט' פרחים, וי"א כפתורים, וכ"ב גביעים. ובגבהה של מנורה איכא פלוגתא. חד אמר י"ז טפחים, וחד אמר י"ח טפחים. וז"ל המדרש: „פתח דברך יאיר“, היינו הפתיחות של תוה"ק מרמזין על מעשה המנורה. כי בפסוק ראשון של ספר בראשית יש ז' תיבות. רמז לז' קנים. ובפסוק ראשון של ספר שמות, יש י"א תיבות, רמז לי"א כפתורים. ובפסוק ראשון של ספר ויקרא, יש ט' תיבות, רמז לט' פרחים. ובפסוק ראשון של ספר דברים, יש כ"ב תיבות, רמז לכ"ב גביעים. ובפסוק ראשון של ספר במדבר, יש י"ז תיבות, רמז ל"ז טפחים גבהה של מנורה. וזה אתא כמ"ד י"ז טפחים הוי מנרתא. כמנין טוב. ויהי טוב לגו ולכל ישראל. וזה כוונת האר"י ז"ל, שאמר הנ"ל, דהמנורה רמז על התורה.

ויעש אלקים את הרקיע וגו'

איתא במדרש, ביום השני ברא הכורא רקיע בתוך המים שמסביב לארץ, וזה הרקיע יחזק את המים שנתרכו מאד על הארץ, כדי שיוכל להיות מקומות של יבשה. (ואם ישאל האוהב לחקור, ממה נברא רקיע בתוך המים, אשיבנו מה דך לשאוג גדולות? שאל קודם קטנות. לך חקור ממה נבראת קליפה הקשה שעל ביצת תרנגולת. (שמעתי מאבי זצ"ה)

ויעש אלקים את הרקיע וגו' ויהי כן

הקשו המפורשים ז"ל, האידך יוצדק לומר ויהי כן, אחר אמרו ויעש אלקים. בשלמא בשאר הימים כתיב ויהי כן אחר האמירה, לומר, שנהיה כן מיד אחר האמירה, כדאמרו ז"ל: בעשרה סמכות נברא העולם. ומאי דכתיב אח"כ ויעש, הכוונה הוא שתיקן הדבר על עמדו. אבל פה כתיב אחר ויעש, והאידך שייך זאת? ופירש הרמב"ן ז"ל, דהכוונה פה שג ויהי כן הכתוב אחר ויעש לומר, שיהיה כן תמיד כל ימי עולם. ע"כ עיי"ש. אך מ"מ קשה, למה לא כתיב ג"כ בשאר הימים ויהי כן אחר ויעש? לומר שיהי' כן תמיד כל ימי עולם. שהרי כל מה שנברא בששת ימי בראשית הוא קיים לעולם. ומדוע כתיב רק ברקיע כן? וצריך להבין את זאת. ועוד צריכין להבין ילקוט תהלים. ראיתא על הכתוב: לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תרפנו רוח. וז"ל: רבי פנחס אומר, אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי ויהי כן, ואתם אומרים לא כן וכו', חייבם, על כן לא יקימו רשעים במשפט ע"כ. וצריכין להבין מה כוונתו.

ואמר הרב הנ"ל כן: ראיתא (במ"ר נח), מדוע בנו דור הפלגה את המגדל. אמרו אחד לאחד תרנ"ו שנה (שמבריא את העולם עד המבול היה אלה ותרנ"ו שנה), וצריך מתמוטט, כואו ונעשה סמיכות ע"ש. וה' יתעלה הצופה ומביט עד סוף כל הדורות, ידע מראש שעתיד לעמוד דור הפלגה, ויאמרו אחד לאחד ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט, לזאת כתוב אצל הרקיע ויהי כן אחר ויעש. לומר כאשר העמרתי הרקיע על עמדו, כן יהיה תמיד כל ימי עולם, ולא כאשר יאמרו הדור הפלגה שהרקיע מתמוטט, וליכא מירי דלא רמיזי באורייתא.

וזה כוונת הילקוט: אמר הקב"ה לרשעים, הם אנשי דור הפלגה, שנקראו רשעים כנ"ל. אני אמרתי ויהי כן, כוונתו: עד העמדת הרקיע שאמר ויהי כן אחר ויעש. לרמוז וזהירות, שיהי' כן תמיד, ולא יתמוטט לעולם כנ"ל. ואתם אמרתם לא כן, רק שפעם אחד לאחד ותרנ"ו שנה הרקיע מתמוטט. חייבם שעל כן לא יקימו רשעים במשפט, שלא יהיה לכם חזק לעולם הבא.

(בשם הרב אדוקים נעציל)

ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני

ויהי ערב ויהי בקר יום שני

מפני מה ביום שני לא נאמר כי טוב? וביום ראשון נאמר כי טוב? משום שביום הראשון נעשה הברל בין אור לחושך, וזה שייך לומר כי טוב, כי טוב שהי' אור בפני עצמו, חושך בפני עצמו, כי שני הפכים היא אור וחושך. אבל ביום שני נעשה הברל בין מים למים, כי זה שני אחים, וזה לא טוב, כי הפירוד כזה בין שני אחים אהובים, לא שייך לומר בהם כי טוב.

(מדרש)

איתא בפרד"א (פ"ג), שמונה דברים נבראו ביום השני, ואלו הן: הבאר, והמן, והמטה, והקשת, והכתב, והמכתב, והכתונה, והמויקין.

ואיתא בגמרא (פסחים נ"ד) אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כביה יעריה.

ויקרא אלקים לרקיע שמים וגו'

א"ר חונא א"ר, לשלשה קרא הקב"ה שמותם במעשה בראשית, ואלו הן: השמים, והארץ, והמים. השמים מנ"ל דכתיב ויקרא אלקים לרקיע שמים. הארץ מנ"ל, דכתיב ויקרא אלקים ליבשה ארץ. המים מנ"ל, דכתיב ולמקוה המים קרא ימים. ולמה לעשות בהם כל מלאכתו. ומה שיצא מהם, הניחו לאדם לקרוא להם שמות. (מדרש הנעלם)

אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא נראה רקיע בטהרה (ברכות נ"ט). הכוונה כי רקיע הוא רמז המחלוקת, וכל בעלי מחלוקת עפ"י הרוב אומרים שמחלוקתם דשם שמים, אבל באמת מני אז לא נראה עוד מחלוקת בטהרה בלי שום פניה. (ר' שמעון סופר)

איתא בווה"ק ויצא (פסחים ס"ח ע"ב, ושבת קי"ט ע"ב), שהתנה הקב"ה עם השמים וכל מעשה בראשית, אם ישראל יקבלו התורה או אך אז השמים מקוימים. ואם חדיקה להיפך יחזור הקב"ה אותם לתהו ובהו.

ויהי ערב ויהי בקר יום שני

וזה שלא נאמר כי טוב ביום השני, שמרמז לאדה השני שבו היה דור המבול, ודור הפלגה.

ויקרא אלקים לרקיע שמים וגו'

המעב שלא הוטב בעיני ה' שם רקיע הוא, כי רקיע כמד המחזקת, מבריק בין מים למים. לכן מיאן השי"ת בשם זה. וקראו שמים אש ומים, להראות אשר רק באופן זה יתקיים התכל, כאשר יתאחדו הרחוקים בטבעם כרחוק אש ממים, ושם זה של אחדות רצה השי"ת שיראו אנשי תבל ויקחו מוסר.

(כלי יקר)

ויקרא אלקים לרקיע שמים וגו'

ועד ררך הפשוט נראה לי לתרץ הא דחסרה אל"ף מתיבת שמים. דנראה דכה המים עדיף בטבע מאש, רמים מכבים את האש. אבל אין האש מכבה את המים. לכן תיבת מים כולם בשמים, להורות ראף רנעשו מאש וממים בשותפות, מכל מקום ניתן למים כה יותר נגד האש.

(מדרש)

ויהי ערב ויהי בקר יום שני

למה אין כתיב בשני כי טוב? ר' חנינא אימר: שבו נבראת מחזקת. שנאמר: ויהי מבריק בין מים למים, אל"ר טביומי אם מחזקת שהיא לתיקונו של עולם ולישובו, אין בהם טוב, מחזקת שהיא לערבובו, על אחת כמה וכמה.

(מדרש)

ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד

ותראה היבשה ויהי כן

ויאמר אלקים יקוו המים וגו'

אמר משה לים לא אמרת איני נקרעת? ועכשו אתה בורח. מה לך הים כי תנים. אמר לי' מן הרין איני ראוי ליקרע לפניך, שאני נבראתי ביום שלישי, שנאמר ויאמר אלקים יקוו המים, וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי. ואתה נבראת ביום ששי, שנאמר: ויאמר אלקים נעשה אדם, וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. לפיכך לא מפניך אני בורח ונס, אלא מפני אדון חולי ארץ, מפני אדון שיער את הארץ.

(מדרש תהלים)

יְקוֹן חֲמִישׁ זָגו' וְתֵרָאָה הַיְבֵשָׁה

יקוו המים ותראה היבשה, דהיינו ר"ת י"ב שמות הוי"ה, כמו ששמעתי מארמו"ר המגיד זצלה"ה שזה ר"ת של יבשה. שכל צרופי הוי"ה יתגלו על כנ"ל, ויהי כן.

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאָה הַיַּבֶּשֶׁה וְגו'.

חז"ל אמרו על הפסוק ל"איתנו" תנאי התנה הקב"ה שיקרע הים. ואנה נמצא רמז על זה בתורה. אבל מפסוק זה למדו, כי אחרי שנאמר יקוו המים פשוטא אשר תראה היבשה. אבל כך צוה השם, כעת יקוו המים, אבל אני מתנה כאשר נצטרך תראה היבשה במקום הים. וכן הוא אומר, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. (אמרי שפר)

וַיִּקְרָא הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְאֶחָד

דְּרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם כִּי יַעֲזֹב חֲסְדּוֹ. אֵימָא בּוֹהֵר, אָמַר עֲזֹא, וְכִי לְמַאי צְרִיךְ חֲסֵד הַכֹּא. דְּכִתִּיב דְּרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם כ"ח. אָמַר רַב חֲסֵדָא חֲסֵד גְּדוֹל עָשָׂה הַקָּב"ה בְּעוֹלָמוֹ שְׂרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם שְׂאֵלְמָא כִּךְ לֹא הָיוּ כְּנִי אֲדָם נוֹטְעִין וְחוֹרְשִׁין וְזוֹרְעִין. עֲכָשְׁיוּ שְׂרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם, נוֹטְעִין וְזוֹרְעִין וְהָאָרֶץ עוֹמֶרֶת בְּכַחַהּ וּבִקְיוֹמָהּ, מִפְּנֵי דְחַוֵּת הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָאָרֶץ. וּמִלְמַסָּה יוֹצֵאִין כַּמָּה נְהֻרוֹת, כַּמָּה מַעֲיִנוֹת לְרִשָּׁן כָּל הָעוֹלָם, וְלֹהֲצִמִּית הַכֹּל. וְזֶהוּ הַחֲסֵד שֶׁעָשָׂה הַקָּב"ה עִם בְּרִיּוֹתָיו, וְעַם כָּל הָעוֹלָם, וְהַבֵּן.

יָקוֹב הַמֵּיִם וְגו' וְתִרְאֶה חֵיבֻשָּׁה

איתא בזהר, בוא וראה רקיע ההוא שיש בו חמה ולבנה ככבים ומזלות. זה הוא בית מקוה מים הגדול. שהוא מקבץ כל מים, ומשקה לארץ שהיא עולם התחתון כיון שמקבץ המים מפזרם ומחזקם לכל הצדדים, ומשם שותים כלם.

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יִקְוּ חַמִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הִיבָשָׁה וְנָוִי

שְׁעוֹה בַּמֶּמְרֵה עַל יְסוֹד הַמֵּיִם שֶׁהֵם מַעֲצָמִים יָקוּוּ בַּמָּקוֹם אַחֵר, וְלֹא יִתְפַּשְׁטוּ עַל הָאָרֶץ וְלֹא יִקְיֹפוּהָ, עִם הַיּוֹת שֶׁכָּפִי טַבְעָם הִיָּה רֵאוּי שֶׁהִיִּסוֹד הַמִּימִי יִקְיָה כֹּל יְסוֹד הָעֶפֶר וַיִּכְסְהוּ לְפִי שֶׁהַעֲלִיזוֹן מִקִּיָּה עַל אֲשֶׁר תַּחְתּוֹ מִכֵּל צֶדֶק, וְלִכֵּן אָמַר יָקוּוּ הַמֵּיִם, כִּהְגִּיר שֶׁלֹּא נִתְגַּלְתָּה הִיבִשָּׁה כִּיּוֹבֵשׁ הַמֵּיִם בַּאֲמַצְעוֹת חוּם הַשֶּׁמֶשׁ, וְלִמָּה ג'כ" שֶׁהַעֲבִיר אֲדָקִים רוּחוֹ עַל הָאָרֶץ וַיִּשׁוּבוּ הַמֵּיִם אֲדָא שְׁנֹזר ית' בַּמֶּמְרֵה עַל הַמֵּיִם, שֶׁהֵם מַעֲצָמִים יִתְנַעֲצוּ לְצֶדֶק אַחֵר, בְּאוֹמֶם שִׁישָׁאֵר הַצֶּדֶק הָאֲחֵר מְנוּלָה, וְתוֹא אָמְרוּ וְתִרְאָה הִיבִשָּׁה, כִּי לֹא

אמר שתתיבש האדמה, כי אם שתתראה בקצוות המים וסורם מעליה.
(אברבנאל)

ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים

וירא אלהים כי טוב

כי שמה הראוי לה יבשה, כי בהפרד המים מן העפר הוא יבשה, אבל יקרא אותה ארץ, בשם כלל היסודית הנברא בראשון, והטעם כי בעבודה נבראו, שתהיה יישוב הארץ, שאין בתחתונים מכיר בוראו וזולתו, וקרא למקוה המים ימים, כאילו הוא ים מים, לפי שמקוה המקוה נקרא ים, כדכתיב כמים לים מכסים, וכן את הים הוריד מעל הבקרה, כי מפני שהוא מקוה מים גדול וקרא כן, וירא אלקים כי טוב, הוא קיומם בחפצו, והענין כי כאשר הלבוישם הצורה הזו חפץ בהם, והיה הקיום כמו שפירשתי, וזה מה שאמרו רבותינו: מפני מה לא נאמר כי טוב בשני? לפי שרא נגמרה מלאכת המים, לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים, אחד למלאכת המים, ואחד ליוזב.

(רמב"ן)

ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים

ביום השלישי הוציא האדמה מבין המים, ואסף המים למקום אחד, וקרא להם ימים, והתנה עם הים שיעברו ישראל בתוכו ליבשה, ולטבוע את המצריים ועוד התנה לארץ שתפתח את פיה במחלוקת קרה ותכלע לקרחה, וכן היה, דכתיב ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם וגו'.

(מדרש יונה)

ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים

שמתחלה היו המים והעפר נקראים תהום, שהיו מעורבים זה עם זה והיו במים עכורים, וכשהפריד זה מזה, קרא ליבשה ארץ, ולמקוה המים קרא ימים, ולא נקרא ים המים אלא התפירה, וזהו אומרו: מקוה שנקוו המים בו קרא ימים, וכן מה שאמר: כמים לים מכסים, וקראו ימים, כלומר, ים מים, והקב"ה עשה היבשה ביום שלישי וביום רביעי המאורות, לפי שהחוסר אומר, שסבת היבשה הוא השמש המכה במים ומיבשה בחומו הגדול, יכן קודם שברא השמש, או קודם שנתנו ברקיע עשה היבשה לעקור סברת המינים, ולומר שלא נעשת היבשה אלא ברצון הקב"ה, כי הוא אמר ויהי, ולזאת גזר בו גם כן, תרשא הארץ דשא, קודם יום רביעי, שבו

נבראו המאורות, לומר שלא מכח המאורות נתהוו האילנות והעשבים כדעת הטבעיים, וכמו שהוא עכשיו. שנאמר: וממגד תבואות שמש, וממגד נרש ירחים. אבל בתחלת הברואה לא היה כן, אלא במאמרו של הקב"ה היו האילנות והעשבים ופירותיהם. (תולדות יצחק)

ויקרא אלקים ליבשה ארץ

„ליבשה ארץ” בגימטריא „אברהם יצחק יעקב”. וזה בזכות האבות הקדושים. הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, ויעברו בתוך הים ביבשה. שנאמר: ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. והתנא הקב"ה עם הים במעשה בראשית שיעברו ישראל בתוכו ליבשה, ולטבוע את המצריים.

(ר' חיים וויטאל)

ולמקוה המים קרא ימים

רבי ברוספדאי אומר, הלא ים אחד בעולם הוא. א"ר רחומאי ימים כתיב, דכתיב: ולמקוה המים קרא ימים. וכולן נכנסין לים הגדול, והם שבעה. וכולם בו זה למטה מזה, עד התהום, עד שתמצא ים הגדול שבעה, זו על זו וכולם תלויים במאמר אחד.

(ז"ח רות ע"י)

ולמקוה המים קרא ימים

איתא (בזהר) כל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא, כאשר אותן הנחלים נכנסים לתוך הים. והים מקבלם ושואבים בתוכו, לפי שנקפאים המים בתוך הים. וקרירות הזאת תשאב כל המים שנכנסים בו, אח"כ יוצאים המים בתוקף של דרום, ומשקה לכל חיות השרה, כמש"כ: ישקו כל חיתו שרי. ולפי שהים מקפא ושואב כל המים ונתרים בתוקף הדרום כמו שנתבאר, לפיכך נאמר איננו מלא, והרי העירו בזה החברים, אל מקום שהנחלים הולכים, שם הם שבים ללכת. מפני מה הם שבים, לפי שאותו הנהר שנמשך ויוצא מן העדן אינו פוסק לעולם. והוא מוציא תמיד מים לים. וע"כ המים שבים ללכת, שבים והולכים ושבים ואין פוסקים לעולם. וכאשר הם שבים ללכת בשביל לצאת ולהשקות לכל, ובא רוח צפון ומקפא המים, אז רוח הדרום שהיא חם מתורם ללכת לכל צד, ולכך ים ההוא יושב בין שני הצדדים האלה ובשביכלם מתקיים. והאניות יהלכון ונוסעים לכל צד.

המקרה במים עליותיו

בפסוק ובין המים אשר מעל לרקיע, פירש"י שאינם על הרקיע, אלא למעלה

ממנו, ותלויים במאמרו של הקב"ה ע"ש. ונ"ל רמז בהבדלת המים אחז"ל (במס' תענית) התורה נמשלה למים, שמניחים מקום נבון, ונוזלים למקום נמוך. והיינו מים התחתונים, והיינו המים העליונים המנביחים לשבת. והם תלויים במאמרו של הקב"ה ולא בשום סמיכה מהעוה"ז ואנשיו. והיינו דכתיב המקרה במים עליותיו דייקא, ולא ירדותיו, אלא עליותיו.

(חתם סופר)

ויקרא אלקים ליבשה ארץ וגו'

כי שמה הראוי לה יבשה, כי בהפרד המים מן האפר היא יבשה, אבל יקרא אתה ארץ בשם כלל היסודות הנכרא בראשון. והטעם כי בעבורה נכראו, שתהיה ישוב לאדם, שאין בתחתונים מכיר בוראו וזולתו, וקרא למקוה המים ימים, כאילו הוא ים מים, לפי שרקע המקוה נקרא ים, כדכתיב כמים לים מכסים. וכן את הים הוריד מעל הבהר, כי מפני שהוא מקוה מים גדול, יקרא כן.

(רמב"ן)

**ויאמר אלהים תרשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ עשה
פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן**

ויאמר אלקים תרשא הארץ דשא עשב מזריע זרע וגו'

ועיין במדרש (שה"ט פ"א סימן ט') וב"ר פי' אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו וא"ל גדל. ובאמת רואים אנו נפלאות ה' והשגחתו, אשר כל מין צמח היותר קטן, שאפשר לשער, וא"א לדאותו רק ע"י משקף המגדולים ביותר, הוא מורכב בכמה מיני מזגים נפלאים, אשר נלאו כל חכמי הטבע לעמוד על תכליתם, רק יד ה' עשתה זאת בהטבע, שתתמיד פעולתה, והאדם מרוב הרגלי ראית דברים אלו, אינו מתבונן בנפלאות הטבע הזאת, שהצמחים קטנים האלו, יש בהם רצון ותחבולה לקיים את מינם ללחם נגד ההפסד. ומובא בשם ס' הטבע שיש צומח, אוכל בשר, עם יושב על העלים שלו זבוב, או רמש, מיד מתקפל כפה, ונלכד הרמש ומוציא את דמו, וראה ברש"י (שבת ל"ה).

תרשא הארץ דשא, עשב מזריע זרע וגו'

דשא יקרא מיד שיצמח, קודם שניכר מה הוא העשב, ועשב יקרא כאשר יש לו הכרה מה שהוא כח העשב. ולכך נאמר תרשא הארץ דשא, כי מתחילתו יקרא דשא, ולבסוף נקרא עשב מזריע כאשר נגמר גידולו. והשתא שפיר יש לומר דשאים,

אע"נ דלשון דשא רק על הצמח בלבד, מ"מ יאמר לשון רבוי כאשר הם שנים. וזה החלום גדול בין עשב, ובין דשא. דשא יקרא על הירוק בלבד, מבלי בחינת צורתו רק הירק נקרא דשא, ועשב כל אחד ואחד יקרא עשב, היינו בשביל חלום צורה שלו. (ספר גור אריה)

ויאמר אלקים תדשא הארץ וגו', עץ פרי עושה למינו וגו'

דרש ר' חנינא בר פפא, בשעה שאמר הקב"ה למינו באילנות, נשאו דשאים ק"ן בעצמן, ומה אילנות שאין דרכן לצאת בערבוביא אמר הקב"ה למינו, אנו על אחת כמה וכמה. מיד כל אחד ואחד יצא למינו. שנאמר: ותוציא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינו. פתח שר העולם ויאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. (תהלים ק"ד, חולין ס')

ויאמר אלקים תדשא הארץ וגו', עץ פרי עושה למינו וגו'

תדשא הארץ דשא. אלו שאינן צריכין זרע, עשב מזריע זרע, אלו הירקות והזרעים שצריכין זרע. עץ פרי עשה פרי, אלו האילנות. מלמד שלא יצאו כולן אלא שלמים תמימים מיד. (לא כמבעי של עולם עכשיו שאדם נוטע יחור של תאנה עומד שלש שנים ועדיין אינו מוצא פירות, וכן שאר כל האילנות וכן כל הזרעים). אשר זרעו בו על הארץ את שיש לו זרע נברא זרעו תחלה ואת שאין לו זרע אלא פריו הוא זרעו, נברא פריו. (מדרש הגדול)

ויאמר אלקים תדשא הארץ וגו', עץ פרי עושה למינו וגו'

ראה בתנחומא ישן הנדפס מכ"י פ' סדושים בזה"ל: כיון שיצאו ישראל ממצרים והי' מהלכין במדבר והוריד להם את המן וכו', והיה כל אחד ואחד נוטע תאנים ונפנים ורמונים ועושין פירות בני יומן. כשם שהיה מתחלת ברייתו של עולם עץ פרי עושה פרי למינו. אלו זכו בני אדם עד עכשיו כן, היה אדם נוטע אילן ועשה פירות.

תדשא הארץ דשא, עשב מזריע זרע וגו'

נזר שיהיה בארץ כח צומח. ויש מקשים מדוע לא נזר הקב"ה באילני סרק אלא עץ פרי, הרי הם ג"כ יצרכו הקב"ה? ואני מקשה גם כן, למה לא נזר הקב"ה בעשבים שאינם מזריעים זרע, אלא עשב מזריע זרע? לכן נראה שדשא ר"ל, צמח. ואמר: תדשא הארץ דשא, תצמיח הארץ צמח. והכוונה כל צמח שאין בו אלא נפש

הצומחת, לומר שאין עושה פרי שאין לו אלא גידול וצמיחה לבד, וזה כלל לעשבי השרה, שאינן זורעים זרע, ולאילני סרק. ואח"כ אמר, וגם כן עשב מזריע זרע ועץ פרי, שאחר שאמר עשב מזריע זרע, נראה שדשא הוא עשב סרק שאין מזריע זרע, ואחר שאמר עץ עושה פרי, נראה שדשא הוא עץ שאינו עושה פרי.

או נאמר שכשנתן הקב"ה ב' לארץ להוציא עץ פרי, ב"ש שיהיה לה כח להוציא עץ סרק. שאילן שיוציא פירות כחו גדול מאילן שאינו עושה פירות. וחכמנו ז"ל אמרו: אף אילני סרק עשו פירות, וא"ת מדוע אינם עושים עתה פירות, אלא שמקללת ארורה הארמה נתקללו. אבל לימות המשיח שיחזרו הדברים לאיתנם הראשון, יחזרו לעשות פירות. שנאמר: ולשורקה בני אתוננו, שאילני סרק יעשו פירות, כמו שעושה הנפן.

(תולדות יצחק)

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים תִּדְשָׁא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע וְגו'

תניא: ר' אליעזר אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר: ויאמר אלקים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי. איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים, ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי¹. ואותו הפרק זמן רביעה היתה וירדו גשמים ושמוח. שנאמר: ועד יעלה מן הארץ.

(ראש השנה י"א)

וּתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה פֵרִי

אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב

וּתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע וְגו'

שאל ר' חני לר' דוסתאי, א"ל הא כתיב ותיצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עושה פרי למינו. אי ארעא אפיקת אילנין ופירין, מה כתיב לאחר כן וכל שיח השרה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השרה טרם יצמח. ומשמע טרם כתרנומו. וא"ל כך הוא. אבל כחות להוליד באותו הזמן לא היה להם. ומפני מה? מפני שלא המטיר ה' אלהים על הארץ. ואר לא היה שיעלה מן הארץ, שאמלא היה כך כל כחותם היו

(1) וזה הוא מחלוקת הפוסקים, מחלוקת אלו, לא בלבד נמצאו בין חכמי התלמוד, אלא בי"ב בין חכמי האומות, זה אומר בכה, וזה אומר בכה.

להוליד ולהצמיח. אבל מפני זה לא היה בארץ הכח המוליד.

(בז"ח י"ג)

ותוצא הארץ וגו' עשב מזריע זרע וגו'

ר' יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנאמר: ותוצא הארץ רשא עשב מזריע זרע ועץ עושה פרי. איזהו חדש שהארץ מלאה דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומר זה ניסן. ואותו הפרק זמן בהמה וחיה ועוף שמזדווגין זה אצל זה. שנאמר: לבשו כרים הצאן וגו'. ואירך נמי הא כתיב עץ עשה פרי, ההוא לברכה לדורות הוא דכתיב. ואירך נמי הא כתיב עץ פרי, ההוא כרר' יהושע בן לוי, ראמר כו' כל מעשי בראשית בקומתן נבראו כו'.

(ראש השנה י"א)

ועץ עשה פרי וגו'

ברש"י: ועבור שנוי זה נתקללה האדמה. ולא מקודם תיכף אחר החטא כי קללות האדמה היתה להוציא יתושין. וכל זמן שלא חטא האדם עבור מי תוציא הארץ המזיקים האלו. אבל כאשר חטא האדם נעשו שניהם ראויים לקללה. (כלי יקר)

ותוצא הארץ דשא וגו', ועץ עשה פרי וגו'

השי"ת אמר עץ פרי עושה פרי, והארץ שינתה ולא עשתה כן, אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי. לפיכך כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא על עוונה. והקשה הגאון בעל „גורע ביהודה" בספרו „דורש לציון", למה המתין ה' מלהעניש את הארץ עד אחר שנפקד האדם על עוונו, ולמה לא העניש אותה מיד תיכף כשחטאה.

ונלע"ד דאחז"ל כל מי שחברו נענש על ידו אין מניחין אותו במחיצתו של הקב"ה, והנה בעת שחטאה הארץ במה ששינתה שלא הוציאה עץ שיהיה טעם עץ ופריו שוין, היה השי"ת כביכול וותרן ומחל לה להארץ על אשר חטאה גנדרו ית"ש. לכן לא קילל אותה אז, אכן לאחר שנכשל האדם על ידה כי הנחש אמר אל האדם כשם שהארץ עברה על צווי של הקב"ה ולא נענשה, כן אתה תוכל לאכול מעץ הדעת ולא תענש. וזאת גרמה לו לאדם שעבר על מצות ה' ואכל מעץ הדעת. הרי דכל הנורם לחטא אדם הראשון היתה הארץ ועל ידה נענש, מפני שלא קיימה מצות הכורא ית"ש. לכן נתקללה הארץ דייקא אחר שנתקללו אדם וחווה. (נחלת צבי)

ותוצא הארץ וגו' עץ עושה פרי וגו'

השי"ת אמר עץ פרי עושה פרי, והארץ שינתה ולא עשתה כן, כ"א ותוצא. אך הוא כי באומרו יתברך תדשא וכו' ועץ וכו' כך נברא הכל במציאות שלם, שאפילו העץ הי' בר אכילה. וע"ז נאמר ויהי כן, כי כן היה מיום ג' עד יום הששי על פתח הקרקע. אך השינוי לא היה רק ביציאה לחץ בששי. וע"ז נאמר ותוצא הארץ, כי אז עברה והוציאה עץ עושה פרי. ולדעת ר' פינחס יאמר ויהי כן, לומר מה שצויתו כן היה תמיד, שאילני סרק לא היה בהן פירות, זולתו בעת ההוצאה לעולם. כי אז ותוצא הארץ, ולא נתקיים כ"א לשעה עד שחטא אדם. כי אז לקו פירות האילן שהיא מהששה דברים שלקו בחטאו כנודע מרבתינו ז"ל.

(אלשי"ך)

ותוצא הארץ עשב דש וגו' עשב מזריע זרע וגו'

קדמא ואזלא תלישא גרולה. רמז, הבא לטהר מסיעין לו. כי העני מחזיק את עצמו לתליש קטן, אך בצנעה הוא קדום ואזיל לשמור ולעשות בכל לבו ונפשו. כי הלומד בפני כל בנסף יוכל ליפול ברשת נאווה ר"ל. וכאשר שמעתי מאת הצדיק הר' פינחס מקאריץ שאמר: מכל עבירות הנני משתדל בעה"ש להשמר מהם. אבל מגאווה מניעות רבות יש לי. ועץ ערשה פרי למינו. וכל המהפך את טבעו ויגרש את הנאווה אז יבוא הפרי.

ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי

ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי

מפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני. וביום השלישי נאמר כי טוב שני פעמים. והנה בבריאת העולם לא נאמר כי טוב בשני, מחמת שהוא מרומז על בחינת יצחק. כנודע דיום הראשון הוא נגד בחינת אברהם, ויום שני נגד יצחק, ויום השלישי כנגד יעקב. ולכן לא נאמר ביום השני כי טוב, רק ביום השלישי, שהוא נגד מדת יעקב. וכמ"ש ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, אז נגמרה ההטבה מיום שני. ולכן נאמר בו כי טוב שני פעמים. וזה כוונת הכתוב: אלקי אבי אברהם, ואלקי אבי יצחק, ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך. שמשניהם נולדה מדה הממוצעת מדת יעקב. ה' האומר אלי ר"ל בחי' שם הוי"ה. ואטיבה עמך עם מדת הרחמים, שהיא מדת שלך. ואתה אמרת היטיב איטיב עמך שני פעמים, היטיב איטיב, כי נאמר שני פעמים כי טוב ביום השלישי.

(שמעתי מאבי וצ"ל שאמר בשלוש סעודות בבהכנ"ס הדרת-קודש, במאגנטרעאל)

מהגאון רבי עמרם בלום זצ"ל, שאמר ביאור מאמר זה

צריך להקדים מאמר מן (ברכות ל"ב), וא"ד אלעזר מיום שחרב בהמ"ס נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר: (יהזקאל ד') ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה סיר ברזל בינך ובין העיר. וזה פירוש עפ"י מ"ש רשאלו לברזל מפני מה קולך נשמע כל כך בעת שמכים עליך. והזהב בעת שמכים עליו, אין קולו נשמע כל כך. והשיב הברזל הטעם פשוט, כי הזהב לא מכה אותו הזהב שהיא אחיו, רק הברזל שהיא זה אליו, מכה אותו. לכן אינו צועק כל כך בעת שמכה עליו. אבל הברזל, מכה אותו הברזל שהיא אחיו וקרובו, זה כואב מאוד. שאחים וקרובים יכו זה את זה. ולכן הברזל צועק מאוד בעת שמכה עליו ברזל אחר. וז"ש מיום שחרב ביהמ"ס נפסקה חומת ברזל. כי ביהמ"ס חרב משום שנאת חנם, מאדם לחבירו, פי' חומה הצועקת כברזל, שישראל שהם אחים מכים זה את זה בין ישראל לאביהם שבשמים, דמה שישראל עצמו מצעדים זה לזה, הוא העושה פירוד ומסך המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים.

ועוד טעם שמעתי מאבי זצ"ל, שגם ברזל, זה ר"ת מן ר' נשים שלקח יעקב אבינו. היינו בלחה, רחל זלפה לאה. פי' שישראל שהם אחים היא הי"ב שבטים שנוטרו מן ר' נשים הנ"ל, מכים זה את זה. וזה חומה הצועקת כברזל. כי ביהמ"ס חרב משום שנאת חנם, מאדם לחבירו. שהשבטים שהם אחים מאב אחד, מצעדים זה את זה, משום שנוטרו מר' נשים שהיא ר"ת ברזל. וזה שנאת חנם מאב לאה, מאדם לחבירו. וזה הוא העושה פירוד ומסך המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים.

ויחי ערב ויחי בקר יום שלישי

איתא (במדרש רבה) על זה הפסוק, יום שנבראו בו גבורים היך מה דאת אמר (יהזקאל כ"ג), שלישים וקדושים כו'. כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים, אמר להם מה יכם מרתתים? עץ מכם אל יכנס בו, ואין אחד מכם ניזוק. דיש לדרקס במדרש הנ"ל, האיך איתא שנברא הברזל בשלישי? ועוד מה עץ מכם אל יכנס? וכי בלא עץ לא יעשה סתא לברזל? ועוד מה הברזל בה"א הידוע? ונ"ל לפרש המדרש. דהנה מה שיש בהקדושה יש כנגדה בהסטרא אחרא. והסט"א אין לה כח כי אם מהקדושה. ויום השלישי נקרא יעקב, על שם שיעקב הוא השלישי לאבות, והוא לקח ד' נשים. ואיתא בכתבי האר"י ז"ל הקדוש, שר"ת של הד' נשים שלו היא ברזל (ונראה לי שזה היא בלחה, רחל, זלפה, לאה). וזה הברזל הוא מהקדושה. לכן אמר המדרש נבראו בלשון רבים. רק שנבראו בהסט"א ג"כ ברזל, כמו שכתוב אצל עוג, הנה ערשו ערש ברזל. וכיון שנבראו הברזל בהסט"א,

נ"ב התחילו האילנות מרתתים. אמר להם מה לכם כו'. עץ מכם אל יכנס בו, כי עץ היא אילנא דחיי', ולא תתנו לנו כח מהקדושה, אשר ממנה הכה והחיות שלנו, וממלא ואין אחד מכם ניוק, וד"ל.

(זכרון שמואל)

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום

ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים

ויאמר אלקים יהי מארת ברקיע השמים וגו'

זה היום תחלת מעשיך, בר"ה בתחלת מעשיך. בכ"ה באלול ברא את העולם, יום ראשון ליצירה, בראשון עולה למנוח כ"ה באלול, למנוח אלפים שנבראת התורה קודם בריאת העולם. ויום ראשון של עולם, נבראו המאורות, ולא נתלו עד יום ד', ועבשיו האריכה אותה אורה ג' ימים, שהן ל"ו שעות. ויאמר אלקים יהי מאורות ברקיע השמים, למה יהיו, להבדיל בין היום ובין הלילה, עבשיו נתלו, וקודם לכן לא היה לילה שהבדיל ליום, אלא שלשה ימים היה אורה. ואף ביום השבת שבר"ה שני ימים, היו חסידים להשלים אלול. וביום אלול, וביום ששה נשלמו. ולמחר ביום השבת היה ראש השנה. באותו היום נמי האריך היום ל"ו שעות, שלא היתה מדת הלילה נוהגת כו'. ועבשיו היתה אורה זו של שבת, ור"ה כאורה של יום ראשון, שזו ל"ו שעות וזו ל"ו שעות. והיינו דאמרינן זה היום תחלת מעשיך, זכרון ליום ראשון. (פסיקתא רבתי מ"ו)

ויאמר אלקים יהי מארת וגו'

למה לא נאמר ויאמר אלקים יהי שמים וארץ, לפי שלא נגמרה מלאכת שמים וארץ עד אח"כ. יהי רקיע, יהי מאורות, לכך לא נאמר בהם לשון אמירה, כאלו ח"ו לא נתקיימה האמירה, מאחר שלא היה עדיין בשלמות עד אחר כך. (יפה תואר)

יהי מארת ברקיע השמים וגו'

מארת חסר ו' כתיב, משום שהלבנה היא פלאנעט חושך, דלית לה מדרמה כלום, אלא מה שמקבל האור מן השמש.

(רבי יונתן אייבעשיץ)

והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים

ויתכן לפרש והיו לאותות כלומר: המאורות שהם שמש וירח, והיו לעשות בהם אותות ומופתים, כגון יהושע שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. ומשה רבינו ע"ה, דשרט שריטה בכותל, ואמר לפרעה: כשיבא השמש במקום הזה וכו'. וכן בישעיה עם חזקיה (במעלו' השמש וכו'). וגם יהיו המאורות למועדים למנות מועדים, וגם לימים ושנים, לימים לרשעים, ושנים לצדיקים, שלרשע כשנכנס יום א' מן השנה נחשב כל השנה, ומקצר ימיו. אבל לצדיקים משלים שנותיהם, וכדחו"ץ: יודע ה' ימי תמימים, כשם שהם תמימים, כך שנותיהם תמימים. (מדרש תלפיות)

והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים

והיו לאותות אלו שבתות, למועדים אלו שלש רגלים. ולימים אלו ראשי חרשים, ולשנים זה קידוש שנים. (בראשית רבה)

יהי מארת ברקיע השמים וגו'

ויתכן לפרש יהי מאורות, שאין המאורות האלה מקבלים מאור מן האור הראשון, וגזר עתה במאמר זה, יהי מאורות שיתפסו מן האור הראשון ההוא מאורות רוחניים, שיהיו מאורות למאורות שעל הארץ. והוא שאמר הכתוב: והיו למאורות ברקיע השמים, שהוא מאורות למאורות, שעל הארץ. כי לא אמר הכתוב יהי מאורות ברקיע השמים, להאיר על הארץ. וא"כ הבן כי המאורות הראשונים שהזכיר יהי מאורות, הם מאורות רוחניים מקבלין אורם מן האור הראשון, ומשפיעין אותם במאורות של מטה, והם תענוג נפשות הצדיקים, מקיימי התורה והמצות. (מדרש תלפיות)

יהי מארת ברקיע השמים וגו'

איתא בזהר, יהי מאורות, זו הלבנה. רקיע השמים, זו השמש. ושניהם בכלל אחר להזדווג להאיר העולמות למעלה ולמטה. שכתוב על הארץ, ולא כתוב בארץ. משמע למעלה ולמטה. רבי שמעון אמר גימטריאות וחשבון תקופות יעבורין הכל הוא בהלבנה.

יהי מארת ברקיע השמים וגו'

מארת חסר כתיב, פירש"י שדיא לשון מארה. ואמר אני, שלכך הזכיר לשון חסר, על הארורה אצל המאורות דווקא, לפי שהמאורות הם סבת הזמן, וכל הדברים

הנזופרים תחת הזמן יש בהם צער, כארז"ל: כל מקום שנאמר ויהי בימי, אינו אלא לשון צער. ומסיק במסכת מגילה, דווקא במקום שנאמר בימי, הוא לשון צער. ומעמו של דבר, שכל דבר התלוי בימים, דהיינו הזמן יש לו צער, אבל כל הנמצאים העליונים שהם למעלה מן הזמן, ואין הזמן שולט בהם, אין בהם שום צער. לכך נאמר יהי מארת חסר שכל הדברים שתחת השמש יש להם מארת וצער. כי הזמן מבלה הכל. ומ"ש בפרשה ה' פעמים לשון מאור, וכן בפרשה ראשונה ה' פעמים לשון אור, מסכי' לדברי המדרש האומר, ויאמר אֱלֹקִים יהי אור, אלו מעשיהם של צדיקים וכו' ורצה לפרש טעם חמשה פעמים אור, שהם כנגד חמשה חומשי תורה, דהיינו מעשיהם של צדיקים.

(כלי יקר)

יהי מארת ברקיע השמים וגו', והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים

יתכן לפרש שברכו בדורו העולם אשר ברא אלקים לעשות, לא ימצא א"א בדור אחד, והוא במה אנו ושאר בעלי חיים דרים בתוכו?

התשובה על החקירות האלה, כפי דת תורתנו. שאי אפשר שימצא עולם אחר זולת עולם שלנו. והוא מכמה טעמים וראיות, (עין בספר העיקרים). הראיה הראשונה, יען שהקב"ה ברא המאורות והכוכבים להאיר בלילה, ולאותות ולמועדים, כמו שנאמר: נותן שמש לאור יומם, חקת ירח וכוכבים לאור לילה, אם ימושו החקים האלה מלפני ה', וגו'.

הראיה השניה, אחרי שהפסוק מעיד, היות שרשנו מאדם הראשון, כמ"ש: ויהי כי החל האדם לרוב על פני וגו', וזה אין שייך לומר בשאר בני אדם, הדרים באיזה כדור עולם אחר. וגם לא נוכל לומר שהם מועתקים מכדור הארץ שלנו לשאר כדורי העולם. כי נמנע הוא, ויובח מזה שלא ימצא ישוב בני אדם בשום כדור מכדורי הארץ, זולת כדור שלנו.

(מעשה טוביה)

והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן

קאי על הצדיקים, כי הצדיק נקרא אור, שנאמר: נר מצוה ותורה אור. כמו יהי אור זהו אורו של משיח. והצדיק מפריד בין שני האותיות מ"ת, לבל יתקרבו חלילה, ולכך מאורת, תיבת אור בין שני אותיות מ"ת, והם הצדיקים נקראו מאורת. ובאמת נשמות הצדיקים נבזהים מכל מערכת השמים, ובהם אנו מהללים להשי"ת

כי כח וגבורה נתן בהם, להיות מושלים בקרב תבל, להוריד השפעות טובות, וממקום אצילותם על פני תבל. וז"ש כאן הכתוב והיו למאורות ברקיע השמים, פי' הצדיקים המזהירים כוזהר הרקיע השמים להאיר על הארץ, כוונתו למשוך ההארה וברכה על הארץ.

(תפארת שלמה)

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן וגו'

הוסיף שיהיה אורם מניע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים, ונעשה כל המעשים הנזכרים, מבלי שיאירו בארץ. ולכך אמר שיהיה למאורות ברקיע השמים, המביט בארץ ויאירו עליה.

(רמב"ן)

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן וגו'

הכוונה שיהיו קבועים ולא יתנועעו, כי הנלגל הוא המתנועע, והמאורות הקבועים בו מתנועעים בתנועתו, כמסמרות הקבועים בדופן הספינה, ולא שנלגל קבוע והמאורות מתנועעים. וזה הוא שאמר: ויתן אותם אלפים ברקיע השמים, ורצה לומר ברקיע השמים, שכל עובי גוף הנלגל, מתמלא בגוף המאורות. ואמר להאיר על הארץ, לומר שאין עובי הגלגלים מפסיק האור עם היות עובי כל גלגל ה' מאות שנה, והשמש בגלגל רביעי, ועובר אורו שלשה גלגלים, ומאיר על הארץ.

(תולדות יצחק)

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן וגו'

כמו כן ראיתי פי' מאבי זצ"ל, שחכמת התכונה מורה שכדור הארץ מקושר עם הלבנה עוד בסדר אחר, והוא מה ששתיהן יחדיו מקיפות את השמש בזמן של שנה אחת. ולכך יחשבו חכמי התכונה גם את כדור הארץ לכוכב אחר, בין שאר כוכבי לכת המקיפים את השמש. וגם ידוע שכדור הארץ מלבד הקפתו להשמש יחד עם הלבנה, יש לו עוד תנועה מהירה אחרת, מה שהארץ סובבת על קטרה, סביב עצמה בזמן כ"ד שעות, שעו"ז בחצי הכדור שלעומת השמש הוא יום, ובחצי השני לילה.

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן וגו'

איתא (בוהר) כל הכוכבים שברקיעים משמשים לעולם הזה. וכלם פקידים לשמש, כל דבר ודבר שנמצא בעולם הזה, ואין צומחים ואין מגדלים עשבים ועצים ודשאים ועשבי השרה, אלא במראה הכוכבים העומדים עליהם, ונראים עליהם פנים בפנים.

כל אחד ואחד כראוי לו, רוב מהנות כוכבים ומוזות הם יוצאים בהתחלת הלילה, עד שלש שעות פחות רבע, משם והלאה אין יוצאים מלבד הקטנים, וכל הכוכבים אין משמשים לבטלה, ואינם נראים לבטלה. ויש כוכבים שמשמשים כל הלילה, כדי להצמיח ולגדל כל אותן הדברים שנפקדו עליהם. ויש כוכבים שמשמשים עד חצי הלילה, ומצמיחים ומגדלים מתחלת הלילה, עד שעה ההיא, כל אותן הדברים שנפקדו עליהם.

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן וגו'

מהפך פשטא וכו'. רמז כי אוירא רא"י מחכים, מקודם כאשר ישבו שם הכנענים גם האויר היה דומה ליושביה, אבל כאשר ישראל ירש אותה היה אור גם על הארץ, והאויר וכל גבולותיה נמלאו מן החכמה העליונה. וכל הפשטיות נהפך לרוחניות, ואחר כבוש וחלק שנמדר הארץ לשבטי יה, באה המנוחה איש תחת גפנו. (ספר הטעמים)

ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאר הגדל לממשלת

היום ואת המאר הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים

ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים וגו'

(ריואל י"ד) מונה החשבון, שעזרה לאלף רבוא רבבות ותתקצ"ו רבו רבבות. והי' זמן של אלפי שנים אשר חכמי התכונה של אומות העולם, לא ידעו כלל שיש כוכבים במספר גדול כל כך. ולא הי' מובן לדברי חז"ל. וכעת כאשר נתחדשו הכלי שקף המגדילים, הנקרא טעלסקאפ, כבר ספרו יותר מק"ם מיליאן כוכבים, עומדים, וכל מה שחשבו חז"ל במדרשים, מספר כוכבי הרקיע הוא אמת לאמתו, וידעו זאת מקודם ברוח קדשם.

ויעש אלקים את שני המארת הגדלים וגו'

שניהם היו גדולים, עד שקטרנה הלבנה, ואמרה לפני הקב"ה רבש"ע, איזה עולם גדול מחבירו, העולם הזה או העולם הבא. א"ל העז"ב גדול מעזה"ו. אמרה לפניו רבש"ע מפני מה בראת שני עולמות העז"ו קטן והעזה"ב גדול, ובראת שמים וארץ, שמים גדולים מן הארץ בראת אש ומים, ומים מכבים את האש, בראת שמש וירח, צריך שיהי' אחד גדול מחברו. אמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שבדעתך שאגדל אותך, ואמעיס אותו, הואיל וקטרנת עליו. לכן ומעט את עצמך, אחד מששים מאור

ההמה, מיד אמרה לפניו רבש"ע על דבר אהר שאמרתי לפניך, נענשתי כל כך, אמר לה עתיד אני להחזיר אותך כאור החמה, שנאמר: והי' אור הלבנה כאור החמה וגו'. אמרה לפניו רבש"ע, אור החמה מה תהא עלי'. א"ל עדיין את מקטרגת עלי'. חיי שיהא אורה שבעתים. ה"ר: ואור החמה שבעתים, כאור שבעת הימים.

(מדרש כונן)

ויעש אלקים את שני המארת הגדלים וגו'

אמר ר"ל בשם ריב"א, דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו מאנה לחמה שהיא גדולה, ויעקב מונה ללבנה שהוא קטנה. אר"נ והוא סימן טוב. עשו מונה לחמה שהוא גדולה מה חמה הזאת שולטת ביום, ואינה שולטת בלילה, כך עשו יש לו חלק בעוה"ז, ואין לו חלק בעוה"ב. יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, מה הלבנה הזו שולטת בלילה וביום, כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ולעולם הבא. רנ"א, כל זמן שאורו של גדול קיים, אין אורו של קטן מתפרסם. שקע אורו של גדול, מתפרסם אורו של קטן. כך כל זמן שאורו של עשו קיים, אין אורו של יעקב מתפרסם. שקע אורו של עשו, מתפרסם אורו של יעקב. ה"ר: קומי אורי כי בא אורך, כי הנה החושך יכסה ארץ וגו'.

(בראשית רבה)

ויעש אלקים את שני המארת הגדלים וגו'

ברביע חיבר שני מאורות הגדולים, לא זה גדול מזה, ולא זה גדול מזה. ושזין כנכה ובתארן ובאורן. שנאמר: ויעש אלקים את שני המאורות וגו'. נכנס תחרות ביניהם, זה אומר לזה, אני גדול ממך, וזה אומר לזה אני גדול ממך, ולא היה שלום ביניהם, מה עשה הקב"ה, הנדיל את האחד, והקטין את האחר. שנאמר: את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, ואת הכוכבים.

(פרד"א פ"ו)

ויעש אלקים את שני המארת הגדלים וגו'

כל הכוכבים והמזלות ושני המאורות נבראו בתחלת ליל רביעי. ולא קדם זה לזה אלא שתי ידות שעות. לפיכך כל מעשה חמה במתינות, וכל מעשי לבנה בודירות. מה שהחמה מהלכת כל ימות השנה, מהלכת הלבנה ליום א', וכל שהחמה מהלכת כל ימות השנה, הלבנה מהלכת לשלשים יום.

(פרד"א פ"ו)

וַיַּעַשׂ אֱלֹקִים אֶת שְׁנֵי הַמַּאֲרֹת הַגְּדֹלִים וְגו'

כי הנה ידוע ששנים עשר חדשי השנה המה מכוונים נגד י"ב צירופי הוי"ה הירדועים. אשר השתנות כל צירוף וצירוף מורה על ערך התגברות הדין או הרחמים. וכנגדם הם הי"ב חדישים שכל חדש מאיר ומופיע בו צירוף א' מצרופי הוי"ה. וכפי ההשתנות הצירוף והתגברות בו הדין או הרחמים, כן הנהגת החדש בחסד או בדין. הלא תראה שפיר המן הרשע לא נפל כי אם על חדש אדר, ע"ש שבו שולט צירוף אחרון מצירופי הוי"ה שהוא הוי"ה שהיא בהיפך ממש מהוי"ה שנכתב בסדר, והחי"ן קדמו בו. ולכן ישלטו בו הדינים והגבורות. ויש לומר שעל שם זה נקרא בשם חדש. כי י"ב צירופי הוי"ה אלו כולם מתאחדים ומתקשרים בשורשם שהוא הוי"ה הפשוט, אשר ממנו מתחיל להתמשך ולהצטרף. ועבור זה הוא הנקרא ראש חדשים. והכל הולך אחר הראש. וכן בזה שכל הצירופים נמשכו מהוי"ה הפשוט הראש להם וכולם ממנו יצאו. ואלו ישוּבו אי"ה לעתיד. וי"ב פעמים הוי"ה הוא מספר חדש, כמ"ש בכוונת אור חדש. והואיל שחדש הוא חלק א' מי"ב צירופים וכולם מתאחדים באחד. ולכן נקרא חדש מספר י"ב פעמים הוי"ה. כי י"ב חדשים כנגד י"ב צירופי הוי"ה הירדועים. ולזה אמר הכתוב החדש הזה "זה" גימטריא "י"ב" ע"ש, שהחדש הזה כלול מכל הי"ב צירופי הוי"ה, כי בו נכללו כולם בבחינת הראש. ע"כ היא ראש חדשים כנ"ל.

(סידורו של שבת)

וַיַּעַשׂ אֱלֹקִים אֶת שְׁנֵי הַמַּאֲרֹת הַגְּדֹלִים וְגו'

איתא בזהר, זה עולם העליון ועולם התחתון. אחד בחינת זכר, ואחד בחינת נקבה. וכל זמן שזכר ונקבה נזכרים ביחד, שניהם נקראים בלשון זכר. ובשכיל שעולם העליון נקרא גדול, לכן עולם התחתון שמתחבר עמו בכלל ג"כ נקרא גדול. כיון שנפרשו זה מזה, נזכרים בפרט כל אחד ואחד כראוי לו, זה נקרא מאור הגדול, וזה נקרא מאור הקטן.

וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ

וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹקִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם וְגו'

א"ר יוסי, כתוב עשה ירח למועדים וכו' עשה ירח בשכיל לקדש בו ראשי חרשים, וראשי שנים. זה שכתוב והיו לאותות אלה שבתות, שכתוב כי אות הוא, ולמועדים אלה ימים טובים, ולימים אלה ראשי חרשים, ולשנים אלה ראשי שנים

שיהיו אלה"ע עושים חשבון לשמש, וישראל ללכנה.

(מדרש)

ויתן אתם אלקים ברקיע השמים להאיר על הארץ וגו'

צדקה גדולה עשה הקב"ה בעולם הזה שלא נתן את השמש בשמים שאנו רואים. ר' ינאי ור' חנינא אמר, ברקיע השני נתנם הקב"ה, שנאמר: ויתן אותם אלקים ברקיע השמים, בשמים אין כתיב כאן, אלא ברקיע השמים, ומה ברקיע השמים, ברקיע שהיא למעלה מן השמים. א"ר אבהו מקרא מלא הוא שלא נתנו הקב"ה אלא ברקיע, דכתיב אתה הוא ה' לברך, אתה עשית את השמים, שמי השמים, וכל צבאם. את השמים וכל צבאם, אין כתיב כאן, אלא השמים שמי השמים, וכל צבאם וגו', היכן צבאו של הקב"ה נתון, הוי אומר בשמי השמים, להודיעך שלא נתן הקב"ה אותו ברקיע ראשון, למה, שאם נתן ברקיע הווי שאנו רואים, הי' יוצא חסה על תקופתו, ושורף את הכריות, אלא נתנו ברקיע שני.

(פסיקתא דר"ב כ"ט)

ויתן אתם אלקים ברקיע השמים וגו'

איתא (בוהר) ר"ש אמר גימטריאות וחשבון תקופות, ועבירון הכל הוא בהלכנה. ומשם התחלת כל החשבונות וכל המספרים. ועל כן הוא המקום לכל התקופות ועבירון ומועדים וחגים ושבתות. וישראל שרבים בהקב"ה עושים ומעלים אותה למעלה, שכתוב ואתם הרבקים בה' אלקיכם וגו'.

ואיתא גם כן (בפרד"א פ"ג) כל המזלות משרתים למולד הלכנה, ולתולדות בני אדם, ועליהם העולם עומד. וכל מי שהוא חכם ומבין, הוא מבין מוליד לכנה, ותולדות בני אדם.

ויתן אתם אלקים ברקיע השמים וגו'

בנמרא (שבת ע"ה) אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא, כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר (ישעי' ח') ואת פועל ח' לא יביטו, ומעשה ידיו לא ראו. אמר ר"י מנין שחייב אדם לחשוב תקופות ומזלות, שנאמר: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם וכינתכם לעיני העמים. איזו היא חכמה וכינה, שהיא לעיני העמים? הוי אומר, זה חישוב תקופות ומזלות.

פ"ש הרמב"ם בהלכות קדוש החורש, שהלכנה אין לה אור. מעצמה, רס מה שמעבילת אור מהחמה כשהיא כנגדה. ובזה יובן שהלכנה סברה שיש לה אור מעצמה,

לכך אמרה אי אפשר לשני מלכים שימששו בכתר א'. והשיב לה הקב"ה לכי לעצמך, אז תראה שאין לך אור מצד עצמך, אם כן אין זה שני מלכים בכתר א', ונתביישה הלבנה, שלא הרגישה חסרונה.

בתנחומא (פ' בחוקתי) וז"ל: בשעה שהקב"ה ברא עולמו, חרץ ימיו של כל אחר ואחר, שנאמר: והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, עכ"ל. והוא פלא? אטו מיירי כאן לימים ושנים של בני אדם? הא כאן מיירי בקידוש החודש, עד חודש ימים, וקידוש שנים דיובלות, ומאי קאמר חרץ ימיו וצ"ע.

ונראה לתרץ רבאו"ח (סימן תר"ב, בה"ט סק"ד) הביא, דמי שמקדש הלבנה לא ידאג שימות באותו חודש, מאותו יום ואילך. ומעשה באחד שניצל מן הרוצחים על ידי קידוש הלבנה, יע"ש. ועיין שו"ת חת"ם (או"ח סי' ק"ב) דקידוש הלבנה סגולה לרפואה וחיים, דהוי כמקבל פני השכינה, וכתוב באור פני מלך חיים.

קיצור שבילי דרקיע

איתא בהרמב"ם (בהל' קיה"ח פ"א), הטעם שאנחנו בני ישראל מונין את החדשים שלנו, וכל ימי חגיגנו לפי מהלך הלבנה? משום שנאמר בתורה, עולת חודש בחדשו, כי הלבנה מתחדשת בכל חודש וחודש, וניכר לנו חירושה. אבל בתחמה אין ניכר שום חידוש בהקפתה. ועוד אמרו חז"ל, שהקב"ה הראה למשה דמות לבנה, וא"ל כזה ראה וקדש. ולכן מחשבין אנו כל ימי חגיגנו וחרשינו, רק עפ"י הילוך הלבנה.

וגם זאת נראה לנו, אשר הלבנה כשמתחדש נתוסף אורה בכל יום מעט מעט, עד שתהי' במילואה, ואח"כ נסתרת אורה במעט מעט בכל יום, עד שלא נראה לנו כלל. ואמרו חז"ל (ר"ה כ"ה) דאין חרושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה, ושני שלישי שעה וע"ג חלקים. החלק הוא אחד מן תתר"פ לשעה, כי החכמים חלקו השעה למספר הזה, יען שהמספר הזה מתחלק על כמה חלקים, על חצי ורביעי, ושמינית, ושליש, ושתות, ותשע, ותומש, ועישר (לשון ההמכ"ם פ"ו שם). ועוד על כמה חלקים, רק על שביעית לא יתחלק. ולכן חלקי השעה למספר הזה יתר על זולתו. ובעלי חכמות האצטנגנוניות חלקו השעה גם לששים חלקים שקורין מיניטין.

ולפי"ז אין בין מולד למולד, רק כ"ט יום, י"ב שעות, תשצ"ג חלקים, שהוא ארבעה וארבעים מיניטין, וחלק אחד. ורמז לזה מן התורה (בפ' בא): החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה, עולה כמספר כמה תשעה ועשרים יום ומחצה ותשצ"ג חלקים. מספר זה כמספר זה, שני אלפים ושש מאות וחמשים ושמונה.

ודבר זה הוא רמז אחד מרמזי התורה. וספר היוחסין כתב, שתמהו כל חכמי העמים בענין המולד של היהודים, שלא נשתבש מעולם אפילו בחלק אחד ממנו, והוא קולע אל השערה, ולא יחטיא בשום זמן ועדן. ובטלמיוס היוני, כתב שבח רב בהפלגה גדולה, לחשבון המחזור, והמולד באי"ב תשצ"ג אשר בידנו, אשר מזה מורים כל חכמי האומות שמוכת שהיתה נבואה בישראל, ובני נביאים הם, ודבר זה קבלו מאבותם הנביאים. וזה כוונת הכתוב כי הוא חכמתכם ובינתכם, לעיני העמים, ואמרו חז"ל (שבת ע"ה) כי זה הישוב תקופות ומזלות.

והנה מספה הזה כ"ט יום, י"ב שעות, תשצ"ג חלקים, כשתחלק לשבועות, יהיו ד' שבועות, ויום אחד, וי"ב שעות, ותשצ"ג חלקים. נמצא ראין מתרחק מולד אחד ממולד השני, בסדר ימי השבוע רק יום אחד, וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים. וסימנו אי"ב תשצ"ג והוא נסרא שארית החורש. למשל כשהיה המולד בחורש תשרי ביום ה', י"ג שעות על היום, תקכ"ג חלקים על שעה י"ד, תצרף לזה שארית החורש הנ"ל, היינו אי"ב תשצ"ג, ותעשה מן השעות ימים, ומתחלקים לשעות ומינוטין ותצא לך שמולד חשון יהיה ביום ז', י"ג מיניט, ב' חלקים על שעה השלישית.

וזה ידוע אשר המעת לעת של הכ"ד שעות, נחשב לעולם בשוה, היינו משש בערב, עד שש בערב השני, ומששה עד שבעה בערב, היא נחשב שעה הראשונה. וכן תחשוב לכל מולד ומולד.

וגם זה ידוע מחכמינו ז"ל רהבזרא יתברך ברא שבעה כוכבי לכת, המשמשים בכל יום. וזה שמותם וסידורם, זה אחר זה: שצ"ס, חנכ"ל, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. וכל אחד משמש שעה אחת, זה אחר זה, כפי סידורם. ולכן קבעו לנו עפ"י חשבון הנ"ל, הימים שיחול בהם המועדים, וראשי חרשים ולא בזולתם, ואלו הן:

לא אד"ו. יום א' של ר"ה, וא' דסוכות, שמיני עצרת, ויום ב' דר"ח אייר.

לא אג"ו. צום גדלי', יוהכ"פ, תענית אסתר, ויום ב' דר"ח חשון.

לא גה"ז. הושענה רבה, פסח שני, א' דשבועות, ויום ב' דר"ח אלול.

לא בה"ז. שמחת תורה, וראש חודש סיון.

לא ז'. ר"ח כסלו יום ב'.

לא ה"ז. יום ב' דר"ח מכת.

לא א"ו. ראש חודש שבט.

לא אג"ה. יום ב' דר"ח אדר, או ואדר בשנה מעוברת, ור"ח אב.

לא אג". יום ב' דראש חודש אדר בשנה מעוברת.
 לא בד"ז. פורים, ל"ג בעומר, ויום ב' דר"ח תמוז.
 לא בד"ו. ר"ח ניסן, א' דפסח, י"ז בתמוז, וט' באב.
 לא ג' חנוכה.

ויה"ר שיבנה ביהמ"ס ב"ב, ואז נקדש החודש ע"פ הראיה, ותחדש ימינו כקדם.
 הנני רוצה לקיים בחיבורי זה מ"ע דאורייתא, החודש הזה לכם ראש חדשים.
 כיון דלשנות העולם מתשרי מנינן, עכ"ז אדבר מדי חדש בחדשו, ואתחיל ג"כ
 מתשרי, יען שמתחילין בראשית ברא, ג"כ בחדש תשרי, כמו שאיתא בגמרא (ר"ה
 י"א) לר' אליעזר דבתשרי נברא העולם.

והנה ידוע מכתבי סרן האר"י ז"ל, אשר בכל ראש חדש צריכין לכוון במוסף
 בסיום הברכה האמצעית, צירוף הוי"ה השולטת באותו החדש. ובה פירשנו משארז"ל,
 מפני מה ישראל מתפללין ואינם נענים, מפני שאינם יודעים להתפלל בשם, שנאמר:
 אשגבהו כי ידע שמי, יקראני ואענהו, עכ"ל. והנה לכאורה אינו מובן. וע"פ הנ"ל
 יתכן היינו שאינם יודעים לכוין צירוף השם השולט באותו החדש, ועפ"ז פירשנו
 במשה, ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר. דקשה מהו הנרצה בעת ההוא דווקא, ומהו
 הלאמר. ועפ"י דברינו הנ"ל יתפרש. ואתחנן אל ה' בעת ההוא, אל צירוף השם
 הוי"ה השולט בחודש ההוא והוא הנרצה, לאמר לדורות, שיכוונו בתפלתם צירוף
 הוי"ה, השולט מדי חדש בחדשו, ויהיו נענים בתפלתם.

והא דאמרו חז"ל, דהמלאכים שואלין להקב"ה אימתי ר"ה? ומשיב אני
 ואתם נשאל ישראל ב"ד של מטה, דקשה, ולמה לא שואלין בחדשים אחרים? אך
 הוא בכל חדש רואין הארת השם הנכבד כסדר הצירוף השייך לאותו החדש, משא"כ
 ביום ר"ה, חנה הצירוף הזה הוא ויהי"ה. וישראל ע"י מעשיהן מהפכין לחסר ורחמים,
 ומאיר כסדר כמו בניסן, ע"כ שואלין המלאכים אימתי ר"ה. והנה כל חדש כלול מן
 כל הי"ב צירופים, ע"כ נקרא חדש מנין י"ב צירופי הוי"ה, מנין יש"ב. וז"ש במדרש
 בשעה שהקב"ה יושב (היינו הארת י"ב צירופים) כנ"ל, ועולה על כסא דין (היינו
 שמתעלה ומאיר ביותר צירוף הו' היוצא מס"ת ויראן אותה שרי פרעה). הנה בדין
 הוא עולה, ואח"כ ע"י מעשיהן של ישראל מתהפך לרחמים. וכסדרי היוצא מס"ת
 שרי פרעה ויתהללו אותה. וזה הוי"ה בקול שופר, על ידי קול השופר נעשה שם הוי"ה
 כסדר, שזה רחמים נמורים, והבן.

(בני יששכר)

ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב

אמר ר"א, כי בצאת השמש ביום, ואור הלבנה בלילה, יבדילו בין האור ובין החשך, ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן היא היום, והחשך הוא הלילה, כי כן שמם, כמו שאמר: ויקרא אלקים לאור יום, ולחשך קרא לילה, והנה בכל מעשה בראשית יזכור הכתוב הצוואה, ויספר המעשה, שצוה והיו למאורות. וספר, ויתן אותם אלקים, אומר, ולמשול ביום בלילה, שיהיה זה מושל ביום, וזה מושל בלילה, והממשלה הוא מה שצוה, והיו לאותות ולמועדים, וספר, שאין ממשלת שניהם שוה, אבל להבדיל בין החשך ובין האור, כי הגדול ימשול ביום, והיה כולו אור, גם במקום שאין השמש מגיע, והקטן ימשול בלילה, ויהי חשך, וזולתו הירח, שיגיה חשכו, והיא הצוואה שאמר: להבדיל בין היום, ובין הלילה, כמו ויבדל אלקים בין האור, ובין החשך.

(דמב"ן)

ולמשול ביום ובלילה וגו'

במבוא (לתנחומא ישן), מובא מאמר מכ"י באריכות ומבואר, הא דמושלים ביום ולילה, כרמצינו במשה שהתנה עמהם הקב"ה שישתקו לפני משה, שנאמר: האזינו השמים, וביהישע שנאמר: שמש נבבעון דם, עי"ש.

ולהבדיל בין האור ובין החושך

טעם שחזר לומר עוד להבדיל, משום כאן צוה להם שלא יכנסו זה לגדר של זה, וכל אחד מצוה על גבוי, ולכל יעבור, שבזה יהיה ניכר יום מלילה. (אור החיים)

ולהבדיל בין האור ובין החושך

שתהי' הארץ נקשרת עם הלבנה, ששניהם יחדו יקיפו את השמש במשך שם"ה ימים, לקבל האור מן השמש, עי"ז שכדור הארץ יסובב על קטרו לעומת השמש במשך של כ"ד שעות. למען להבדיל בין היום ובין הלילה. וגם שהלבנה תקיף את הארץ במשך חודש ימים, למען יהיו לאותות ולמועדים ולמים ושנים.

כמו שנאמר: ויעש אלקים את הרקיע, והמבון הוא שהתיקון וסידר הקפת

הארץ והלבנה את השמש באופן שנתן את שני המאורות ברקיע השמים להאיר
 ער הארץ, ולמשול ביום ובלילה, ביום השמש, ובלילה הלבנה, כדי להבדיל בין
 האור ובין החושך, בין היום ובין הלילה. כן ראיתי פי' מאבי זצ"ל.

ולמשול ביום ובלילה וגו'

מלך הראשון זה נכרא מולד תוהה, ר"ל המולד הזה הוא מהעת שלא הי' שום דבר
 בעולם רק תוהה. וכמ"ש והארץ היתה תוהו ובהו. ולרבינו בחיי מרומז מולד תוהה
 זה בתה"ס: דכיון דבריאת עולם בשם מ"ב, להכי בהתחלת התוה"ס יש ב' גדולה
 במלת בראשית, ולאחר מ"ב אותיות יש אות ה' במלת ובהו, ושוב אחר מ"ב
 אותיות יש אות ר' במלת ויאמר. ושוב אחר מ"ב אותיות יש אות ד' במלת ויבדל,
 דהיינו אדם הראשון שהוא תכלית הבריאה נכרא בר"ה שהי' אז בערב שבת. ואם
 כן היתה בריאת העולם ביום א' כ"ה אלול, ונתלו המאורות ביום ד' כ"ח אלול
 בתחלת הלילה. ואף על פי כן לא הפיצו אורן עד בסוף ג' שעות מהתחלת היום.
 דהו"ל ט"ו שעות מהתחלת ליל שלפניו (בר"ה די"א א' א').
 (במשניות תפארת ישראל)

ולהבדיל בין האור ובין החושך

האור לא נברא מכח אל הפועל, כי אם ג' שעות על היום. ומפני נזופתה של
 לבנה שקטרתה, נתמעט עד יום ו', י"ד שעות, בו נתחדשה, ועמר אדם הראשון
 יקדשה, ומאותו היום מתחילין למנות הילוך הלבנה.
 (מעשה טוביה)

ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי

ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי

הא דכתיב ויהי ערב ויהי בקר וגו', מפני מה כשמדבר בענין התורה מקדים
 יומם ללילה? כמו שכתוב ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהלים א') וכן כתוב אם לא
 בריתי יומם ולילה (ירמיה ל"ג)?

נראה לפרש על פי מה שראיתי בספר (זכרון יצחק) בשם אדמו"ר אא"ז
 השפת אמת זצ"ל מגור, שאמר לרמז הטעם לזה. כי ישראל קיבלו התורה בשבת
 קודש ביום, ותיכף בטח גם למדו התורה. (ואין לך לימוד התורה גדול יותר מן
 קבלת התורה בעצמה) וע"כ כשמדבר בענין התורה שייך להקדים יומם ללילה,

כי סבלת התורה היתה ביום, וע"כ כתוב בענין התורה ובתורתו יהנה יומם ולילה, מסרים יומם ולילה. וכן כתוב והנית בו יומם ולילה, (יהושע א').

וגם אמר לרמוז הטעם ג"כ למה נקרא קידוש של שבת בבוקר קידושי רבה, ואמר כי התורה ניתנה לישראל בשבת קודש, ותיכף כששמעו בני ישראל זכור את יום השבת לקדשו, שפירשו חז"ל זכרהו על היין (פסחים ק"ו) קידשו תיכף בשבת קודש ביום, ועל כן נקרא הקידוש של שבת קודש ביום בשם קידושא רבה, משום שקידוש הראשון עשו ביום.

ובדרך זה נראה לי לפרש הפסוק: וה' הולך לפניהם יומם וגו' ולילה וגו', ללכת יומם ולילה, לא ימוש וגו' יומם וגו' לילה (שמות י"ג) רכתיב מקודם יום ואח"כ לילה. כי הענן התחיל לנחותם ביום, כי ביום יצאו ישראל ממצרים, כמ"ש: ויהי בעצם היום הזה וגו' (שמות י"ב), וע"כ שייך להקדים יומם ללילה, כי ההתחלה היתה ביום. אבל אצל בריאת עולם, נאמר מקודם והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום וגו', ואח"כ נאמר ויאמר אלקים יהי אור, ויהי אור שייך לומר ויהי ערב ויהי בקר, קודם ערב, חושך, ואח"כ בוקר, זה יום, והבן.

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף ועופה על הארץ

על פני רקיע השמים

ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף ועופה וגו'

ולחלן נאמר שנבראו העופות מן הארמה. ארז"ל דרך משרה שנבראו מן הרקס. נמצא שהעופות ממוצעים, בין הבהמות שנבראו מן הארמה, ובין הרגלים שנבראו מן המים' הודו בזה שג' מינים אלו לא נבראו כי אם בעבור האדם, להיות לו לעבדים, רמז לדבר, "עב"ד" ר"ת עוף בהמה, דנים. כי את הכל נתן לו ה' לעבדים. ויש לאדם יד בים וביבשה, ובשניהם יחד, כרי שלא ימצא האדם אחריו מאומה, שלא ניתן ברשותו. ובדרך רמז מצינו, כתות בני אדם מתיחסים לשלשה מינים אלו, כי מצינו שהרשעים הנוטים אחר חלק העפרור, ביותר נמשלו כבהמות נרמז, כי גם המה מן העפר מוצאם. והצדיקים נמשלו למים שחומרם רק מן חומר הארץ ונמשלו לרגלים שצוקר חיותם במים. והבינונים נמשלו לעוף אשר יעוף בין שמים לארץ, רהינו המיצוע בין הרחוקות לנשמות, וחמרו מן המים והעפר, כאמור. ונראה שמטעם זה נאמר ברנים ברכה כפולה, פרו ורבו כדרך שהזכיר במין האדם, ובעופות לא נאמרה כי אם ברכה אחת והעוף ירב בארץ. אבל מבהמות לא נאמרה

ברכה כלל, וכל זה מבואר מעצמו להנחתינו, ומסכים לזה דברי רז"ל, שלא נאמר ברבה בבהמות וחיות מפני הנחש, כי באמת היצה"ר אשר כחו מן הנחש הקדמוני שם ירבץ אצל כח הרשעים, אשר נמשלו לבהמות וחיות ארץ. והלואי ויתמעטו ולא ירבו. ויתבאר בזה עוד בפרשת בהעלותך, שהאספסוף אשר בקרבנו, דהיינו הבינונים שאלו בשר ודגים, מה שאינם ממינם, וליתן להם בשר עופות, מצא מין את מינו.

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים יִשְׂרָאֵל הַמִּים שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְגו'

רעת אונקלוס שענין ישרצו המים שתרנם בשרץ וברמש רחשא, ויטראו השרצים כן, להיות תנועתם תמורות לא ינוחו ולא ישקטו וזהו שרץ, שהוא רץ ורמש שהוא רומש בארץ לא ינוחו וכן הדגים. וא"ת א"כ למה אמר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ, בעוף ובבהמה ובחיה, ואמר ודרו ברנת הים, ובעוף השמים, ובכל חיה הרומשת על הארץ? התשובה: ראוי שנרדקס ובאלו נאמר על, ובאלו לא נאמר על. כשרצים ורמשים הקטנים לא אמר על, אלא אמר רמש הארמה, למי שרמיסתם בכל גופם בארמה, אבל בחיות ועופות שאין רומסים בארמה בכל גופם אמר על, שאמר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וגו'. ודרו ברנת הים וגו', ובכל חיה הרומשת על הארץ. ורע שכל עוף שיש לו ר' רגלים, נקרא שרץ העוף, למי שברגליו יסמוך ויתנועע כשרצים. ואם יש לו ב', נקרא עוף כנף, שעיקר תנועתו לעופף.

שרץ נפש חיה, בעבור שיש לעשבים ולאיילות נפש, שהרי יש להם נפש הצומחת, לזה אמר ברנים ובעופות שרץ נפש חיה, נפש שיש בה חיות. שבנפש הצומחת אין בה חיות. ואע"פ שהטבע קרא לצומח חי, לא קראו ב"ח.

ונראה מזה שהעופות נעשו מן המים. וכן רעת ר' אליעזר הגדול שאמר: בחמישי השרוץ מן המים כל עוף כנף, ובגמרא יש אומרים זאת הסברא. ונראה שהסברא הראשונה יש לה ספק, שאם נבראו מן המים וחיו דגים, ואם מן העפר יהיו בהמות. ואם כן הם משניהם. ולכן יש להם קשקשים ברגליהם כדגים, ונולדים בארץ כבהמות. ולכן יספיק בשחיטתן סימן אחר, שמצד שהם מן המים כדגים, לא היו צריכים שחיטה, ומצד שהם מן העפר כבהמות חיים, היו צריכים שני סימנים. לכן אחר שהוא מורכב משניהם, שחיטתן סימן אחר. (תולדות יצחק) והאלישיך שכתוב דנפשו של ארה"ר נבראת ביום ה', והלא תוצא הארץ נפש חי' כתיב ביום ו'. והנה לפנינו (בזהר) מבואר דנפש חי' דכתיב ביום ח', דא נפש ראדם קדמאה, וכן הוא בזהר (ח"ג ל"ט).

רד"ק זצ"ל (ביחזקאל ס' מ"ז) על פסוק, והיה כל נפש היה וכו', כתב יש ים שלא ישרצו בו דגים, ולא יחיו בו דגים, וזה זכרו חכמי המחקר, בים פלשתים לא ישרצו בו דגים, ולא יחיו בו דגים, כי המים מרים מאד מרוב מליחתם. וכן ים סדום. וכן כתב (המכלל יופי) תדע שהרי במקומות על המים שהן רחוקים מאד מן היבשה, לא יהיו בו דגים, עכ"ל.

מה שלא פירש"י בהתורה שם הדגים, כמו שעשה ליתר הבעלי חיים, לפי שלא מצינו שאדם הראשון קרא להם שם, שלא הוזכרו שהובאו לאדם, ע"כ. והטעם שלא הובאו לפניו שיקרא להם שם. לפי שבהוציא אותם מן המים מיד מתים. ישכך הוטבע בהם הטבע הבורא יתברך. ואע"ג שיוציא דג אחד מכל מין כדי שיקרא להם שם, ואע"פ שימיתו והיה שימת שמות לבטלה. דבשלמא הבעלי החיים הגדולים אצל האדם, דהיינו שהם על הארץ, אדם מדגיל בהם ומכירם בשמותם, לא כן בדגים, שמים מכסים עליהם, ואין העין שולט בהם, להרגיל עצמו להכירם. (מנחה בלילה)

בספר שער השמים (דף ל"ב) ע"ד הדגים יש להם חוש השמע, וחוש הריח, וקצת מן הדגים נזונים מאפרוחים, כשירצו להוליד אחרים, וקצתם נזונים בעשבים, וקצתם מזבל ומיט, וקצתם נזונים מחלאת גופם לבר, וזה המין אין ראוי לאכילה, וקצתם נזונים מן החול, ויש מהם שהולכים יחידים, ויש מהם שהולכין בחבורה.

החכם השלם כה"ר יוסף קמחי סופר שראה שצדו מנהר אחד מין דג, והוא ראש אדם בלבד, ושערות גדולות בראשו, והיה צורת ראש אדם בחוטמו, ובעיניו, ובאזניו, כדמותו בצלמו. ויש מין דג אחד כדמות כוכב, ואין לו לא ראש ולא זנב, ופיהו באמצע. ודע שלא ימצא דג שיתחבר לשאינו מינו, ויש מין אחד מן הדגים שמעלה גרה.

ויברא אלהים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת

אשר שרצו המים למינהם ואת כל עוף כנף למינהו

ויברא אלהים כי מוב

ויברא אלקים את התנינים וגו'

והרמב"ן ז"ל כתב על פסוק ויברא אלקים את התנינים בעבור גודל הבריאה שיש מהם ארבע פרסאות וכדומה כמו שהפליגו בהם חכמים (כבא בתרא פ' הספינה) בעבור זה יחס בהם הבריאה לאלקים כי הוא שהמציאה מאין מבראשית.

ויברא אלקים את התנינים הגדולים וגו'

דגים גדולים שבים. ובדבריו אנדה הוא לויתן ובן זוגו. שבראם זכר ונקבה וחרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעת"ל וכו', (רש"י בנמ' ב"ב ע"ד). יש להבין מדוע נקראו תנינים לשון נחש, ולא דגים. וגם בנביאים (ישע' כ"ז) כתיב לויתן נחש ברית, לויתן נחש עקלתון, (ע"ש בגמרא ורש"י). והלא נחש הוא מזיק. וגלע"ד דמתחלה נבראו לעונג ולשכר אבל ע"י עטיו של נחש נגנזו לצדיקים לעת"ל. (כמו אור שבעת הימים) ועכשיו מפני החטא הם בבחי' מזיקים כדמוכה בגמ' שם ע"ה, ע"ש. וע"כ אמר הכתוב מילתא דמתאמרא ומסתברא לתרי לישנא. ואפילו הנחש עצמו נברא לשמש לאדם, (כראיתא בסנהדרין נ"ט ע"ש), אלא שגם החטא.

(פרסם הארץ)

ויברא אלקים את התנינים וגו'

ברש"י: ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא. קשה, למאי הביא רש"י כאן מה שאינו נוגע כלל לפסוק, ראין צורך רק לומר, תנינים לויתן ובן זוגו, ותו לא. ונראה לתרץ, דהרמב"ן הקשה, למה לא אמר כאן ויהי כן. ותירץ כיון דחרג את הנקבה ולא עמד עור, לכן לא אמר ויהי כן עכ"ד. וקשה לפי"ז, א"כ איך אמר וירא אלקים כי טוב, מה טוב אם הרג הנקבה, ואין מיחד שמו על הרע. אולם נכון דמלחה לצדיקים לעתיד לבוא, א"כ הוי הכנה לסעודת לויתן, והוי שפיר טוב. א"כ נצרך זאת לפסוק להורות כי טוב הוא לצדיקים לסעודה והכנה לסעודה הוי מצוה כי טוב, והנינו את אשר יביאו וא"ש.

ויברא אלקים את התנינים הגדולים וגו'

למה הוצא התנינים מן הכלל של כל נפש החיה הרומשת, אלא שהם ברוות מיוחדים כמו לויתן ובן זוגו. וחרג הנקבה וכו', שרי תנינים חסר כתיב. ואין לומר שהרג הזכר, שאמרו בנמ' (בבבא בתרא) דכיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו, לאו אורחא לשחק עם הנקיבה. וחרבה בני אדם אשר לא ראו אור החכמה קשו עליהם דבר זה, ולא ידעו נתיבות החכמה, שאלו ידעו לא יחשבו כזאת, והיו נפלאים ומשתוממים על דבר נפלא הפלא ופלא, איך חכמה ובינה כזאת נתן אלקים בלב חכמים, והי' אומרים ברוך שחלק מחכמתו ליריאו. אציע מן המאמר הזה, מה שאפשר שיקנה קצת הבנה כזה. ואולי יקנה יותר מעצמו. וכך הוא הנאמר בפרק המוכר את הספינה: אמר רב יהודה אמר רב, כל שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם, ואף לויתן זכר ונקיבה בראם. ואלו נזקקין זה לזה מחריבין העולם, מה

עשה הקב"ה סידם את הזכר, והרג את הנקיבה, ומלחה לצדיקים לעתיד לבא, עד כאן המדרש. דע כי בכל מין שברא הקב"ה בעולם, שלימותו הוא הזוג זכר ונקיבה, ונקרא זוג על שם שהם מזווגין זה לזה. והאדם אמרו חכמים לא נקרא אדם, אלא כשיש לו זוג עמו, שנאמר זכר ונקבה ברא אותם, ויקרא את שמם אדם, והנה בא לומר שנמצאים בריות בעולם, שלמעלתם ולגדולתם, אין העולם הזה יכול לקבל אותם, מחמת עילוי ודרגתם, לפיכך אמר שהליותן זכר ונקיבה בראם, ואלמלא מזדווגים זה לזה, כלומר: שאם היה הזיווג להם שכזה הי' היצירה שלימה, לא היה אפשר לקיום העולם, כי לא יכול לסבול העולם הזה. ורש"י פירש שם, מפני כי לא היה יכול עולם להתקיים, מפני התולדות שהיו מולידים רבבים, פירוש לך פשוטו של המאמר, והוא ג"כ נכון. אך עיקר הדבר הוא הזיווג בעצמו, שאין ראוי שיהיו מזדווגים, שאם מזדווגים אין העולם כדאי להם, והיו מתריבים מכת שלהם העולם הזה, אשר לא היה יכול להתקיים מזיווג שלהם, כאשר הם יחד. אך בפרטיות שלהם, דהיינו הזכר בלבד, זה מן הנמנע להיות קיים, כי הזכר בלבד אין לו כח כמו שיש לזיווג. ואמר שמלחה לצדיקים לעתיד לבא.

(בספר גור אריה (מן המהר"ל מפרגא)

ואת כל עוף למינהו, ר"ת בנימטרא „המלאכים". כי איתא בזהר, ואת כל עוף כנף זה המלאכים, שנשלחים לזה העולם כבי גזרת השמים.

ויברך אתם אלהים לאמור פרו ורבו ומלאו את המים בימים

והעוף ירב בארץ

ויברך אתם אלקים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים וגו'

ר' מאיר אומר אלו שנבראו מן הארץ פרים ורבים בארץ, ואלו ששרצו מן המים פרים ורבים במים, חוץ מכל מין עוף כנף, שבדייתו מן המים, ופרה ורבה בארץ, שנאמר: והעוף ירב בארץ. ואלו ששרצו מן המים, פרים ורבים בכיצים, ואלו שנבראו מן הארץ, לדים ורבים בולד. (פרד"א)

עי' בכורות ח', איתא שיש רוב חית הים פרים ורבים בולד במים. וג"כ יש נחש, ועוד שרצים שנבראו מן הארץ, ומטילין ביצים, וזה ג"כ יוצא מן הכלל.

ויברך אתם אלקים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים וגו'

גזר בהם הברכה, ואמר בהם שיפרו וירבו, כלומר: שיעשו פירות רבים, שיוציאו האחר רבים כמותו. ורבותינו אמרו, כי בעבור היות בני אדם צדין אוכלין, הוצרכו לברכה. (תנחומא)

ויברך אתם אלקים לאמר

וקשה על השו"ן "לאמור" כי בכל מקום לאמור לאחרים משמע, ומה שייד לומר כאן לאמור לאחרים. ויש לומר כי לכאורה קשה, דלמה לא אמר בלשון זה גם אצל אדם? דשם כתיב, ויברך אותם אלקים ויאמר להם, דלהם משמע להם בעצמם ממש, אבל לאמור משמע לאחרים. ואולי יש לומר שאין כבודו כביכול לדבר בעצמו עם הנבראים חוץ מן האדם, שכן מצאנו נבי בלעם, שכאשר היה צריך הקב"ה לדבר עמו בלבו, דיבר עמו בעצמו כביכול, אבל כאשר היה נצרך לראות אל האתון שלח מלאך. ולכן בשעה שהי' צריך הקב"ה לברך את חית המים, ולא היה כבוד לפניו ית' שהוא בעצמו ידבר אליהם, לכן כתיב מלת, "לאמור", ור"ל: שהקב"ה אמר להשר של עולם שהוא יברכם, ויאמר להם פרו ורבו. אבל כאשר בירך השי"ת את האדם, דיבר כביכול בעצמו עמהם, ויברך אותם בעצמו פרו ורבו.

והעוף ירב בארץ

אעפ"י שבריאיתו מן המים ברכתו תהיה בארץ, שיפרו וירבו עליה. כי אין בעוף שיטיל ביציו במים, ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים, וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ, ונולדים בה.

ויברך אתם אלקים לאמר

מה נשתנה דגים ועופות להתברך מכל בהמה וחיה? ועוד כי בדגים הרבה לברך פרו ורבו ומלאו את המים, ובעוף לא נאמר כ"א ירב בארץ? ועוד כי בדגים דבר בהם הוא יתברך לנוכח פרו ורבו, ואל העוף שלא לנוכח כלאחר יד. והנה רש"י ז"ל כתב שנתברכו אלו על שמחסרים תמיד מהם? ומה שלא נתברכו שאר ב"ח שבארץ, מפני הנחש שהיה עתיד להתפלל. והנה אין בזה די תקון כל אשר הערנו. ועוד נשים לב אל מלת "לאמור", ויברך אותם אלקים "לאמור", כי אינו לאמור לזולת?

והנה אחשוב כי כאשר האדם שהוא תכלית ועיקר הבריאה נתברך, כך אלו ב' מינים אשר יש לאדם הנאה, ולא היזק מהם, שהם דגים ועופות נתברכו גם המה. משא"כ יתר בהמות וחיות ושרצים, אשר בתוכן אבות נזיקין, בפרט קרן ותולדותיו שמתכוונים להזיק, והארי, והדוב, והנמר, והברדלס, והנחש, ושרף, ועקרב וכיוצא באלו, לא נתברכו מיניהם. ואשר דבר בדגים לנוכח, וגם הרבה בהם יותר מבעוף, יהיה כי למה שהוא ית' שונא זמה וצפה שיהיו עתידים כל בהמה חיה ועוף ליזקם לשאינו מינו, כמאמר ז"ל (סנהדרין דף ע"ט) על כי השחית כל בשר את דרכו וכו', משא"כ בדגים. וגם יש בדגים לויתן שיצר לשחש בו, ע"כ בהן בלבד

דבר לנוכח. וגם הרבה לברכן יותר מהעוף. והן זאת תהיה כוונת אומרו לאמר: כלומר, ויברך אותם אלקים, את דגים ועופות הנזכר, אך מה שראוי לומר הוא פרו ורבו בו, לדגים שהוא ברבו ולנוכח, אך לעוף לא כן, כ"א ירב בארץ, והוא מהטעמים שכתבו.

ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי

בחמישי השרץ מן המים כל מין עוף, זכרים ונקבות, טהורים וטמאים וכו', בחמישי השרץ מן המים כל מין דגים ונקבות, טמאים וטהורים וכו'. בחמישי השרץ מן המים כל מיני חגבים, זכרים ונקבות טמאים וטהורים וכו'. בחמישי נהפכו כל המים לדם במצרים. בחמישי יצאו אבותינו ממצרים. בחמישי עמדו מימי הירדן לפני ארון ברית ה'. בחמישי סתם חזקי' את המעינות שהיו בירושלים, שנאמר: יהנה יחזקי' סתם את מוצא מימי גיחון העליון. בחמישי ברח יונה מפני אלקים. (פרדר"א)

ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי

ביום החמישי בראתי כל עוף כנף, ואף הם עתידין לעשות לפני כרובים, שהם מסוככים בכנפיהם על הפרוכת יכו'. ביום החמישי בראתי עופות, כך אני עתיד להמטיר עליהם כעפר שאר, וכחול ימים עוף כנף. בחמישי ברא לויתן, וכל מיני דגים, וכל מיני עופות, וכל מיני שקצים ורמשים, בין של ים, בין של יבשה. (סדר רבה דבראשית) עיין בכורות ח', דאלו ששרצו מן המים פרים ורבים בבצים. דהרי רוב חית הים פרים ורבים בולד במים. וכן הכלל דאלו שנבראו מן הארץ, פרים ורבים בולד, זה ג"כ אינו כלל, דהרי יש נחש ועור שרצים שמטילין ביצים על הארץ. ביום החמישי נטל הקב"ה אור ומים וברא מהם לויתן ואשתו וכל דגיהם, ותלה כל העולם כולו על סנפיריו של לויתן. עירב רקע המים בהם, וברא מהם זיו שדי, וכל עוף השמים. (מדרש כונן)

ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש

וחיתו ארץ למינה ויהי כן

ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה וגו'

ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה זה כלל, בהמה ורמש וחיתו ארץ זה פרט,

בהמה חמה השור וחמור והפרד והסוס הגמל והדומים להם, ורמש הם השרצים ההולכים על גחון, וחיתו ארץ הם איל צבי ויהמור והדומה להם, עם הפראים הארי והדוב והזאב והנמר והברדלס, ויהי כן, כן נהיו מתולדי תולדות.

(מדרש לשה טוב)

תוצא הארץ נפש חיה וגו'

א"ר אלעזר נפש חיה זה רוחו של אדם הראשון. כדכתיב ויהי אדם לנפש חיה. (בראשית רבא)

ובזהר (ח"נ ע') דתניא אר"י תוצא הארץ נפש חיה דא היא נשמתא ראדמ קרמאה.

תוצא הארץ נפש חיה וגו'

איתא (בזהר), כל רוחות שבעולם כלולים זכר ונקבה, וכשיוצאים זכר ונקבה יוצאים, ואח"כ נפרדים בדרכיהם, אם זוכה האדם אח"כ מזווגים יחד, וזו בת זוגו, ומתחברים בזיוג אחד בכל, ברוח ונוף. וע"כ נפרדים כשיוצאים מלמעלה עד שיהיה רצון מלפני הקב"ה, אם זוכה האדם נותנים לו זיווג, אם לאו, מפרידים אותה ממנו ונותנים אותה לאחר, ומולידים בנים שאינם כראוי.

תוצא הארץ נפש חיה וגו'

רבי אומר אלו המריאים ברא הקב"ה נשמתן, וכשבא לכרוא נופן קרש היום ולא בראן, ללמדך דרך ארץ, שאם יהיה ביד אדם מרגלית ערב שבת, אומרים לו השלך מידך, דיו לעבר להיות כרבו. פי' מריאים, שרים. בהמה הם האוכלים עשב, בין ישובו בין מדבריו. וחיות הם אוכלי הבשר, וכלום יטרופו. (תולדות יצחק)

ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה וגו'

אמר ר' שמעון בן לקיש כשבא הקב"ה את עולמו ברא בו בכל יום שלשה דברים, ביום ראשון ברא שמים וארץ ואור, בשני ברא דסיע ומלאכים וניהם כו', בשלישי ברא דשאים ועשבים ואילנות. ברביעי ברא חמה ולבנה וכוכבים, בחמישי ברא שרצים ודגים ועופות, בששי ה' לו לברא שהה, של יום ששי ושל יום שביעי. שכן הוא אומר תוצא הארץ נפש חיה' למינה, הרי אחת, בהמה ורמש וחיתו ארץ הרי ארבע, וארם וחיה הרי ששה. ומצינו שלא ברא אלא חמש, שנאמר: ויעש אלקים את חית הארץ למינה, ואת הבהמה למינה, ואת כל נפש החי' למינהו, אדע

זכות הרי חמש, והיכן נפש חי' ? אלא כך חי' בורא אותן. תחלה חי' בורא נפשות, ואחר כך חי' בורא להן גופות. וכיון שברא גופות לחמש, נשארה נפש חי' למינה, והי' בין השמשות, וקדש היום ולא ברא להם גופות, והם הן המזיקין הללו. והה"ד אשר ברא אלקים לעשות. ובתנחומא תוריע איתא, ששה דברים ברא הקב"ה ביום הששי. (מדרש ילמדנו)

תוצא הארץ נפש חיה וגו'

פי' רש"י, שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם. נפש חיה, שיש בהן חיות. ורמז, הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגזרים שאין הלוכן ניכר.

תוצא הארץ נפש חיה וגו'

כי הנה אמר תוצא הארץ, להגיד שלא יהיו הב"ח כצמחים. שהם נולדים בבטן הארץ דבקים ומחוברים בה. ובהעדר דבקותה ממנה לא יהיו צמחים. ואין כן הב"ח, שהארץ תוציא אותם מעצמה, והם נפרדים ממנה ויחיו. וגם לא יהיו כדגים שאינם חיים כ"א בתוך המים, וביציאתם משם ימותו, ואמנם הב"ח הארציים, תוציא אותם הארץ חוץ ממנה ויהיו חיים, ואמרו נפש חיה, ר"ל בעלי נפש חיה. (אברבנאל)

ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל

רמש האדמה למינהו וירא אלהים כי טוב

ויעש אלקים את חית הארץ למינה וגו'

מנין שמעשה בראשית נצטוה הבהמה והחיות והעופות ורמש, שלא להדבק עם שאינו מינו. דכתיב: ויעש אלקים את חית הארץ למינה וגו', אמר להם הקב"ה, כל מין ומין ידבק במינו, ושאין מינו אסור. (תנחומא)

ויעש אלקים את חית הארץ וגו'

בששי הוציא מן הארץ כל מין בהמות, זכרים ונקבות, טמאים וטהורים. בששי הוציא מן הארץ שבע חיות טהורות, ואלו הן: איל ועבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר, שחיתתן ואכילתן כעוף, ושאר כל חיות שבשדה כלן טמאות. (פרד"א)

ויעש אלקים את חית הארץ למינה וגו'

ולמה לא ברכן הקב"ה כשם שבירך את הדגים ואת העופות, והלא בני אדם אוכלים מהן, כמו שאוכלים הדגים והעופות וגם אוכלים זה את זה. לפי שנלוו ה' לפניו, שעתיד הנחש שהוא מחית הארץ להחטיא אדם ואשתו, ועל ידו ירדה מיתה לעולם, והו' עתיד לקללו. על כן לא בירך את חיות הארץ, שאם ה' מברך אותם, ה' הנחש בכלל הברכה. ואם ה' (שכבר) בירכו הקב"ה לא ה' מקללו אחר כן. ועליו נאמר (קהלת) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, שבשביל הנחש נמנעו כל זבהמות והחיות ורמש האדם שלא נתברכו. (מדרש אנדה בראשית)

ראוי לחקור אחר מהות (הסורינא) שהוא חצי אדם וחצי דג. פעם ימצא בצורת איש, ופעם בצורת אשה. ובלשון ספרדי: שוריא, ובלשון אשכנז: איין וואשר מאן. וכדברי רושמי הארץ שביחי יותר בים אוקיאנוס. והנה חכמינו ז"ל האמינו בזה כדאייתא בגמרא מסכת כלאים (פר"ק ח' משנה ה'). ואני דברתי עם אנשים ישרים אשר ראינו פה (קושטענדינה) וראוי לסמוך עליהם לאמת. (מעשה טוביה)

ויעש אלקים את חית הארץ וגו'

קשה אחרי שאמר ויאמר אלקים הוצא הארץ וגו', למה אמר ויעש אלקים וגו'? תשובה: שלכן אמר אחריו ויעש אלקים את חית הארץ וגו', ר"ל שעשאם בפועל, כמו שגזרה חכמתו שיהיו. והנה יחסה התורה עשייתה לאל ית"ש, ללמדנו יצירות המרגישים היא נשפעת מהשכל הנבדל, ואינה מכח החומר, ולא מהשפעת הנגלים היצורה הצומחת וכמו שביארתי. ואמנם, נאמר בצורה המרגשת לשון עשייה, ולא לשון בריאה, כמ"ש בדגים? לפי שהיצורה המרגשת כמו שכתבתי למעלה בהתחדש בתוים הראשונים שקבלוהו, היתה בבריאה הראשונה יש מאין, וכמציאות הראשון בחדושו, אבל כאשר נשפעה נשית בכ"ח אשר בארץ, לא נאמר בה לשון בריאה, לפי שלא נתחדשה אז הנפש החיונית, כי כבר היתה מושפעת קודם זה בדגים ובעופות. לכן לא אמר כאן לשון בריאה כי אם עשייה. — גם יורה מאמר ויעש אלקים, על ההתחלפות העצום שיש במיני הבחמה והחיה והרמש בעצמם, כי יש מהבחמה קטן כנדי העוזים, וגדול כגמל וכפיל, וכן מהחיה יש קטנה כחתול, וגדולה כאריה, וברמש קטן כנמלה, וגדול כנחש הבריה. ולהורות על החלוקה הגדול אמר ויעש אלקים, כי הם בחלופיהם העצומים מעשה ידי יוצר, והבן.

(אברבנאל)

ויעש אלקים את חית הארץ וגו'

גם ידבר בבריה שחצי אדם וחצי שער בכל איבריו. ויש לו פרנים ואזני דומיה לשער. פעם הולך על ארבע ופעם על שתי רגליו ופרסותיו שסועות, והוא

אוהב הרקוד והשחק ונקרא בלע"ז (סאטיריש) נמצאים מעבר לנהר גיתון הנקרא (גנגניש) בארץ הודו. ויש אומרים בקצה ארץ כוש, שאנשי מצרים היו עובדים ומשתתחים לו. ובאמת כמעט הפסוקים רומזים עליה באמרם לשעירים אשר הם זוגים אחריהם.

(מעשה טוביה)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמּוּתֵנוּ וַיְרַדּוּ בִדְגַת הַיָּם

וּבַעֲוֹת הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ

עַל הָאָרֶץ

וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמּוּתֵנוּ

אמת אומר אל יברא שכולו שקר. האמת שטען נגד החסד, ואמר שלא יברא האדם. כיון כי החסד שהוא עושה תוכו שקר, הוא אומר שכובש ארצות למען להטיב להעם היושב בה, להשכילו וללמדו דעת. ובאמת מוצץ לשדו, חומס עמלו וארצו, מתפאר שכל כוונתו לתקון החיים, ולבנות עולם חדש והוא לוחץ ומרעוב רבוא רבבות למען חזק שלטונו וממשלתו, מצור וממית את כל אשר לא ישים על צוארו את עולו. שלום טען נגד הצדק, ישכולו קטטה". כי גם הטובים שבהם המדברים בעד הצדק נכונים בכל עת לדיב דיב הצדק, גם להרוס ולהחריב למען העמד את "הצדק" שלהם על מכוננו. כן מפריעים הם איש את רעהו, לעשות דברים שגם הם מודים בטובם, ביראם פן יתחזקו ידי עושיהם המעויזים לכפור בצדקת "הצדק" שלהם. ובכן לפי המלאכים המקטריגים על בריאת האדם, אין חסד ואין אמת, אין צדק ואין שלום בעולם. והקב"ה הלא יודע את האמת, כי הדברים האלו אינם רחוקים מן האמת, מה עשה הקב"ה? השליך אמת לארץ, ואמר תעלה אמת מן הארץ. ר"ל: נתן כח ועז באמת שאף אם יקברוה אנשי שקר בארץ, תעלה ותצמח ויזרח אורה, ואז לאור האמת תגלה נבלות השקר, שאנשי מרמה עטפוהו בחסד, כן תגלה לאור האמת מזימת מעוררי ריב המפרידים בין אחים, בשביל שיתקיים הצדק שלהם, שאינו מתאים עם הצדק אשר בתורת ה', נביאו וחכמי ישראל, ואז החסד והאמת, הצדק והשלום יכוננו יחד, כי ידע העם שאך בחסד וצדק המתאימים עם האמת והשלום יבחר ה' (כדאיתא במדרש).

בשם רבי אלימלך, שאמר על עצמו שבטוח הוא שיהי' לו עוה"ב, כאשר יבא לעולם העליון ישאלו אם למד ואמר לא, ישאלו אם התפלל ויאמר לא, ושאלו אם עשית מצות ומע"ט, ויאמר לא. וישבו לו א"כ אתה אומר האמת, הנה בעבור האמת מחויבים ליתן לך עולם הבא.

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו

איתא (במדרש רבה) שהי' מיימינים ומשמאילים, מהם אמרו יברא ומהם אמרו אל יברא. ואמר ה' נעשה אדם כבר נעשה אדם. והנה המדרש נעלם הבנה מאוד, כי מפני מה שאל ה' ואח"ז אמר כבר נברא אדם. ונ"ל לפרש בטוב טעם ע"פ הכתוב (ביחזקאל א') המרכבה קדושה, דמות ארבע חיות ובכל פנים הי' דמות אדם, וגם נ"ל דאיתא כל מה שיש למטה יש למעלה, וכל הברואים שיש למטה הם למעלה נ"כ. כמו ששמעתי בשם הרב מו"ה רוב בער (ממעזריטש) פירוש המשנה דע מה למעלה ממך, דכל הברואים הם למעלה. וזהו דע מה למעלה ממך, שלא יפגום האדם למטה, שלא יהי' פגם בהאדם למעלה. (הג"ה דכמו שיש האדם למטה, כמו כן יש בחינת אדם למעלה). וזה פירוש המדרש המלאכים מדוינים וע"ז. אם לעשות אדם למטה, אמר הקב"ה מה אתם מדוינים הרי כבר נעשה האדם למעלה. וע"כ צריך להיות האדם למטה נ"כ, כי כל מה שיש למעלה יש למטה וע"ז. (זכרון שמואל)

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'

לשעבר אדם נברא מן האדמה, הוה נבראת מאדם, מכאן ואילך בצלמנו כדמותנו. לא איש בלא אשה, ולא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה (?). (בראשית רבא)

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'

היינו ע"י השי"ת ביהר עם האדם נעשה האדם. כי העיקר השלמותו של האדם, לכן נאמר נעשה, כי לא נשלם האדם על ידי השם בעצמו, עד אשר ישלום את עצמו, שיהי' ראוי להקריא אדם.

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'

ר' חסדאי בשם ר' אחא, אמר הקב"ה אם בורא אני אותנו מן העליונים הוא חי, ואינו מת לעולם, מן התחתונים הוא מת, ואינו חי. אלא הרי אני בוראו מן העליונים, ומן התחתונים, אם יחטא ימות, ואם לא יחטא יחיה. (ב"ר)

נ,עשה אדם" בנימטריא „סוד הזכר והנקבה“.

(1) בכל מקום שלא נמצא זכר ונקבה אין השכינה שורה ביניהם וע"כ אסור לכהן ליכנס למקדש עד שישא אשה. כי מי שאינו נושא אשה פגום הוא, ואין הוא כדאי שימצא ברכות בעולם על ידו. ועוד „זכר ונקבה" בנימטריא „השכינה“.

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו'

רש"י פירש, אע"פ שלא סייעהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ, ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב אעשה אדם, לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו, אלא עם עצמו, והשובתו כתב בצרו. ויכרא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמינו, בדפוס שלנו. כדמותינו, להכין ולהשכיל. וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון ירדיו, ולשון ירידה, זכה רודה בחיות ובבהמות, לא זכה נעשה ירוד לפניהם, והחיה מושלת בו.

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו

נעשה אדם, ר"ל הקב"ה אמר לארץ נעשה, אתה תתן גוף החומר, ואני הנשמה. ואף שכל בעל חי יש להם נשמה, לזה אמר בצלמנו כדמותנו, וכן מצינו שנתראה הקב"ה ליחזקאל כדמות אדם, שאדם יש לו חלק אלוה ממעל, ובהר סיני כדמות זקן, ובים כדמות גבור, ממילא מתיישב טפי בצלמנו לשון רבים. (רמב"ן)

ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו

איתא (בזהר) עזא ועזאל היו מקטרגים לפני הקב"ה, ואמרו מה אדם ותרעהו. למה אתה רוצה לברוא אדם, שעתיד לחטוא לפניך באשה שלו. אמר להם, אתם שבאתם לקטרג לפני יותר מכל החיל, אם אתם הייתם יפים מאדם כמעשיכם, נאה לכם לקטרג עליו, אבל הוא עתיד לחטוא באשה אחת, ואתם בנשים רבות. חטאותיכם גדולה מחטא האנשים. כמש"כ: ויראו בני האלקים את בנות האדם ונו', את בת האדם לא נאמר, אלא את בנות האדם. ולא עוד אלא אם אדם חוטא, הרי הקדמתי לו תשובה לשוב לרבונו, שיתקן במה שחטא. שלאדם יש תקנה ע"י תשובה ולא למלאכים.

ויאמר אלקים נעשה אדם וגו'

אמרו חז"ל (סנהדרין ל"ה) אשר המלאכים התנגדו לבריאת האדם, עד שהושיט הקב"ה אצבעו ושרפם וברא האדם. כי רמז השי"ת למלאכים במה שהושיט „אצבעו" ביניהם⁽¹⁾ שחסר להם העיקר היינו האפשרות לקבל התורה ולשמור התורה. אפילו המצוה היותר קטנה. לכן נצרך לברוא את האדם למען יקבל התורה. (קהלת יצחק)

הערת המו"ל

(1) שהושיט אצבעו ביניהם. ואיתא בשלשה עשר עקרים, וז"ל: שהבורא יתברך שמו

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר

וְנִקְבָּה בָרָא אֹתָם

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ וְגו'

הנה חכמינו ז"ל במשנה אבית אמרו רק, חביב אדם שנברא בצלם, ולא אמרו בצלם אלקים. אבל גם הפסוק הזה יש לפרש בצלמו היינו בצלם של האדם. כי זה פלא גדול, שאין פרצוף איש דומה לאחר, וכן כתבו לתלמי, ויברא אלקים את האדם, בצלם ובדמות וזה שסיים הפסוק בצלם אלקים ברא אותו, בצלם מיוחד בראו אלקים. ומלת אלקים לא מוסב על בצלם, רק על ברא.

(מלאכת מחשבת)

אם אדם הראשון „בלשון ארמית ספר" ? (סנהדרין ל"ה) או בלשון הקודש דבר (בר"ר י"ח). אם „השפה האחת" של הדורות הראשונים, קודם דור ההפלה השפה העברית היתה ? (ירושלמי מגילה פ"א ה"ט), או איזו שפה אחרת

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ וְגו'

רב והודה רמי, כתיב ויברא אלקים את האדם בצלמו, וכתיב זכר ונקבה ברא אותם, הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים, ולכסוף נברא אחד. (כתובות ח')

„אדם" במילא אל"ף, דל"ת, ט"ם, בנימטריא „הכתר". כי זה הכתר מן כל הנבראים.

„זכר" גימט' „ברכה", „נקיבה" גימט' „בקללה".
וכן די פרצופין בראו וזה „זכ"ר ונקב"ה בר"א", בנימט' „די פרצופין היה". „אשה" בנימטריא „דבש", „אשה יפה" בנימטריא „שמחה גדולה".

הערת המו"ל

אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. ואין לא שום דמיון כלל. ומה הפשט של אצבעו של הקב"ה ? ונראה לומר : כי בתיבת אצבע היא אותיות א"צ, וגם ע"ב. וזה השם של ע"ב זה חס"ד. כי חסד גימטריא ע"ב. וגם צ"א. זה השם הו"ה אם השם אדני". גימטריא צ"א, כמנין אמן שאנו אומרים.

וזה הפשט שהושיט הקב"ה אצבעו ביניהם, והם קטגור [כי דמו הקב"ה למלאכים במה שהושיט אצבעו ביניהם, שעתיד האדם לקבל התורה ולשמור התורה, אפילו המצוה היותר קטנה. ובזכות האבות הקדושים אברהם, יצחק, ויעקב, שיקבלו התורה, כי אברהם זה מדת החסד. וזה מרומז השם ע"ב, ויצחק זה מדת הדין, ויעקב מדת הרחמים, זה מרומז השם צ"א, השם אדני", עם השם הו"ה ב"ה, אמן.

ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו'

לא אמר ויברא אלקים אדם, אלא את האדם בה"א הידיעה, לרמוז למ"ש במדרש, ויברא אלקים את הים בזכותו של אברהם. דכתיב: האדם הנדול בענקים זה אברהם, למה קורא אותו האדם הנדול? שהיה לו להבראות קודם אדם ראשון אלא אמר הקב"ה שמא יקלל ואין מי שיבא ויתקן אחריו. ויש לשאול על זה המאמר, איך אמר שמא יקלל, וכי אברהם שנשנסה בעשרה נסיונות ועמד בכלן יאמר עליו שמא יקלל. ועוד מאי שמא, מי איכא ספיקא קמי קוב"ה? ועוד מה אומר ואין מי שיבא אחריו ויתקן? והרי יצחק והרי יעקב, שנתקן בו, כמו שרמזנו שופריה ראשם וכו'. אלא אין הכוונה שמא יקלל חוזר לאברהם ח"ו, אלא לאדם, אם יבא אחריו אחר אברהם, אין מי שיבא ויתקן אחריו, לפי שאין תיקון אלא אחר ג' פעמים. כי ביעקב שהוא ג' אמר שופריה, פירוש כמו ברוחו שמים שפרה בתלתא זמני הויא חזקה. ואם אברהם יבא קודם, אין מי שיבא ויתקן, שלא יש כי אם יצחק ויעקב. ובתרי זמני לא הויא חזקה. וכן אברהם יצחק יעקב ע"ה נימטריא בא"ו לתק"ן האד"ם. וכן אברהם אבר"מ"ה. ומ"ה היינו אדם. וכן בצלם אלקים בנימטריא רמ"ח-היינו אברהם. אם כן ויברא אלקים את האדם, בזכותו של אברהם ושלשתם רמזוים. ויברא אלקים את ס"ת אמת. זה יעקב שנאמר בו: תתן אמת ליעקב. האדם בצלמו בנימטריא זה יצחק עם ב' מלות, בצלם אלהים בנימטריא אברהם. הרי רמזה, כי הוא יודע העתידות טרם מכה ציץ רפואה פרת, ומניד מראשית אחרית הקב"ה. וכן ארז"ל אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, באברהם. (שפתי כהן)

ארה"ר חסיד גדול היה כיון שראה שנשנסה מיתה על ידו, ישב בתענית ק"ל שנה. (עירובין י"ח)

ארה"ר מן הארץ עד לרסיע היה, וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו. (חגיגה י"ב)

"אלמנה" נימטריא, "סוס". וסימן על סוס לא נרשב. ובתנחומא (פ' צו) פי' אשה כושית יפה, "כושית" נימטריא, "יפת מראה".

ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אתו וגו'

בירושלמי (דכלאים) אמרו חז"ל בפירוש, כי עם אבני השרה בריתך בר נש דטור הוא, והוא חיי מן טבוריה, איפסיק טבוריה לא חיי.

דכיון שמיין האדם נברא בצלם אלקים, כדכתיב בצלם אלקים ברא אותו, איך ולמה ברא חיה כזו בצלמו כרמותו צורת אדם? פירוש: שהקב"ה זכר עשה לנפלאותיו

יכשם שהניח מהמנדל, והניח גם תיבתו של נח, משום זכר עשה לנפלאותיו, גם כן ביצירת האדם מן האדמה, שהדבר קשה לכת המינין שאי אפשר, לכן עשה זכר הנפלאותיו, שיצמח מן האדמה היה כצורת אדם, כדי שידאו ויודו בעל כרחם, ביצירת אדם הראשון, שהיה מן האדמה.

וכתב רבינו שמשון בשם רבינו מאיר בר קלונימוס, שזכרין חבל גדול יוצא מישראל, שמשם נדלה כמין קישואין, והוא כצורת אדם, צורתו, בין בצורת פניו, בין בצורת איבריו, ומטבירו הוא מחובר באותו חבל ואין בכל בדיה רשות לקרב כמלא החבל, שטורפת והורגת את הכל, וכמלא החבל רועה את כל סביבותיה, וכשבאין לצוד אותה, מורים כחצים מרחוק אל החבל, עד שיפסק, ומיד מתה. והרב כתב שצועקת בקול מר, והרמב"ם כתב שאומרים המספרים חרושי העולם, שהוא מדבר דברים רבים שאינם מובנים, ובכשון ערב שמו אלנאנאם. (מעשה טוביה)

ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו'

אף אדם הראשון יצא מהול, שנאמר ויברא אלקים את האדם בצלמו.

(אדר"ג פרק ב')

כן מבואר גם בחופת אלי' מהו בצלמו, בצלם הראוי לו. ובזו"ר מפרש בצלמו, שלא היה צריך שם תיקון כלל.

זכר ונקבה ברא אותם

יש לשאול למה לא אמר באדם למינהו כמו שאמר בבעלי חיים? התשובה: לפי ששאר המינים לא נבראו לקיום האיש, אלא לקיום המין, אבל האדם נברא לקיום האיש.

(תולדות יצחק)

ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו'

בספרו של שלמה המלך מצאתי, שבשעה שהזיווג נעשה למטה, שולח הקב"ה צורה אחת כפרצוף אדם, רשום וחקוק בצלם, והיא עומדת על זיווג ההוא. ואלמלא ניתן רשות לעין לראות, היה האדם רואה אז על ראשו צלם רשום כפרצוף אדם. ובצלם ההוא נברא האדם, וטרם שנמצא צלם ההוא ששולח לו רבונו על ראשו לעמוד שם, לא נברא האדם. וז"ל: ויברא אלקים את האדם בצלמו, זה הצלם שהיכן בשבילו טרם שיצא לעולם, כאשר יצא בצלם ההוא מתנול, בצלם ההוא הולך. וז"ל: אך בצלם יתהלך איש, זה הצלם שהוא מלמעלה, בשעה שאלה הרוחות יוצאים ממקומם, כל רוח ורוח מתתקן לפני מלך הקדוש בתקוני כבוד, בהפרצוף שעומד בעולם הזה. ומן אותה הצורה של תקון הכבוד יוצא זה הצלם. ואין לך זיווג בעולם שלא יהי' צלם נמצא ביניהם. אבל ישראל קדושים זה הצלם שלהם הוא קדוש, וממקום קדוש נמצא ביניהם. רבי אבא אמר יש לעיין בפסוק הזה. כיון שאמר בצלמו, מה זה בצלם אלקים ברא אותו, אלא ודאי שמדמו על ב' מדרגות הכוללות זכר ונקבה, אחד

לזכר ואחד לנקבה. (יתרץ שכפל הלשון מרמז על הרכבתו מן שני פרציפין של זכר ונקבה. זה פירוש מאבי זצ"ל). וסוף הכתוב מוכיח, שכתוב זכר ונקבה ברא אותם.

בצלם אלקים ברא אותו וגו'

רש"י פי' (בשם מדרש אגדה), שכראו שני פרציפים בריאה ראשונה, ואחר כך חלקו. ובתנחומא ישן נמצא, שמדבר במשה על שנתעלה יותר מן הכל. כיצד אדה"י אומר למשה אני גדול ממך, שנבראתי בצלמו של הקב"ה מנין שנאמר ויברא אלקים את האדם בצלמו. א"ל משה אני נתעליתי יותר ממך, אותה הכבוד שנותן לך נוטל ממך, שנאמר: ואדם ביקר בל יליון, אבל אני זיו הפנים שנתן לי הקב"ה עמי הוא. מנין, שנאמר: לא כהתה עינו ולא נס ליחו.

ואור החיים פירש כי ברא האדם בבי' צלמים, הראשון צלם הניכר בכל אדם ואפילו בבני אדם הרקים מהקדושה. ועליהם אמר בצלמו. פי' של הנברא. והבי' הם בחי' המאושרים עם ישראל נחלת שדי, כנגד אלו אמר בצלם אלקים בראו. ה"ז בא ללמדנו כי יש בנבראים ב' צלמים צלם הניכר, וצלם אלקים רוחני נעלם, והבן.

ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ

וכבשה ורדו ברגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת

על הארץ

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

זאת היא מצוה ראשונה מן תרי"ג מצות. בהסדרה בראשית, יש מ"ע אחת פרו ורבו. ובספר צוף דבש (מאמר ה') כתיב וזה לשונו: בעונותינו הרבים, כשהיציב בית המקדש נתבטלו מאתנו כמה מצות, כמו הקרבנות, טומאה וטהרה, וכל המצות התלויות בארץ ובמקדש, עד שלמחשיבו המצות לא נותר לנו רק בחשבון מאתים ושבעים מצות. אשר על זה המקובלים רמזו מהפסוק (שיר השירים) אני ישנה ולבי ער, אף שאני ישנה בתוך הגלות התלויות בארץ, ובמקדש, אף על פי כן ולבי ער, שאני דבוק בהמצות שהם במספר „ער" שנשארו לנו אחר חורבן בית המקדש בגלותינו. עד כאן דבריו.

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

מ"ע לישא אשה לפרות ולרבות שנאמר ויאמר להם אלקים פרו ורבו. ויכוין לקיום המין. והאיש שהוא בשנת י"ח נתחייב בפריה ורביה. ואם עבר עליו עשרים

שנה ולא נשא, הרי זה עובר ומבטל מ"ע זו. ואם עוסק בתורה ומתירא שלא יבטל מחמת טרדת מזונות מותר להתאחר. ואם רבוק בתורה כל ימיו כבן עזאי, ואין יצרו מתגבר עליו, ולא נשא, אין בידו עון. אם היה לו זכר ונקבה הראוים להוליד, קיים מצוה זו. ואם מתו לא יצא. ואם הניחו זכר ונקבה (אפילו הזכר מהנקבה, והנקבה מהזכר) יצא, שבני בנים הרי הם כבנים.

ודקא שבאו מזכר ונקבה, ואם הניה אחד מהן זכר ונקבה לא יצא. גר שנתגייר ובניו עמו יצא עמהן ידי מצוה זו. ואפילו אם קיים אדם פריה ורביה, הוא מצוה מד"ס שלא יבטל מפ"ו, כל זמן שיש בו כוח. וכן מצות חכמים, שלא לישב בלא אשה משום הרהור. הכנ"א סימן קכ"ג סק"ט הביא בשם התוס', ראשה חייבת משום לשבת יצרה. ואשה פטורה מפ"ו, ומכל מקום לא תשב בלא איש, משום חשד, ונוהג בכל מקום ובכל זמן. (מצות השם)

ועתה נבוא לבאר איזה עניינים בתוארי איש ואשה, זכר ונקבה, רמזותם בקורש. אי"ש ואש"ה מילואים כזה ל"ף ו"ד י"ן בנימטריא „פנים". וכן מילוי אש"ה ל"ף י"ן ה"ה, בנימטריא ג"כ „פנים". רמז דייקא ליחוד פני"ם בפני"ם. וחלילה למלאות שפע שלא כדרכה. ועמ"ש"ל ברמז הכתוב, בטח בה לב בעלה ושל"ל לא יחסר, „של"ל" בנימטריא ב' פעמים „פנים". (דרך פקודיך)

ענין זה של מצוה זאת, שפיר נתנה רק לאנשים, ולא לנשים. וגוף הדבר של נשואין לא הוצרכה התורה לצוות על זה את האשה, מפני שהקב"ה עשה זאת בטבעה, שתרצה עוד יותר להנשא משהאיש רוצה לישא. כמבואר בחז"ל (יבמות קי"ג) וענין המצוה לקדש את מעשה הפו"ר ע"י מצות התורה, זאת מוטל רק על האיש.

ויברך אותם אלקים וגו'

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'. מצות פריה ורביה ארו"ל (קידושין כ"ט) עד עשרים שנה הקב"ה יושב ומצפה לאדם וכו', כיון שעברו עשרים שנה ולא נשא, אומר לו תפת עצמותיו. וענין שאומר עצמותיו ולא גופו או רוחו וכיצא כזה, הטעם הוא כי בתחלת בנין הנקבה היתה מן הצלע של אדם הראשון והאיש הנושא אשה משלים עצמותיו ומוצא אברתו. ומי שאינו נושא אשה, נמצאו עצמותיו חסרים ומתפורים, ואינם מתקבצים יחד, כמו שנופת בעפר ומפורז לכל רוח. (שער המצות לר"ח ויטל)

אשה נקנית בנ' דרכים „כסף, שטר, ביאה", בנימטריא „שמי"ם ואר"ץ".

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

קשה מאד תיבת להם? הויל"ל ויברך אותם אלקים. ויאמר להם אלקים פרו גרבי, דאף לתירוצ רבינו במי', דב"פ אלקים על מצות פ"ו בפ"ע, אבל תיבת להם

למה לוי? רמצינו (כפ' נשא) בברכת כהנים, כתיב כה תברכו את בני ישראל „אמור להם“¹), ונראה לומר דגם כאן בדרך השי"ת את אדה"ר וחזה בברכת כהנים, קודם החופה, ומוזה נ"ל, נשתרשב המנהג דאבותיהם של החתן וכלה, מברכים אותם קודם החופה בברכת כהנים. ונלמד מכאן, כמו שהשי"ת בדרך אדם וחזה, קודם החופה בברכת כהנים וא"כ ויאמר „להם“ כמו אמור להם דברכת כהנים. וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

מפני מה כפל הלשון פרו ורבו, פרו לשון פרי, כרומד, עשו פירות, ורבו אם לא היה אמר ורבו, אלא פרי לבד, היה אחר מוליד אחר ולא יותר, לכן בא ורבו, לומר שאחר מוליד הרבה.

פר"י ורב"י גימטריא ת"ק שהיא הנעלם של יר"י, מלמד שמצוה זו של פריה ורביה שיבא באיש ואישה, היא ברמ"ח אברים שבזכר, וברנ"ב אברים שבנקבה, העולים ס"ה ת"ק.

מפני מה לא נאמר כי טוב אצל בריאת האדם? מפני שניתנה הבחירה לאדם, וצריך לראות מה שיהי' מן האדם, הו"ך בדרך טוב, או לא.

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

משרשי מצוה זו כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם כ"ה חפץ ביישובו. בדכתיב: לא תחו בראה לשבת יצרה, והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצות עולם, כי לבני אדם נתנו ולא למלאכי השרת. (חינוך)

פרו ורבו ומלאו את הארץ וגו'

טעם מצוה זו להודיעך שקיום העולם תלוי בקיום התורה, שישאיר אחריו מי שיקיים התורה והמצוה במקומו שיכיר שיש בורא ומשיגה ויכול. ולא ימחה שמו מישראל ונעשה שותף ליוצר כל, כשהוליד בנים קיים הצלם, וכששנינו טובים קיים הרמות.

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו' ויברך אותם אלקים וגו'

במצוה זו חייבו חז"ל לאדם כשהוא בן י"ח שנים כמאמר התנא (אבות פ"ה) בן י"ח לחופה, שהוא סימן ח"י. שע"י מצוה זו יקנה חיים בהיותו דומה לחיי העולם מהוה הויות כמותו, וגם נקרה ח"י בהניה זרע אחריו כדחז"ל בן איש חי וכו'. וכאומרים (נדרים ד' ס"א) מי שאין לו בנים חשוב כמת, וקב הזהירו רז"ל שלא

1) אמור להם גימטריא „וחזן יאמר“, אמור מלא בוא"ו, כדי שהי' גימטריא „זמ"ר“. ורמז שצריך לומר בנעימות ובזמיר ברכת כהנים.

יעבור מכן עשרים יונה כי אדם הראשון כבן עשרים שנה נברא. כראיתא במדרש פ' בראשית, ואז מיד נברא לו זוגו ונזרמנה לו חוה. ולכן ארז"ל (יבמות דף ס"ב) השרוי בלא אישה שרוי בלא שמחה, כי בהתבטל היצר, ואין שמחה באדם בעוד שהיצר שולט בו, וגם שרוי בלא תורה, וגם שרוי בלא טובה.
(קרבן אליהו)

פרו ורבו ומלאו את הארץ וגו'

טעם שנברא האישה מצלעו ולא כשאר בריות, לפי שהנקבות אינם מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המישרל בלבד, להיותם נפרדות מהזכרים ודבר אין להם עמהם. אמנם בת אדם הצריכה להיות לו לעזר בעשות צרכיו ובעניני ביתו, לפיכך נברא מנופו כי החלס יתחבר לו לכל.
(אברבנאל)

ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו'

מאמר חז"ל: ארבעים יום קודם יצורת הולד, בת קול מכרזת ואומרת בת פלוני לפלוני. לכאור השתנונו בו, מדוע כי שיעור ימי הולד ארבעים יום קודם יצורת הולד, כאלו אמרה מיטעת ההריון, ותנועות הולד הזה ומקוריו בתנועת המול הממשמש אז. ובחמצא ברנע ההוא אישה אחרת נתעברה נקבה. באמת הוא בת מזל, והוא אומרת בת פלוני לפלוני. והוא זיווג ראשון הנפעל בטבע. ובת קול המכרזת, הוא ידיעת משפטי הכוכבים בדבר זה, וביד האדם תלוי הבחירה בכל.

(אלשי"ך)

כפי זה מתיישב ההגדה שמחק הרמב"ם בפירוש פרקי אבות והביא דבריו בעל (עין יעקב) בפרק ג' דמועד קטן, והוא מה שאמרו רז"ל מ' יום קודם יצירת הולד גוזרים בת פלוני לפלוני וכו'. ואיך אפשר זה, כיון שנשא אישה מצות עשה מן התורה.

וקבלה בירינו שאין הקב"ה גוזר צדיק ורשע, ומחמת הקושי הזה מחק הרמב"ם ז"ל אגדה זאת. דהנה כיון דהכרזת המלאך, אינו אלא כי אם ידיעת משפטי הכוכבים בדבר זה, וביד האדם תלוי הבחירה בכל, א"כ יפה דברי שמדיוזין בת פלוני לפלוני, כי אין ההכרזה גזרה, רק ידיעת משפטי הכוכבים כמדובר.

גם מתיישב בזה מה שאמרו חז"ל אצל הזיווג, שמא יערמנו אחר ברחמים. לפי שאין ההכרזה גזרה, ויכול אחר להקדימה ברחמים, שעל ידי תפלה יכול לבטל כח המזל.

נשא אישה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, מחויב לישא אחרת כשאין לו בנים. ועכשיו שיש חר"ג שלא לישא ב' נשים, מחויב לנרשה ולישא אחרת.

ויאמר לחם אלקים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה וגו'

אליבא דרבי יוחנן בן ברוקא, דאמר אחד האיש ואחד האשה חייבין בפריה ורביה, שעל שניהם הוא אומר, ויבדך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו. והא דכתיב וכבשה בחסדון ו', ללמד שהאיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק, שכל אשה שיוצאה לשוק סופה להכשל. כדאיתא בב"ר, וראיה לזה דכתיב: ותצא דינה ולבסוף נכשלה. ואליבא דרבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, דאמר: האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה, והא דכתיב פרו ורבו בלשון רבים, משום דנעשות ע"י שניהם. ועוד שלמדנו מחסדון הו"ו של וכבשה, שני עניינים. האחד, שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית, והשני, שהאיש שדרכו לכבוש, מצווה על פריה ורביה, ולא האשה. והכא פירושו ללמדך על רעת ר' יוחנן בן ברוקא, שהזכר כובש את הנקבה, שלא תהא יצאנית. ועוד ללמדך על רעת ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, שהאיש שדרכו לכבוש, מצווה על פריה ורביה ולא האשה. (רבינו אליהו מורחיק)

ויאמר להם פרו ורבו וגו'

זאת היא מצוה ראשונה מן תרי"ג מצות. בהסדרה בראשית, יש מ"ע אחת, פרו ורבו, והתרי"ג מצות עשה ול"ת, הם כנגד התרי"ג תיבות, בנוטריקון על כל התיבות הנמצאים בשירת „האזינו“, להוציא מכל תיבה ותיבה משירת האזינו, מצוה אחת, בדרך נוטריקון בעל הסורים. ובתיבת קצרות אשר אין בהם די באר את המצוה, שניתי ושלשתי את התיבה, עד העלות המצוה על שפת התיבה, כפי שרמז לזה רבינו הגר"א זצ"ל מוילנא.

„פרו ורבו“, כנגד התיבה ראשונה שבשורת „האזינו“, נוטריקון המין אנושי זכר יוליד נקיבה וזכר, ר"ת אותיות „האזינו“.

וארץ לשבת יכוננו, פירוש (האזינו) עש"ה, ויאמר להו פרו ורבו, שורש המצוה לשוב עולם, כדכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה, ונהגת בכל מקום ובכל זמן, והמבטל ביטל מ"ע, ואינה מוטלת על הנשים. (ספר שירה לחיים)

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני

כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם

יהיה לאכלה

אר"י אמר רב, אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכלה, דכתיב לכם יהיה

לאכלה, ולכל חיות הארץ, ולא חית הארץ לכם. וכשבאו בני נח התיר להם, שנאמר: כירק עשב נתתי לכם את כל, יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו, ת"ל, אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. יכול אף לשרצים, ת"ל אך. ומאי תלמודא א"ר הונא, דמו מי ידמו חלוק מבשרו, וצאו ישרציו שאין דמם חלוק מבשרם וכו'. מיתיבי? ודרו בדגת הים, מאי לאי לאכילה, לא למלאכה וכו'. ת"ש, ובעוף השמים. מאי לאו לאכילה לא למלאכה וכו'. ת"ש, ובכל חיה הרומשת על הארץ, הריא לאתווי נחש הוא דאתא. (סנהדרין נ"ט)

ויאמר אלקים הנה נתתי לכם וגו'

שיעור הכתוב הוא עז"ה, לחיות שכבר אמר: ומלאו את הארץ וכבשוה ודרו וגו', בזה עשה את האדם אדון ושליט בכל הבריאה. ועתה בא לומר תועלי הנתינה שהוא לאכלה. ובוה הרשה אותם לאכול מהצמחים, ומצוא דבר אתה יודע, כי מה שנתן להם דגת הים ועוף השמים והבהמה, אינו אלא למשול בהם, לא לאכול מהם, פרט על א' מהנמשלים, שהוא לאכילה ולא כולם.

ואת כל העץ אשר בו פרי עץ, כאן שלל עץ הדעת כי אינו בנדר, זה עושה פרי לבד, אלא שהוא עצמו פרי. ושיעור הכי הוא עז"ה: ואת כל העץ, ולא כל העץ בכלל, אלא אותו אשר בו פרי עץ, ולא אותו שהוא עצמו פרי, שהוא עץ הדעת שנצטוו עליו אח"כ בפירוש. או יאמר: דאפילו עץ הדעת בכלל, והגם שמצינו שנצטוו עליו כבר אמרו ו"ל, שאם היה ממתין עד ערב ישבת, היה מקדש על היין, ע"כ. ומתוך דבריהם אתה למד, כי לא נאסר איסור עולם. (אור החיים)

לכם יהיה לאכלה

ברש"י פי' הוזהר לכם הכתיב בהמות וחית למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם, וכשבאו בני נח התיר להם בשר.

ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר

בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן

ולכל חית הארץ וגו'

ולכל חית הארץ, לכם ולחיות נתתי העשבים, ואת האילנות, ואת כל ירק עשב לאכלה. כלומר: נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע וזרע, יכל פרי עץ, ולחית הארץ

ולעוף השמים, נתן כל ירק עשב, לא פרי עץ ולא חורעים. ואין מאכלם יחד כלם בשהו, אך הבשר לא הורשו בו, עד בני נח, כדעת רבותינו, והוא פשוטו של מקרא. וטעם את כל עשב זרע זרע, ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע, לכם יהיה לאכלה, שיאכלו זרע העשב כגרגר החטה והשעורה והקטניות, וזלהם, ויאכלו כל פרי העץ, אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה, וגם לא העשב, עד שנתקלל אדם, ונאמר יו ואכלת את עשב השרה.

(רמב"ן)

ולכל עוף השמים וגו'

ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ וגו'. תלישא גדולה וכו', הדבק במדותיו, ותהיה רחמן ותקדים ותויל להאכיל את החי. כאשר מצינו במאמרם ז"ל. שצריך אדם להקדים לתת מזון לבהמות, ואח"כ את עצמו, מוכן מאליו, כי זה דוקא באין כאן סכנה, או צער, אבל בסכנה, או כשיש צער, קודם יש לחוש לצער, ואח"כ בבהמתו. ולזה באו הטעמים מונח מונח רביעי, כלומר: יש כאן ארבע בחינות, אדם חיה, עוף, ודמש. רמז מה שאמרו חז"ל: כלה לחיה מן השרה, כלה לבהמתך מן הבית, כולם שוים בזמן הירוע, והכל לפי הזמן והמקום.

(אור החיים)

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי

יום הששי, ה' יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית, ואמר להם, אם ישראל מקבלין התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מתויר אתכם לתוהו ובהו, כי ה' יתירה מרומז על חמישי חומשי תורה.

(שבת פ"ה ע"א)

והנה טוב מאד

למה לא כתיב בכל מעשה בראשית רק והנה טוב, ולא נאמר טוב מאד, כמו ביום הששי? י"ל דאיתא במדרש, מאד זה יצה"ר. וענין יצה"ר לא שייך אלא אצל האדם, כיון שהוא בעל בחירה, לכן בחמשה ימים הראשונים, שלא היה עדיין האדם בעולם לא שייך לומר טוב מאד, המורה על היצה"ר, יען שגם היצה"ר עדיין לא נצרך להיות בעולם. אך ביום הששי שנברא בו האדם, וגם יצה"ר נברא בשבילו, הוצרך שפיר לכתוב בו טוב מאד, המורה על היצה"ר.

(קרבן אליהו)

והנה טוב מאד

והנה טוב, זה החיים, מאד, זה המיתה, (ב"ר בראשית). אם מסתפק האדם בטוב פשוט, אז הוא „חיים“, אבל „מאד“, אם רוצה האדם מותרות אז הוא מיתה. כי גם לטוב פשוט לאו כל האדם זוכה, בפרט למותרות. (ילקוט אליעזר)

מפני מה לא נכתב ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי?

איתא בספר חזקוני, לפי שלא היה בו ערב רק כולו היה אור, עכ"ר. ואיתא במדרש רבה (פ' בראשית) ר' לוי בשם ר' זעירא אמר, ל"ו שעות שימש אותו האור, י"ב של ערב שבת, י"ב של ליל שבת, וי"ב של שבת. כיון ששקעה החמה במוצש"ק, התחיל החשך ממשימש ובא וכו', זימן הסב"ה לארם שני רעפים, והקישן זה בזה, ויצא מהן אור ניצוצי אש, ובירך עליה ברוך מאורי האש.

וזה מה שאיתא בספר „מאור החשמל“ מאבי זצ"ל, בזה הלשון: וכן אש העלעקטרין מוצאו מן חיכוך בטסי מתחות וזכיכות, שע"ז נתעורר ויוצא מכה לפועל הכל יסוד האש. ונעשה מזה גרם אש האלעקטרין, שאינו נצרך כלל לעזרת יסוד החמוצי. ולכן נראה שיש לברך בורא מאורי האש על מאור אש העלעקטרין, כמו שבירך אדה"ר על האש שהוציא מהקשת הרעפים.

הרי מוכח מכ"ז, שאותו ליל שבת היה בו אור כיום. ובהיות שמצות שמירת שבת היא זכר לשבת בראשית, לכן אנו מדליקים ומדליקים נרות בליל שבת, לזכר שאותו ליל שבת הראשון היה נהורא כיום.

וזה נ"כ טעם למה שמדליקין נרות בליל שבת.

למה חייבת האשה בע"ש בהדלקה?

איתא בירושלמי (בשבת) וז"ל: אדה"ר נרו של עולם היה וחוה כבתה. לפיכך נתנה מצות נרות לאשה. וקשה מאי נרו, נר סתם היל"ל? ועוד למה חייבן אשה בע"ש בהדלקה, ולא בכל עת שיוזמן לה הדלקה, כמו נרה, או חלה, שנתנה לה בשביל ששפכו דמו ונרו של עולם. ועוד למה חייבו שתי נרות ולא נר אחד? והנה בספר מטה משה כתיב בשם ספר שכל טוב, וכן הוא בפ' המנהגים, לפי שב' פעמים נר עולה ת"ק, וז"ש הירושלמי, אדה"ר נרו של עולם, נר"ו דייקא, ר"ל אותו הנר שהיה מאיר לו, היה האור של כל העולם בכללו, שיהיה רואה מסוף העולם ועד סופו, מהלך ת"ק שנה. וחוה כבתה אותה הנר, לפיכך נתן לה הסב"ה מצות שתי נרות, וב"פ נר עולה ת"ק, לתקן מה שכבתה נר שהיה סחלך ת"ק שנה.

ומזה הטעם המצות נרות הוא בע"ש, לפי שבע"ש כבב הנר של עולם, להורות

שנר שכתבה חוה, שהאיר מסוף העולם ועד סופו, יוחזר באלף השביעי, שהוא שבת, ובשבת יום השביעי הרומז לאלף השביעי, יאיר הקב"ה אותו אור האמיתי שנגזר לצדיקים, ע"י כביית נרות שכתבה חוה, ולרמז לזה מרלסת בע"ש שיאירו בשבת.

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי

כל ימי בראשית לא נאמר בהם ה"א אלא בששי, דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ה' דברים, על האש שלא יזיק לאברהם אבינו, ולחנני' מישאל ועזרי', ועל הים שיבקע, ועל האריות שלא יזיקו לרניאל, ועל האתון של בלעם שירדב, ועל העורבים שיכללו לאליהו.

(מדרש חסד ויתר)

רבינו בחי ז"ל פירש על ה"א שבהששי, דבנמר מעשה בראשית הניח הקב"ה חותמו, יום הששי ויכלו השמים, ראשי תיבות של ישם הוי"ה, חותם של הקב"ה.

יום הששי

כשבא יום ששי בסיון שקבלו ישראל התורה אז בקבלתם ויכלו, כביכול כאילו נעשו שותפים להקב"ה כמעשה בראשית. ויכלו כתיב, שנאמר: אם לא בריתי וכו', א"כ ביום הששי הירוע, שהוא ששי בסיון, אז נשתכללו השמים והארץ, כתרנומו, ונשלם השם. ולזה לא נזכר שם הוי"ה בבריאה, שאין התכלית בבריאה, כי אם בקבלת התורה שניתנה בשם אלקים, שנאמר: וידבר אלקים וכו'. זהו בראשית ברא אלקים בשביל אלקים. את השמים, את הוא התורה, שהיא מורכבת על כ"ב אותיות, שתחילתן אל"ף וסופן תי"ו. וכן אמרו חז"ל, על פסוק אנכי תכנתי עמוריה סלה, שבאנכי ה' אלקיך, נתכן העולם זהו וכל צבאם, וכל צבאם כאילו אמר וכל הפצם. ולפי הפשט צבא השמים הם הנגלים, ושבעה כוכבי לכת, וי"ב מזלות. ולפי שכוונת שבתאי שהוא שולט ביום שבת, הוא מורה על חורבן, ושבי, ורעב, לז"א: ויכל אלקים כילה כל דינין שבו, במה כילה אותם? ביום השביעי, כשבא יום השביעי זה שבת קודש. לזה היה שבתאי ביום שבת, להתיש כחו באכילה, בשתיה, במלבושים נאים, בעונה, ולענגו בכל מיני עונג, הפך מכל מה שמורה כוכב שבתאי.

(שפתי כהן)

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

וזה מה שאמר ויכלו אחר ויהי ערב ויהי בקר, שאחר שכלה מלאכתו באותו העתה, ואותו העתה הוא התחלת השבת, א"כ כמעטו הוא פסוק ויכלו, שהוא

בתחלת השבת. ובוה הותר ג"כ הספק שמיותר, וישבות ביום השביעי, שבעבור שאמר ויכל אלקים ביום ה', עלה על הדעת שעשה מלאכה בשבת, לז"א וישבות כלומר: מה שאמרתי ויכל, אינו שעשה מלאכה בשבת, אלא הוא העתה, שהרי ג"כ שבת ביום ה', והוא העתה עצמו, שאותו העתה נאמר שעשה בו מלאכה, ונאמר ששבת בו, שמצד שהעתה ההוא הוא תכלית העבר, נאמר: שעשה בו מלאכה, ומצד שזאת העתה עצמה היא התחלת העתיד, נאמר: ששבת בו, אחר שהעתה הוא תכלית הזמן העבר, והתחלת הזמן העתיד, כך ג"כ.

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

כל האומר ויכלו בערב שבת, שני מלאכים מלויים אותו, ואומרים: ובר עונך וחטאתך תכופר.

הפישט הוא על פי המכילתא. יש חיוב על איש ישראלי בערב שבת בין השימשות, להשליך כל עסקיו, ויראה עצמו כאלו נמר כל עסקיו, עד שאין לו לעסוק עוד. וזהו שאמרו ז"ל, כל האומר ויכלו בערב שבת, כלומר: שנגמר בדעתו שכלה ונגמר כל מלאכתו, ואין לו לעסוק עוד, שני מלאכים מלויים אותו, ואומרים ובר עונך וחטאתך תכופר.

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ר"ת י"ה, ויכלו השמים ר"ת ו"ה. ובפ' ישמחו השמים ותגל הארץ, י"ה שמים, ו"ה ארץ, והבן. וכן שמים כמ"ק, כמו ארץ כמ"ק. (שפתי כהן)

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם

אמר הרב הקדוש מפרשיסחא זצלה"ה: לא מצינו בכל תנ"ך להקרא לבריאת הארץ צבא, אך משבא עם ישראל לעולם, נעשה לארץ ג"כ שם צבא. ביאור דבריו: רענן צבא הוא רוב הסתאחד תחת אחד, המאחד אותם תחת המלך המוישל על כלם ביחד.

והנה בשמים יתכן לאמר לשון צבא, כי שם ניכר מלכותו ואחדותו, על צבא השמים שהוא מולך עליהם, והוא מאחד אותם, ע"כ נאמר בכל פעם צבא השמים. אבל בעוה"ז, אשר העכים"ו מכחישים ההשגחה של הקב"ה, לא יתכן לומר עליהם לשון צבא, רק לשון צאצאיה, כמו שכתוב רוסע הארץ וצאצאיה, כי צאצאיה היינו לשון התפשטות, אך כאשר באו ישראל לארץ, והכירו אשר השי"ת מושל עליהם, ופרסמו את שם ה' אף בעוה"ז, אז יקרא גם לארץ בשם צבא.

(לקוטי ישעיה)

ויכל אלקים ביום השביעי

אמר פירוש הפסוק חמדת ימים אותו קראת, היכא כתוב בתורה שקרא הקב"ה את שבת חמדת הימים? ואמר כתיב ויכל אלקים ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ויכל לשון חמר, כמו כלתה נפשי, וזהו פיר' ויכל אלקים וכו', לומר: מכל מלאכתו אשר עשה, חמר ליום השבת. (מדרש פנחס)
ובמדרש תלפיות איתא, נראה שבא לרמוז שבע"פ שכלה כל מעשה בראשית, ולכן בחתימת המלאכה חתם בשם הוי"ה, דשם זה מורה על שהוא מהות הויות, כלומר, אחר גמר מלאכה זו עדיין מהות הויות.

וכל צבאם

צבא הארץ, הם הנזכרים, חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים. שני המאורות והכוכבים הנזכרים בענין כמו שנאמר: ופן היא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים. והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית. וכן נפשות האדם צבא השמים הנה. (רמב"ן)

ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום

השביעי מכל מלאכתו אשר עשה

וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה

אמרו חז"ל שהמזיקים נבראו בערב שבת בין השמשות, ולא הספיק לברוא להם גופות, כי קרש היום. וזה פלא לומר על הבורא ית"ש ישרה הספיק? ושמעתי מאבי זצ"ל, שענין הרבר הוא שבמכוון עשה כך הקב"ה, כדי להראות לעולם שכוח השבת היא לשלול כח המזיקים, והספיק. כי מי יודע מה הי' העולם סובל מן המזיקים אם גם גופות הי' להם, וע"כ ביטל קדושת השבת דהספיק הקב"ה מלאכתו באמצע, כדי להוריע, שקדושת השבת מבטל כח הטומאה. וזהו שאומר: וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו, היינו גמר מלאכתו, וזהו גמר מלאכת המזיקים.

ויכל אלקים ביום השביעי וגו' מלאכתו אשר עשה

איתא בזהר, שבזה היום נשלמה בקיום כל המלאכה שעשה, כי בכל מעשה בראשית לא נאמר, אלא אלקים, בכל מה שנברא, עד שכל המלאכה נתיסדה בע"ש. ואחר שנתיסדו כל המלאכות, נקרא ה' אלקים, שם מלא. ואע"פ שבשם אלקים

נברא הכל, לא נתיסד בעשיה כל מה שנברא, עד ערב שבת.

ויכל אלקים ביום השביעי

ואי לא היתה מנוחה בעולם, אין פנאי להם לישראל לעסוק בתורה, לכך ברא השבת שאסור לעשות בו מלאכה. הלכך עוסקים בתורה בשבת. א"כ נמצא רבשביל מנוחה קיימו שמים וארץ. (שפתי חכמים)

ויכל אלקים ביום השביעי

תוספות סנהדרין (דף ל"ח ע"א) חצבה עמודיה שבעה, בשבעה ימים נברא העולם. אע"פ שביטשה ימים נברא העולם, מ"מ היה חסר מנוחה, עד שבא שבת בא מנוחה. היינו דכתיב: ויכל אלקים ביום השביעי.

ויכל אלקים ביום השביעי

וקשה שאמר ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. נראה שעשה הקב"ה מלאכה בשבת? והתשובה שאמר ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו, שנראה מזה שהקב"ה עשה מלאכה בשבת. ר"א כלוי מעשה אינו מעשה, כאלו אמר לא עשה מעשה, וכן וישובת, וי"מ כי ויכל, הכוונה בו חמדה, כמו נכספה וגם כלתה נפשי. ואמר שמלאכתו שעשה בו' ימים, השק בה ביום הו'. וכן תרגום ירושלמי, ויכל אלקים, וחמר ה', ומה אמר חמדת ימים אותו קראת, ואנה נמצא בכל התורה שנקרא השבת חמדה, אלא כאן. והכוונה שאחר שעשה המלאכה רצה בקיומה והוציאו בלשון ויכל שהוא חמדה, לפי שתומר הדבר אינו חפץ בביטולו, אבל מבקש קיומו, ע"כ. וזה הכוונה בויכל אלקים ביום הו', ותכלית הו' התחלת הו' אינו זמן. וא"כ לא עשה מלאכה בשבת, שהשבת הוא זמן. וזהו מ"ש, ר"ש אומר: בשביל ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש. אבל הקב"ה, שידוע עתיו ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלל בו ביום. (תולדות יצחק)

בערב שבת בכניסת כלל היה משתה לבן לנשואי לאה, שנזדווגה לו ליעקב בליל שבת. וסימן לדבר משת"ה בנימטריא, "שבת גדול". וכן, דבר בעתו מה טוב. עם ר' תיבות בנימטריא, "שבת הגדול". מכאן שמכו חכמים לפסוק, למי שיושב בסעודה וקירש עליו היום, ושפיר מקרי גדול, גם במעלה שבתא שהוא ראשית נדולתם. (כנפי יונה)

וגם ושמרו בני ישראל את השבת, מכאן רמז עונתן של ת"ח בליל שבת, כי בני ישראל את השבת ר"ת, "ביאה", ושמרו כמו ואביו שמר את הדבר. והכוונה ששמרם עצמו כל ימי החול, ושומר הביאה לשבת. (כוונת אר"י דף ל"א)

כארז"ל: אשר פרו יתן בעתו, זה ליל שבת, שי"ן בי"ת ת"ו, אותיות הנעלם, י"ן, י"ת, ו, זה נמסריא עת"ו. (שפתי כהן)

ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל

מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות

ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו

מפני מה לא נאמר ויברך אלקים את יום השבת? כי אם את יום השביעי. ועיין בספר בני יששכר (ריש שבת) כתיב דאין להזכיר שם שבת שלא לצורך. ושראה כן מגדולי ישראל. כיון דשבת שמא דקוב"ה¹ אין להזכיר השם בחנם. וכן במקום שאין נקי יע"ש. וכן שמעני מתרדים, שבכה"נ אומרים (דעה זיבעטער מאָן), וא"כ דכמו שבשם בן ד' רק בר"ת, כמו שאיתא בבעל הטורים דרמז שם בן ד' בר"ת מן יום הששי ויכלו השמים, בר"ת מותר לך לומר ולא בפירוש, כן נמי בשבת. שם שבת לא תזכרנו בפירוש. ובזה מיושב אמאי בכאן לא נזכר כלל שם שבת רק „ביום השביעי“ דקמ"ל, זה תרין דיש לזוהר לומר רק ביום השביעי, ולא שם שבת, דהוא שמא דקוב"ה.

כי בו שבת מכל מלאכתו תו'

„שבת“ מכל מלאכתו כי שבת אותיות שבת, וגם הנסודות מן שבת, חל על אותיות שבת רק מתחלפות. וזה מרומז שבת בתיבת שבת.

(כך שמעתי)

אשר ברא אלקים לעשות

קשה לי מה לעשות? ע"כ נ"ל לומר, לפי שהקב"ה מחדש בכל יום מעשי בראשית, כאמור: לעושה אורים גדולים וכו', ע"כ אמר אשר ברא אלקים לעשות אתם תמיד. (מצאית יצחק)

הערת המו"ל

(1) שבת שמא דקוב"ה, ואני אמדתי טעם ע"ז, כי הגה התורה ניתנה בכ"ז אותיות, שהוא כ"ב אותיות הא"ב, והי אותיות מצפ"ך, ועל כל אות ואות שורה שם הוי"ה ב"ה, המהות את כל, ונמצא בין הכל כללות התורה הוא כ"ז פעמים שם הוי"ה. וכיון ששבת היא בעצמה מספר כ"ז פעמים הוי"ה ב"ה, כדאיתא בכתבי האר"י ז"ל, משום זה הטעם איתא בזהר בכמה מקומות שבת שמא דקוב"ה, והבן.

רק

אשר ברא אלקים לעשות

ר' אומר: אלו השדים שברא הקב"ה את נשמתן, ובא לבראות את גופן וקדש השבת ולא בראן, ונשארו רוחות בלי גוף, כמו שאיתא בזהר, שהרי הם נבראו לתקון העולם, וגם ללמדך דרך ארצן מן השדים י¹), שאם יהיה ביד אדם חפץ טוב או מרגלות ערב שבת עם חשכה, אומרים לו: הישלך ממך, שמי שאמר והיה העולם, היה עסוק בברייתו של עולם, וברא את נשמתן, ובא לבראות את גופן, וקדש שבת ולא בראן.
ועוד "שמעתי מאבי זצ"ל, פי' לעשות, היינו שחפר להם גמר המלאכה, שהיא העשיה להתגשם בגוף.

אשר ברא אלקים לעשות

מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בשישי, כמו שמפורש בבראשית דבה, לשון רש"י. אבל רבי אברהם אמר בפשוטו, כי מלאכתו השרשים בכל המינים, שנתן בהם כח לעשות כמותו. ולי נראה, פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא, יש מאין, לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים, והנה אמר, כי שבת מבריא וממעשה, מן הבריא שברא ביום הראשון, ומן המעשה שעשה בשאר הימים. ויתכן שיהיה לעשות, נמשך למעלה, כי בו שבת מכל מלאכתו, אשר ברא מלעשות.

אשר ברא אלקים לעשות

לעשות שיהיה גמר ע"י ב"ו. שכוונת הבריא הוא לרדור בתחתונים, אלא שאדם הרס. וזהו פירוש לעשות שינמור עשייה על ידו, הואיל והוא הרס. כמו המילה והרבה דברים שאגמר להם ע"י ב"ו. ואפילו שמים וארץ אין להם העמדה וקיום אלא בקיום התורה, כמו שנאמר: ויברא אלקים את האדם, "האדם" במ"ם סתומה ע"ה, בנימטריא "תרי"א", כמו "תורה". וכן כמו שנאמר: אם לא בריתי וגו', א"כ הקב"ה בראם והוא מקיימם. אם כן הרי כביכול הוא שותף וזו היא משנת: בעשרה מאמרות נברא העולם, לא אמר ברא, אלא נברא, לומר שבקיום התורה כאילו נברא מאליו. וכן "בראשית" בנימטריא קו"ם עול"ם בתור"ה, עם שש אותיות כלומר: שקיום העולם בקיום התורה. ולזה אמר לעשות פירוש לקיים, וכן "אלהים לעשות" הערת המו"ל

1) והנה התלמוד שלנו מלא ממצואות השדים ועיין ברכות ג' ע"א, שבת מ' ע"ב, עירובין י"ח ע"ב, פסחים ג' ע"א, יומא כ"א ע"א, סוכה ג' ע"א, מגילה ג' ע"א, קדושין כ"ט ע"ב, ב"ק ס"ז ע"א, חולין ג' ע"א, ועוד ועוד.

בנימטריא „יצאת מצרים“ ע"ה. ולז"א לעשות, שצפה הקב"ה שעתיד להשתכח חרוש העולם, וצריך לעשות דבר שיורה עליו שהוא יציאת מצרים. וכן לעשות פירושו יקנות ש"מות, שהוא זה העולם שהוא עולם המעשה, שבו נשלם האדם. וכן „לעשות“ בנימטריא „לשלמות“.

(כתבי האר"י ז"ל)

אשר ברא אלקים לעשות

ל"ל תיבת לעשות? אמת הוא אשר בכל דור ודור מציאים המצאות חדשות, וחכמות שונות, אבל כל הכוחות אשר על ידם נעשו ההמצאות, היו מונחים בטבע, ולתכלית זה ברא יוצר בראשית הכח הזה, וזה אשר ברא אלקים לעשות, היינו חוץ מהדברים אשר נגמרו אז, ברא השי"ת כוחות שונות לעשות, לגומרים ולשכללם. (שמעתי)

„שבת“ במילואו היינו שי"ן בי"ת ת"ו, אותיות שניות עולה כמספר כ"ו, כמספר שם הוי"ה ב"ה. לומר לך הפונם בשבת פונם בשם הוי"ה ב"ה. (בשם מקבלים)

ועיין בספר בני יששכר ריש שבת. שבת שמא דקוב"ה, היינו „שבת בנימטריא „הקדוש ברוך הוא“ וגם ב' שמות „הוי"ה אהי"ה“. וזה מה שאיתא שבת שמא דקוב"ה. וגם שמא דאיהו שלום מכל סטרוי. היינו יחוד העליון, והשם הטוב יכפר.

אמרו בזוהר, שבת יומא דאורייתא, יומא דנשמתא. היינו לכ"ע בשבת נתנה תורה לישראל. והנה תורת ה' תמימה, כל התורה כולה הוא שמותיו של הקב"ה, וכיון שהשבת הוא יומא דאורייתא, ע"כ „שבת“ בנימטריא „הוי"ה אדנ"י, תור"ה“. והנה לכ"ע בשבת ניתנה תורה לישראל, בחודש סיון דייקא, במזל תאומים. והנה נרמז הדבר במספר שב"ת, „שב"ת בנימטריא „בסיון — מזל תאומים“. (בני יששכר)

מקם למצוה מהו לאכילת דגים בשבת

דהנה אשכחן במעשה בראשית ברכה בג' דברים, והם בג' ימים, זה אחר זה דצופים, ברכה לדגים ביום ה', וברכה לאדם ביום ו', וברכה לשבת ביום הז'. וסימנך בנאות דש"א ירכיזנו, ר"ת דני"ם, שב"ה, אד"ם. והנה חוס המשולש לא במהרה ינתק. אדם היינו ישראל, שנאמר: אתם קרוים אדם. האוכל דגים לכבוד שבת, הנה יתברך בבליכה המשולשת, ולא במהרה תנתק.

(בני יששכר)

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם גו'

תולדות השמים והארץ בהבראם, ילמדנו באברהם, כי בהבראם הוא צירוף באברה"ם. תולדות השמים והארץ, זה אדם וחיה, אלה השמים והארץ לא כתיב, אלא תולדות השמים והארץ, ולא תולדות בן אדם, ואדם וחיה נתקיימו בעבור אברהם. וישמעתי (מאבי זצ"ל) כי אברהם ושרה היו מתקנים החטא של אדם וחיה, שנעשה למעלה ע"י חטאו באכילת עץ הדעת טו"ר. ומניין לנו שנתקיימו בעבור אברהם, שכתוב: ויקם השרה והמערה אשר בו לאברהם, ועד שבא אברהם לא נתקיימו אדם וחיה במקומותם בעולם ההיא.

ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים וגו'

אמר הקב"ה: אם אני בורא את העולם במדת הרחמים יהיו החוטאים רבים. במדת הדין — איך יוכל העולם לעמוד? אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים. והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, והלואי יעמוד. (זהר ח"א צ')

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם גו'

(במדרש) למה כל תולדות האמורים לגבי פרץ מלאים, וכל תולדות שבמקרא חסרים. מפני כי כשהקב"ה ברא עולמו לא היה מלאך המות, וכיון שחטא אדם השליט הקב"ה המות בעולם וחסר כל תולדות שבמקרא. וכיון שבא פרץ נעשו תולדות שלו מלאים. שהמשיח עומד ממנו. והקב"ה מבליע המות, שנאמר: בלע המות לנצח. וזה אלה תולדות, שבכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים. (תולדות יצחק)

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם גו'

אמרו רז"ל (במדרש) בה"א בראם, שעה"ז נברא בה"א, והעה"ב ביו"ד. ונראה שרעת בעל מרחש זה הוא, לפי שכל שירות העה"ז נאמרו בלשון נקבה, שירה חרשה, בתוספות ה"א, כי כל ה"א מורה על נקבה, כהור"א הה"א שבשם אשה. ולפי שכל שמחות העה"ז מעורבים בצער ויגון כנקבה שיש לה צער לידה, כך כל עניני העה"ז הם בדרך תולדה. אבל העה"ב נברא ביו"ד, המשותפת לזכר, שאין לו צער לידה, כך

יהיו לעוה"ב מזכרים לא יולדים, ושם השמחה שלימה. על כן נשתתף שם י"ה בין איש לאשה. ובכ"מ שימוש היו"ד לזכר, ושימוש הה"א לנקבה.

(כלי יקר)

ביום עשות ה' אלקים וגו'

יש לדעת למה שינה כאן הכתוב את לשונו, כי בראש הפרשה כתב 'שמים קודם לארץ, וכאן הקדים ארץ לשמים? ונראה בזה, כי הנה ידוע שכל תכלית הבריאה היתה בריאת האדם. ולפי זה ער שלא נברא האדם היו העליונים העיקר, לכן מזכיר השמים תחלה, משא"כ לאחר בריאת האדם שאז נעשו התחתונים, היינו האדם, העיקר. לכן שפיר מזכיר הארץ תחלה, יען שכבר נברא האדם.

בהבראם

בהבראם, בה"א בראם. פי' שכל האותיות צריך אדם בהם לקפוץ את פיו, חוץ מאות ה"א, כן הקב"ה ברא עולמו בלא עמל, בה"א.

(תולדות יצחק)

בהבראם

ראי לאו קרא דבהבראם ה"א דלבריאת שמים היו מאמר, ולכל תולדה ותולדה ה' מאמר מיוחד. לכן כתיב אלה תולדות וגו' ללמד כי במאמר בריאת שמים נבראו גם התולדות, כמו הזורע חטים ביום אחד, ואחר כך יוצא כל חטה וחטה בפ"ע ביומיה.

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח
כי לא המטיר ה' אלהים על ארץ ואדם אין לעבר את האדמה

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו'

איתא בזהר, כאשר ברא הקב"ה את העולם נתן בארץ כל הכח הראוי לה, ולא הוציאה פירות בעולם עד שנברא האדם. כיון שנברא האדם, הארץ גלתה פירותיה וכחותיה שנטמנו בה. והו שכתוב וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וגו', כי לא המטיר וגו', ואדם אין לעבור את האדמה. והכל נתעכב בשבילי. כיון שנראה האדם, מיד הנצנים נראו בארץ, וכל כחות הצפונים נתגלו וניתנו בה, עת חזר המטיר, לומר לפני הקב"ה.

וכל שיח השרה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ. ובכן לא היו בארץ אמצעי חיים לכל החי, מפני מה? „ואדם אין לעבוד את האדמה“ — לכן היתה הארץ חרבה ושוממה, הרי חיי כל היצורים תלויים באדם ועבודתו.

כי לא המטיר ה' אלקים וגו'

כל זמן שלא היה האדם לא המטיר, שהרי האדם מכיר בטובתו, כלומר משום שאסור לעשות טובה לאיש שאין מכיר בטובה, ולפיכך כל זמן שלא היה האדם לא המטיר. ורש"י פי' לא המטיר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם, וירדו וצמחו האילנות והרשאים, שהרי האדם מכיר בטובתו. — וגם הוקשה לרש"י דלמה הוצרך לכתוב ה' אלקים, אם בשביל ללמוד שנברא במדת הרחמים ובמדת הרין, כבר נכתב זה למעלה, ביום עשות ה' אלקים, ואין להקשות, דא"כ שדרך הכתוב לכתוב ה' ששמו אלקים. ורש"י פי', ה' הוא שמו, אלקים שהוא שליט ושופט על כל העולם. (גור אריה, שנקרא בשם מזהר"ל)

וכל שיח השרה וגו'

לומר כי הלא הוציאה הארץ מבחה אל הפועל, בשלישי דשא ועץ עושה פרי, אלא שטרם יהיה בארץ, שעדיין לא היו בארץ. שהוא על פני הארץ חוצה. וכן כל עשב השרה טרם יצמח החוצה. כ"א עמדו על פתח הקרקע בשלישי, ובשני כשאר עלה מן הארץ, ויצטרך מטר להצמיח האדמה.

והנה על ענין צורך המטר, היה אפשר לומר כמ"ש במדל"ש פרקי ר"א (פרק ה') כי מימי המטר היוורדים למטה, הם מים זכרים, כמימי זרע היורה כחץ, ומים שפתיחת לארץ, הם מים נקבות, ואין העליונים יורדים טפה. שאין תהום עלה טפחיים ומתחברים. וע"י כן הארץ הולידה והצמיחה והוציאה תולדות, וע"כ עמדו בשלישי על פתח הקרקע. ולא הוציאה תולדותיה, עד ימטר על הארץ, ויבא מכח זכר ונקבה, ולשיררו המים למטה תוך הארץ, הקשה להתחבר עם מים התחתונים. היה צריך עבורת האדמה. (אלשי"ך)

וכל שיח השרה טרם יהיה בארץ וגו' כי לא המטיר ה' אלקים וגו'

ולענ"ד נראה בפשיטות כי ה' ית"ש ברא הטבע, וברא הכח בכל צבאיו, וברא הפעולה הפועל והמפעיל, והכל בהשגחתו הולך מעט מעט כאשר צוה, על הטבע ללכת, כמאמר חז"ל, שאין עשב בא מלמטה עד שמלאך ה' אומר לה. ויש זמנים שונים

אשר ה' ית"ש מהפך את הטבע. — הוא הפיטיות, לפי סטנות המוחין, ומורד לפי דעתו כביכול ומאהנה, מהפך לנחת, ומן נגע לענג. וגם להיפוך ר"ל, והצל בא מעבודת האדם, כי מאתו לא תצא ח"ו הרעות, כי אם טוב מוחלט. אך המניעה הוא מהמקבל, ואם ישראל חטא ח"ו, אז המניעת הטוב הוא מהאדם. וזה כוונתו, אם אדם אין לעבוד, אז ח"ו יסוף השדה טרם יהיה בארץ, ואיננו בא מכה אל הפועל, ועיטב השדה טרם יצמח והבן.

כי לא המסיר הי אלקים וגו'

רש"י פי' ה' הוא שמו, אלקים שהוא השליט ושופט על כל העולם, וכן פירושו זה בכ"מ לפי פשוטו ה' שהוא אלקים.

ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה

וקשה, כיון דהאד על הארץ וצריך להשקות שנית את הארץ, למה צריך לעלות מן הארץ, טוב יותר שישקה שם במקומו את הארץ. אבל באמת נוח, דכל דבר כל זמן שהוא דבוק בשורש הוא בטל לכלל השורש, ואיני יכול להשפיע מאומה. וזה הענין שצריך האד להתפרד מן הארץ, אז יוכל להשקות את צמח האדמה, וגם נשמות הצדיקים אף שהם מתחת כסא הכבוד, על כל זאת לא יוכלו להשפיע משם שום השפעה על העולם הזה, ולא בעולם העליון, רק כשנפרדים מעולם העליון ומתרחקים לעולם הזה, אז יכולין להרעיה ולהשפיע חיות הרוחני, והשפעה גשמיות לעולם הזה ולעולם העליון. וזה שאמר הכתוב: האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי פי. ר"ל, שנשמות הצדיקים מאזנת משמים דברי אלקים חיים. ותוכל לדבר משם ותשמע הארץ, אך יערוף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי. ר"ל מה הטל אינו יכול להרעיה ולהשקות האדמה בעוד מונח על הארץ, רק צריך מקורם לעלות מן הארץ מהמקור הראשון, ואח"כ יוכל להשפיע שנית להמקום, כן הנשמה, וכן הצדיק לא יוכל בעוד היותו דבוק במקורו להשפיע לקחו ולהרעיה אמדותיו, רק צריך לירד לעוה"ז, ואז שוב יוכל להשפיע בהרתו ותפילתו לכל העולם הזה, ולעולמות העליונים. לעוה"ז, ולהתרחק ממקורו, ואז שוב יוכל להשפיע בהרתו ותפילתו לכל העולם הזה, ולעולמות העליונים.

ואד יעלה מן הארץ הו'

למה היה האד עולה, אלא לענין ברייתו של אדם, העלה התהום. דאל"כ הוי למיכתב ואד עלה מן המים, ולמה כתב מן הארץ. אלא מפני שבא האד מתחת לארץ, שהוא התהום.

(גור אריה)

ואד יעלה מן הארץ וגו'

ברש"י פי' לענין ברייתו של אדם העלה התחום והשקה עננים לשרות העפר, ונברא אדם כנבל זה שנותן מים, ואח"כ לש את העיסה, אף כאן והשקה ואח"כ וייצר.

וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת

חיים ויהי האדם לנפש חיה

וייצר ה' אלקים את האדם וגו'

כי הלא אומרו וייצר בישני יודי"ן, התעוררו בו רז"ל ואמרו: כי דו פרצופין חיו, והן שתי יצירות באחת.

ויפח באפיו נשמת חיים

חמישה שמות נקראו לה, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה. נפש זה הדם, שנאמר: (דברים י"ב) כי הדם הוא הנפש. רוח שהוא עולה ויורדת, שנאמר: (קהלת ג') מי יודע רוח בני האדם העולה הוא למעלה. „נשמה“ זו הדעת, „חיה“, שכל האברים מתים והיא חיה בגוף. „יחידה“, שכל אברים משנים שנים, והיא יחידה בגוף. (ילקוט)

וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו'

הנה איתא בזוה"ק (ויקרא ט') וגם בתקוני זהר (מ"ג, עי"ש בבאר לחי ראי), כי ז' ארצות יש, והעליונה מכולן נקראת אדמה, וכן מצינו אצל קרה והבקע האדמה, ואח"כ ותפתח הארץ את פיה, הרי כי האדמה היא העליונה מן הארץ וכן מצינו ונברכו בכך כל משפחות האדמה, וכן וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה. וכן הרכה במקרא.

ובזה הטעם יש לנו לתרץ מפני מה מברכין על כל מיני עשבים וירקות בורא פרי האדמה, ולא בורא פרי הארץ? הרבה טעמים נאמרו על זה. ובהיות כי כל הצמחים גדלים מן האדמה, שהיא העליונה לכל שבע הארצות, לכן הדעת נותנת שיברכו בורא פרי האדמה, ולא פרי הארץ.

וייצר ה' אלקים את האדם וגו'

לפיכך נברא האדם יחיד, ללמדך שכל המאכל נפש אחת מישראל, מעלה

עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא. וכל המקיים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא...

ויפח באפיו נשמת חיים

יותר ממה שכתוב בבהמה ושאר נבראים. שהאדם מן העליונים ומן התחתונים, ולפיכך כתב וייצר ה' אלקים מן האדמה, ויפח בו נשמת חיים, מן האדמה מן התחתונים, ויפח נשמת חיים מן העליונים.

ויהי האדם לנפש חיה

ר' יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות, ואין הבריות מרחמות עליו. אמר רב יהודה אמר רב, מאי טעמא דר"י, דכתיב ויהי האדם לנפש חיה. נשמה שנתתי בך החיה.

"נפש חיה" בגימטריא "מל"ך המשיח"

ויהי אדם לנפש חיה

והרגום אונקלס, לרוח ממללא. והוא ראשון הקודש, היינו לדבר אמת, ולא לדבר שקר, כל עיקר שלא להוציא ח"ו הכ"ב אותיות חוץ לקדושה. ולזה אותיות אמת כלליות של הכ"ב אותיות: ראש, תוך, סוף. וזהו שאנו מבקשים אל תשליכנו כיצניך ר"ת, "אמת". וזה קרשיך אל תקח ממני, ג"כ ר"ת, "אמת", היינו שבבחי' אמת יכולים לבא לבחי' רוח הקודש. וזה ג"כ מה שאנו מתפללים, וטהר לבנו לעבודך באמת. "טה"ר" גימטריא "רו"ח", היינו לרמוז על הרבר האמור למעלה, שע"י בחי' אמת יכול לבא לבחי' רוח הקודש.

ברוך ה' אלקים אלהי ישראל, אשר יצר את האדם בצלמו, ובצלם דמות תבניתו, כמאמר ר"ל: מה נשמה רואה ואינה נראית, אף הקב"ה כן. ומה נשמה וכו'.

אדבר במאורעים ובמקרים, אשר יקרו לאדם מיום הולדו עד יום מותו על ידי שנים, וימים גבולים.

טרם ואודיע בחינת ידיעת השנים, השבעיות (כלימאדיציש, הם נקראים בלע"ז) והוא מדריך שני היו האדם, התלוי בשני גבולים (ר"ל השנה השביעית ולפעמים התשיעית) ומאחר שאנו רואים בחוש שיש גבול לכל היצורים במדה ובמשקל ובמשורה, ואיך תתמה אם יתהוו הגבולים בחיי שנותנו של האדם, כי הטבע מוכרח שיוגבל במספר ידוע, כמו שהכוכבים הנכוכים יגבילו חליכתן על ידי מספר שנים ידועות,

הלא היום הטבעי, יונבל בכ"ד שעות, הים בסערותיו, יאחר לבוא אל נבולו, בכל יום רביעי יטעה ויטעה דקים.

באשה תיטעה ירחי לידה, ובקרחיות (ירועים לכל הנקרא בשם רופא) הגבולים ייטש לבעלי אדומה, או לבנה, וכיוצא בהן.

בעופות אנו רואים איך מולידים תמיד י"ב בצים, ועור הרבה כמו אלה שאינם מעניינינו. לכן גם חיי האדם כפי דעת הרופאים יונבלו לשבעה פרקים.

ואלה הם: הילדות, הנערות, העלמות, הבחורות, העמדה, הזקנה, והשיבה. ורנה כפי דברי אבוקראט, הילדות יגיע עד שבע שנים, והנערות עד ארבעה עשר שנים, והעלמות עד אחד ועשרים שנה, והבחורות עד שלשים וחמשה שנים וימי העמדה עד תשע וארבעים, והזקנה המורדת למטה הכח ממדרגתו הם חמשים וישה, והב' הנותרות נקראים ישושות.

ובהמשך הזמנים תראה נפלאות איך יקרו לאדם מקרים ומאורעות, מיום יצירתו מבטן אמו, עד שובו לעפר, וכלם יהיו ע"י שבעה.

כי בשבעה שבועות נגמר הויית הולד בבטן אמו, ובחדש השביעי מתחיל הולד להתניע אל הלידה, ובתשעה נגמר הריון אמו, ובמלאות שבעה ימים להולדו הוא בחזקת חי, ואחר שני שבועות מגיע עיניו אל האור, ואחר שבעה חדשים צומחים לחוץ שניו, ואחר שלש פעמים שבעה חדשים מתחיל לרבר, ואחר ארבע שבועות יתחיל לילך כהוגן, ואחר חמש שבועות יצא חפשי מהמנסה, בתחלת השנה השביעית מתחיל לפקוח עיניו וישיכל.

בשביעית השנית תתחיל צמיחת הזקן התחתון, בשביעית השלישית צמיחת זקן עליון, בשביעית רביעית יגמור ימי הנידול, בשביעית החמישי זמן חתימת הכח, בשביעית השביעית התחלת חסרון הגוף והוספת השכל, בשביעית השמינית התחלת הולשה, בשביעית העשירית כדברי אפאלאטון כבר יצא מגדר האנושי.

הך רואה איך כל שני חיי האדם מיום יצירתו בבטן אמו עד ששנותיו יתמו, הם שבועיות והטבע פועל בו או ינוח מלפעול, והכל ע"י שבעה שבעה. וכענין זה שנים התחלואים מגבילים זמנם, עם שני חיי האדם, וכחו אם להוסיף אם לרוע באופן שבמעט וחדש מזג חדש לנצח, או להנצח.

ורע שמה שנגרל האדם ע"י גבול ושבועיות עד שבועיים שבעה. כמו כן אחר זה פוחת והולך ממדרגתו ובתגבורת החולשה בנקל יחליפו החולים, כי כמו שהעץ נזעז מחליף ויציץ, כן יקרה לאדם, בהשתנות שנותיו ישתנה עמו טבעו, ויקבל מזג אחר, וגם כאלו נשרש ונטבע בו ונדמה הטבע ליולדת הסובלת חבלי לירה וחולי.

וכל מי שלבו חפץ לחקור ולדרוש יותר בענין זה יראה שרוב התחלואים או הממיתים הם על ידי יגיעה, וזה בחון ויש תועלת ביריעה זו.

ולכן האדם הנברא מן העליונים ומן התחתונים קראוהו הכמי המחקר עולם קטן. והנה תבנית האדם דומה לעולם הגדול, כמו שרש"י רז"ל ביום השישי אמר הקב"ה אם אני בורא את האדם מלמעלה הארץ מתרגזת ואם מלמטה השמים מתרגזים מה עשה הקב"ה ברא גופו מלמטה ונשמתו מלעלה. וזה הפישט ע"י פסוק ה' בחכמה יסד ארץ. (בספר מעשה טוביה הרופא)

ויפת באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה

בזה הפסוק ברא מהר"ל את הגולם. מן הספר „נפלאות מהר"ל מפראנ זצ"ל. אשר הפליא לעשות גדולות ונוראות על ידי הגולם, אשר ברא בכח חכמת הקבלה להלחם נגד עלילות דם. אשר נפרצה בימיו ולברר האמת לעין כל כי נקיים ישראל מכללן הזה. הספר הזה נכתב ע"י הגאון הגדול וכו' מהר"י כ"ץ זצ"ל, חתנא רבי נשואה של דמהר"ל, והיה ספון בהביבליאטיקה הגדולה דעיר מיץ. ובשנת תרס"ט יצא לאור ע"י אאמו"ר הרב יהודה יודל זצ"ל.

איך ברא מהר"ל את הגולם?

המהר"ל עשה שאלת חלום באיזה כח יוכל להלחם עם חכומד שהוא מתנגדו. ובאה לו תשובה זו מן השמים עפ"י א' ב': אתה ברואה גולם דבק החמר ותגור זדים חבל סורפי ישראל. ועל זה אמר מהר"ל כי בעשר תיבות האלה יש צירופי שמות, אשר תמיד יש באפשרות לברוא בכחם גולם חי מן חמר.

המהר"ל קרא אליו בסתר את יצחק בן שמשון הכהן חתנו, ואת תלמידו הגדול יעקב בן חיים ששון הלוי, והראה להם את התשובה מן השמים שהשיג על השאלת חלום. ומסר לנו את הסוד בענין בריאת הגולם מן חמר ועפר מן האדמה. ואמר לנו שרוצה ליקח אותנו להיות בעזרתו בעסק הבריאה. יען כי לבריאה כזו נצרך ד' כחות של ד' היסודות: אש, רוח, מים, עפר. ועל עצמו אמר המהר"ל שהוא נולד עם כח של יסוד הרוח, ועלי אמר שאני נולד בכח של יסוד האש. ועל תלמידו ר' יעקב ששון אמר, שנולד בכח של יסוד המים. וע"כ ע"י שלשתנו תנמר הבריאה בשלמות. ופקד עלינו לבלתי נגלה זה הסוד לשום בן אדם. וזירו אותנו בתיקונים והנהגות שבעת ימים מקודם.

בשנת ה'ש"ס יום כ' לחודש אדר הלכנו שלשתנו בשעה ד' אחר חצות הלילה

מאחורי העיר פראג, עד הנהר הנקרא „מלדווקא“, בשפת הנהר חפשונו ומצאנו מקום חמר וטיט, ועל הטיט עשינו צורת אדם, ארכו שלש אמות, וציורנו הפנים גם ידיים ורגלים, כאדם המונח פרסדן, אחרי כן עמדנו שלשתנו אצל רגלי הגולם עם הפנים שלנו נגד פני הגולם, ואותי צוה מהר"ל ראשונה להקיף ז' פעמים את הגולם להתחיל מצד הימין להקיף עד הראש. וכן הראש עד הרגלים, לצד שמאל, ומסר לי הצירופי אותיות לאמרם בעת ההקפה. וכן עשיתי ז' פעמים, ובאשר נמרתי את ההקפות תאדם נוף הגולם כנחלת אש, אחרי כן צוה מהר"ל לתלמידו ר' יעקב ששון שיעשה ג"כ ז' הקפות כאלו, ומסר לו צירופי אותיות אחרות, ובאשר נמר ההקפות נכבה האש, כי באו מים בהנוף, והתחילו אדום לצאת מן גוף הגולם. וגם נתמלאו עם שערות כבן שלשים, וגם צפרנים נתהוו בראשי אצבעותיו. ואז עשה גם המהר"ל ז' הקפות, ואחרי נמרו הקפותיו אמרנו שלשתנו יחד את הפסוק: „ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה“. כי גם באויר הנשימה צריך להמצא אש ומים ורוח, שהם אמ"ש הנזכר בספר יצירה. ואז פתח הגולם את עיניו, ויבט בפנינו כאיש משתאה. אח"כ קרא מהר"ל בקול נוגש „עמוד על רגליך“! ויעמד הגולם על רגליו פתאם. אז הלבשנו אותו עם הבגדים אשר לקחנו אתנו, בגדים אשר יאתו עבור שמש של בית דין, וגם מנעלים הנעלנו ברגליו. בקצור שנעשה איש כאחד האנשים, ראה, שמע, והבן. אבל כח הדבור לא הי' בפיו. ובשעה השנייה בבקר טרם האיר היום הלכנו הביתה ארבעה אנשים, כאשר הלכנו הביתה אמר מהר"ל אל הגולם בדרך: „דע שאנחנו בראנו אותך עפר מן האדמה, למען תשמר את היהודים מכל רעות ומכל הצרות שסובלים מאת שונאיהם ומנדיהם. ויקרא שמו יוסף, אצלי תשב ותדור בהחדר של הבית דין שלי. עבודתך תהיה עבודת שמש של בית דין, ועליך לשמוע בקולי לכל אשת אצור, אפילו ללכת במו אש, ולטבוע במים אדירים, ולקפון מן המנדל עד אשר תמלא פקירתי בשלמות לכל אשר אשלח אותך.

הגולם נענע בראשו לדברי המהר"ל כאדם המסכים לדברי חבריו. ולנו אמר המהר"ל כי על כן קרא שמו יוסף, יען כי המשיך בקרבנו את הרוח של „יוסף שירא“ הנזכר בתלמוד, שהי' חצי איש וחצי שר. והוא שימש גם את חכמי התלמוד, והציל אותם כמה כעמים מצרות גדולות. וגם אמר על הגולם, שאף אם ילך במו אש לא יכוה, ונהרות לא ישטפוהו, וגם חרב לא ירהגהו. לפני בני ביתו אמר המהר"ל על אדות הגולם כי כאשר הלך בבקר היטבם אל המטוה פגע ברחוב את העני האלם הזה, וראה שהוא איש תם גדול על כן ריחם עליו ויביאהו אל ביתו להיות עוזר לשמשים של הבית דין. אמנם נתן המהר"ל צו, ויזרו לבני ביתו, לבלתי ישתמשו עמו לצורך תשמיש ושירות הבית. ויען כי ישב הגולם תמיד בחדר הבית דין בקרן

אצל קצה היטלחן, נשען בראשו על שתי ידיו, באמת כמי גולמי כלי והכר חבמה ותבונה, ולא חשב ולא דאג על אדות כל דבר שבעי"ם, על בן מראותו האנשים בשם „יוסילי גולם“. ויש אשר קראו אותו בשם „יוסילי הארם“.

(נפלאית המהר"ח)

ידיה האדם לנפש חיה

אמר האדם בה"א הידיעה רמז על משה ע"ה. וכן האדם לנפש חיה ס"ת „משה“. האדם במ"ם סתומה ע"ה בנימטריא תרי"א היינו „תורה" שהוריד משה לישראל להחיות נפשותיהם זהו „לנפש חיה“. כי האדם אין לו חיות והעמדה אלא בתורה שנאמר: כי הוא חיך ואורך ימיו. ונאמר: ובדבר הזה תאריכו ימים. וגם „האדם" במ"ם סתומה עם ב' מלות עולה תרי"ג. כי בסוכת התורה יש לנפש קיום והעמדה. (הגהת המו"ל: כי מ"ם סתומה מן אותיות „מנצח" גימטריא ת"ר).

(שפתי כהן)

ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר

ויטע אלקים גן בעדן מקדם

פי' רש"י במזרחו של עדן נטע הגן. ואנקלוס תרגום מ'קדמין. וכך אמרו בבראשית דבה והוא הנכון ואין טעם ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם, כי מן המקום ההוא הצמיחם. כמו שנאמר: ויצמה ה' אלקים וגו', אבל ענין ויטע ה' אלקים להגיד שהוא מטע ה', כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא, נזר במקום ההוא שיהי' שם גן. ואמר בכאן יהי' אילן פלוני, ובכאן אילן פלוני, בערוגת המטעים, ולא הי' בדרך שאר מקומות הארץ, שאמר תדשא הארץ דשא, ועץ פרי, והצמיחה בלא סדר. והנה אילני גן עדן, נזר בהם לעשות ענה, ולשאת פרי לער, לעולם לא יזקין בארץ שרשם, ובעפר לא ימות נועם, ואין צריכים לעולם וזומר, שאלו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם, מי עבד אותם?

גם זה טעם ויטע ה' אלקים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימו לעולמים. כענין שנאמר: לא יבול עלהו, ולא יתום פריו וכו', כמו שאמרו ישבע עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע, אמר רבי חנינא ישבעו חייהון, ישבעו מימיהון, ישבעו מטעתן, כי חייהון יסודותם העליונים, ומימיהם אוצרי הטוב המוליד הגשם, ומטעתן כהם בשמים. כמו שאמרו: אין לך כל עשב ועשב מלמטה, שאין לו מזל ברקיע, והוא סכה אותו ואומר לו גדל.

שנאמר: הירעת חקות שמים, אם תשים משמרו בארץ שומר. (רמב"ן)

ויטע אלקים גן בעדן וגו'

בעת שנמטע ה' את הגן, ראה כי סוף כל סוף יגדוש את האדם מים, והוא האדם
 ייטבר את המדרגה היותר גבוהה, שהנבה ה' את האדם להיות בגן עדן, ויטע לקול אשתו.
 והכל בחטא הנחש.
 יתן ה' לגרש מעמו ישראל את הנחש הקדמוני, ואז יגל יעקב ויטבח ישראל,
 והי' ה' אחר ושמו אחר.

(הטעמים)

ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם

גן גדול מעדן, שהגן הוא מקום גדול, ומקום אחד ממנו נקרא עדן, שנאמר
 ויקנאוהו כל עצי עדן איטרי בגן אלקים, דמשמע שהעדן הוא בתוך הגן. ואומר בעדן
 גן אלקים, היית משמע שאדם היה בעדן של גן. והא דכתיב ויטע ה' אלקים גן בעדן,
 היינו שנמטע גן במקום עדן. שמתחילה היה הכל עדן אף מקום הגן, ואח"כ נמטע על
 מקום העדן גן, שהוא חשוב יותר, ונשאר גם מקום עדן בלא גן, וממנו יוצא נהר
 להישקות את הגן. ועדן זה נשאר בתוך הגן, והגן מסיפו. ורבי יוסי אומר: עדן גדולה
 מן, שנאמר: ויטע ה' אלקים גן בעדן. מפרש קרא כמשמעו, שנמטע גן בתוך העדן,
 והעדן מסיפו. והא דכתיב ויקנאוהו כל עצי עדן אשר בגן אלקים, לאו למימרא
 דהעדן היא בתוך הגן, אלא ה"ס עצי העדן של הגן, כי עצי הגן נקראו גם עצי עדן,
 לפי שהגן נמטע בעדן. והא דכתיב בעדן גן אלקים היית פירוש, בעדן של הגן, כי
 הוא נמטע בעדן.

(עץ יוסף)

ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם

ביאור סוד ג"ע תחתון, מן ספר חסד לאברהם (אזולאי)

דע כי ג"ע תחתון נברא אלף ותת"ח שנים קודם עולם השפל שאנו בו. ושיעור
 זה העולם אחר מס' בגן. וזה הגן עומד על צד ימינו של ג"ע לרוח דרומית מזרחית,
 ודומה זה העולם לפני ג"ע כילד בן יומו לפני אמו. וקרקע עולם השפל דחוק מקרקע
 הגן טפה, וצפונו של עולם השפל בצל דרומי של הגן. ולצפונו של עולם השפל שם
 מגיהנם, מדור המזיקין. ודע כי המערה כחצר לג"ע, וזה הוא מערת המכפלה, מן
 אדם וחוה, מן אבות הקדושים. וזה הוא שאמר הפסוק עובר לסחר, כי לסחר בגימטריא
 אור"ח לג"ן ובגימטריא חצ"ר, כי המערה היא חצר לג"ע.

וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֶחֱמֵר לְמַרְאֵה וטוֹב לְמַאֲכָל

וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֶגֶן וְעֵץ הָרֵעֶת טוֹב וְרַע

וַיִּצְמַח ה' אֱלֹקִים מִן הָאֲדָמָה וְגו' וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֶגֶן

כלומר עץ שהוא חולך ומתגדל ומתפשט על כל החיים. והכוונה שהוא מתפשט על כל יושבי תבל להשפיע להם שפע חיים, באשר כל הנבראים נאצלו משרשו, וכיום יונקים ממנו כח החייתי.

מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחווה. ר"מ אומר חטים היה, ר' ישמאל ב"ר יצחק בעי קמי ר' זעירא, א"ל אפשר חטים היה? א"ל הן, א"ל והכתיב עץ. א"ל מתמחכת היו כארזי לבנון, ר"נ אמר, המוציא לחם מן הארץ, שכבר הוציא לחם מן הארץ. ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ, שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ. ר' יהודה ב"ר אלעי אמר, ענבים היה, שנאמר: ענבימו ענבי ראש, אישכלות מרורות למו, ר' אבא דעכו אמר, אתרוג היה. הה"ד ותרא האשה כי טוב העץ וגו'.

(מדרש רבה)

פירוש מן עין יוסף על המדרש

מה היה אותו אילן וכו', לא שאלו מה היה עץ הרעת, ע"כ אפשר לפרש שרעת חז"ל שעץ הרעת הוא שם כולל, ע"ד שכתוב ועין פרי, ישכוונה כל מיני עצים. וכן עץ הרעת כולל הרבה מיני עצים, רק ששואל על אותו עץ שאוכלו אדם וחווה מה היה. והביא ראיה ממנהג העולם, שמאכל חטים נותן רעת באדם, כשאין דעה בבן אדם, חבריות אומרים, לא אכל איש הזה פת חטים מימיו. לכך נקרא עץ הרעת, לפי שמסנה דעת לאדם.

אותן האשכלות הביאו מרורות לעולם, כלומר המות נקרא מר, כדכתיב מר ממות. ולכן אמר ענבימו ענבי ראש, זה אדה"ר שהיה ראש לכל הדורות. איזה אילן שעצו נאכל כפריו? וכו' דכתיב כי טוב העץ, ולא כי טוב הפרי, משמע שהעץ בעצמו נאכל ג"כ. ואיזה אילן שעצו נאכל כפריו? וכו', אלא אתרוג.

ועץ החיים בתוך הֶגֶן, ועץ הרעת טוב ורע

בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הֶגֶן, ולא אמר בֶּגֶן, ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הֶגֶן אמר אלקים לא תאכלו, שלא הזכירו בשם אחר נאמר לפי

פשוטו שהוא מקום ידוע בנן שהוא בתוך, ולכך ת"א במציעות ננתא. והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע, וא"כ נאמר שהוא כאילו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגת, ובה שני האילנות האלה, ויהיה האמצע הזה אמצע רהב, כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יורע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים, ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פירות תאות המיטה, ולכן כסוי מערומיהם אחרי אכלם ממנו.

ופרי האלן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר, או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו התישיש לתאווה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו. ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבישו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להיטיב בין לו בין לאחרים. וזו מדת אלקים מצד אחר, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאווה.

(רמב"ן)

ועץ החיים בתוך הגן

תרגומו ואילן הוא במציאות ננתן, ואילן דאכלין פירוהו חכמין בין טב לבייש. יצא לתרץ בזה, למה לא הזהירו הקב"ה לאדם על ישתיהם יחד שלא יאכל מעץ הדעת ומעץ החיים, אלא לפי שעץ החיים מטבעו שהאוכל מן העץ עצמו חי לעולם, כי לא היה לו פרי כלל. ומעם העץ היה כמעט פרי. אבל עץ הדעת ה' לו פרי נחמד למראה כל אוכליו ואשמו לידע בין טוב לרע יותר מהצורך, לפיכך קודם שאכל מן עץ הדעת לא ה' צריך להזהירו על עץ החיים כי לא היה נחמד למראה ולא היה בו עדיין דעת להבחין תועלת אוכלת העץ ההוא, כי עץ בעלמא הוא וסתם בחמה אינה אוכלת עץ כי אם איזו דבר נחמד למראה שיש לו פרי. אבל אחר שאכל מעץ הדעת היה חושש פן יבחין בשכלו בתועלת עץ חיים ויאכל ממנו כדי שיחיה לעולם, על כן גורש משם.

(כלי יקר)

ונתן יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה

ראשים

ונתן יוצא מעדן להשקות את הגן וגו'

ר' סימן פתח תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשחהו, תוסף שנתן הקב"ה

לאדה"ר לנצח, לעולם היה, ויהלך. כיון שהניח דעתו של הקב"ה והלך אחר דעתו של נחש, משנה פניו ותשלחהו.

(מדרש רבה)

ונהר יצא מערן וגו'

מאחר שכתב להשקות את הגן, שהיא אחת מעבודת הגן, וכתוב ויניחם בג"ע לעבדה ולשמרה, הרי שעל האדם היה מוטל להשקות הגן, וכן האדם קודם החטא היה סותם מוצא הנהרות ופותחן להשקות הגן, והיה בו גבורה גדולה כזו כמ"ש בסמוך, ולכן פתח בהאי קרא דאיירי בתקפו וגבורתו, ואותו תוקף ראוי היה להיות כן לעולם באדם הראשון.

(עץ יוסף)

ונהר יצא מערן להשקות את הגן וגו'

ואיתא בזהר, מה שמו של אותו הנהר, יובל שמו, שנאמר: (ירמ' י"ז) ועל יובל ישלח שרשיו. ובספרו של רב המנונא סבא חיים שמו, כי משם יוצא חיים לעולם. והם נקראים חיי המלך. וזה נתבאר שאותו עץ הנדול והתקיף אשר מזון לכלם בו נקרא עץ חיים, עץ ששרשו נטוע באותן החיים.

(עץ יוסף)

ונהר יצא מערן להשקות את הגן וגו'

כאשר ברא הקב"ה את העולם תמכו על עמוד אחר, ועדיק שמו. ועדיק זה הוא קיום העולם. וזה הוא המשקה והזן לכל. והרבה הם המצפים לשתות ולהזין משם, כמ"כ ואתה נותן להם את אכלם בעתו.

(זוה"ק)

שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר

שם הזהב

שם האחד פישון

פישון שהוא מגדל פשתן שמשקה השדות שנזרע בהם פשתן. וכ' רש"י שהוא מצרים כמו שכתוב ובשו עובדי פשתן, לפי שהשתנות הזרעים בא מהשתנות המים.

(עץ יוסף)

הוא המיכה את כל ארץ החוילה

עדיין לא היתה החוילה, ואת אומר הוא הסובב, אתמהה? אלא מגיד מראשית אחרית.

(מדרש רבה)

הפסוק מדבר על העתיד, כי הוא אחד מבני עבר בן יקטן, ונקרא שם מקומו על שמו. וכן כוש ואשור, ואין ספק שבימי משה היו מדינות מפורסמות נקראות כן על שמות האנשים אשר בנאום. אך לפי שהתורה היתה כתובה כבר כמ"ש בש"ר כוף פ"ה שאמר משה נטלתו ספר בראשית. ולפי שהיה עוד אחד שנקרא שמו חוילה והוא בן כוש בן חם וגם הוא בנה עיר וקרא על שמו החוילה, נתן סימן על שם הזהב לכאר שהוא מבני עבר בן יקטן ששם היה הזהב.

(ועי' יוסף)

תרגום יב"ע פ' בשלח על פסוק וירדפו מצרים אחריהם מצא פרעה לישראל שהיו בשפת הים מלקטים משם אבנים טובות ומרגליות שהמשיך פישון מג"ע לגיחון, וגיחון המשיכם לים סוף.

(מדרש תלפיות)

וזהב הארץ ההוא טוב שם כבדלח ואבן השחם

זהב הארץ ההוא טוב

א"ר אבהו טובה גדולה חלק הקב"ה לעולמו אדם פורט זהב אחר. והוא מוציא ממנו כמה יציאות. אר"ל לא היה העולם ראוי להשתמש בזהב, ולמה נברא בשביל בהמ"ק, שנאמר וזהב הארץ הוא טוב.

(מדרש רבה)

שמה שנתן הקב"ה זהב לארץ, הוא טובה גדולה הן בבית שאין צריך מקום גדול ויוכל לשמרו, וגם בלווייתא בדרך הוא טוב שיכול לישא אותו עמו, וכשפורט א' מסתפק ממנו הרבה.

(עי' יוסף)

שם כבדלח ואבן השחם

א"ר איבו את סבור כבדלח הזה של פטמים, יגיד עליו ריעו (במדבר י"א) ועינו כעין כבדלח מה זה אבן טובה אף זה אבן טובה.

(מדרש רבה)

ופירושו שאצל המן היינו יכולים לטעות שפירושו כבדלח הזה של פטמין,

(פי' ברליו מין שרף הנוטף מעץ, וידוע בארץ מזרח. והשרף כמראה צפורן איש ותועלתו ספרי הרופאים). ומתרגמי המקרא בלשון יוני ורומי תרגמו ברליון. (מוסף הערוך) ואמר רבי איבו שהוא טעות, והביא ראיה מכאן שם הברולח ואכן השוהם, מה שוהם אכן טובה, אף ברולח אכן טובה. (עץ יוסף)

אבני השוהם נקראו אכן האיסמראלדי, והוא השוהם. ופי' הרב שמואל לאניאדי זצ"ל, שהכוונה שזה אכן סגולה למצוא האדם בהם כל חפצו לרפואות חולי הראש והעינים. וגם לאהבת לימוד. (מדרש תלפיות)

ושם הנחר השני נחון הוא הסובב את כל ארץ כוש

ושם הנחר השני נחון, זה מרי שהיה המן שף עמא כנחש. ע"ש על נחון תלך.

ובילקוט מסיים הוא הסובב את כל ארץ כוש, על שמלך מהורו ועד כוש. (עץ יוסף)

ושם הנחר השני נחון, הם אותיות גי ח"ן

וזה הפשט ונהר יוצא מערן להשקות את הנ"ן שהוא בנימטריא ח"ן, ר"ל השפעות החן בא ממקור העליון הנקרא עדן, והוא גבוה מעל גבוהים, והי' לארבעה ראשים. והכתוב מרמז לנו כל הארבעה שערים הנזכרים בבחמ"ז באמרו שם הנחר האחר פישון הוא הסובב וכו', וזה הארץ ההוא טוב, זה מרמז על הזן את העולם בטובן. ושם הנחר השני נחון הם אותיות גי ח"ן. ושם הנחר השלישי „חדקל" ר"ת חסד דוד קיימים לעד, והוא כנזכר ובחסד. ושם הנחר הרביעי „פרת" ר"ת פועל רחמיו תמיד. והוא כנגד וברחמים. וז"ש ומשם יפרד והי' לארבעה ראשים, ר"ל שאינם חלוקים רק בשמותם, אבל בשורשם הם הכל אחד באחרות גמור. ולכן דקדק הכתוב לומר שם הנחר האחר פישון, לא אמר שם הנחר הראשון כדרך דברים הנמנים במספר זה אחר זה שאומרים זה ראשון וזה שני וכו', וכאן אומד הנחר האחד, כדי להורות על היחוד הנמור. (בספר מאמר קרישין)

ושם הנחר השני נחון

אמר הגאון כי פישון יאור מצרים, וידוע כי נחון קרוב מארץ ישראל, כי כן כתוב והורדתם אותו אל נחון. והוא בא מפאת מזרחית דרומית, גם פרת, והוא אחרית גבול הארץ פאת מזרח. ומפורשים אמרו כי חדקל הוא הנחר השני העובר

עם נהר פרת, א"כ הנה שליפתם מזרחים, ויאור מצרים יוצא מהר חלבונה רחוק
מקו היטוה בצד נגב והרריה גדולו בקיץ. (אבן עזרא)

ושם הנהר השלישי חרקל הוא החלך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת

חרקל זו יון שהיתה קלה וחדה בנזירותיה שהיתה אומרת לישראל, כתבו לכם
על קרן היסוד שאין לכם חלק באלקי ישראל.

זה שאמרו רז"ל במאמרם שלפנינו. קלה בתחילה, וחדה ומרה בנזירותיה
האכזריות להרבות חללי ישראל ולרשת את ארצו.

והנהר הרביעי הוא פרת

כתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חרקל (דניאל ו'), מפני שעלה והקיף
את ארץ ישראל, דכתיב ביה כי מי גוי גדול אשר לו אלקים. (ב"ר)

ושם הנהר השלישי חרקל וגו'

ורש"י פי' שמימיו חרין וקלין. פרת, שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם.
כוש ואשור, עדיין לא היו. וכתב המקרא ע"ש העתיד. קדמת אשור, למזרחה של
אשור, הוא פרת, החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל.

ובשפתי חכמים מפורש, למה מהפך רש"י הכתוב דמתחילה מפרש שמות
הנהרות, ואח"כ קדמת אשור, והא דלא פירוש כן גבי ארץ החוילה, ומצאנו שם איש
חוילה כפ' נח. ויש לומר דחוילה דחבא, ר"ל שם המחזו ולא על שם איש, דהא הוא
הולך בארץ מצרים, א"כ איך קראו אותו בשם האיש חוילה. ועור כיון שכתב הארץ
בה"א הירועה תחוילה, ע"כ שם המחזו הוא. וכזה יתרון נמי דמקשינן מנ"ל לרש"י
דכוש ואשור ע"ש העתיד, דלמא שם המחזו הוא, כמו ארץ החוילה שהוא שם המחזו.
י"ל דאם כן היה לו גם כן להזכיר בה"א הירועה כמו החוילה.

ויקח ה' אלהים את האדם וינחחו בנן ערן לעבדה ולשמרה

לעבדה ולשמרה

זה עבודה היתה בתוך הגן שאמר לעבדה ולשמרה, והלא כל האילנות נצמחים

מאליהם? אלא לעסוק בד"ת ולשמור דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר: עץ החיים הוא למחזיקים בה.

(אור תורה)

לעבדה ולשמרה

תניא רשב"א אומר, גדולה מלאכה שאף אדם הראשון לא טעם בלום עד שעשה מלאכה שנאמר: ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ואחר כן, מכל עץ הגן אכל תאכל. במאמר שלפני זה בארו לעבדה ולשמרה, לעסוק בדברי תורה, כי שניהם כאחד טובים הם ועוזרים זה את זה בקיומם והתמדתם, כי תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. (מאמר קדישין)

לעבדה ולשמרה

תניא ר"ש בן אלעזר אומר גדולה מלאכה שאף אדם הראשון לא טעם כיום עד שעשה מלאכה, שנאמר: ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, ויצוהו מכל עץ הגן אכל תאכל.

(אדר"נ פי"א)

ויקח ה' אלקים את האדם ויניחהו בגן עדן הג'

איתא בזהר, ביטעה ייחכנים חשב"ה לאדם בגן עדן, היה רואה והסתכל מים כל סודות העליונים וכל החכמות, בשביל להבין ולהסתכל בכבוד רבונו. שבעה היכלות מדורים הם למעלה, שהם כוד האמונה העליונה, ויטבעה היכלות הם בג"ע ילמטה, כדמיון שלמעלה. ובהם היה מדורו של אדם, ולאחר שנגרש מגן עדן, התקין אותם חשב"ה עבור נשמות הצדיקים.

דרוש לשבת בראשית

ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל

מכל עץ הגן אכל תאכל

קשה ל"ל כפל לשון אכל תאכל, להלן אומר ויטע ה' אלקים גן בעדן, ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, איתא בספר אור תורה לעבדה ולשמרה זה לעסוק בד"ת ולשמור דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר עץ חיים הוא למחזיקים בה.

כדאיתא בזהר, גן סדרים דאורייתא. ובספר החינוך ימצא שבשבע עשרה סדרות בהתורה לא נמצא שום מצוה מתרי"ג מצות התורה. ורמז ע"ז אין טוב אלא תורה. שבמספר טו"ב שזה נימטריא שבע עשרה אין שום מצוה אלא תורה לבד, כי מצות בטלות לעתיד לבא. כדאיתא בגמרא נידה. וע"ז בא הרמז כי לעולם שכולו טוב, לא יהיה אלא תורה. ובסדרות הנשואות במספר ל"ו נמצאות כל התרי"ג מצות, וסימנך שנאמר: שם שם ל"ז חק ומשפט, ומי גוי גדול אשר ל"ז חקים ומשפטים, זה מספר ל"ו. חוקים ומשפטים זה תרי"ג מצות, הנקראים חוקים ומשפטים. וכשתכפול ל"ו עם י"ז שזה מספר „טוב“, עולה „תרי"ג“. ומספר ל"ו עם מספר י"ז ס"ה הוא ג"ן. וזה גן סדרים דאורייתא. וגם ג"ן במספר קטן שם הוי' ב"ה. וגם טו"ב במספר קטן שם הוי' ב"ה. וגם ל"ו במספר קטן הוא „אמת“, שחותם של הקב"ה אמת.

וזה הפשט ויטע ה' אלקים גן בעדן, זה גן סדרים דאורייתא, ועץ החיים בתוך הגן זה תורה, שנקרא עץ החיים, כמו שנאמר עץ חיים הוא למחזיקים בה. ויקח ה' אלקים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, זה לעסוק בתורה, ולשמור דרך עץ החיים, זה חוקים ומשפטים, זה מצות. ויצו ה' אלקים על האדם לאמור מכל עץ הגן אכל תאכל, וזה מכל עץ הגן, דהיינו מן כל גן סדרים דאורייתא, מן ל"ו סדרות שנמצא בה כל התרי"ג מצות. וגם מן טוב סדרות שלא נמצא שם רק תורה לבד.

וזה הפשט אכל תאכל, לכן כפל הלשון אכל תאכל, שתלמוד את כל התורה, ל"ו סדרות עם תרי"ג מצות, וגם טו"ב סדרות רק תורה לבד. וזה הוא ג"ן סדרים דאורייתא.

(מה שאמרתי בשבת בראשית בביהכנ"ס נוסח האר"י נאדר-ענר בשנת תשי"א, מאנטרעאל).

ויצו ה' אלקים על האדם וגו'

אמחז"ל אין צו אלא ע"ז, ומה ע"ז שייך כאן, י"ל דאמרו חז"ל כל המורה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה. ואדם הראשון נ"כ בהיותו עובר על מצוה זו הרי עבר, וכפר בכל אשר צוה אותו השי"ת, לכן שפיר רומה לע"ז, ושייך כאן מלת צו, דאינו אלא ע"ז.

ויצו ה' אלקים על האדם וגו' מכל עץ הגן אכל תאכל

טעם אומרו לאמור וכפול אכול תאכל וכפל מיד וגו', וכיון על חוט שיצוהו לאמור המצוה לחוה אכול אתה תאכל בת זונך, מות אתה תמות גם היא, אם תעבור

ישנה באזהרה ויישנה בעונש. ומצאתי שאמרו ז"ל וז"ל: א"ר תחליפא אמר הקב"ה אם נקדים לאנשים כמו שהקרמתי לאדם הראשון ואה"כ נצטוו חוה ועמדה וקלקלה וכו', ע"כ דקדק לומר נצטוו ולא אמר צויתי לחוה לרמוז דברינו כי האדם ציה לאמר לה, עוד ירמוז בכפל אבל תאכל מות תמות, לאמר כי המתנה נתונה לו ולכל הבאים ממנו שהם כל זרעו עד סוף כל הדורות, לאכול מהגן ואם ינו' מות ונו', פי' מות הוא וימותו כל הבאים ממנו. כמו כן היה שנקנסה מיתה ער כל הנבראים עד אשר אבר זוהמה שנדבקה אז ובלע המות לנצח.

וטעם אומרו ויצו ה' אלקים ולא הכפיק באומרו ויצו ה', או ויצו אלקים, כאן רמז רחמים ודין, אם יטיב יקופהו ברחמים, ואם לא משפט ימלוך. (אור החיים)

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות

השאלה צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, היא שא"כ שקשה למצוא לה פתרון. יכן צוה ה' שלא לנגוע בחקורה זאת.

ועץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות

יש לדקדק כי להלן אצל העונש אמר, ועתה פן יישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, ומדוע לא אסר עליו אז באותה שעה שאסר עליו לבלתי אכול מעץ הדעת, גם שלא יאכל מעץ החיים. י"ל פשוט כי לא היה אז צורך לאסור עליו לבלתי אכול מעץ החיים, כי קודם החטא היה בבחינת חי לעולם, ומה איכפת אם יאכל גם מעץ החיים. ואולם אחר החטא עץ הדעת שנגזרה עליו מיתה, לא רצה הקב"ה שיאכל אחר כך מעץ החיים, בכדי שלא להטעות את הבריות אחריו ויאמרו אף הוא אלוה, כמו שפירש"י בשם המדרש וס"ל.

כי ביום אכלך ממנו מות תמות

קשה ל"ל תיבת "ביום" הו"ל כי "באכלך" וסני. ומתיבת ביום יש לטעות ולומר ביום ולא בלילה. ונראה לתרץ דהאר"י ז"ל ואה"כ כתבו דבשבת היה מותר לאדח"ר לאכול מעה"ד, ועיקר איסורו רק בחול, וע"ש. ונודע דס"ס, "יום" הוא רק יום דחול, אבל על שבת ל"ש לומר יום סתם, רק או יום השביעי או יום השבת.

א"כ א"ש "ביום" אכלך ממנו, היינו ביומין רחול שנקראין בסתם "יום", אבל ביום השבת מותר לך. וממילא לא שייך לומר ביום ולא בלילה, ז"א דלמלא ולחומרא לחומרא מקשינן. ותפסת מיעוט תפסת דרך יום השבת מותר שהוא מיעוט ולא למעט הלילות רתפסת מרובה לא תפסת, וא"ש. (קהלת יצחק)

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו

אמרו ז"ל כי עין הדעת הי' ראוי לאדה"ר, היינו אלו המתין עד שבת, ואז הי' אוכל גם מעין החיים וחי לעולם. ונ"ל רמז כי אמרו הי' תאנה, חטה, אתרוג, יין, וברור דהכל אמת, שהי' אותו הפרי כלול מארבתן. טעם תאנה, חטה, ופרי עץ הדר, ויין. ור"ת תאנה, חטה, יין, הדר, תהיה ונימטריא עם הכולל "שבתוך", לומר בשבת הי' חי מהפרי ההיא. (תורת משה סופר)

כי ביום אכלך ממנו מות תמות

והנה לא מת באותו יום, וי"מ תהיה בן מות, וי"א כי יומו של הקב"ה אלה שנים. וי"א כי ביום ששי חטא וביום ששי מת, נ"ל שאינה קושיא, שכן אמר עור מ' יום ונינוה נהפכת, וכששבו בתשובה לא מתו. ואדם חזר בתשובה כאמרם ז"ל, ולדעת הטבעיים היה אדם מעותר למיתה מיום הבריאה, מפני שהוא מורכב וגזר שאם יחטא ימות בחטאו כחייבו מיתה בירי שמים, שהכוונה שימותו בחטאם טרם בא יומם. וכן מתחלה היה אוכל א"כ היה בו התכלה ולרז"ל אם לא חטא לא היה פת לעולם שהנשמה העליונה ניתנת חיים והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה רבוק בו תמיד, והוא יקיים אותו לעד. ורע שאין ההרכבה מורה הפסד, אלא לדעת המינים האומרים כי הבריאה בחיוב, אבל לדעת משה שהעולם מחודש בחפץ פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ. א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות, שלא תתקיים לעד בחפצו. והאכילה היתה לו מתחלה לעונג, ויתכן שפירות גן עדן נבלעים באברים כמן ומקיימין אוכליהם, וכשנגמר עליו ואכלת את עשב השרה, נבזעת אפך תאכל לחם הארמה היה זה סבה להפסיד, כי עפר הוא ועפר יאכל, ואל עפר ישוב.

כי ביום אכלך ממנו מות תמות

למה אדם לא מת בו ביום עצמו שאכל כאשר אמר לו הקב"ה, כי ביום אכלך ממנו מות תמות. כיון שמיד ישב בהר המוריה דרך תשובה כמדובר. לכן נתבטל ממנו גזרת המיתה בו ביום. ועוד שכל העולם לא ברא הקב"ה אלא בשביל האדם, אם היה סמיתו באותו היום היה צריך לברוא עולם אחר, לכן נתן לו הקב"ה מיומו אלה

שנים, עד שיוציא ממנו זרע ואח"כ ימיתנו. וי"מ בשביל שישב בתענית באותו יום שאכלו והתפלל לכן נרצה לו לחיות שנים כמנין תענית. (מדרש תלפיות)

כי ביום אכלך ממנו מות תמות

איתא בזהר חדש, שאף קודם שחטא אדה"ר לא היה לחיות חיים נצחיים, אלא שהיה לו לחיות חיים ארוכים, אבל כשחטא נגזרה עליו למות באותו יום ממנו. כשעשה תשובה נתבטלה הגזרה להאריך ימיו ויזמן של הקב"ה, שהוא אלף שנים. תדע דאם היה ראוי לחיות לעולם א"כ אף שחטא מאחר שעשה תשובה היה לבטל הגזירה ולא למות כלל, אלא ודאי כדאמרן שלא היה ראוי לחיות לעולם שהרי מעפר נסח.

כי ביום אכלך ממנו מות תמות

ויש לדרשק הלא ראינו שחי עוד תתק"ל שנה? ומה ביום אכלך ממנו מות תמות? אלא יש לפרש, לפי שזמן של הקב"ה אלף שנה, שנאמר: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ').

ועוד יש לפרש באופן זה, ביום אכלך ממנו מות תמות, כלומר: ביום שתעבור על מצות ה', מיד מתחילה המיתה באדם וק"ל. (מאיר עיני ישרים)

ויאמר ה' אלֹהִים לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לִבְרוֹ אֲעֲשֶׂה לוֹ עֹזר כְּנֶגְדּוֹ

ויאמר ה' אֱלֹקִים לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לִבְרוֹ וְגו'

איתא (בזהר) בשעה שנתתנה חוה אצל אדם, ברכם הקב"ה. זש"כ: ויברך אותם אֱלֹקִים, כחזן שמברך לכלה בשבע ברכות. מכאן למרנו חתן וכלה כיון שנתברכו בשבע ברכות נדבקים הם ביחד. ולפיכך כתוב אעשה לו עזר, ולא כתוב אברא לו עזר, ככתוב זכר ונקבה בראם, ומהו אעשה? אתקן משמע, שהקב"ה לקח אותה מצדו, והתקין אותה בתיקון, והביא אותה לפניו והיתה לו לעזר.

אֲעֲשֶׂה לוֹ עֹזר כְּנֶגְדּוֹ. זכה עזר, לא זכה כנגדו

אחר מן הנדולים אמר על הפסוק אעשה לו עזר כנגדו: אשתו היה כל הימים יושבה אצל קרבן מנחה סדור ואמרה תחינות ותהלים ומעמדות ולא היה לה זמן ליתן לבעלה ולעשות מה לאכול ולשתות. פעם אחת אמר הנדול בבית המדרש, אלי

מקוים הפסוק לא זכה כנגדו, ואם היותי זכה, ה' אני ישבתי אצל הנמרא, והרבעין ישבה בהאקין, ועשתה מה לאכול ולשתות, והיום אני מן הלא זכה, אני יושב בהצר אחד מן השלחן עם הנמרא, והרבעין ישבה כנגדו עם הקרבן מנחה כדור, ועם התחינה כל היום, ואין לה זמן לעשות לי מה לאכול. וזה הפשט לא זכה כנגדו.

„אעשה לו“ בנימטריא „בית, כי ביתו זו אשתו.

„עזר“ זה אותיות „זרע“ שיתקן בו ויעזר.

אשה יראת ה' היא תתהלל, ס"ת בנימטריא „אמת“.

דרוש לנשואין

לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו

אמרו חז"ל: כל מי שאין לו אשה אינו נקרא אדם. לפי שישים אדם יורה על האחרות איש ואישה. ובזמן שאינו נשוי הרי הוא פלג גופא. ואיתא (בפרקי דר' אליעזר פרק י"ג), ר' יהושע בן קרחה אומר: איש ואשה הטיל הקב"ה את שמו ביניהם, את ה"י"ד באיש, ואת ה"ה"א באשה אם הולכים בדרך ושוברים מצותי הרי שמי נתון ביניהם, ומציל אותם מכל צרה וצוקה, ואם לאו הריני נוטלם מביניהם, והם עושין אש ואש.

אעשה לו עזר כנגדו, איתא במדרש: זכה עזר, לא זכה כנגדו, זה אשתו. ומניין שעזר היא אשתו? וזה הרמז: משום שעזר אותיות ע' ו' ר' במילואו, דהיינו עין, זין, רי"ש, בגמטריא „אשתו“. וזה הפשט אעשה לו עזר כנגדו, זה אשתו, זכה עזר, לא זכה כנגדו.

זכה עזר, זה שאמר דוד המלך ע"ה, אישא עיני אל ההרים, מאין יבא עזרי, סתם נחלת נקרא הרים, אישא עיני אל ההרים, אל תקרא הרים, אלא הורים, דהיינו אל האבות. מאין יבא עזרי? את האשה שנקראת עזר, כמו שאמר אעשה לו עזר כנגדו. וראיתי שאינה בא מן ההרים, כ"א מה' אשה משכלת לעזר, זהו שאמר עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ, שיהי' עזר מעם ה' עושה שמים וארץ, ר"ת בנימטריא „שלום“. אז יהי' שלום ואחרות ביניהם, כמו שנאמר שני לוחות העדות כנגד שמים וארץ, וכנגד חתן וכלה.

ואיתא (יבמות ס"ב), אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טיב. לכן נאמר לא טוב היות האדם לבדו, שלא טוב בשיחיה הוא לבדו והוא לבדה.

וגם איתא כל הישרוי בלא אשה שריו בלא חיים, שנאמר: ראה חיים עם אשה אשר אהבת, כמו שנאמר בשבע ברכות, אהבה ואהבה שלום ורעות.

כי כמו אצל אדם וחוה בודאי הוא לא נתן עיניו באשה אחרת, והיא ג"כ לא נתנה עיניה באיש אחר, כי הם לברם היו בתכל, אין איש אחר ואין אשה אחרת, כמו כן צריכין כל איש ואשה לתאר בנפשם כי הם עולם סגן בפני עצמו.

אם כה יעשו, אז יקוים בהם מקרא שכתוב: יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתייהן את בית ישראל, אמן.
(מה שאמרתי במאָנטרעא'י)

דרוש לנשואין

מאחי הרב הגאון המפורסם מוה"ר מאיר יהושע זצ"ל, רב ואב"ד דעיר

ספריננפיעלד, בעהמ"ח ספר „כור המבחן" ועוד ועוד

לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו

אינו נקרא אדם אלא איש ואשה, זכה עזר, זה מצא אשה מצא טוב, לא זכה כנגדו, זה ומוצא אני מר כמות את האשה. מהו הפשט? איתא בנמרא (ברכות דף ח' ע"א), במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי ליה הכי, מצא, או מוצא?, מצא דכתיב מצא אשה מצא טוב, מוצא, דכתיב ומוצא אני מר כמות את האשה.

הקשה הרי"ף על תוכן שאלה זו לחתן ביום חופתו, מצא או מוצא? א) מהיכן ידע זאת להחתן ביום חתונתו? זאת לא יתכן אלא במשך הזמן. ב) מה תועלת יש בשאלתם זאת? וממ"נ, אם היא אשה טובה, גם בלא הכרתן עתה טובה היא, ואם מצא אשה רעה, מה בידו של זה לעשות, ואתי לנחומי לשתתף עמו בשמחתו, צעורי קא מצער ליה.

ולוי נראה דאמרי ליה הכי, לאו לשאלה, כי אם בדרך עצה טובה, שירע מה לפניו לעשות, בכדי שיראה חיים טובים עם האשה אשר בחר בה. ורמזו לו דבריהם בחכמה וברמיזה נאה.

הנה שתי הלשונות האלו, מצא, מוצא, אחת לשון עבר, ואחת לשון הווה (בינוני), מצא הא לשון עבר, ומוצא הוא לשון הווה. והנה היא חוס בטבע הנושא אשה, אם הוא שמח בחלקו אשר נפל לו בנורלו, ומפנה לבו ורעתו מכל הנשים

שבעונים. כאילו אין אשה אחרת בעולם, אלא זו שלקח היא לו לאשה, אז בודאי יונעם לו ויראה חיים טובים עם האשה אשר לקח כל הימים. אך אוי ואבוי לו לאיש, אם אחרי שנשא אשה גם אז יתן עינו בכיסו של חברו, לומר אשת חברי נאה יותר מאשתי, איש כזה לא יראה חיים טובים עם האשה אשר עמדו.

וזהו דקאמרי במערבא לאיניש דנסיב איתתא, מצא, או מוצא, כלומר: הם מזהירים אותו, ושואלים לו בדרך עצמה טובה, אם הוא מאלה אשר אך אם מצא אשה כבר מצא הטובה, והוא נותן עינו ולבו אך בה, מצא לשון עבר שכבר מצא את שלו ודי לו. עליו הכתוב אומר מצא אשה מצא טוב. אבל אם הוא מוצא, כלומר: אם הוא מאלה שתמיד הוא מוצא, היום מוצא אשה זו, ולמחר מוצא אשה אחרת נאה הימנה, עליו נאמר ומוצא אני מר ממות את האשה. כי תאווה זו אין לה שיעור, ויתר שיחפזין האדם לשבוע בה, הוא מוצא את עצמו רעב, וד"ל. וזה הפשט מצא, או מוצא. וזהו זכה עזר, לא זכה כנגדו. וזה לא טוב היות האדם לבדו, לפי שהאדם יורה על האחרות, ואהבה, שיש בין איש לאשתו, כמו שנאמר בשבע ברכות אהבה ואחות, ושלום, ורעות. זה מצא אשה מצא טוב, והבן.

אעשה לו עזר כנגדו

זכה עזר, באם שהוא איש טוב אז עוזרתו לעלות עוד יותר במדרגתו, לא זכה אז עוזרתו גם כן במה שהיא „כנגדו“, ולא תתן לו להפוך כמה פעמים את מחשבותיו הרעות. נמצא בין כך ובין כך היא לו עזר כנגדו.
(דודאי ראובן)

אעשה לו עזר כנגדו

זכה עזר, לא זכה כנגדו. הכונה באם שרוצה לעסוק בתורה אז טוב שהיא עוזרתו, כאמור חסין כוסם נמצא מאירה את עיניו. לא זכה אז עזר שלה לרע עבורו. כי יש לו פנאי יותר לעסוק בהכליו נמצא העזר כנגדו.
(שמעתי)

אעשה לו עזר כנגדו

איתא במדרש: זכה עזר, לא זכה כנגדו, זה אשתו. ומניין שעזר היא אשתו? וזה הרמז, משום עזר אותיות ע' ז' ר', עזר במילואו דהיינו ע"ן ז"ן רי"ש, בנימט' „אשתו“. וזה הפשט עזר, זהו אשתו. זכה עזר, לא זכה כנגדו.
(כתבי האר"י)

לא טוב היות האדם לבדו

אמר בן לפי שבמעשה בראשית אומר וירא אלקים כי טוב, לפי שהטוב היא הקיום בכל המיניו, אבל בבריאת אדם אם הוא לבדו, לא יתקיים במין.

אעשה לו עזר כנגדו

בשעה שנתתקנה חוה אצל אדם ברכם הקב"ה, זש"כ ויברך אותם אלקים. כחזן שמברך לכלה בשבע ברכות. מכאן למדנו, חתן וכלה כיון שנתברכו בשבע ברכות נרבים הם ביחד כדמיון שלמעלה. ולפיכך כתוב אעשה לו עזר, ולא כתוב אברא לו עזר ככתוב זכר ונקבה בראם. אבל אעשה כתוב. ומהו אעשה, אתקן ממשמע, שהקב"ה לקח אותה מצדו והתקין אותה בתיקון והביא אותה לפניו. ואז השתמש אדם עם אשתו והיתה לו לעזר.

פעם אחת באו לעיר צידון תלמודי חכמים גדולים, וכאשר זה היה קודם כלילת רבי אלעזר בן רבי שמעון, אמר לו אביו לרבי אלעזר: שמי בני! כאשר אתה עומד קודם החתונה, וכשאדם נושא אשה הוא כאילו הולך לעולם חדש, וכאשר נודמן הדבר שבאו לעיר שלשה תלמודי חכמים גדולי הדור, טוב הדבר שתלך לאכסניא שלהם ותבקש מהם שיברכו אותך. וילך רבי אלעזר אצלם ויציע להם בקשתו, וגם כי בקשת אביו הוא כך. אבל הם ברכו אותו בברכות כאלה שהיו נראות כמו קללות. וכך אמרו לו: יהי רצון שתזרע ולא תקצור. תכנים ולא תוציא. תוציא ולא תכנים. ביתך יהי שמם ותשב באכסניא, שלחנך יהי מעורבב בלי סדרים. ולא תראה שנה חרשה.

רבי אלעזר נשאר עומד משתומם על ברכות כאלה, ובעצם לב נסג אחור מהם. כאשר בא הביתה ברוח נכאה שאל את אביו שתי שאלות. (א) על מה זה ולמה זה שלחתי לאותן תלמודי חכמים שיברכוני ויצערוני על חנם. כי תחת לברך, קללי אותי בקללות נמרצות? (ב) למה לי ללכת ולדרוש אחר ברכות מאנשים זרים. האם לא די לי בברכת אבי?

ויאמר אליו אביו: תדע בני כי מה שאתה מתרעם על אותן הברכות, שלפי דעתך הם קללות, אמנם לא כן הדבר, כי באמת ברכות הנה אשר יאותו לחתן קודם החתונה. עתה שמע בני ואפרש לך דבריהם.

מה שאמרו, וזרע ולא תקצור. פירוש הדברים, שתוליד בנים ולא ימותו בקטנותם. ומה שאמרו, תכנים ולא תוציא. פירוש שתכנים כלות לבניך, ולא ימיתי

בניך בנדרותם, שתצאנה ותשובנה הכלות לבית אביהן. תוציא ולא תכנים, פירוש שתוציא בנותיך להשיאן לאנשים, ולא ימותו בעליהן שיצטרכו בנותיך לשוב וליכנס לביתך. ביתך יהי שמם ותישב באכסניא. פירוש שהמקום הנוער לקברך יהי ריקם ממך, כי תאריך ימים בעולם הזה, שדומה לאכסניא של ארם. שלחנך יהי מעורבב בלי סדרים, פירוש ישיבו על שלחנך ילדים קטנים, בנים ובני בנים, שבשכילם נעשה השלחן מעורבב בלי סדרים. ושלא תראה שנה חדשה, פירוש שאינך לא תמות ותאריך ימים עמך, שלא תצטרך לקחת אישה חדשה, אלו הן הברכות שלהם ולא קללות.

ומה שאמרו הברכות בלשון קללות, היה להם בזה כוונה מיוחדת. כי כאשר ידעו שרבי אלעזר הוא בטבעו קפדן שאינו סובל אנשים ישמרגיש בהם ערמימות ואינם בעלי אמנה, ואין ספק שבשכיל זה יקומו עליו הרבה שונאים אשר ישפכו עליו קללות נמרצות, לכן חשבו וכיונו באותן הברכות בלשון קללות, שבשם שקללותיהם הן ברכות, כן יהפכו הקללות של אחרים עליו על ברכות.

ועל דבר שאלה השניה לאיזה צורך הן ברכות אנשים זרים אף אם הם אוהבים, הלא ענין זה נזכר בתלמוד בכמה מקומות, ומובן מכמה מאמרי חז"ל שהקדוש ברוך הוא ברא זה העולם שיתנהג בדרך אהבה ואהדות בין אנשים, שאחד ישמח בשמחת רעהו, והברכות מאיש לרעהו יהיה להו כה לפעול טוב להיותן עזר והחתונות להמתכחך.

(שמעתי מאמרו"ר זצ"ל, שרדש בעיר ווארשא על החתונה)

לא טוב היות האדם לבדו

איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד, שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע, וגם העיט והעץ זרעם בהם. אבל יתכן לומר כי היה כדברי אומר דו פרצופים נבראו, ונעשו ישהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד, וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו, והוא יראנו ויפדר ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו. וזהו שאמר: אעשה לו עזר כנגדו, ומעם לא טוב, שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו, שלא יתקיים כן, כי במע"ב הטוב הוא הקיום, כאשר פירשתי במאמר וירא אלקים כי טוב. (רמב"ן)

**ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים
ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם
נפש חיה הוא שמו**

ויצר ה' אלקים מן האדמה וגו'

כתיב ויאמר אלקים תוצא הארץ נפש חיה למינה, ומה ת"ל ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה. אמר להן להלן לבריאה, וכאן לכבוש. בליכר הבואם לאדם מתחלת יצירתם לקבל כיבוש האדם ההכנעה והמורא והפחד הטבעי. והודיש ויצר מלשון מצייר וכיבוש. ופי' שכנסם והביאם אל האדם לקרא להן שמות, והוא לשון מצור שנאספין על העיר מסביב. (מדרש רבה)

כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו'

והנה בהבאה זכר הכתיב כל חית השדה וכל עוף השמים, ולא זכר הבהמה, ובקריאת השמות זכר הבהמה ג"כ? לפי שבענין ההבאה הוצרך יתברך להביא החיה והעוף, לפי שלא היו נמצאין הם עם האדם, לא הבהמה שחיתה נמצאת עמו, אבל בקריאת השמות קרא לבהמה לחיה ולעוף כלם, האמנם ויקרא האדם שמות הנזכר אחרי, וכל אשר יקרא לו האדם, לא בא להודיענו שקרא השמות כראוי, אלא להודיש שכאשר קרא האדם שמות לכל מיני הב"ח ההם, והכיר טבעיהם, לא מצא בהם שום טבע נאות, ומתחם לטבע האנושי, לשישלים לו העזר הצריך אליו, והוא אמרו ולאדם לא מצא עזר כנגדו, מפני שלא רצה יתברך לתת לו אישה, אלא אהרי שירגש אדם בצרכה, ויחפש ולא ימצא בכל מיני הב"ח נקבה נאותה אליו, אז יעשה השם אותה מבשרו ומעצמו. ולזה כוננת חז"ל (יבמות דף ס"ג ע"א), באמרם שכא אדם על כל חיה ועוף, ולא נתקרהה דעתו בהם, ואז מפני ההכרת הוצרך יתברך להוציא את האשה מצלעו ובשרו.

(אברבנאל)

נפש חיה הוא שמו

וקשה דמישמע דזה הוא כבר שמו. והרי אדה"ר עתה קרא להן שמות, ומקודם לא היה להן שם? ונראה לתרוץ, דמבואר במדרש (פי"ז ד') דהקב"ה שאל למלאכים, ולא ידעו השמות, ואמר להם שאדה"ר חכם ומבין יותר מהם שידע השמות, יע"ט. וי"ל בזה שני אופנים, אחד, דבאמת אין זה שמם, רק הואיל ואדה"ר לפי שכלו קרא להן שמות, הסכים הקב"ה על ידו. וכעין זה מצינו (בתוס' שבת דף פ"ז)

שהתרעמו על משה, שפירש מדעתו שלא בצינוי, רק הואיל שעשה כן הסכים הקב"ה על ידו, וע"ש. (יכן נמצא באוה"ח פ' קרח). אופן ב. דזה באמת שמותם הכתובים בס"ת במרום, עוד קודם בריאת העולם, ואדה"ר כיוון ברעתו לתורת אמת. א"כ א"ש, "הוא" שמו. שזה שמו של כאו"א הכתוב בתורה. ועוד יש להוסיף שהקב"ה הראה למלאכים כתוב הדר במגילת ספר מפורש, שהוא שמו, ואדה"ר חכם ונבון כיוון לתורה, והם לא ידעו כמותו.

ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וגו'

אמר רבי מצינו שהיו המלאכים מדיינין עם הקב"ה כנגד האדם, כשבקש הקב"ה לברוא את האדם נמלך במלאכים, ואמר להם נעשה אדם, אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו. אמר להם מחר תראו חכמתו. כיון שבראו כונס הקב"ה כל בהמה חיה ועוף והביאם לפני מלאכי השרת, ושאל להם מה שמו של זה, ושל זה, ולא היו יודעים. הביאם אצל אדם, ויקרא שמות לכולם. שנאמר ויבא אל האדם, לראות מה יקרא לו, אל תקרא לראות, אלא להראות למלאכים חכמתו של אדם.

(מדרש שוחר טוב)

וכל אשר יקרא לו האדם, ר"ת, "אלהו". כי הוא ממונה על הקריאה העתידה, אל אותם הנקראים אדם.

האדם נפש הית, ס"ת, "משה", נפש חיה ר"ת, "נח". מה שייכות יש זה לזה? כי משה היה גלגל נח, וע"כ היה בנח מבחינת משה. וזה מה שאיתא דרור המבול היו ראויים לקבלת התורה, שאז ה' נשמת משה רבינו, שנאמר בשגם ה' וגו', זה משה רבינו, כי בשגם בנימטריא משה. (כוונת האר"י)

וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו

פי' על כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם, הוא שמו לעולם. ואמרו במדרש העביר הקב"ה לפניו כל הבהמות והחיות ואמר לזה נאה לקרות אריה, ולזה חמור, ולזה סוס, וכן כל דבר. פירוש שהכיר בחכמתו שהחמור חומרו מאד, ולזה קראו חמור, והסוס ששטח לקראת המלחמה, וקראו כן מלשון שוש תשוש. והנשר שכנפיו נושרים כי כשיש לו עשרה שנים ינביה עוף, עד שמתקרב לגלגל האש וגמרט ונופל לים, ויעלה אבר כבתחילה וכן מנהגו כל עשר שנים עד מאה. ובשנת המאה מתקרב יותר לגלגל האש ונופל בים ומת. וכן כתב רב סעדיה גאון. ומסיים המדרש אחר כך, א"ל ואני מה שמי אמר לו ה' למה? שאתה ארון לכל הכריות, זה הוא שאמר אני ה' הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. (תולדות יצחק)

ויצר ה' אלקים מן האדמה וגו'

רש"י פי' היא יצירה היא עשייה, האמור למעלה ויעש אלקים את חית הארץ וגו', אלא בא ופירוש שהעופות נבראו מן הרקס. לפי שאמר למעלה מן המים נבראו, וכאן אמר מן האדמה נבראו, ועוד ללמדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם.

ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה וגו'

פי' דאין לומר כי לא בא הכתוב רק ללמוד שהעופות נבראו מן הרקס, דא"כ בהמה ל"ל למכתב, ובהאי פירושו נמי לא סגי. דבא ללמוד שבשעת יצירתן הביאו אל האדם וכו', דאם כן מן האדמה דכתב ימה לי, לא הוי למכתב רק ויצר אלקים את כל חיות השדה, ומפני שקשה דהוי למכתב ויעש, כדכתיב לעיל דרשו רז"ל שהוא לשון כבוש כי כל לשון צור' הוא בעצמו לשון רדוי וכבוש, כי הוא צר ועושה גבול וחוס לאותו דבר וזהו כיבוש, ולכך נקרא צולה, וכאשר נברא האדם על ידי צורתן שנתן לבהמה היה כובשן שיהיו תחת האדם, שכל דבר שיש לו גבול הוא תחת אחר, ולפיכך צורתו זאת הוא כבוש בעצמו תחת האדם, והבן. (גור אריה)

ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית

השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו

ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו'

ולאדם לא מצא עזר כנגדו

קשה התחיל בקריאת שמות, וסיים בעזר? דל"ש כלל זל"ז, ועוד אמאי לא קרא אשתו בשם חוה כמו בסוף? ונראה לי לתרץ, (דבסודי רזי כתב) הא דלא קרא שמות לדנים, דהשם הוי גמר מלאכה, וכל שבים טהור, משום דלא נגמרה מלאכתן. וכיון דאמר השם מקודם לא טוב היות אדם לבדו. אעשה לו עזר כנגדו, א"כ לא נגמרה מלאכתה עדיין, וא"א לקרוא לה שם, עד שלקחה מצלעותיו, ותיקנה כנגדו. א"כ הפסוק ממש הסוף כמו התחלה, דויקרא האדם לכולם שמות, כדי שלא תקשה כך, אמאי לא קרא שם לחוה, ע"ז תירץ בעצמו דלא מצא עזר כנגדו, ולא נגמרה מלאכתה עדיין, לכן לא מצא ג"כ לה שם, דשם נמר מלאכה.

(נראה לי)

ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו'

ויקרא האדם „שמות“. ר"ת שנים מקרא ואחד תרגום. כיון שהוא קורא „שמו"ת" נקרא אדם. כי ע"י קריאת שנים מקרא ואחד תרגום, בא לו נשמה יתירה. ומבואר היודעי חן, כי בע"ש מחצות ואילך, מתחיל להתנוצץ נצוצי קדושת שבת עד מ"ש. ויש נ"א שעות עם השעה א' שמוסיפין מחול ער הקודש, כמבואר בזה ויקהל שע"א, וסימן חסד אל כל היום. (מקובלים)

איתא שהראה הקב"ה לאדם הצורות של כל הדורות, שיבואו לעולם, כשהגיע לראית לדוד מלך ישראל, שנולד ומת, אמר מן שנים שלי אתן לו ע' שנים, ונדרעו מאדם ע' שנה. והעלה אותן הקב"ה לדוד, וע"כ שבח דוד ואמר, כי שמחתני ה' בפעך במעשי ידיך ארנן. מי נרם לי שמחה בזה העולם, פעלך, זה הוא אדם הראשון. שהוא פעלו של הקב"ה.

ויקרא האדם שמות וגו'

איתא במד"ר פרישת חקת, כשבקש הקב"ה לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת וכו', אמרו לפניו: מה אנוש כי תזכרנו. אמר הקב"ה, אדם שאני רוצה לבראות חכמתו מרובה משלכם. מה עשה? כינס כל בהמה, חיה ועוף והעבירן לפניו. אמר להם: מה שמותן של אלו? לא ידעו. כיון שבא אדם, העבירן לפניו, אמר לו: מה שמותן של אלו? אמר לזה נאה לקראות שור, ולזה ארני, ולזה נשר וכו'. א"ל: ואתה, מה שמך? א"ל, אדם וכו'.

ואיתא בהאר"י ז"ל, כי לכל בהמות חיות ועופות וגם לאדם, שרשם ומקורם מאותן הד' חיות הקודש, אר"י, שו"ר, נש"ר, אד"ם. לכן הרעת נותנת, חיות כי האדם נשמתו נחצבה מתחת כסא הכבוד, שיהי' יודע מקורם של כל הברואים, ולכן שפיר ידע נ"כ לקראות שמות לכל אחד לפי מקורו ושדרשו. מה שאין כאן המאנים שהם בעולם היצירה, שהוא יותר נמוך מעולם הבריאה, אשר בגלל כן אינם יכולים לדעת המקור של בהמות, חיות ועופות. לכן לא היו יודעים לקרא להם שמות, כמו האדם. (כתבי האר"י)

ולאדם לא מצא עזר כנגדו

ולמה לא בראה לו תחלה? אלא צפה הקב"ה שהוא עתיד לקרות עליה תגר לפיכך לא בראה לו, עד שתבעה בפיו. כיון שתבעה, מיד ויפל ה' אליהם תרדמה וגו', לקרות עליה תגר, שאמר האשה אשר נתת עמדי. (מדרש רבה)

ויקרא האדם שמות וגו'

העולם מקשים, מאין היה לאדם חכמה גדולה כזה, לקרות לכל נברא השם קבוע. איך לו נאה ולו יאה השם הזה, הלא זה חכמה נפלאה. ומי לימד כל זאת? אך האמת הוא כי הבורא ית"ש נתן לו חכמה הזאת וקדים ואזל להראות לו כל השמות. והאדם הנוצר מן האדמה, הנדיל אותו ה' ברחמינו למעלה ראש בחכמה נפלאה כזאת. לקרות לה שמות לכל נברא את השם הראוי לו. ולבליש מצא עור, אך לעצמו לא מצא. ורמזו בזה חכמנו ז"ל, אין חבש מתיר את עצמו וכו', גם תפילת משה הועילה לעמו, אך לא לה והבן.

ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו

ויסגר בשר תחתנה

ויסגור בשר תחתנה

קשה לשון ויסגור, דבתרגום אמר, "ומלא". שהיה ממלא במקומו בשר כממלא החסרון. ואמאי לא כתבה התורה כן? רק ויסגור. ונראה לתר"י, דחזוין בישערות אדם וצפרנים, אף דגוזזין אותן חוזרין ונדלים. וכן לפעמים בחתיכת בשר ע"י חיתוך, נ"כ חוזר ונדל. וכאן היה לאדה"ר כח הנדיל בין למ"ד פרצוף, ובין למ"ד זנב, היה צריך לשרש אח"ז שלא ינדל עוד הפעם. לכן אמר ויסגור בהסגר שאין פותח, שלא ינדל שנית.

„אחת מצלעותיו“ כנמטריא „ראויה לו בת שבע לדוד“.

אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה

אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה, ר"ת וס"ת „תורה“. ותיבת בשר מפסקת רמז למשאז"ל שרוי בלא אשה שרוי בלא תורה. ותיבת בשר הפסק רמז למשאז"ל אל תרבה שיחה עם אשה. ואפשר תיבת „בשר“ ר"ת בלי רוב שיחה. (רבינו אפרים ז"ל)

ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם ויישן וגו'

רב אמר שלש תרדמות הן: תרדמת שינה, ותרדמת נבואה, ותרדמת מרמיטה. תרדמת שינה שנאמר ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם ויישן. תרדמת נבואה, שנאמר

ויהי השמש לבא ותדרמה נפלה על אברם. תדרמת מרמיטה, שנאמר: אין רואה ואין יודע ואין מקוין כי כולם יישנים כי תדרמת ה' נפלה עליהם. ויקח אחת מצלעותיו רשב"ג אמר מן סטרוהי, ושמואל אמר עילעא חדא מבין ב' צלעותיו נטל, תחתיה אב"כ, אלא תחתנה (עין יוסף). מן סטרוהי, כמ"ד דו פרצופין בראו ונסרו לשנים, עילעא חדא, צלע אחת יתירה לקח מבין שתי צלעותיו, אלא תחתנה, לשון רבים דמישמע תחת שני הצלעות מעלה ומטה, שלקח מבנותיו הצלע האחת. (בב"ר)

ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה

למה לא ברא הקב"ה את חוה כדרך שברא את האדם, עפר מן האדמה? ומדוע סגר בשר תחתנה? תשובה: כי הקב"ה רצה לחבב אותה על בעלה יותר מאהבת זכר לנקבה, משער בעלי החיים, לכן לקח הקב"ה צלע אחת מצלעותיו, וסגר בשר תחתנה, כדי שירגיש החסרון, ולכן אמר זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, ועי"ז היו לבשר אחד.

ויפל ה' אלקים תרדמה וגו'

ברש"י פי' כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה, אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג, מיד ויפל. — ויקח אחת מצלעותיו פי' מצדיו. ויסגור מקום החתך.

ויקח אחת מצלעותיו וגו'

והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו ית' לקחת צלעו ממנו עד שידע האדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמותה. ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו. וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו, כלומר לשם אדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו, וזהו שאמר זאת הפעם, כלומר הפעם הזאת מצאתי עזר לי, שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים, כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נוליד זה מזה והבן. (רמב"ן)

ויקח אחת מצלעותיו וגו'

והנה ראה יתברך לברא את האשה מצלע האדם ולא עשאה בפני עצמה כנקבות שאר בע"ח, ובאדם לפי שנקבותיהם אינם מתחברות לזכרים ולא נכבשות ונשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד. אמנם נקבות האדם הוצרכה להיות לו

עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו ועניני ביתו, ולכן היה ראוי שתהי' נכבשת, ונשמעת אליו, בכל אשר יצוה עליה, ובעבור זה הוצרך להיותה חלק מנופו. (אברבנאל)

וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לִקַּח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה

וַיָּבֵאָה אֶל הָאָדָם

ויבן ה' אלקים את „הצלע“ אותיות „העצל“, דשרני בלא אשה יררי בלא שמחה, והוא עצל.

ויבן ה' את הצלע וביאה אל האדם, הקשה (במעשה רוקח), איך קירש אדה"ר את חוה בלא עדים, דל"ה קירושין אפילו שניהם מודים. ולפענ"ד ל"מ, דבגמרא (קירושין דף ס"ה), פריך גיליף דבר דבר ממון, הוראת בע"ד כמאה עדים דמי. ומשני התם לא חב לאחרים, הכא חב לאחרים עיי"ש. א"כ באדה"ר דלא היה שום איש בעולם ולא היה חב לאחרים כלל, מהני שפיר בלא עדים. ובזה זאת הפעם עצם מעצמי, וקשה מאי קמ"ל, ובזה נחמד דהלכה קמ"ל, שלא תלמוד מכאן דקירושין מהני בלא עדים. וז"ל דרש זאת הפעם כיון שליכא אדם עוד בעולם, לא חב לאחרים הוא דהני בזאת הפעם, אבל לעתיד לבוא ל"מ, אפילו שניהם מודים ועדים בעינן. (רבינו אפרים)

וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע וַנּוֹ

כי לא היה כבשר בשרה טרפה ושאח"כ נפח בה נשמה. כ"א בחינות שהיתה נשמחה באדם. וע"כ לא הוצרך רק לבנות אותה. והוא כי עשאה כבנין הנבנה מאבנים דבות, כן חילק הצלע לרמ"ח חלקים. ובנה מהם דמ"ח אברים. זה על זה. והכונה אלהות היתה, למען ימצא בהם אחרות. ע"כ גם שבמחשבה נבראו שנים בדקות כפי ענינם, כי כל אחד נפש בפני עצמה. זו מסטרא דרכורא, וזו מסטרא דנוקבא, עכ"ל ראה ליחרם בכ' דברים: דרכור, ובמעשה. דריכור, כמה שקרא את שמם אדם. ובמעשה, שברא אחד, שכלל אותה בו. באופן שע"י כן גם בהתפרדם יהיה להם אחרות. — עוד אפשר רמז באומרו לשון בנין. לפי פשוטו של מקרא, כי הנה באשה יש ב' מיני חדרים, לקבל בה את הולד, ע"כ לבינה יתייחס בעשותו יתברך אותה. וזהו ויבן וכו', ובאומרו אשר לקח וכו', שהוא מיותר, וכיון כי הנה דרך האיש לחזור אחר אבירתו, וא"כ היה ראוי יצוה יתברך בעצמו. לז"א אשר לקח כו' וביאה כו' לומר כי למה שהוא יתברך לקח את הצלע ממנו, על כן יחוייב להחזירה לו, ששמנו לוקחת. וזה

אשר לקח מן האדם ויביאה אל האדם, אך בכל יתר נשים לא כן הוא, כי בבואו אל העולם, בת זוגו אשר חיברה לו למעלה, אכורה ממנו פה, ומחזר אחרת.
(אלישי"ד)

ויכן ה' אלקים את הצלע וגו'

איתא (בזהר) שהתקין הקב"ה לנשבה החיה ויסר יפיה על הכל והביאה לאדם. וזה"ל ויכן ה' אלקים את הצלע וגו' ויבואה אל האדם. מכאן למדנו שצריכים אביה ואמה של הכלה להכניסה ברשות החתן, כמי"כ את בתי נתתי לאיש הוזה לאשה, מכאן ואילך בע"ה יבוא אצלה שהרי הבית רשותה היא. שכתוב ויבא אליה, בתחלה היה ויבואה אל האדם, עד כאן מוטל על אב ואם לעשותה, ואחר כך היא יבא אצלה, וכל הבית ברשותה הוא.

ויכן ה' אלקים וגו' ויבואה אל האדם

וקשה מפני מה זכר בענינה לשון בנין, ולא לשון בריאה? לפי שלא היה התהוותה בריאה יש מאין, ולא לשון יצירה כי לא היה ציורה ציור מחודש, כי כבר נעשת בדמות אדם וציורו. אבל אמר בה לשון בנין, כאלו הוא מעשה "מלאכות", להכנו את הבית והעצים שהיו לו קודם לכן. ואמר ויביאה אל האדם כפי מהשבתו כי חשב בראותו אותה שהובאה מצד אחר, כאלו היא אחת מהבהמות והחיות שהובאו לפניו לקרא י"ם. אבל מיד הכיר בענינה ואמר זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. רצה לומר, הפעם הזאת היתה הנקבה הזאת עצם מעצמי ובשר מבשרי. אבל מכאן והלאה לא יהיה כן, כי לא תהיה האשה עוד נלקחת מצלע האיש. ואמר אח"כ על כן יעזוב איש, יזוה מעיד שאותה פעם ראשונה היתה האשה חלק גופו של אדם, ומפני אותו פלא יעזוב איש את אביו ואמו ודבק באשתו.
(אברבנאל)
ורש"י פ' ויכן כבנין רחבה מלמטה, וקצרה מלמעלה, לקבל הולד כאוצר של חטיו שהוא רחב מלמטה, וקצר מלמעלה, שלא יכביר משאו על קירותיו.

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא

אשה כי מאיש לקחה זאת

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי

כבר הקשינו ל"ל עצם מעצמי ובשר מבשרי, הול"ל בקיצור הפעם נלקחה ממני. ונראה לזיב ע"פ הלכה, המעשה רוקח הקשה, איך קירש אדם את חוה, דהו"ל

קידושין בלא עדים, בקידושין יש דין בכל אישה יש לכל איש זכות בה לקדשה, שמה היא אבדתו וסנינו, ואם קידשה זה אפילו מדעתה הוא מוציאה מזכות של כל ישראל, לכן צריך קידושין בשני עדים, משום דהמוציא מחבירו עליו הראיה. וגם איתא דכל מי שמכיר בטביעת עין שזה זיווג שלו, הוא יוכל לקדש בלא עדים, דל"ש לומר הממע"ה, דלא הוי מוציא כלל מחבירו כיון שמצא אבדתו, ומכיר אותה בטביעת עין והוא שלו. א"כ מיושב קושיות מעשה רוקח, דאדה"ר הכיר בטביעת עין שזה היא אבדתו אחת מצלעותיו. ובמה שהוא שלו א"צ עדים כלל. א"כ זה הוא שאמר האדם, עצם מעצמי ובשר מבשרי, שאני מכיר בטביעת עין ששלי הוא, לכן א"צ קידושין בעדים, אבל רק זאת הפעם שאני מכיר בשני סימנים בבשר ועצם, אבל לדורות צריך עדים. וזה נראה ליישב גבי אברהם אבינו איך קידש שרה, דכולם היו רשעים ופסולים לערות. וכן גבי יעקב אבינו, איך קידש רחל ולאה, שכולם היו רשעים ופסולים לערות. וכן גבי יוסף הצדיק במצרים, איך קידש אסנת דכולם היו או רשעים או פסולים לערות מצד, "עכו"ם". וכן משה רבינו איך קידש צפורה, שכולם היו שם עובדי ע"ז, או קרובים פסולים לערות. ובוה מיושב דכולם היו מכירים שזה זיווגם, ובדבר שלהם א"צ עדות. — ומצינו בתורה כ"פ שחסר אות כ"ף, דהיינו גזר אריה יהורא, ר"ל כאריה. בנימן זאב יטרף, ר"ל כזאב. נפתלי אילה, ר"ל כאילה. וכאן תיבת זאת הפעם הכוונה כזאת הפעם, שהאבות היו גלגולים דאדה"ר. וכן משה, וכן דוד המלך בבת שבע דמבואר (בספר הפליאה, ומדרש תלפיות ערך דוד) דדוד הכיר תיכף את בת שבע שהיא הוה והוא בעצמו אדה"ר וזה זיווגו. ואוריה החתי הוא הנחש שמחויב מיתה עיי"ש. ונ"כ לא היה צריך עדות בקידושין דבת שבע, דבדבר שהוא שלו, א"צ עדים. וזה נראה הרמז: "ויאמר האדם עצם", "ויאמר", ר"ת יעקב אבינו מקדש רחל ולאה. עוד הפעם אברהם מקדש יסכה ואין רואה. עוד הפעם, יוסף מקדש אסנת ואין רואה. "האדם" ר"ת דוד מלך הכיר אשתו. "עצם" ר"ת משה עם צפורה, להודיע כי אצלם קידושין שלהם בלא עדים מהני כדן תורה, כמו באדם הראשון.

ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי

ואדה"ר כשראה חוה אמר זאת הפעם עצם מעצמי, ובשר מבשרי, וביעקב שופרי' ראם, נתבררו שניהם, לאה דינא קשי', ורחל דינא רפי'. ז"ש לכן אל יעקב, אך עצמי ובשרי אתה, רצ"ל באת הנח ליפת עצם, ובשר. והנה קשיא, רפיא, גימטריא שבת. וכן עצם בשר גימטריא שבת. וזה שאמרו חכמינו ז"ל: אין תפלתו של אדם נשמעת, אלא אם כן משים עצמו כבשר, לעשותו דינא רפיא. וזה והי' מדי חדש... יבא כל בשר... שאז יש התעוררות החסרים כל בשר, לעשות מן דינא קשי', דינא רפיא. וזה הפשט תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר וגו'. (כתבי האר"י ז"ל)

וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָה מַעֲצָמִי וּבֶשֶׁר מִבְּשָׂרִי

יודע כל אדם שהיא עצם מעצמי ובשר מבשרו, אבל למען ידעו זאת גם דורות הבאים קראתי אותה „אשה“ למען ידעו כי מאיש לקחה זאת. ורצון השם הוא שיהיו כגוף אחר. (קהלת יצחק)

וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָה מַעֲצָמִי וּבֶשֶׁר מִבְּשָׂרִי

היה לו לומר צלע מצלעי? אלא שאותו צלע לוקח עם חצי חוליא של השררה שהוא העצם שממנו מתהווה שהוא לזו. ולז"א עצם מעצמי שאני מתהווה ממנו. ולזו תמצא אפילו בבהמות י"ב צלעות בימין וי"א בשמאל, וכדי שלא תהיה הבהמה בשלימות, ומין האדם בחסרון, נחסר גם בבהמה, אפילו שנקבתו לא לקחה מצלעו. (שפתי כהן)

זֹאת הַפֶּעַם עֵצָה מַעֲצָמִי וּבֶשֶׁר מִבְּשָׂרִי לִזְאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקְחָה זֹאת

זאת הפעם באם שלוקח אדם אשה רק פעם אחת, אז היא בשר מבשרו, אבל „לזאת“ באם שלוקח חוץ מהאשה הראשונה עוד אשה, תקרא כבר אשה, לא עצם מעצמי, יען מאיש לקחה „זאת“, היינו לאיש אחר היתה מוכנת זאת. (בשם הקדוש מרזין ז"ל)

עַל כֵּן יַעֲזוּב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ

וְהָיוּ וּבֶשֶׁר אֶחָד

עַל כֵּן יַעֲזוּב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ

אע"פ שראוי לחקור אחר אב ואם, מ"מ יותר ראוי לחקור אחרי מהות האיש או האשה. ר"ל שיעזוב מלחקור ולברוק אחר יחוס אב ואם, ודבק באשתו, לחקור אם היא מן הנשים הכשרים. וכן להיפך חקירת האשה אחר האיש. ורמז לדבר על כן יעזוב איש את אביו ואמו ודבק באשתו, כשתעזוב מספר „אביו ואמו“ ממלת „איש“ ודבק „באשתו“, ר"ל שהמותר תדבק במלת „אשה“, אז והיה לבשר אחד, שיעלה המותר עם מלת „אשה“, „לבשר אחד“, דהיינו יהי' נימטריא „לבשר אחד“, דליכא מירי דלא רמיזא באורייתא.

(כתבי האר"י ז"ל)

והיו לבשר אחד

„אדם חוה" אותיות „וה"ם אח"ד". סוד זו פרצופים נבראו, וזה אומרו והיו לבשר אחד.

והיו לבשר אחד

והיה לבשר אחד, אפשר לרמוז „בשר אחד" גימטריא „חת"ן כל"ה", עם שני כוללים, גם רמז חתן כלה לרמ"ח איבריו ורנ"ב אבריה, הם ת"ק אח"ד, גימטריא „חתן כלה".

(כתבי האר"י ז"ל)

והיו לבשר אחד

בפסוק והיה לבשר אחד, הולך נוצר ע"י שניהם, ושם נעשה בשרם אחד, עכ"ל רש"י. והרמב"ן תמה כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד ביולדותיהם. ומפרש: הוא הענין ואמר כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנסבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקיבה שימצא וילדו להם. ומפני זה אמר הכתוב: כי בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו, ובשר מבשרו ידבק בה והיתה בחיקו כבשרו הושם טבע בתולדותיו להיות הזכרים דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואמם, ורואים את נשותיהם, כאלו הן עצם לבשר אחד.

(כתבי האר"י ז"ל)

והיו לבשר אחד

פרש"י הולך נוצר ע"י שניהם, ונעשה בשרם אחד. והקשה הרמב"ן הר"ז כן גם בבחמות, ובע"ח נוצר הולך ע"י שניהם, ומה יתרון לפי"ז באדם, והוא קושיא גדולה לרש"י. ונראה לתרץ באופן נאה. בדספד חסידים (סי' רי"ב) מבואר מעשה נורא שבן יתום הלך לתבוע ירושה מאביו, ועבר של אביו אמר שהוא בנו, וצוה ד' סעריה להקזיז דם של זה, ושל זה, ולקחו עצם מן הסת הנפטר ונתנו בדם של העבר בספל ולא נבלע דם בעצם, ונתנו העצם בספל השני בדם של הבן ונבלע, ואמר זה הבן. ונראה לומר רכח טבעי הזה הושם רק בבני אדם, שע"ז נובל להכיר הבן שמתחבר עם עצם אביו. אבל בבע"ח ליכא סימן זה, דעצם בהמה לא יבלע דם של וולדה. ועוד יש סימן בבתי משפט, ע"י הדופאים להכיר מן דם חולדה, לידע מי אביו ומי אמו. ודם הולך שוה לדם או"א. אבל בהמה ליכא סימן זה ואין נ"מ

בין דם לדם. א"כ כוונת רש"י, רע"פ טבע נעשה וולד בשר ודם אחר, עם בשר ודם של או"א, ולא בבהמה.

דרוש לתנאים

על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'

למדה תורה דרך ארץ לאיש שבעת שהולך להרבק באשה, אז לא יעשה זאת רק על דעת עצמו, כי אם אחרי אשר יעזוב את אביו ואת אמו, ושאל עצה מפיהם אורות בחירתו, והשיג את הסכמתם וברכות הוריו תלויה אותו על דרכו זאת.

המנהג שנהגו אבותינו לפנים באיזה ארצות נרולות בפולין, גאליציא, לעשות שדוכים לבניהם ולבנותיהם מבלי שאל את פיהם, אבות הבנים והבנות היו גומרים את השדוכים בינם לבין עצמם, ולא התחשבו כלל עם רגשות הבנים והבנות, לדעת אם מצא הבחור חן בעיני הבתולה או להיפך, הם ההורים דמו כי הם יודעים יותר מה שטוב לבניהם ולבנותיהם, כי הלא הם רכשו להם כבר את נסיונות החיים, ויודעים מה לקרב ומה לרחק, אבל מה יודעים הצעורים והצעירות, שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, בעניני שדוכים.

כמו כן שמעתי מלתא רבדיחותא אחת: פעם אחת בא לביתו אב אחר ממין האבות שכתבתי למעלה, מנסיעתו לעיר אחרת, ויקרא את בנו צעיר לימים, ויאמר לו בקול נגיד ומצוה: ידע תדע בני, כי הנך „חתן“, כי ארשתיך ל„כלה“ אחת בת ר' פלוני מעיר פלונית. ומן היום והלאה הנך קשור בקשורי „התנאים“ שעשיתי עם המיועדת להיות זוגתך.

הנער היה נער חרוץ, וירחיב בנפשו עוז להניד לאביו לאמור: אבי יקירי, לא אוכל להבינך. איך מלאך לבך לבחור בערי „כלה“, מבלי לשאול את פי אם מצאה חן בעיני? איך קשרתני בקשורי התנאים עם עלמה שלא ראיתיה בעיני?

כשמוע האב את הדברים מפי בנו, התמלא קצף וחמה, ויתן את סולו עז על הנער לאמור: עז פנים מחוצץ אתה! אם תהיה בחור כהלכה, שומע בקול אביו ואמו, טוב, ואם לאו, אז לא לבד שלא לקחתך על התנאים שלך, כי אם גם על „חתונתך“ לא אסתך עמנו...

ותוצאת הרברים של שרוכים כאלו היו מעציבות מאד. כי אחרי אשר הזוגות לא הכירו זה את זה, וזו את זה קודם שבאו בברית הנשואין, ולא למדו לרעת אם תכונותיהן ונטייות נפשיותיהן תתאמנה יחד, לפיכך קרה הרבה פעמים, כי רחוקים הם אחד מהשני, הן במראיהן החיצוני, והן בתכונות נפשיותיהן הפנימית, וסופם של שרוכים כאלו היו עפ"י רוב ניטין מצוין, ענוגות חיות, או חיים כאלו שרעים ממות.

מנהג כזה הוא בודאי מנהג של שמות. אולם לעומת זה, גם דרך של הצעורים והצעירות ממין ידוע אלו לא יתכן, הם חשבו עם שכלם הקטן, כי הוא נגד דוח העת, ונגד הציוויליזאציע לעשות שרוכים בעצת הוריהם והסכמתם, הם מרמים אחרי אשר בחירתו רצתה נפשו בה, או בחירה רצתה נפשה בו, למה להם לשאול עוד את פי הוריהן? רבר זה הוא מנהג קדומים.

ולפעמים יקרה, כי בן כזה או בת כזו, יפתיעו את הוריהם בבשורה, כי כבר באו בברית הנשואין. ועל שאלת אבותיהן מתי, איפה? מי היה, המסדר קירושין? יענו בבת צחוק: כי אחד מזקני העיר הנקרא (אלדערמאן) אחרם כדת (אמערקא), זאת מנינת לב ההוריהם וצערם, שמנעו מהם את העונג ונחת דוח לקחת חלק בשמחת פרי בטנם, שזו הוא תקות לב כל אב ואם, שיחיו ויזכו לחתונת בנם או בתם, את הצער הזה נפל לכל בר דעת להרגיש.

ההורים צריכים להניח את ענין בחירת „החבר בחיים” אך ורק אל נטית לב בנם או בתם. אין להם להתערב בדבר זה ליכופ את אחד מהם עד שיאמר רוצה אני ולבו בל עמו. רק הבנים והבנות מצדם צריכין לחלוק כבוד להוריהם, לשאול בעצתם לבקש הסכמתם ולהתברך מברכות פיהם, שיאמרו לרבך טוב.

וזה כונת הכתוב: על בן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. כלומר, למרה תורה דרך ארץ לאיש שבעת שהולך להדבק באשה, שלא יעשה זאת רק על דעת עצמו. כי אם ישאל עצה מפי הוריהם, והשיג את הסכמתם, וברכות הוריהם, ותזכו לכנס בשעה מצלחת לחופה אמן.

(מה שאמרתי על התנאים במאנטרעאל)

ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו

ולא יתברששו

רש"י פי' שלא היו יודעים דרך צניעות, שלא מחמת חסרון חכמה. אלא מחמת

שלא היו צריכין לידע דרך צניעות כלל. כיון שלא הי' להם יצר הרע, משום זה לא היו יודעים להבחין בין טוב לרע. ואע"פ שנתנה בו דעת לקרות שמות, לא נתן בו יצר הרע, עד אכלו מן העץ, ונכנס בו יצר הרע, וידע מה בין טוב לרע.

"לא יתבוששו" בגימטריא "דעדיין לא נכנס בהם כח יצרם הרע"

ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו

כי אם היה אדם הראשון ממתין על יום השבת לא הי' בא לירי העבירה כמ"ש בספרים. וזה הרמז יתבוששו יש בו אותיות שב"ת, וזה כוונת הכתוב ולא יתבוששו, שאם הי' ממתין על יום השבת לא הי' חטא בזה ולא הי' מתבושש. (תפארת שלמה)

ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו

ויהיו שנים ערומים וגו', בחי' הרע שנדבק באדם היא אשר מבדיל בחלק שלמה באדם, כי שם קנה הרע מקומו. וזה לך האות אות ברית קודש אשר תסובכהו הקליפה בערלה, וצה לכרות אותה. ותמצא כי כל האות רשעים הנואפים תבער במקום ההוא, וגזר ה' לכסות התיעוב, ותמצא שאסרו חז"ל להניח ידו וכו'. וזה לא היה קודם לכן. ולדרך זה ידויק הכתוב ולא יתבוששו, שהיל"ל ולא נתבוששו. שנתכוון לומר שהגם שהיו ערומים לא יתבוששו. פי' התורה מגדת עליהם שאין להם דבר שיתבוששו ממנו והבן. והגיד הכתוב מי גרם בחי' הערו' להבדיל באדם חציו של מטה, ואמר והנחש וכו', ומזה נתגלגלו הרברים וכו'. (אור החיים)

•

והנחש היה ערום מכל חית השרה אשר עשה ה' אלקים

ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן

והנחש היה ערום מכל חית השרה

איתא בזהר, כיון שחטאו אדם וחוה וחתרכו בהעץ ששורה בו מיתה למטה, מה כתוב וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן וגו'. מהלך אין כתיב כאן, אלא מ"ת הל"ך, רמז על הגזרה שהמיתה הולכת אליהם. קודם שחטא אדם עולה והשיג כחכמת אור העליון, ולא היה נפרש מעץ החיים. כיון שחשק הרבה לדעת, ולרדת

למטה. (פי' מאבי זצ"ל: דהיינו להבין ולהשכיל בחכמת החיצוניות והכשפים שהם לעומת הקדושה), נמשך אחריהם עד שנפרש מעץ החיים. והבין את הרע, ועזב את הטוב

„אף כי אמר“ בנימטריא „מקטרג“.

אף כי אמר אלקים וגו'

א"ר חנינא בן סנסן ד' הן שפתחו באף ונאכדו באף. ואלו הן: נחש, ושר האופים, וערת קרח, והמן. נחש: ויאמר אל האשה אף. שר האופים: אף אני בחלומי. ערת קרח: אף לא אל ארץ. המן: אף לא הביאה אסתר. (מדרש)

והנחש היה ערום מכל חית השדה

יש לשאול למה פיתה לאשה ולא לאדם? ועוד מאחר שהפתוי הוא לאשה למה אמר לה בלשון רבים? אף כי אמר אלקים לא תאכלו כי ביום אכלכם וכו', ונפקחו עיניכם וכו'?

אלא הפתוי שפתה לאשה לא יכול לפתות לו לאדם, שהפתוי היה שאמר הנחש, הקב"ה צוה לאדם שלא יאכל מן העץ, שהעץ הוא מורכב מטוב ורע, ואדם טוב בלא רע, שהוא יציר כפיו, אבל עתה באכילתכם נעשיתם מורכבים מטוב ורע, ולא יזיק לכם אדרבה שתהיו כאלקים יודעי טוב ורע. ולכן אמר לה בלשון רבים, שכיון שתתן לאישה שהוא טוב, ואת רע תהיו מורכבים ולא תזקו. ולכך נתנה לו שנאמר: ותתן גם לאישה, גם ריבוי הוא שהטעימה לו הדברים, שאם תאכל היא ולא הוא תזנק, ואם יאכל הוא יהיו מורכבים ויועיל להם. מיד ותתן גם לאישה עמה ויאכל. ולכך אמר אדם, האשה היא נתנה מצדה שהיא רע, ממנה היתה ההתחלה, לא ממני שאני טוב. ואם היא תאכל, ולא אוכל אני יהיה רע לעולם בלא טוב. ולכך לא קללו מיד, ואמר לאשה מי אמר לך שאת רע והוא טוב. אמרה הנחש השיאני צד אותי בפיו כמו עעשו שכני, „השיאני“ בנימטריא „עשׂו שכנ״ו“. נשכני, „השיאני“ בנימטריא „נושך“, „השיאני“ בנימטריא „ריקה אני“.

והנחש היה ערום מכל חית השדה

דעת האומרים שבתחלת הבריאה היה הנחש בעל שכל ודבור והולך בקומה זקופה, ושבתמאו הוסר ממנו שכלו ודבורו ונקצצו רגליו. כי זהו כלי הכחשת טבעי

הדברים ומהוויתיהם, ולא נזכר זה בתוך קללותיו בהיותה העצימה מכלם.

ודעת האומר שהנחש המדבר היה השטן, שנראה לאדם בצורת הנחש, כמו שכתב הגאון רב סעדיה וזולתו, כי הם באמת מחשבות אין שאין בהם ממש.

והדעת הג' מהרב המורה והמחזיקים בבריתו שפשט הכתוב הזה אינו כלום. אבל שהוא רמז מן החכמה הטבעית והאלהית, כי כבר הודעתך שאין ראוי להכחיש ספור אחד בכלל שיעירו עליו פשוטי כתובי התורה.

ולכן דעתי בענין הנחש ותובן הספור הזה, אניד לך פה שהוא יסוד הפרשה הזאת. והוא שהנחש לא דבר כלל אל האשה, ולא האשה אליו, כי לא איש דברים הוא. ולזה לא אמר הכתוב בענינו, ויפתח ה' את פי הנחש, כמו שאמר באתון כלעם, ששם בעבור שהיה דבור האתון כפשוטו, ועל דרך פלא נאמר, ויפתח ה' את פי האתון. אבל בנחש לא אמר שפתח את פיו, לפי שלא דבר כלל, לא בדרך טבע, ולא בדרך נס.

אבל היה הענין שהיא ראתה את הנחש, שהיה עולה בעץ הדעת ואוכל מפירותיו פעם אחר פעם, ולא היה מת. ולא ניזוק בדבר מה. והאשה חשבה בזה וחקרה בעצמה, כאלו היתה מדברת עם הנחש, וכי הוא בעלותו בעץ ובאכלו מפריה, היה אומר אליה לא מות תמותון.

אף היא מחשבתה תשיב אמריה על זה. והוא ע"ד מלפנו מבהמות ארץ, ומעוף השמים תחכמנו. כי היא עשתה התחכמותה וחקירה ממעשה הנחש, והם הם הדברים שיחס הכתוב אליו.

ואל תקשה עלי ממ"ש הכתוב ויאמר אל האשה, כי הנה האמירה ההיא ענינה הוראת פעולתו, ומה שחשבה היא ממנו, והוא מלשון (איוב י"ב ז') שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים יגיד לך. או (שם ח') שיה לארץ ותורך ויספרו לך דני הים. ורוד אמר הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות, וידוע שהדברים האלה אינם בעלי שכל, ולא ידברו ולא יאמרו ולא יספרו ולא יהללו, אלא שמתוך פעולותיהם כשיתבוננו בהם בני אדם, הם ידברו ויהללו ויספרו, כאלו הדברים עצמם מספרים ומגיד להם אותם האמירות והלולים.

ולזה נאמר בתחלת הספור הזה והנחש היה ערום מכל חית השרת. ולא היתה ערמתו ידועה והשכל ומענות נצחיות. אבל היה בעלותו בעץ לאכול לשבעה מפריה.

מה שלא היו עושים שאר חיות הישרה' ולכן לא זכר העוף, כי אם חיות הישרה. ומפני זה לא נאמר גם כן מן האדם, לפי שלא היתה ערמתו בהשכל וברבור כמוהו. כי אם בבקשת מזונו יותר מכל חית הישרה. ואמר אשר עשה ה' אלקים, להודיענו שעשה אלקים את הנחש בזה ערום מאד בהשגחה פרטיות, כדי לנסות בו את האשה והאדם. כמו שיתבאר כי בעלותו שמה ואכלו מפרי העץ, התכוננה האשה ונשאה ונתנה בעצמה, כאלו הנחש אומר אליה כל זה שנזכר הנה, א"כ אמת היה שהנחש סבב כל הרעה הזאת, ושבאה התקלה על ידו. אבל לא שדבר בפועל כלל.

ואמרו אף כי אמר אלקים, כתב רש"י שמלת אף ישמש שמה אמר, ישמא אמר לכם אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן, ויקשה לפירושו מלת כי? ולפי דרכם שדבר הנחש, יותר ראוי לפרש שהיתה כוונתו לומר אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמותון, לא מות תמותון כי יודע אלקים, ושהאשה נבנסה לתוך דבריו כמשפט הבנות, כדרך נשים, ואמרה לו כאשר שמעה דבריו שאמר לא תאכלו מכל עץ הגן, אין הרבר כן, כי מפרי העץ נאכל, אבל מפרי העץ אשר בתוך הגן, אמר אלקים לא תאכלו ממנו, ולא תגעו בו פן תמותון, ואז נמר הנחש דבריו שהיתה כוונתו לרבר, לא מות תמותון, והכן.

(אברבנאל — וקצתני, ועיין עוד שם באריכות)

ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל

והיכן היה אדם באותה שעה? רבנן אמרי: נטלו הקב"ה והחזירו בכל העולם כלו, אמר לו, כאן בית נטע, כאן בית זרע.

כאן בית נטע, רז"ל יורו לנו בזה, כי כשם שאדם הראשון בשעה שחזר בכל העולם לראות מקומות של בנין ונטיעה, בא הנחש אל ביתו אשר היה בגן עדן והרסו, גם נכנסה מיתה עליו ועל כל הדורות, בעמיו של נחש. כך אם יחזור אדם בעולמו, אך בעסקו וסחרו ואת ביתו יעזוב ביד אשתו, אז הוא הורסו, גם פותחו לנחש שיבוא ויהרוס שלומו ואשרו ושלום בניו ועתידם.

(אור תורה)

מפרי עץ הגן נאכל

נאמר שהפתוי היה שאמר הנחש לאשה, שהקב"ה לא מנענו אלא מהעץ לא מהפרי, אבל העץ בעצמו אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון, היא

מקורם לא ידעה שיש הפרש בין פרי, ובין עץ, אלא הנחש בערמיכותו שם מנמנם שיש הפרש כדי להטעותה. אמר הנחש הואיל ואת אומרת שמהפרי מנע הקב"ה ולא מן העץ עצמו, לא מות תמותו, כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו בעצמו ונפקחו עיניכם. כי אין הפרש בין העץ ובין הפרי, ותרם האשה ראתה בעין שכלה הקלה והקללה שיש הפרש בין פרי ובין העץ, הפרש גדול. ולכך יש פור גדול על האשה, כי טוב העץ למאכל, ומרוב חשיבותו ומעלתו נמנע שלא יאכלו ממנו מן העץ בעצמו, ולקחה מהפרי ולא מהעץ ותתן גם לאישה שפתתו ונתפתה. ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם, ערום ועריה מזאת הידיעה שיש הפרש בין העץ לפרי, ולכך כשאמר לו הקב"ה המן העץ וכו' אמר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ, שאין הפרש בין העץ לפרי.

(שפתי כהן)

ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא

תגעו בו פן תמותו

איזהו סיג שעשה אדה"ר לרבניו, יותר ממה שאמר לו הקב"ה, ואמר לה: לא תאכל ממנו ולא תגעו בו פן תמותו. באותה שעה היה נחש הרשע נוטל עצה בלבו. אמר אלך ואכשיל את חוה. הלך וישב אצלם והרבה שיחה עמה. אמר לה, אם לנגיעה אתם אומרים, צוה עלינו הקב"ה, הריני נוגע בו ואיני מת, אף את אם תגעו בו אין את מת.

(בראשית רבה י"ט)

לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו וגו'

הרא הוא דכתיב אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונבזבת (משלי ל'). תני ר' חייא, שלא תעשה את הגדר יותר על העיקר. שלא לעשות סיינים יותר מדי. כי חומרות רבות נורמות לפעמים ביטול העיקר. שלא יפיל הגדר ויקצץ הנטיעות. כך אמר הקב"ה: כי ביום אכלכם ממנו מות תמות. והוא לא אמר כן, אלא אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו. כיון שראה הנחש אותה עוברת לפני העץ, נטלה ודחפה עליו, אמר לה הא לא מיתת, כמה דלא מיתת במקריה כך לא מיתת במיכילה אלא כי יודע אלקים כי ביום וגו'.

(בר"ר פי"ט ד')

ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו'

שהקב"ה לא מנענו אלא מהעץ לא מהפרי. אבל העץ בעצמו אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון. היא מקורם לא ידעה שיש הפרש בין פרי ובין העץ, אלא שהנחש בערמימותו שם מנמכתם שיש הפרש כדי להטעותה. אמר הנחש הואיל ואת אומרת שמהפרי כנע הקב"ה, ולא מן העץ עצמו, לא מות תמותון כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו בעצמו ונפקחו עיניכם. כי אין הפרש בין העץ ובין הפרי.

ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון

ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמתון

מה זה כפל הלשון מות תמותון, וגם מה שאמרה חוה, פן תמותון, והיה אצלם ספק באמרה „פן“. וג"ל דהנה רש"י ז"ל פירש, שהנחש ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוה לה, וחשב שימות אדם כשיאכל מעץ הרעת, ואז ישא הוא את חוה, ולבאורה קשה מה הועיל פתויו, הלא אם חוה גם היא תאכל, אז גם היא תמות. ואיך ישא הוא אותה אחר מיתתה? אך הנחש חשב דמה שאמר הקב"ה לאדם, ביום אכלך ממנו מות תמות היה רק לאדם ולא לחוה, לכן אף אם שניהם יאכלו מעה"ה, הוא ימות והיא תשאיר חיה. ואז הנחש ישא את האלמנה, והנה ידוע מה שאמר ה"אור החיים" הקדוש טעם אומרו, ביום אכלך ממנו מית תמות, היינו מות אתה, תמות גם היא, היינו, האשה. ונחזור לעניננו, והאשה אמרה „פן תמותון“, יען ישגם היא היתה מפקפקת, אם הצווי הי' לאדם וגם לה, או רק לו לבדו. ועל זה השיב לה הנחש, לא מות תמותון, ההפך ממה שהיתה כוונתה, שגם היא מצווה ועומדת, לכן אמר „לא מות תמותון“ יען הצווי הוא רק על האדם ולא עליה, ולכן נתפתה חוה מהנחש.

לא מות תמותון

ורש"י פי' דחפה עד שננעה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בנניעה כך אין מיתה באכילה. ובשפתי חכמים פי' דאל"כ היאך האמינה לו במה שאמר לא מות תמותון, ולא עמדה להכחישה. ותימא והלא עדיין היתה יכולה למות שהרי היום גדול, והקב"ה אמר ביום אכלך ממנו מות תמות, עוד יש להקשות אם על הנניעה ימותו כ"ש על האכילה, דא"א לאכילה בלא נניעה? ונראה דה"פ על האכילה ימותו

ועל הנגיעה יפלו בחולי מיד, ואח"כ יהי' הולך ופוחת וימות נ"כ באותו יום.
וא"כ כשראתה שלא חלתה על הנגיעה ודאי לא תמות עוד.

כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם

כאלהים ידע טוב ורע

והייתם כאלקים

ר"י בשר"ל אמר: התחיל אומר דלטוריא על בוראו, אמר, מאילן הזה אכל
וברא את העולם, והוא אמר לכם: לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אחרים.
כי כל אומן שונא ב אומנתו. ר"י בר"ם אומר: כל שנברא אחר חברו שליט בחברו.
רקיע בשני ודשאים בשלישי, אינן מספקין את מימיו? ואתם נבראתם אחר הכל
לשלום בכל. (בראשית רבה)

רקיע בשני ודשאים בשלישי, אם הרקיע מספקין מים לרשאים הרי הרקיע עובר
לרשאים והם שולטין בו, ובזה הסית את האשה כי תאכל ותאכיל גם את אישה ויהיו
כאלקים לברא עולמות, ויהיו שליטים בכלם. (ילקוט)

ונפקחו עיניכם

קשה כאן קושיות המדרש וכי סומים היו. ואין לתרץ שראו שנתערמלו מן
המצוה, דהא עדיין קודם החטא הוא? ונראה לתרץ דמבואר (במדרש ברכה) דהקב"ה
נתן כח למשה רבינו, שיוכל להביט מסוף העולם ועד סופו. וכאן אדם וחיה הסתכלו,
רק כמראה אדם לפי גדולתו. אבל להסתכל בשמים ממעל לא יכלו. ע"ז בא הנחש
ואמר, כי אם יהיו כאלקים יוצרי עולמות, כמו שר העולם, ממילא יהיה להם כח,
לראות בשמים ממעל. ומסוף העולם ועד סופו, כמו שר העולם. וז"ש ונפקחו בעינא
פקיחא וגדולת. ובזה מיושב קושיות „כאר בשרה הספרדי“, אם האילן יש לו כח
יוצר עולמות ל"ל לנמרי ונפקחו עיניכם. ובזה נחמד, דאם יוצרי עולמות יהיו, וכ"א
מהם שר העולם שלו וצריך שפיר עינא פקיחא להנהיג עולמו בהשגחה.
(שמעתי)

כי ידע אלקיו וגו'

רש"י פי' כי ידע, כל אומן שונא את בני אומנתו. מן העץ אכל וברא את העולם, רקשה לרש"י אדרבא היה לו להקב"ה להאכילה כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע, ומתרין כל אומן שונא בני אומנתו.

ותרא האשה כי טוב העין למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העין להשכיל ותקה מפריו ותאכל ותתן גם לאשה עמה ויאכל

ותרא האשה כי טוב העין למאכל וגו'

איתא בזהר, אמר לו הקב"ה, אדם עזבת החיים ונרבת במות, חיים שכתוב ועץ החיים בתוך הגן, נקרא חיים, כי מי שמתחבר בו אינו טועם מיתה לעולם, ונרבת בעין אחר, הרי בוראי מות הוא לננרך. וז"ל דגליה יורדות מות (משלי ה') וכתוב ומוצא אני מר צמות את האשה. לפיכך נגזר עליו ועל כל העולם מיתה. ומלך העליון הי' מרחם על מעשיו, הזהירו ואמר לו ומעץ הרעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו'.

ותקה מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל

למה לא כתיב ותתן גם לאישה "אתה" ויאכל? ואפשר לפרש, שיש הברל בין אתו לעמו, שעמו מציין השווי, היינו ששניהם שווים בכל דבריהם, ואתו מורה שאחר הוא העיקר כמו מלת "את" שמורה על הפעול. ומורה תמיד שהאחר פועל על האחר. והאחר שהוא אתו נפעל מאתו ומפל אליו. כמו וילך אתו לוט, היינו שאברהם הוא העיקר ולוט הטפל. ואח"כ אמר, ויעל אברהם ממצרים ולוט עמו, היינו, שבחזירתו ממצרים לא הי' נפעל מאברהם. וה' אמר לבלעם, לא תלך עמם ושם כתוב, קום לך אתם, אמר לו הקב"ה שלא ילך עמם בשווי בעצה נגד ישראל רק "אתם" שתהא רעתו נפרדת מדעתם. וכמו כן יש במקרא הרבה. וגם כאן, בלי ספק, שאדם הי' העיקר וחיה היתה הטפל. ורצתה חיה להיות בשווי מדרגתו של אדם. ע"כ החמיאתו והפילתו ממדרגתו הגדולה, והיו שניהם יחדיו במדרגה אחת. וז"ש ותתן גם לאישה "עמה", עמה דייקא. בכדי שיהיו שניהם שווים.

(צמח לצבי)

ותתן גם לאישה עמה ויאכל

דאתה מלאך המות בא כנגדת אמרה: אוי לי עכשו אני מתה. והקב"ה עושה

אשה אחרת ונותנה לאדם. מיד, ותתן גם לאישה. אמרה: אם נמות, שנינו נמות. ואם נחיה, שנינו נחיה. (פדר"א י"ג)

ותתן גם לאישה עמה ויאכל

כבר הקשו על תיבת „עמה“ דמיותר לנמרי (עיין כלי יקר). ונראה לתרץ, דמבואר בתוס' ישנים (יומא דף פ"ה) דכ"מ דכתיב עם היינו טפל, ראה חיים עם האשה, דחיים עיקר. לענין יפה ת"ת עם ד"א. ובסודי רו כאן כתב דחיה רצתה לבטל בזה שלא ימשול הבעל על האשה, או שלא יהיו שווים. רק האשה תהיה מושלת על הבעל. ובשביל זה נענשה והוא ימשול כך מדה כנגד מדה. א"כ ו"ש לאשה „עמה“ ירצתה שבעלה יהיה רק עמה, טפל לה. והיא תהיה עיקרית. עי"ל דקשה מאד, דמבואר במדרש (ב"ר פי"ט) ותאמר האשה אל הנחש, ואדם היכן היה, אבה בר קורייא אמר דישן היה, ורבנן אמרי הקב"ה נוטלו והחזירו בכל העולם, והראו לו כאן טוב לרע, כאן טוב לנטיעה. א"כ לא היה אדם כלל, בכל מעשה הנחש עם חוה. ואיך פתאום היה כאן בשעת אכילה. וע"כ צ"ל דמעשה שהיה כך היה. וזה שהיה פלא לחוה, דפתאום אישה עמה, עד עתה היה ישן, או בכל העולם, ונודמן עתה בשעת אכילה, ע"כ הוא כרי ליתן גם לו לאכול ונתנה לו. וא"ש תיבת „עמה“, דמחמת שראתו עמה פתאום נתנה לו.

„תאזה הוא לעינים“ גימטריא „זה הוא אתרוג“.

„טוב העין למאכל“ ר"ת גימטריא „בחסה היה“.

„להשכיל“ בגימטריא „ביודעי טוב ורע“.

„ותרא האשה“ בגימטריא „והנה יש מלאך המות“.

„גם לאשה עמה“ ר"ת „עגל“, רמז שמן חטא זה יצא שורש עון העגל.

ותקח מפריו ותאכל

איתא במדרש פליאה מה ראה אדם לחטוא, לפי שראה שתיים ולא ראה שלש, והוא פלא.

ושמעתי תשובה משום גדול אחד לפרש עפמ"ש עקביא בן מהללאל, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לירי עבירה, דע מאין באת, ולאן עתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ע"כ. וקשה להמדרש מה ראה אדם לחטוא. הי' לו

להסתכל בהנך שלשה דברים והי' ניצול מאותו החטא. ע"ז אמר לפי ששתיים ראה. היינו רק שתיים, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, אבל מאין באת מטפה סרוחה לא ראה, כיון שהוא לא בא מטפה סרוחה, רק הי' מיצור כפיו של הקב"ה ע"כ בא לידי עבירה.

וזה שאמר במדרש לפי שראה שתיים, ולא ראה שלש. (חמדת צבי)

כי טוב העץ למאכל וגו' ונחמד העץ להשכיל, ותקה מפריו ותאכל

דבר זה אנחנו רואים בכל יום, הרעת מתנגדת לאכילה כי זה אסור, זה טמא, גם לראיית העין מתנגדת הרעת, כי רבות רעות הביאה העין על בני אדם. לכן מצדדים את הרעת, אוכלים את הרעת, (פארצערען דעם פארשטאנד), ואדרבא, לאלה אשר אינם מכלים את הרעת ושומרים עצמם מכל דבר אסור וטמא, יאלה יקראו טפשים, ואלה המאכלים את הרעת קוראים בשם משכילים. וזה שמרומז במקרא הזה: ותרא האשה כי טוב הרעת לכלותו ולאכלו למאכל, כי אז תאכל כל הבא בידה, עם אסור או מותר הכל אחת בלתי הברל. וכי תאווה הוא לעינים, אכילת הרעת טוב להשביע תאות עינים בכל מבט רע נ"כ. ונחמד הרעת להשכיל, אם תכלה את הרעת נקראת בשם משכיל, ותקה ותאכל, אמנם התחרטה אחר כן, ואנחנו רואים גם היום אנשים המאכלים את הרעת, וממשיכים על גופם חליים רעים ר"ל, ומתחרטים מחר לאחר זמן.

ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומם הם ויתפרו עלה תאנה

ויעשו להם חגרת

ותפקחנה עיני שניהם

קשה דמשמע דיחד כאחד נפקחו, והרי האשה אכלה מקורם ונפקחו עיניה מיר. וכמ"ש רש"י רנתנה לאשה שלא תמות היא ויקח אחרת. משמע דכבר ידעה שתמות. ונראה ליישב דמבואר (בכתובות דף ס"א) ראשתו עולה עמו ואינה יורדת וילפינן מקרא והיא בעולת בעל בעלייתו של בעל. ואם כל חי לחיים ניתנה, א"כ נראה לומר, דקורם שאכל אדם לא נפקחו עיניה באמת, דעדיין היה אדם יוכל להעלות אותה למדרגה הראשונה, שתתכפר ותחדש ימיה כקדם. אבל כשאכל אדם נ"כ אז נפקחו עיני שניהם יחד כאחד, ואין תקוה רק עד זמן התיקון הגמור שנתחדש כקדם. (שמעתי)

ותפקחנה עיני שניהם

עד אשר נלכדו בחטא היו להם רק עיני רוח עין רוחני, אבל כעת אחר החטא נפקחו גם עיני בשר. וזה עיני שניהם ולא נאמר סתם „עיניהם“.

(מר דרור)

„עלה תאנה“ בנימטריא „מהעין שאכלו“, ע“ה.

„ויתפרו“ בנימטריא „שבת“, מלמד שהיה סמוך לקבלת שבת.

ותפקחנה עיני שניהם

לענין החכמה דבר הכתוב, ולא לענין ראייה ממש, וסופו מוכיח. וידעו כי ערומים הם, כלשון רש"י. וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

(רמב"ן)

וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן עדן ויתחבא האדם

ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן

וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן וגו'

מלת „קול“ נראית כמיותרת דהו' די לומר וישמעו את ה' אלקים מתהלך בגן. לכן נ"ל בס"ד, שישמעו את קול ה' אשר צוה אותם שלא לאכול מעץ הדעת אותו „הקול“ שמעו מתהלך בגן. רצ"ל בכל מקום שהלכו והטו את אונם היו שומעים את קול ה' קורא, לא תאכלו מעץ הדעת. וז"ש: וישמעו את קול ה' אלקים, היינו, אותו הקול אשר צוה להם, „מעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו“. וייראו מאד מן העונש. לכן ויתחבא האדם ואשתו. וראיה לזה מתרגום יונתן ב"ע: ושמעו ית קל מימרא דה' מטייל בנינתא.

(קהלת יצחק)

ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' בתוך עץ הגן

עד כעת היו אדם וחווה העיקר בגן, והכל טפל להם, וכעת ויתחבא המה בתוך

עץ הגן, העצים נעשו עיקר והמה טפלים.

(דברי שאול)

וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן וגו'

והנה הזמן הראשון הוא משעה שנברא ארצה"ר קודם חטאו. והנה השנחה וההנהגה אז היה כמו שיהיה ההנהגה אשר אנו מצפים שתהיה לעתיד בעולם שכולו שבת ואז ירד ענין שבת הזה ומנוחתו למטה בגוף ונפש ויתוסן אז העולם מקללתו ויתפשט העולם מהמלבוש הטמא ולא יהיה עוד מיתה בעולם ויהיה זה ע"י הארת סוד החכמה בבינה, והבינה ב"ק, והו"ק במלכות. וענין זה לא היה בשום זמן כי אפילו בבית ראשון שנאמר בו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מ"מ לא היה נתקן העולם שהרי היה בהם מיתה וגם שאר קללות בעונם. אמנם בזמן העתיד לבוא, ובזמן ארצה"ר היה אור החכמה מאיר באור הבינה, ואור החכמה מאיר מן הכתר, והיה האדם גובר במחשבתו על חומרו והיה מתדבק בגן עדן בסוד עץ החיים ונקשר במלאכי מרום עד הכסא. נוסף זה בזמן התחייה כי בזמן ארצה"ר קודם שחטא היה עכ"פ היצח"ד נמצא וגורם הקליפות כי הם החטאו אל ארצה"ר. ולעתיד יתבטל מכל וכל. ועוד כי בזמן ארצה"ר היה מיעוט הירח הנתמעט ביום רביעי, וגם היה העולם חסר השבת. ולעתיד לא יהיה מיעוט הירח ויהיה כולו שבת. ואילו עמד ארצה"ר בשלותו עד בא שבת בעולם והחזיק בעץ החיים בשבת, והיה מוליד בנים כליל השבת, בוראי שהיה נתקן הכל.

וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן וגו'

א"ר אבא בר כהנה, מהלך אין כתיב כאן, אלא מתהלך, מקפץ ועולה. עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא ארצה"ר נסתלקה שכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני, דוד אנוש לג', דוד המבול לד', דוד הפלגה לה, סדומיים לג', ומצרים בימי אברהם לג'. וכנגדן עמדו ו' צדיקים, ואלו הן: אברהם, יצחק, יעקב, לוי, קהת, עמרם, משה. עמד אברהם והורידה לג', עמד יצחק והורידה מן הו' לה', עמד יעקב והורידה מן הה' לד', עמד לוי והורידה מן הד' לג', עמד קהת והורידה מן הג' לב', עמד עמרם והורידה מן הב' לא', עמד משה והורידה מלמעלה למטה. א"ר יצחק כתוב צדיקים ירשו ארץ וגו', ורשעים מה יעשו וכי פורחים באויר? אלא הרשעים לא השכינו שכינה בארץ.

„וישמעו“ אל תקרי וישמעו אל וישמיעו, שמעו קולן של איננות שהיו אומרים הא נבא דנגב דעתי דבריי. ד"א שמעו קולן של מלאכים אומרים ה' אלקים הולך לאותו שבגן. ר' לוי ור' יצחק, ר' לוי אמר מה אותו שגן, ר' יצחק אמר מת הלך לו, אתמא. א"ל הקב"ה לרות היום, לריוח היום, הרינו מחיה לו את היום. כך אמרתי

לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אין אתם יודעים את יום א' משלי, אם יום א' משלכם, אלא הרי אני נותן לו יום א' משלי שהוא אלף שנים, והוא חי ט' מאות ול' שנה, ומניח ע' לבניו. אפשר שהכוונה על דוד המלך (עי' זהר וישלח). הה"ד ימי שנתינו בהם שבעים שנה.

ויקרא ה' אלֵהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה

ויקרא ה' אלֵהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה. כאן רמז לו שעתיד בית המקדש להחרב ולבכות עליו איכה. זש"כ איכה ישבה בדד, א"י כ"ה (פי' מאבי זצ"ל) בזיו הזהר. פי' א"י כ"ה הנעשה מן תיבת איכה, לרמז שמדת מלכות שנקראת כה נחסרה. ומעם הרבר הוא הפסק היחוד הקדוש.

(זהר בהעתקת עברית)

ויקרא וגו' אל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה

כבר הקשו חז"ל מה זו שאל? הרי ידע איפוא הם. עוד קשה ויקרא, ויאמר. תרתי ל"ל? עוד קשה איכה? עוד מאי מהני להתחבא? ונראה לתרץ רבנמר (מגילה דף נ') איתא, אבל חדרה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא אע"ג דאינהו לא חזי מזליהו חזי. מאי תקנתיה ליקרא ק"ש, או לינשף מדוכתיה ארבע גרמירי יע"ש. ובברכות (דף ה'), כל הקורא ק"ש מזיקין ברילין ממנו יע"ש. ובשבועות (דף ט"ו), רשיד של פגעים הוא יושב בסתר עליון להברית את המזיקין יע"ש. ובספרי (פ' נשא). יברכך ה' וישמרך מן המזיקין יע"ש. וא"כ הו"ל לאדה"ר ד' עצות שינצל מן המזיקין, א) לינשוף ד' אמות ממקומו, ב) לקרות ק"ש, ג) לומר יושב בסתר, ד) לומר ברכת כהנים. ומעתה הפשט: „איכה” איה אתה בורחת למקום רחוק כזה. היה סני לך להרחיק דק ד' אמות ותו לא. ועוד א רומז לק"ש ה' אחד, י רומז ליושב בסתר, כה לברכת כהנים. שנאמר: „כה” תברכו. ד' דברים אלו היה סני, „ואיכה בורחת” למקום רחוק כזה בתוך עץ הגן. ובזה א"ש ויקרא לשון חבה, שהודיע לו עצות להציל את נפשו, ואין חבה גדולה מזו. וא"ש.

ויקרא וגו' אל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָה

תניא לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חברו, וילמד כל אדם ד"א מן הקב"ה שעמד על פתח הגן. ויקרא לאדם, שנאמר: ויקרא ה' אלֵהִים אֶל הָאָדָם. (ספר דרך ארץ פ"ה)

ויקרא וגו' אל האדם ויאמר לו איכה

וישלחוהו' ה' מג"ע לעבד את האדמה, ויגרש את האדם. מה אדה"ר הכנסתיו לג"ע וצויתיו ועבר על צווי, ודנתי אותו בשלובין ובגרושין, וקוננתי עליו איכה. שנאמר: ויאמר לו „איכה“, איכה כתיב, אף בניו הכנסתים לא"י וצויתים, ועברו על הציווי, ודנתי אותם בשלובין ובגרושין, וקוננתי עליהם „איכה“, שנאמר: איכה יושבה בדר.

ויאמר לו איכה

איכה היתה לזונה (מדרש) מפני שאמר שהקב"ה לאדם איכה. אם יחשוב האדם שיכול לברוח מפני ה', ולהסתר ממנו ואין השגחתו שולטת עליו, יכול ליפול למדרגה היותר שפלה ונמוכה. וזה שאמר המדרש: איכה היתה לזונה? היינו הנביא מתפלא על עם קורש ישראל שיבא למדרגה מטה מטה? ותירץ מפני שאמר הקב"ה לאדם „איכה“, כי הוא התחבא מפני ה' כאמרו — ואחבא — וכן הענין בכל זמן ועירן אם יטעו בני אדם בזה לחשוב שיכולים להסתר ולהחבא מפני ה', ויכלו לדרת ארצה שנצטרך לקונן איכה היתה לזונה.

ויאמר לו איכה

יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים. וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך, ובבלעם מי האנשים האלה עמך, כדי ליכנס עמו בדברים. רש"י במקומו: כדי שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום.

ויאמר לו איכה

פי' למה אתה מתחבא ואינך מתראה לפני? והשיב כי ירא לעמוד לפניו לצד ראות עצמו ערום. ואסור לעמוד לפני ס"ת ערום, ומכ"ש לפני האדון יתברך. (אור החיים)

ויאמר את קלך שמעתי ואירא כי עידם אנכי ואחבא

ואירא כי עירום אנכי ואחבא

קשה היראה מחמת שהוא ערום, עיקר היראה מן החטא הויל"ל ואירא כי חסאתי. וראיתי בספר (צדור המוד) קשה כן, עוד קשה מאי מהני שיתחבא, אמו

לא ימצא אותו בחביונו. וכ"ה באלשיך. ונראה לתרץ דאיתא בסנהדרין (דף י'), סנהדרין שראו כולן לחובה פוטריין אותו. וכתב המאירי שם הפשט דהורגין אותו מיד ולא בעינן הלכת דין כלל. ועיין בערבי נחל דאף להפשט הפשוט דפוטריין אותו שפוטרי לנמרי. הני מילי בב"ד של מטה, אבל בב"ד של מעלה חייב. ובברכות (דף י"ב) כל העושה עברה ומתבייש בה מוחלין לו כל עונותיו. ועיין באלשיך דפסוק וידעו כי עירומים הם, הפשט דעשו תשובה ונתחרטו כשירדו זאת. וכבר כתבתי למעלה דאדה"ר ידע והבין שקוראין אותו לדין ומשפט. וזה י"ל הפשט „ויוקרא" היינו כמו וקראו לו זקני העיר. דהיינו קריאה למשפט. א"כ א"ש את קולך שמעתי בנן, היינו קול קריאה לדין ומשפט, ואירא כי עירום אנכי, כי אין לו שום זכות רק כולו חייב, דהורגין מיד. לכן ואחבא מחמת בושה. והנני מתבייש בעבירה שעשיתי, דהדין דמוחלין לו, ואני מבקש ממך מחילה וכפרה ע"י הבושה. ובזה א"ש תרגום יונתן: וטמירת מכיסופא, עכ"ל. וקשה למאי הוסיף תיבת בושה, וברור דכן כוונתו דמחמת הבושה הוא מבקש סליחה וכפרה דמתבייש מוחלין לו.

את קולך שמעתי בנן וגו'

עיין לעיל, ויתחבא האדם ואשתו בתוך עץ הגן. הוא התורה ע"ש ג"ן פרשיות לתורה כמבואר בזוה"ק והתחבא בתורה להמלט מזוהמת הנחש. וזה הפשט את קולך שמעתי בנן, רמז ג"ן פרשיות שבתורה, כי השכינה מתלבשת בתורה הקדושה. וזה הפשט את קולך שמעתי בג"ן היא התורה. (תפארת שלמה)

ואירא כי עירום אנכי ואחבא

עפ"י מ"ש בגמרא (שבת דף ל' ע"ב) אצל דוד המלך ע"ה כשנאמר לו כי ביום השבת תמות היה לומד כל היום, כי התורה מזינה ומציל, וזה ג"כ באדה"ר שנגזר עליו ביום אכלך ממנו מות תמות היה סבור כי באותו יום ימות, לכן היה לומד כל היום. וזה ואחבא בתוך התורה. לכן נהפך עליו לטובה יומו של השי"ת אלף שנים. ובזה מיושב קושי' האלשי"ך איך שייך להתביא את עצמו מן הקב"ה, אם יסתר איש במסתרים וגו' (ירמ' כ"ג), אך לפי הג"ל אתי שפיר, והבן. (תפארת שלמה)

את קולך שמעתי בנן וגו'

כלומר ה' אלפים הנה לא נתחבאתי בתוך הגן לאכול ממנו ולעכר על מצותיך חלילה לי, כי את קולך שמעתי והוא הקול והצוואה אשר עשית לי בענין הגן. כמ"ש

ויצו ה' אלפים על האדם וגו' אותו קול שמעתי ואירא, רוצה לומר, יראתי מעבור על המצוה. ובזה הכחיש החטא והעלימו, אמנם סיבת החבאה היא מפני שערום אנכי ואחבא ואין, א"כ אמרו ואירא חוזר לאמרו כי ערום אנכי. אבל הוא תשלום המאמר הראשון את קולך שמעתי בגן ואירא, ואמרו כי ערום אנכי הוא טעם וסבת החבאה.

והנה השיבו יתברך מי הגיד לך כי ערום אתה, כלומר: הנה רבריך סותרים זה את זה, מצד אחד אמרת ששמעת קול מצוות הגן ויראת מאלקיך מעבור על מצותו, ומצד אחד אמרת שאתה ערום. וזה א"א שתדע אם לא אחרי האכילה מהעץ, כי הנה קודם לזה ערום היית ג"כ ולא נחבאת, ומי הגיד לך עתה מה שלא ירעת עד כה. האם אכלת מן העץ?

וכאשר ראה אדם את עצמו נתפש ברבריו הוכרח להורות על האמת, ואמר: האשה אשר נתת עמרי היא נתנה לי מן העץ ואוכל, רוצה לומר אני לא חטאתי מעצמי כ"א להסתת האשה ששמעתי לקולה, בעבור שנתת אותה לי לעזר והיה לי להאמין ברבריה.

ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ אשר צויתך לבלתי

אכל ממנו אכלת

המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת

ויאמר האדם וגו' היא נתנה לי מן העץ ואכל

איתא במדרש רבה א"ר אבא בר כהנא, ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל, אכלתי ואוכל, ע"כ. וזה פלא שאדם הראשון יעזי פניו כל כך נגד השי"ת. ויתבאר בהקדם מאמר חז"ל (הולין קל"ט), שאלו פפונאי רב מתנא רמז להמן מן התורה מניין? אמר להו המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת, ע"כ. וצריך להבין מה קאמר. וי"ל דהנה מובא שאלה בגמרא מנילה ובמדרש, מפני מה נתחייב ישראל אז כליה ח"ו, ויש דיעה אחת מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. וטעם זה צריך ביאור כי בודאי המן לא ה' שוטט וירע היטב שאצל ישראל יש תרופה של תשובה, ואף אם יחטיאם באכילה ושת' של איסור אין עוד זה דבר קשה כ"כ שתתקיים נזרת כליה ח"ו על עם ישראל, כי ודאי בצד להם יעשו תשובה ויכופר להם והוא ישאר בבזיון. ולכך מוכן שה' לו להמן איזה סמך מן התורה שאין מועלת תשובה על אכילת מאכלות אסורות, כיון שהגוף נתפסם מן האיסור ונמצא בו דם וחלב

טמא, עתה י"ל שזאת היתה שאלת פפונאי מניין הי' לו להמן סמך מן התורה שאין מועיל תשובה על העבירה של מאכלות אסורות' על זה השיב להם רב מתנה זה הפסוק המן העץ וגו'. רצה לומר שמכאן לקח לו המן ראי' שאין תשובה מועלת לעבירה כזו, כי הלא אדם הראשון יכול להיות לו טענת צודקת, מה בכך שחטא באכילת עץ הרעת טו"ר וגרם לעצמו מיתה נגד רצון השי"ת, הלא נאמר לו מכל עץ הגן אכל, תאכל ובכלל זה גם עץ החיים, וא"כ הי' יכול אדם לעשות תשובה, המשקל לתקן החטא ע"י שיאכל מעץ החיים ולא ימות. וכיון שמנעו הבורא מזה כמו שנאמר: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, נשמע מזה שאין תשובה מועלת על עבירה של אכילת איסור כיון שנמצא בהגוף חלב ודם של איסור.

ועפ"ז יש להבין ג"כ מה שטען אדם אכלתי ואוכל, ולא שהענין ח"ו נגד הבורא ית"ש, רק המכוון הוא שהתנצל לפני השי"ת בטענה זו ואמר אמת שחטאתי באכילתי, אבל עתה אני אוכל אכילה אחרת, היינו מעץ החיים ויתוקן החטא. אבל באמת טעה המן בזה כי לא הבין שיש עצה לעשות תשובה לא רק ע"י תשובת המשקל להשמר מאד ממאכלות אסורות, כי אם לעשות תשובה ע"י תעניות. ובכל תענית נתמעט מן הגוף חלב ודם, ואף אם נשאר מעט חלב ודם של איסור בטל באלף בחלב ודם של היתר מאכילת היתר שאכל כבר וממה שיאכל אחד התענית, עד שהאיסור נהפך להיות ע"י הביטול ואין כאן בגוף עוד איסור כלל, ובוה יובן ג"כ מה שכתוב ויעבר מררכי וגו' ששמע לאסתר לגזור תענית בפסח, כי לא הי' לו עצה אחרת. (שמעתי מאבי זצ"ל)

ויאמר מי הניר לך כי עירום אתה

דקשה מאד, אטו זה צריך הנדה, הלא זה רואה בעיניו בחוש. (ועיין רש"י כיוון לקושיא זו). אולם בזה נכון מאד, דבאמת יש לו למצוא קצת זכות דלא לקח בעצמו מן העץ, רק אדם לא ידע עריין שזה זכות, כיון דכו"ס אכל, מאי נ"מ, אבל משאלת השי"ת לו, הבין תיכף שזה זכות, דזה הפשט, מי הניר לך דין הזה, כי עירום אתה, בלא שום זכות, ואתה כולו חייב, האם מן העץ אשר צויתך „אכלת" ממנו אתה בעצמך? שכזה פתח לו פתח זכות לומר, שיבין שיש כאן זכות הזה. וע"ז השיב תיכף ומיד, הלא כן היא באמת שח"ו לא לקחתי בעצמי, רק האשה נתנה לי, ועי"ז איננו ערום לגמרי, רק נמצא לו זכות.

ובזה נפתור המדרש פליאה, אכלתי ואוכל, דהעולם תמהין, איך אמר עוד שיאכל להבא. ולפענ"ד נראה, דזה הוא בדרך שאלה דלאחר ששמע אדה"ר, הפתח זכות ששאל לו הקב"ה האם הוא אכל בעצמו, והבין ממילא כיוון דחזה נתנה לו

יש כאן זכות, שוב שאל שאלה על להבא „האם“, „ואוכל“, האם הדין כן הוא באמת, שע"י אחר מותר באכילה, ורק בעצמו הוא דאסור, ואיך הדין להבא אם מותר באכילה, וע"ז לא השיבו הש"י תיבה, רק שאל תיבה לחוה מקודם, והבן. (ילקוט אליעזר)

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל

היא נתנה לי מן העץ ואכל

במדרש ואוכל עוד, ופלא באמת, האם רצה להכעים את בוראו חלילה, אבל במענת נצחת בא האדם באמרו לר' האשה אשר נתתה אתה בעצמך לי, היא נתנה לי וכלום בודקין מן המזבח ולמעלה לכן ואוכל, ואף להבא ואוכל עוד, כי אצל מי אאכול אם לא בביתו. (אור החיים)

במדרש ואוכל עוד, השי"ת שאל את האדם אם אכל להכעים או לתיאבון, וע"ז השיב, לא חלילה להכעים רק מחמת תאוה. וכך גדלה תאוה אשר אף ואוכל עוד, גם כעת יש לי עוד רצון גדול לאכול. (ילקוט אליעזר)

האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל

בעל הטורים, לפי הפשט שהביתני בעץ עד ששמעתי לדבריה. לכאורה קשה קצת במה הצטרף אדם? הלא הקב"ה צוה לו שלא יאכל. ודברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעין? ומה כיון אדם באמרו האשה אשר נתת עמדי? וחז"ל אמרו (ע"ז ד"ה) שכאן כבר בטובה.

ושמעתי על זה משל למה הדבר דומה, אם אדם נושא אשה בת ת"ח אשר הוריה המה מלומדי ה', שומרי תורה ומצות, והי' כאשר יתארח על שלחנם, אזי לא ישאל החתן את פי חמיו או פי חמותו אם המאכלים חמה כשרים, ואין בהם תערובות איסור, כי יודע שהמה מדקדקים במצות. אבל אם ישא אשה בת עם הארץ, שחשוד על כל דבר אסור, אל יבוש או לשאול על מאכליו אשר המה מכינים עבורו.

ובזה הצטרף אדם באמרו: האשה אשר נתת עמדי, כלומר אתה יוצרה ואביה. היא נתנה לי מן העץ, ולא עלתה על דעתי לשאול על מאכליה אשר הושיטה לפני לאכל — ואוכל. (מאיר עיני ישרים)

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאוֹכֵל

כְּשֶׁאָמַר הַקֶּב"ה לָאָדָם מִדּוּעַ אָכַל מִן הָעֵץ וְהָשִׁיב הָאִשָּׁה אֲשֶׁר וָגו' מִה תְּשׁוּבָה הָשִׁיב, שְׁמֹזָה עֲצָמוּ הִתְרַעַם הַקֶּב"ה עָלָיו לָמָּה אָכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר נָתַתָּה לוֹ אֶתְּנוּ.

וְדַעְתִּי עוֹד לְהָשִׁיב לְקוּשִׁיּוֹת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַת עִמָּדִי וָגו' עַל הַנַּחַת הַמְּפֹרָשִׁים שֶׁפִּירְשׁוּ בַּעַז הָרַעַת שֶׁפִּרְיוֹ מוֹלִיד תְּאוֹת הַמִּשְׁגֵּל שְׁלֹזָה אִמֵּר כְּשִׁצְוִיתִנִּי שְׁלֹא אוֹכֵל מִעַץ הָרַעַת לֹא הִיָּה לִי אִשָּׁה, וְלָכֵן חֲשַׁבְתִּי שְׁצִוִּית לִי שֶׁאַחֵר שְׁאִין לִי אִשָּׁה לָמָּה לִי תְּאוֹת הַמִּשְׁגֵּל שֶׁתְּאוֹת הַמִּשְׁגֵּל בְּלֹא אִשָּׁה. אוֹלָי הִיָּה מַחֲטִיא לִי חֲטָא גְדוֹל לְבַא עַל אַחַת מִבְּהֵמֹת וְחַיּוֹת אוֹ לְהִתְאַוּוֹת אֵלֵיהֶם, אֲבָל אַחֵר שֶׁנָּתַת לִי אִשָּׁה חֲשַׁבְתִּי שֶׁהִיָּה מוֹתֵר, אוֹ מִצּוֹה שְׁצִוִּית פְּרוּ וּרְבוּ, וְנִמְנָע פְּרִיָּה וּרְבִיָּה בְּלֹא תְּאוֹת הַמִּשְׁגֵּל, וְאִי אִפְשָׁר תְּאוֹת הַמִּשְׁגֵּל אֵלֹא בְּאִכִּילַת עֵץ הָרַעַת. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר, הָאִשָּׁה אַחֵר שֶׁנָּתַת אוֹתָהּ עִמָּדִי כְּשֶׁנָּתַתָּה לִי מִן הָעֵץ אֲכַלְתִּי, אַחֵר שֶׁלֹּא תָהוּ בְּרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה. וְגַם זֶה נִכּוֹן עַל הַנַּחַתָּם.

עוֹד נִרְאָה לִי תְּשׁוּבָה שִׁדּוּעַ שֶׁהָאִשָּׁה עֲשָׂאָה הַשִּׁי"ת לְטוֹב לָאָדָם לְפִי שֶׁהוּא יַעֲסֹק בְּמוֹשְׁכָלוֹת הַתּוֹרָה שֶׁאֵם הָאָדָם יִבְשֵׁל וְיִאֲפָה וְיַעֲשֶׂה כָּל צְרִכֵּי הַבַּיִת לֹא יִשְׁאָר לוֹ זְמַן לְעִסּוֹק בְּתוֹרָה, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לֹא טוֹב הִיּוֹת הָאָדָם לְבֶדּוּ, וְיִדּוּעַ שֶׁהָאִשָּׁה הַאֲפוֹמְרוּפָא עַל הַבַּיִת וּמִבְשֵׁלֶת וְאוֹפָה לְבַעֲלָהּ וְכָל עֲנִינֵי הַבַּיִת עָלֶיהָ. אִין רְאוּי שִׁישְׂאֵל לָהּ בְּעַלָּהּ בְּכָל שַׁעָה מִה הִתְבַּשִּׁיל הַזֶּה שֶׁאֵת נִתְּנָתָ לִי לְאָכּוֹל, אֵלֹא יֵאָכֵל יִהְיֶה הִתְבַּשִּׁיל אִי זֶה שִׁיחִית. וְכֵן אִינוּ חַיִּיב לְשְׂאוֹל לָהּ אִם הוּא אִסּוּר אוֹ מוֹתֵר. וְלִזֶּה אָמַר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַת עִמָּדִי לְשִׁתְתָקֵן הַמֵּאֲכָל נָתַתָּה לִי לְאָכּוֹל הִיא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאוֹכֵל, שְׁאִין רְאוּי שֶׁאֲשֵׁאֵל זֶה הַפְּרִי שֶׁאֵת נִתְּנָתָ לִי לְאָכּוֹל מֵאִיזָה אֵילָן הוּא וְחֲשַׁבְתִּי שֶׁהִיָּה מֵאֲחֵד מִשְׁאֵר אֵילָנוֹת שֶׁבֶנֶן, וְכָל שָׂכֵן שֶׁאֵתָהּ נָתַת אוֹתָהּ עִמָּדִי לְעוֹר, וְיִדּוּעַ שֶׁאִינָהּ נִתְּנָתָ לִי דְּבַר אִסּוּר. וְלִזֶּה אֲכַלְתִּי מִמֶּנּוּ, וְגַם זֶה נִכּוֹן. (תּוֹלְדוֹת יִצְחָק)

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאוֹכֵל

לְאִסּוּר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּכַבּוּדָּךְ נָתַתָּה אוֹתָהּ לִי לְעוֹר. הִיא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ, וְהִיָּתִי חוֹשֵׁב שֶׁכָּל אֲשֶׁר תֵּאֲמַר יִהְיֶה לִי לְעוֹר וְלֹהוּעִיל. (רַמְבַּ"ן)

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נִתְּנָה לִי מִן הָעֵץ וְאוֹכֵל

אָדָם הָרֵאשׁוֹן חָטָא שֶׁאָכַל מִעַץ הָרַעַת, וְלֹא אָכַל רַק פָּחוֹת מְכֻזִּית, וְהַקֶּב"ה אָמַר בְּיוֹם אֶכְלֶךְ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת, וְאִכִּילָה אִינָהּ פָּחוֹת מְכֻזִּית, וְסָה שֶׁעֲנַנְשׁ אוֹתוֹ לְפִי שֶׁאָכַל מִעַץ הָרַעַת עִם שָׂאֵר מֵאֲכָלִים, וְהִיתֵר מִצְטָרָף לְאִסּוּר, כִּדְאִי' בְּנִזְיָר מִנָּא לָן דִּהִיתֵר מִצְטָרָף לְאִסּוּר, דְּכִתִּיב וְכָל מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יֵאָכֵל, אִפִּילוּ אִי לֹא הוּי הָאִסּוּר כְּשִׁיעוֹר.

וההיתר משלים לשיעור כזית, מצטרף. ונוכל ליישב עם זה מאמר קשה, כשאמר הקב"ה לארה"ר המן העץ אשר צויתוך לבלתי אכל ממנו אכלת? והשיב האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי, כלומר: אכלתי ואוכל עוד, על כן באמת הוא עזות שאין כמחו. אמנם כפי דברי הרב זכרוננו לברכה שאכל פחות מכזית ועירב היתר, סבר אדם שלא חטא, דהוא סבר דהיתור אינו מצטרף לאיסור. ולזה השיב אכלתי ואוכל, כלומר ע"ד שאכלתי אין איסור בדבר, וא"כ ע"ד זה ואוכל כל עת שארצה, ראין איסור בדבר, ואפשר דכיון רמה שאכל היה בטעות, דסבר דהיתור אינו מצטרף לאיסור, מזה הטעם לא מת בו ביום.
(שפתי כהן)

ויאמר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל

מאי האשה, ומאי עמדי. אמנם נתן שני טעמים על מה שאכל, יש מאמר חז"ל, דיותר בינה יש לאשה מבאיש, דכתיב: ויבן ד' אלקים את הצלע, דרשו ויבן לשון בינה. ולזה השיב אדם האשה אשר נתתה עמדי, כלומר כיון שהוא אשה ריש לה יותר בינה ממני, בודאי שהבינה דברך יותר ממני, וידעה שכונתך לא היה לאסור כי אם מהעץ עצמו, אבל לא מפדיו.
(שפתי כהן)

היא נתנה לי ואוכל

יש מי שאמר דרך הלצה שאמר ואכל כי היא אכלה והיא מתה, וכדי שלא להטריחך לברוא לי נקבה אחרת לזה ואכל. עוד אמר ואכל לפי שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם, וכדי להראות כחה לבריות לזה ואכל. וכן אמר דוד שהוא סופו של אדם למען תצדק בדברך.
(שמעתי)

ויאמר ה' אלהים לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש

השיאני ואכל

ויאמר ה' אלקים לאשה מה זאת עשית

הקב"ה לא צוה לאשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, וא"כ למה העניש אותה, והתשובה כי כשצוה לו הקב"ה מעץ הדעת היתה חלק מגופו שאחר הצווי הזה אמר לא טוב היות האדם לבדו, ויקח אחת מצלעותיו.
(תולדות יצחק)

ויאמר ה' אלקים לאשה מה זאת עשית

וקשה מאד ל"ל תיבת „זאת“ הו"ל"ל מה עשית, ועוד דואת מיעוטא ומאי ממעט? ונראה לתרץ תיבת „זאת“ מה שכתב בבעל הטורים, רחוק הכתה בעץ לארה"ר, ע"ר ששמע לרבניה ואכל. וכבר הקשינו מאי זה כוונת הצדקת להכות בעלה? וכתבנו ע"פ הלכה, רק"ל חייבי כריתות שלשו נפטרו מירי כריתתו, וכתב הרב"ז והכס"מ, דה"ה בחייבי מיתות נפטרו מירי מיתתו ע"י מלקות, וחוק עשתה בזה לפטור את אדה"ר מחיוב מיתה, שנתחייב ע"י שגרם לה מיתה, ועי"ז לא ימות כרנע מיר, וישאר בחיים ואכלו שניהם לקיים פ"ו. ועתה יש כאן כ' שאלות: חרא אמאי הכתה את בעלה? ועוד על גוף אכילה. וא"כ א"ש מה „זאת“ עשית, וזאת מיעוט היא, היינו רעל חטא הכאה איני שואל רתאמר כונתך לטובה, להציל את האדם ממיתה רע"י מלקות נפטר ממיתה, אבל „זאת“ היינו אכילה מן עץ הדעת אמאי אכלת, ויש לרמוז, למ"ד במדרש, דפרי שאכלה תאנה היתה „זאת“ ר"ת זה אכילת תאנה. דעיקר השאלה על אכילתה, ולא על ההכאה, ושפיר זאת הוי מיעוט. (תורה והלכה)

הנחש השיאני ואכל

היש ה' בטרבנו עם אין. שזה בחינת אדה"ר עץ הדעת טוב ורע, שזה היה מפיתו הסמל"ל ג"כ שרכב על הנחש. וכמו כן במלחמת עמלק. וז"ש האשה הנחש „השיאני“, אותיות „יש אין“, היינו הביא אות לחקירת יש אין. (נראה לי)

ותאמר האשה הנחש השיאני

היינו הביא אות לחקירות יש-אין הוא בחינת מן הדעת טוב ורע, שזה בחי' אדה"ר וחוק שאכלו מעץ הדעת טוב ורע. וזה שאמרה האשה, הנחש השיאני, היינו כי תיבת „שיאני“ אותיות „יש-אין“, זה בחינת הדעת מן הטומאה. וזה בחינת חסר אמונה.

ועיין סנהדרין (דף ל"ח), אדה"ר מין היה, ופירש"י צדוקי היה, נוטה לעכו"ם. ר' נחמן אומר כופר בעיקר היה. דהחזקוני כתב דהסת הנחש היתה כמו הססית לע"ז, דאמר והייתם כאלקים, דהיינו כפירה. (מגדנות אליעזר)

„הנחש השיאני“ נימריא „וגם הנאף והנואפת“. רמז לנחש שכיון להרוג את אדם, וליקח חוק.

אמרה הנחש השיאני, צד אותו בפיו כמו עשו. „השיאני“ בנימטריא „עשו שכנו“ — „השיאני“ בנימטריא „נושך“. ואני ריקה הרעת, „השיאני בנימטריא „ריק“ה אנ“י“.

(שפתי כהן)

מה זאת עשית וגו'

מה זאת עשית לעבור על מצותי, כי האשה בכלל אזהרת אדם, כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא. וכן היא בכלל העונש שלו, ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ, כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה, כאשר נענש הנחש. וע"כ אמרה הנחש השיאני ואוכל, כי העונש גדול על האכילה. והנה מכאן נובל ללמוד עונש למחטיאי אדם ברבר, כאשר למדנו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול. (רמב"ן)

ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה

ומכל חית השרה על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך

ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה וגו' על גחונך תלך. אמר ר' שמעון מהו על גחונך תלך, שנשברו תמיכות שלו ונקצצו רגליו, ואין לו על מה לתמוך. וכאשר ישראל אין רוצים לתמוך את התורה, נותנים להנחש תמיכות ושוקים להתקיים ולהתגבר בהם. (מדרש הנעלם)

ועפר תאכל כל ימי חיך

אין זאת קללה, ואדרבה יען מאכלו עפר, בכל מקום בואו ימצא מאכלו ולא יחסר לו כלום. אבל הקללה היא שמצוי לו תמיד פרנסתו, ואין צורך לצפות להשי"ת ולבקש ממנו אכילתו כשאר בעלי חיים, שנאמר בהם נותן לבהמה לחמה, אבל את הנחש השליך הקב"ה וגרשו מעל פניו שלא יצפה כלל אליו. (ילקוט טוב)

ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה וגו'

כמו שאמר הקב"ה לאדם מי הגיד לך כי עירום אתה. ששאל לו למה עשה כן. והשיב האשה אשר נתת עמדי וגו', ונח לאשה שאל מה זאת ולא העניש להם עו שמע טענותיהם. כן היה ראוי שישמע טענת הנחש, ולא עשה כן. אלא כי עשית זאת ארור. ורז"ל אמרו מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסיית, שאלו שאלו אותו למה

עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים. ומכאן תדע שעון המחטיא גדול מן החוטא, שלחוטא שמע טענתו ולמחטיא לא שמע. (תולדות יצחק)

ארור אתה מכל הבחמה וגו'

כי היתה ארירתו שלא יאכל מירק עשב כמוהם. אבל יהיה מזונו עפר הארמה. וימשך מזה שעל גחוונו ילך, לפי שעפר יאכל, ולא תעלה עוד על עצי השרה, ותלך על גחון סמוך לעפר הארץ, כדי לבקש מזונך. (נראה לי)

ויאמר ה' אלקים אל הנחש וגו'

קושיות חו"ל ל"ל כאן ה' אלקים ב' שמות אצל הנחש. ויש לתרץ שזה נכון גם כאן היה במדת הרהמים. דאם היה הנחש מתחרט וחוזר בתשובה ע"ז, היה דינו קל יותר, אבל הרשע הנה לא שב ולא התחרט ואין מתרפא אפילו לעתיד. (ילחוט טוב)

כי עשית זאת ארור אתה וגו' ועפר תאכל כל ימי חיך

קשה תיבת זאת כאן נבי נחש, דמבואר במדרש (פ"כ סק"ה) דלעתיד לבוא הכל מתרפאין חוץ מן הנחש ונחש עפר לחמו. ועיין פירוש מהר"ו, דילפינן מן הפסוק ועפר תאכל כל ימי חיך, להביא לימות המשיח. והנה נבי עמלק מצינו כתוב זאת זכרון בספר כי מחה אמוה את זכר עמלק, מלחמה לה' בעמלק מדור דור. וכתב התרגום יונתן, דאפילו לרא דמלכא משיחא. ונראה דמעשה הנחש ועמלק שוים אשר קרך בדרך, כן הנחש מסית והדיח, וברש"י (פרשת בשלח), דנבי עמלק נאמר (עמוס א') ועברתי שמרה נצה א"כ תיבת זאת להורות שהנחש ארור עם הזאת שכתוב זאת בספר דעמלק דאין להם רפואה אפילו לימות המשיח.

וגם דאיתא (פ' בשלח) ועל נסותם את ה' לאמור: היש ה' בקרבנו אם אין, ויבא עמלק, כי תיבת ה'שיאנו זה תיבת יש-אין. זה חסר אמונה. וזה הפשט: היש ה' בקרבנו, אם אין, מיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל. (נראה לי)

על גחונך תלך וגו'

בראשית רבה כשאמר הקב"ה על גחונך תלך, ירדו מלאכים וקצצו ידיו ורגליו ולפי שבהסתת הנחש נתפלל אדם באל עפר תשוב. לכן קלל אותו בעפר תאכל כל

ימי חייו. ולפי שנזכר מיתה על אדם בסבת הנחש, והמת אינו עומד בזקיפה, לכן קלל אותו על גחונך תלך. (תולדות יצחק)

„על גחונך תלך“ בנימטריא „ונקצצו הרגליים“ עם ג' תיבות.

ויאמר ה' אלוקים אל הנחש וגו'

תני ר' חייא בגדולה מתחילין מן הגדול, ובקללה מתחילין מן הקטן. בגדולה מתחילין מן הגדול, שנאמר: ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל אתמר קחו את המנחה וגו', וכן אצל שבעת ימי המלואים (ויקרא י'). בקללה מתחילין מן הקטן שנאמר: ויאמר ה' אלוקים אל הנחש ארור אתה, מלמר שמתחלה נתקלל נחש, ואח"כ חוה, ואח"כ אדם.

ארור אתה וגו'

ת"ר כל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבירו נומלין ממנו, שכן מצינו בנחש הקדמוני, שנתן עיניו במה שאינו שלו, שרצה להרג את אדם ולישא חוה. מה שמבקש לא נתנו לו, ומה שבירו נטלוהו ממנו וכו'. (סוטה ט')

על גחונך תלך ועפר תאכל וגו'

הנה התבאר שמחליף מוג הנחש שנתחלה ונשחת אחרי חטא אדם נמשכה בו קללת ארור אתה מכל הבהמה ומכל החיה, ולכן לא יעלה עוד בעץ הרעת לאכול מפריו כמו שעשה. ובעבור שזה כלו נתחדש בנחש אחרי חטא אדם, למה שבא התקלתו על ידו, לכן היה ענינו קללה שקללו השם והותרה בזה. ואמרו במסכת יומא (פרק ח') ר' אמי ור' אסי, חר אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם מעם עפר. וחר אמר אפילו טועם כל מעדני עולם אינו מתישב עד שיאכל עפר. והנה הרברים כלם אמתיים, כי לקרבתו לטבע העפר אין ראוי שתתישב דעתו, כי אם בו להרעותו והתיחסו אליו. וגם ראוי שאפילו יאכל כל מעדני עולם יטעם טעם עפר, כי כן יסרה לבעלי המזג הבלתי שוים כמו מי שיגבר עליו האדמה שהמזונות הטובים יסדרו בפיו, ואחר כל זה נתישב העולם על טבעו ונחש על ענינו ומזנו שנתחדש בו, ונעשה כל זה בו נמהג טבעו.

(אברבנאל)

וַאֲיִבָּה אִשִּׁית בִּינֶךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרַעְךָ וּבֵין זֶרַעָהּ הוּא יִשּׁוּפֶךָ

רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשּׁוּפֵנוּ עֵקֶב

וַאֲיִבָּה אִשִּׁית בִּינֶךָ וְגו'

קִשָּׁה תִּיבֵּת אִשִּׁית? דִּהוּי לִשׁוֹן עֲתִיד הָרִי כִּמוֹ אֲרוּר אַתָּה בַּהוּוֹת תִּיכַף וּמִיר, כֵּן הוּלָל גַּם בְּאִיבָה לִשׁוֹן הוּוּהָ? וַאֲיִבָּה שׁוּמָה, אוֹ וַאֲיִבָּה נִתּוּנָה. וְנִרְאָה לְתַרְץ דִּמְבּוּאָר בִּאֲבוֹת (פ"ו מ"ה) אַחַת מִעֲשָׂרָה נִסִּים דִּלָּא הוּיָק נַחֵשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם. וּבִמְד"ט כָּתַב דִּלְכָן אִמֵּר לֹא הוּיָק, וְלֹא אִמֵּר לֹא נֶשֶׁךְ, לַהוּרֹת דִּאֲפִילוֹ נִשְׁכּוּ נַחֵשׁ לֹא יִמְשֹׁךְ נֹזֵק כָּלָל. עוֹד כָּתַב דִּאֲפִילוֹ בּוֹמֵן שְׁאִין בַּהֲמ"ס קִיִּים, ג"כ כְּדֹאֵי קְדוּשַׁת הָאָרֶץ שְׁלֹא יוּיָק נַחֵשׁ. וְכ"כ בְּתוֹס' יו"ט. וְנִרְאָה לּוֹמַר דִּמַּה"ט כָּל זֶמֶן שֶׁהָיוּ עֲרִיִין בְּגֵן עֵדֶן, דִּהוּי כִּמוֹ קְדוּשַׁת מִקְדָּשׁ וִירוּשָׁלַיִם, לָכֵן לֹא שְׁלֹמָה הָאִיבָה עֲרִיִין, דֵּס אַח"כ כִּשְׁגוּרֵשׁ אֲדָם וְחוּה, וְכ"ש הַנַּחֵשׁ הָאֲרוּר, שֶׁם מִבְּחוּץ נִתְּנָה הָאִיבָה. לָכֵן אִמֵּר לִשׁוֹן עֲתִיד „אִשִּׁית” דִּהֵינּוּ מִחוּץ לַג"ע לְאַחַר הַנִּירוּשִׁין. וַיֵּשׁ לְרִמּוֹ בְּתִיבוֹת „וַאֲיִבָּה אִשִּׁית בִּינֶךָ”, וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אִזּוֹ — שְׁלֹמֹם יִהְיֶה תִּמְיֵד בֶּל יִמְשֹׁךְ נֹזֵק כָּלָל (כִּלְשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ), לַהוּרֹת דִּאֲפִילוֹ כִּשְׁאִין בַּהֲמ"ס קִיִּים, וַאֲפִילוֹ נִשְׁכּוּ שְׁלֹא יִהְיֶה נֹזֵק נַחֵשׁ בִּירוּשָׁלַיִם כָּלָל. (שְׁפַתֵי כָהֵן)

וַאֲיִבָּה אִשִּׁית בִּינֶךָ וְגו'

אִין לִנּוֹ אִיבָה עִם הַנַּחֵשׁ יוֹתֵר מִכִּשְׂאֵר שְׂרָצִים, גַּם כּוֹה לֹא מִצָּאֵתִי תִּשּׁוּבָה בִּמְפִרְשִׁים. וְהַנִּכּוֹן בְּעִינֵי כִי הַנַּחֵשׁ הִיָּה אוֹהֵב לֵאשָׁה מֵאֵד וְהִיָּה עִסְקוֹ עִמָּה תִּמְיֵד, וְכֵן הָאִשָּׁה הִיָּתָה מְדַבֶּרֶת עִמּוֹ תִּמְיֵד, לָכֵן אִמֵּר, אֲנִי אִסִּיר מִכֶּם זֹאת אֶהְבָּה וְאִשִּׁים אִיבָה תַּחְתִּיָּה, כִּשְׁנֵאת כָּל הַשְּׂרָצִים עִם בְּנֵי אָדָם. וְרֹאִיָּה לָזֶה שִׁכְתָּב רִש"י וַאֲיִבָּה אִשִּׁית, אַתָּה לֹא נִתְּכוּנָת אֲלֵא שִׁימוֹת אָדָם וַיֹּאכֵל הוּא תַּחֲלִילָה, וְתִשָּׂא אֶת חוּה, וְלֹא בֵּאת לְדַבֵּר אֶת חוּה תַּחֲלָה אֲלֵא מִפְּנֵי שֶׁהַנָּשִׁים קָלוֹת לְהַתְּפֹתוֹת, וַיּוֹדְעוֹת לְפִתּוֹת אֶת בְּעִלְיָהֶן, לְפִיכָךְ וַאֲיִבָּה אִשִּׁית.

אַל הָאִשָּׁה אִמֵּר הִרְבָּה אֶרְבֶּה עֲצִבוּנֶךָ וְהִרְנֶךָ בְּעֵצָב תִּלְדִּי בָנִים

וְאַל אִישׁךָ תִּשּׁוּקְתֶךָ וְהוּא יִמְשָׁל בְּךָ

הִרְבָּה אֶרְבֶּה עֲצִבוּנֶךָ וְהִרְנֶךָ בְּעֵצָב תִּלְדִּי בָנִים וְגו'

בְּרִש"י עֲצִבוּנֶךָ זֶה נִדּוּל בָּנִים אִף כִּי הָרִיִן קוֹדֵם, אֲבָל גַּם זֶה הוּא קָלָלָה, כִּי

בעור שהאשה תהיה יגעה בנדרל בניה יבא הריון השני, אשר קשה לפעמים מאד עבור האשה. וזה בעור שטרורה את בעצבונך ובא הריוןך.

(קהלת יצחק)

הרבה ארבה עצבונך והריוןך בעצב תלדי בנים וגו'

הם שלשה דברים עצבונך, הוא דם הנרות שאין אשה רואה דם שאין ראשה ואכריה כבדים עליה. והריוןך, הוא צער ההריון. בעצב תלדי בנים, הוא צער הלידה, או עצבונך הוא דם בתולים.

„עצבונך“ בנימטריא „רחל“, שכן נתקיים בה דכתיב ותקש בלדתה.

„תשוקתך“ בנימטריא „וזה לענ“ג התשמי“ש“.

עצבונך והריוןך וגו'

הקשה המהרש"א (בעירובין דף ק'), אמאי שינה הסדר? עצבונך צער גידול בנים, הא צער הריון קודם? והרי"ף תירץ שם בע"י דגבי הוה דהיה לה כבר בנים, דבשעה ח' נולדו קין והבל קודם, א"כ אצלה צער גידול בנים קודם. ובספר באר בשדה הספרה, דחה תירוץ זה דקרא לא מיירי בחוה, דרריש שם הרבה ארבה, דם נידה ודם בתולים, ובחווה קודם החטא לא סבלה מדם בתולים. ונראה לתרץ דצער הריון קודם שיש לאשה שום ולד, לא חשוב צער כלל, דרצונה להיות לה ולד מכריע הכל, דהא רחל אמנו אמרה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, הרי דכל אשר לאשה תתן ותסבול שיהא לה ולד, ובלא ולד חשובה כמתה, וכל צער עיבור ולידה כאין וכאפס נחשבו לה. אבל לאחר שכבר ילדה בנים ובנות, ונתקררה דעתה, ולמה לה לסבול עוד הריון. ואעפ"כ ותוסף ללדת, א"כ אז ניכר צער הריון ולידה. לכן מוכיר צער גידול קודם הריון, דלאחר שכבר ילדה ומצטערת בגידול, אז הוא דנחשב צער הריון.

וזהו פירוש

ואל אישך תשוקתך

יש בזה ב' טעמים. א' מלמד שהאשה משתוקקת לבטלה בשעה שיוצא לדרך וחייב לפוסקה, שנאמר: ופקדת נוך ולא תחטא. ב' אע"פ שקיים אדם פריה ורביה שיש לו בן ובת, מצוה מד"ס שלא לבטל מלמרות ולרבות כל זמן שיש בו כוח. ואסמכיה אקרא, בבקר זרע וזרעך, ולערב אל תנח ירך.

(ספר חרדים)

אל האשה אמר הרבה ארבה וגו'

אחרי שקלל את הנחש קלל את האשה. והנה לא אמר לה כי שמעת לקול הנחש ותאכל מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו, כמו שנאמר לאדם, לפי שהנחש לא דבר אל האשה כלל, כמו שביארתי ולא נתן לה לאכול, וגם זה מעיד ומוכיח על אמתת מה שפירשתי בזה. גם השם לא דבר אותה דבר כי הנה קודם בריאתה נאמר ויצו ה' אלקים על האדם וגו'.

ואמנם בענין קללתיה אחשוב שהיתה כפי חטאה מרה כנגד מדה, כמו שהיתה קללת הנחש. כי לפי שהאשה אכלה מעץ הדעת טוב ורע ונתנה לאדם לאכול ממנו כרי להרבות המשגל אמר ה' יתברך אליה, אין ספק שבחרת בזה לאחד מנ' תכליות, אם לבקש ערבות המשגל ותענוגו, ואם לענין הולדת הבנים, ואז כרי שילוח אישך אליך ויאהבך, ולכן קללה כנגד שלשם, והכן. (אברכנאל)

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה

כל ימי חיך

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו'

ר' שמלאי אומר בישוב הדעת באת עליה, א"ל מה את סבור שאני מתה וחיה אחרת נבראת לך (קהלת א') אין כל חדש תחת השמש, כלומר שלא יהא שוב בריאה כבריאת ששת ימי בראשית, רק ע"י אב ואם, מה את סבור שאני מתה ואתה יושב לך הטלים, (פי' הערוך הטלים יחירי ופנוי) לא תוהו בראה לשבת יצרה (ישעיה מ"ה). רבנן אמרין התחילה מיללת עליו בקולח, הה"ד ולאדם אמר כי שמעתי וגו' לדברי אשתך, אכ"כ, אלא לקול אשתך. (בר"ר)

ותאכל מן העץ וגו'

הרא מסייעא להחיא דא"ר אבא דעכו אתרוג היה, שמעם עצו כמעם פריי. וזה ותאכל מן העץ עצמו. (שם)

אשר צויתך לאמור

מה לאמור להזהיר את הבהמה ואת החיה ואת העופות, לא דיוק מה שלא הזהרת אותן אלא שנתת להן ואכלו, כלומר שבימי הברואה היו גם הבעלי חיים בעלי תבונה. (שם)

ארורה הארמה בעבורך

שתהא מעלה לך דברים אורורים, כגון יתושין, ופרעושיין, וזבובין, כלומר כי אחר שנשתנה הארמה נתחדש בה קיטורים ואדים רעים ומעופשים, אשר מזה נולדו מיני רמש כאלה, ותעלה לך נמל, ונראה מפני שהנמל מזיק בריד היוצא מפיו כל הנוגע בו, ועוד שהורג את כל בריה כשבא לעסוק בדרך ארץ. (שם)

בעצבון תאכלנה

א"ר אמי קשה היא הפרנסה כפלים כלירה, כלירה כתיב בעצב תלדי בנים, ובפרנסה כתיב בעצבון תאכלנה בעצבון לשון רבים משמע. (שם)

וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה

וקוץ ודרדר תצמיח לך

כתב רש"י, הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדם ועכביות והן נאכלים ע"י תימן. כתב רבי אברהם קוץ גדול וטמן ממנו, דרדר והוא לברדר, כי אחיו נערד אין כוונתו שאין לו חבל, שבספר הושע כתיב וקוץ ודרדר יעלה על מזבחותרם, דם הכוונה שהקוץ יש לו אחים כלומר סעיפים, והדרדר לבדו גדל. (תולדות יצחק)

ואכלת את עשב השדה

כתב רש"י מה שללה היא זאת, והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב, אלא כשתזרענה ירקות ונח, תצמיח קוצים, ושאר עשבים ועל כהך תאכלם, ונראה לי לפרש שקודם שחטא היה אוכל עשבי גן עדן ופרי עץ גן עדן כי שם היה ואחר שחטא לא יאכל עשבי גן עדן ופרי עצי, אלא עשב השדה. או ואמר קודם שחטא נתן לו עשב שיהיה בו זרע ולבעלי חיים נתן עשב שאין לו זרע, ואחר שחטא השווה אותו לבעלי חיים שיאכל עשב השדה שנאמר ויאמר אלוקים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ולחיות השרת את כל ידם עשב לאכלה. (תולדות יצחק)

וקץ ודרדר תצמיח לך

ומבואר בתפארת יהונתן (פ' וירא), כי האבות תיקנו חטא של אדה"ר כנורע והחטא הי' שאכל מעץ הרעת טוב ורע, ונתערב טוב ורע. ומבואר דלישראל יש אל אחד ולכך אנו אומרים בכל יום שמע ישראל ד' א' ד' אחר. אבל לעכו"ם אל אחר דאחר הוא הקליפה ולכך הד' של אחר, והר' של אחר נכתבים בס"ת גדולות, להיות נראה לעין כל ההפרש זה לזה. ועני הרעת טוב ורע, הוא אחר ואחר. וההפרש בין זה לזה הוא קוץ קטן. ולזה הי' קללת אדה"ר קוץ ודרדר תצמיח לך, דקוץ הזה הוא מפריש בין ד' לר', והוא חלף הר' בר'. ולרעתי זה שנאמר במשה בשעה שעשו ישראל את העגל לך רד, ר"ל שעשו ר מהד, ע"כ נאמר לו רד. ולכך ביוה"כ שני שעירים לה', ולעזאזל, היינו לה' הוא חד והר וכו'. וע"כ הי' שולחין שעיר משתלח להר „צוק“, הוא אותיות „קוץ“, להראות אותנו אחרות של הקב"ה, עיי"ש והנה אאע"ה הוא הי' הראשון שפרסום אלקותו ית"ש, שהוא אחר, ואין עוד אל אחר, ועשה מאחר, אחר. ונתאחד ביחידא קדישא, ע"כ כ' אחר קראתיו זה אברהם, והוא הי' הראשון אשר התחיל לתקן חטא אדה"ר, ולהפריד ולברר הטוב מהרע.

(מה שאמרתי בבהכנ"ס נוסח האר"י, נאדרד-ענד, בשבת בבוקר)

וקץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השרה

אריב"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר וגו' ואכלת את עשב השרה, זלנו עניו דמעות, אמר לפניו רבש"ע אני וחמורי נאכל מאכוס אחד? כיון שאמר לו' בועת אפך תאכל לחם נתקרה דעתו (פסחים קי"ח), שהלחם מיוחד רק למאכל אדם, ונעשה אחר טורחא מרובה.

(מדרש פליאה): לא חטא אדה"ר עד שהראותה לו חוה דם נדה

ומפורש הפשט היא דאיתא בנמרא: דם נעכר ונעשה חלב, ואעפ"כ כל זמן שהיתה דם היח אסור, וכשנשתנה ונעשה חלב, היא מותר. ואיתא בנמרא: שחיה סחטה ענבים ונתנה לו ג"כ ממעם זה, שהשי"ת אסר רק הפרי עצמה, אבל אם נשתנה מכריתה, ונעשה משקה מותר. ולפיכך הראתה לה דם נדה, ובפרט שמצינו שהיון נקרא ג"כ דם, שנאמר: וברם ענבים סותח.

או יאמר עפ"י מ"ש חז"ל סחטה ענבים ונתנה לו, ובחולין (דף קנ"א), לא יבא ביכורים משקה, שנאמר: מפרי האדמה. פרי אתה מביא, ולא משקה. ואם כן גם כאן שאמר: מפרי עץ, המשקה מותר. אך זה תלוי אם אזלינן בתר השתא, או

בתר מעיקרא, ובמנ"א (סימן רי"ג). הביאו בענין המוסך שיש אוסרין, מפני שהיא דם, והוא התיר, דבתר השתא אזלינן, כמו דם נעכר ונעשה חלב, והחלב מותר, דאזלינן בתר השתא. וכן התם דהיין יצא מתורת אוכל לתורת משקה, ובתר השתא אזלינן, ועו"א לא חטא אדם עד שהדאתה לו חוה דם נרה, וראה שדם נעכר ונעשה חלב, ואעפ"כ ניתר החלב, הרי דאזלינן בתר השתא.
(ארץ חמדה)

בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב

עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת

מכאן רמז לתחית המתים מן התורה. הכונה יען לא נאר תלך, רק תשוב משמע תשוב ותחיה. כן נרמז בפסוק זה מאמר חז"ל, גם רוח אינו עומד לתחיה שנאמר: שוכני עפר הקיצו, רק מי שהוא שכן לעפר היינו שפל בדרך יקום בתחית המתים. וזה שאמר הכתוב כי "עפר אתה", רק באם שיש לך שפלות רוח והנך בעיניך כעפר, אז "אל עפר תשוב", ולא "תלך" רק תשוב ותחיה. (ילקוט ישעיה)

בזעת אפיך תאכל לחם וגו'

אמר ר"א שצריך לזרות ולטחון וללוש ובשל, ולא כמאכל בעלי חיים, פירוש שבזלת כל אלו המלאכות היה בחטה טעם לחם גמור. (תולדות יצחק)

בזעת אפיך תאכל לחם וגו'

איתא במדרש דבמלאכים ושרים ליתא לקללה זאת רק בעובדי אדמה. ונ"ל לחדש דאפילו בעובדי אדמה אם מחזיקים בלומדי תורה זבולון ויששכר ג"כ בטלח קללה זאת, כאשר אבאר, דבצורר החיים כתב דהפשט מכל עץ הנן אכל תאכל, היינו שגם מעץ החיים היה מותר לאדה"ר לאכול קודם החטא, כמ"ש, ובחרת בחיים, עכ"ד. והרי כתוב עץ חיים למחזיקים בה, וכיון שהמחזיקי תורה זוכין לעץ החיים, ממילא בטל בזיעת אפיך תאכל לחם. ובזבולון כתוב שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך, ובטלח הקללות, וכדעת "צורר המור" דאכל תאכל קאי גם על עץ החיים, והבן.
(נראה לי)

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ כִּי הִיא הִיְתָה אִם כָּל חַי

שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ וְגו'

חוה וחייה בענין אחד עולות, ועל שנסתלקה יו"ד ונכנסה במקומה וא"ו זה הוא כראוי, שהרי וא"ו תרמוז על חיים בודאי. וע"כ חוה מן חיה, יו"ד לוקחת חיים מן וא"ו.

ואפשר לפרש כי היא היתה אם כל חי לענין הריבוי, כאלו יאמר שהיתה חוה כל כך דברנית שהיא היתה בזה אם כל חי. והוא ע"ד מה שאמרו ז"ל: עשרה קבין של שיחה ידרו לעולם תשעה נמלו הנשים, ואחת כל העולם כלו.

(אברבנאל)

כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי

לאשה יש שני תכליתים, להציל בעלה מן החטא ולגדל בנים, ויען חוה לא מלאה תכליתה הראשון להציל בעלה מן החטא, אדרבא נכשל בעלה על ידה, לא נשאר איפוא לה רק תכלית אחד, "לגדל בנים". וזה הפשט כי היא היתה אם כל חי. (שמעתי)

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ וְגו'

כבר קרא לה אשה, ולמה קרא לה עוד שם אחר? אלא שקודם שחטא נתן לו הקב"ה האשה לשיתקים באיש, שאם יבשל ויאפה ושאר מלאכות לא יעסוק במושכלו' התורה ובסודות אלהיות, וכשחטא ומצד החטא אין האדם קיים באיש, אם כן אין האשה לקיום האיש רק לקיום המין, קרא לה חוה כי היא היתה אם כל חי. (תולדות יצחק)

וַיִּקְרָא וְגו' כִּי הִיא הִיְתָה אִם כָּל חַי

תניא אשה עם בעלה עולה ואינה יורדה, מא קרא? אמר ר' אלעזר, כי היא היתה אם כל חי, לחיים נתנה, ולא לצער.

(כתובות ס"א)

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חוּהַ וְגו'

כבר קרא לה אשה, ולמה שינה אדם לה שם אחר, חוה? ומפני מה קראה לה

חַוָּה וְלֹא חַיָּה? מַפְנִי שֶׁהִיא הִיטָה אִם כָּל חַי. וְנִרְאָה לַתְּרִץ שֶׁכֵּבֶד הַקְּשִׁינוּ ל"ל שֵׁם חֲדָשׁ לְנִמְרִי, דְּסָנִי בִשֵּׁם הַכּוֹלֵל, "אִשָּׁה" כִּמוֹ שֶׁכֵּבֶד אָמַר לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה? וְנִרְאָה לַתְּרִץ דְּמִבְּאֵר בִּר"ה (דָּהָ וִ"ז) דְּשִׁינוּי הַשֵּׁם מִבֶּטֶל גִּזְרֵי דִין¹ וְאִף דְּכִבְרַת עֲשׂוֹ תְּשׁוּבָה אֲבָל עִם אָדָם גְּדוֹל מִדְּקַדְשִׁין כַּחוֹט הַשְּׁעֵרָה. (וּדְב"ח כֶּתֶב) דְּהִיטָה חַוָּה חֲשׁוּבָה יוֹתֵר שֶׁנִּבְרָאת בִּגְ"ע, וְאִדָּה"ר מִחוּץ לִגְ"ע. לָכֵן בִּכְוֹנָה שִׁינָה אָדָם לֵה שֵׁם אַחֵר, כְּדִי לִבְטֹל הַגִּזְרֵי מַעֲלִיָּה, שֶׁלֹּא תָמוּת מִחַמַּת חַטָּא הַנֶּחֱשׁ, שֶׁנִּתְפַּתְתָּה לֵה, וְאִין זֶה טַעַם לִשֵּׁם חַוָּה, רַק עַל עֵקֶר שִׁינוּי הַשֵּׁם הַחֲדָשׁ, דְּמַחַמַּת שֶׁהִיא אִשָּׁה גְּדוֹלָה וְחֲשׁוּבָה, אִם כָּל חַי, וּמִדְּקַדְשִׁין עֲמָה כַּחוֹט הַשְּׁעֵרָה. לָכֵן צִרִיךְ שִׁינוּי הַשֵּׁם גְּ"כ, עִם שִׁינוּי מַעֲשֵׂה תְּשׁוּבָה.

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה וְגו'

מִפְּרִשֵּׁי הַתּוֹרָה אָמְרוּ, כִּי קוֹדֶם חַטָּאָה הָיָה גְ"כ נִקְרָאת אָדָם כְּאִשָּׁה, כִּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיִּקְרָא אֶת שִׁמְם אָדָם, אֵךְ אַחֵר שֶׁחַטָּאָה יִרְדָּה מִמִּדְּרַגָּתָה שֶׁל הַשֵּׁם אָדָם, כִּמְאֹמֶר חו"ל: אֵתם קְרוּיִם אָדָם, וְנִיתָן לֵה שֵׁם הַמִּיּוֹחָד אִם כָּל חַי. וְהַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן שֶׁלֹּה נִשְׁבֵּר מִמֶּנָּה, כִּי הִיא מְזִירָה, וְאִשָּׁה יוֹנֵגָה, וְלָכֵן נִשְׁאָר לוֹ שְׁמוֹ הַקּוֹדֶם, בְּמִדְּרַגְתּוֹ הַקּוֹדֶמֶת.

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה וְגו'

שֶׁכֵּאִשָּׁר נִתְּנָה הָאִשָּׁה לְאָדָם חֲשֵׁב אָדָם שֶׁהִיטָה לַחֲבֵדוֹ וּלְעֹזְרוֹתָהּ לֹא לְזוּוג וְלַהוֹלָתָהּ בָּנִים. אֲבָל כִּשְׁנֵאִמַר לֵה בִקְלָלָה הִרְבָּה אִרְבָּה עֲצוּבוֹךְ וְהִרְוֹנֵךְ, אִזּוֹ יָדַע אָדָם שֶׁלְעֵינִן הַזּוּוג וְהַהוֹלָדָה נִתְּנָה גְ"כ, וּמִפְּנֵי זֶה אַחֵר הַקְּלָלֹת קָרָא אוֹתָהּ חַוָּה, לַהֲיִיתָה אִם כָּל חַי. כִּמְבֹאֵר שׁוֹה הִיָּה תְּכִלִּיתָהּ, ר"ל שֶׁתּוֹלִיד וְתַהֲיָה אִם כָּל בְּנֵי עוֹלָם. (אֲבִרְבֵּנָאֵל)

וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כִּתְנֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם

כִּתְנֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם

מִלְבוּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁנִּתְלַבֵּשׁ בּוֹ אָדָם בְּגַן עֵדֶן הִיָּה מֵאוֹתָן שֶׁנִּקְרָאִים לְבוּשׁ צִפְרָנִיִּים, וְכֵאִשָּׁר הִיָּה בְּגַן עֵדֶן כָּל אוֹתָן מִתְּנֹת הַקְּדוּשִׁים כֻּלָּם סָבְבוּ לְאָדָם, וְנִשְׁמַר מֵהִכָּל. וְלֹא הִיָּה יוֹכֵל דְּבַר רַע לְקַרֵּב אֵלָיו. כִּיּוֹן שֶׁחַטָּא נִתִּירָא מִדְּבָרִים רָעִים, וְרוּחוֹת רָעִים, וְנִסְתַּלְקוּ מִמֶּנּוּ אוֹתָן מִתְּנֹת הַקְּדוּשִׁים, וְלֹא נִשְׁאָרוּ בּוֹ אֵלָּא אוֹתָן הַצִּפְרָנִיִּים בְּרִאשֵׁי הָאֲצִבְעוֹת, שֶׁסּוֹבֵב לְהַצְפְּרָנִיִּים סָבִיב הַזּוּהָם צַד הַטּוֹמָאָה. וְלִפְיֶכָךְ אֵל יִגְדַל אָדָם אוֹתָן הַצִּפְרָנִיִּים

הַעֲרַת מוֹהֲר"א הַמּו"ל

(1) אִדָּם חו"ה בְּנִימִטְרִיא, "דִּין" דְּשִׁינוּי הַשֵּׁם מִבֶּטֶל גִּזְרֵי דִין.

של הזוהם, שהרי כמו שהם נרלים כך מתרבה הפסולת, וצריך לחתכם ואל ישליכם, אלא ישרפם. ואח"כ עשה לאדם מלבושים אחרים מעלי העצים, של גן עדן התחתון, ואותן המלבושים היו מעלים ריח בושם של הגן עדן, שהנפש מתיבשת בהם, והיה שומח בהם. (זהר הקדוש)

כתנות עור וילבשם

מדוע רק של עור? כי בלבשת בגד חדש יש חיוב לברך, והמה לא יכלו לברך כי היו ערומים, לכן הלבשים היש"ת כתנות עור שפטורים מברכת שהחיינו, יען באו מהריגת בעל חי, ומאיסור צער בעלי חיים. וקשה מאין היו העורות הלא קודם החטא לא הרגו שום בעל חי, ולכן היה כתוב אור, באל"ף. עפ"י הפסוק ויצא ללקוט אורות, מין זרע הנקרא אור. וזה שאיתא שבתורתו של ר' מאיר היה כתוב כתנות אור באל"ף. (שמעתי)

כתנות עור וילבשם

מלבושים מעולים. ואמרו רבותינו ז"ל שהיו מצוירין בהם כל עופות שבעולם. ואדם הורישם לקין, וכשנהרג באו לידו של נמרוד וזה שאמר הוא היה נבור ציר, וכשהרג עשו לנמרוד נטלן עשו, וזהו שאמר את בגדי עשו החמודות שחמדן מנמרוד. (תולדות יצחק)

כתנות עור וילבשם

ואיתא בתורתו של ר' מאיר הי' כתוב כתנות אור באל"ף. ובספר (נחלת יעקב) כ' דרב מאיר לשיטתו, דסובר במזונות מחויב לתת לבן קודם לבת. אבל במלבוש בת קודמת לבן, דזילא מלתא טפי לבת לילך ערומה. ולכן מרכתיב ויעש ה' אלקים לאדם ולחוה, גרם ר"מ אור באל"ף, שקאי על הנשמה, דאי על הלבשת הגוף, למה כתיב לאדם ברישא, הא חוה קודם לו למלבוש, אע"כ אור באל"ף על הנשמה. ועוד שמעתי במ"ש בי"ד (סי' רנ"א) דלכסות הגוף מקדימין אשה לאיש. והמעם משום צניעות. וזה שאמר לאדם ולאשתו, וקשיא היל"ל לחוה ולאדם? כי בכסות מקדימין לאשה, לז"א הן האדם היה כאחד יחיד בתחתונים, והשתא ליכא צניעות.

ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם

למה מזכיר מנרוש האדם מנן ערן, שכאשר רצה יתברך לנרשם מאותו מקום

שזה האויר והמוג הוצרך להלבישם כתנות עור ללכת בארץ לארכה ולרחבה כדי שיגינינו עליהם הכתנות ההמה לחום היום, ולקרה בלילה. וגם הלבישם לפי שאדם ואשתו מעצמם לא היו יודעים ללבוש הכתנות. ונתיחסו אליו יתברך באמרו ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, כי במאמרו וברצונו נעשה אותם הכתנות מאליהן והו' יתברך חנן אותם דעת ללבושם. והנה ראה יתברך לעשות כתנותם מעורות הבהמות המתות להיות להם לזכרון שימותו גם הם כאותן הבה' בעלי אותן העורות שכבר מתו והיו כלא היו, כן יהיה אדם ואשתו. ובב"ר (פרשה ב') אמר ר' יצחק כלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן כתנות עור שהיו דקים לעור, רצה בזה שעשה להם הקב"ה חלוקים מפשתן לכסות ערותם ואבריהם לא לבוש אחר. ור' שמואל בר נחמן אמר צמר ארנבים וצמר גמלים היו כתנות עור, כתנות שהיו באים מעור. ר"ל שלא היו חלקים מפשתן, כי אם בנדים מצמר חיות שהוא יותר משובח. (אברבנאל)

ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע

ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם

הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע והו'

וקשה? היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, והרי אדרבה אסור לו לאכל עץ הדעת טוב ורע, הרי דחסרון הוא?

ונראה לי ליישב, דרבינו בחיי כתב דמה שנאמר לו מכל עץ הגן אכל תאכל, זה הוי מצות עשה, וכנודע גם (מן הרמ"ע) שכתוב דהיה זה מצות עשה כאכילת קדשים. (ובצרור המור) מצאתי יותר, דגם אכילת עץ החיים היה בכלל הזה, מכל עץ הגן אכל תאכל, דהיינו גם מן עץ החיים יאכל.

וכזה נראה לי לחדש, דעץ הדעת טו"ר נאסר רק אם יאכלו לברו, בלא צירוף עם עץ החיים, דאז הוא סם המות כשאכלו לברו, וכמו שמרוק הפסוק: לא תאכל ממנו, היינו ממנו נרדא. וכדרך זה כתב גם הש"ך (עה"ת), אבל אם יאכלנו ביחד עם עץ החיים אדרבה מקיים בזה מצוה שבכל המצות. ועוד דאיתא בספרים דרע שנהפך לטוב הוא טוב יותר מטוב לברו.

ונראה לי דזה הפשט במדרש (ב"ר), אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך ג"ע. וטועם בהם כל מערנים שבעולם, כלומר שעל ידי עירוב הטוב ורע ביחד עם עץ החיים, היה בזה כל מערנים שבעולם.

וזה הפשט לרעת טוב ורע, דידועה לשון חיבור, כדי לחבר יחד הטוב ורע, ולא יזיק, כלומר: על ידי צירוף עץ החיים.

אבל הנחש הארור אמר כי ביום אכלכם ממנו, דהיינו ממנו לברו, ג"כ והייתם כאלקים יודעי טוב ורע, לחברם ביחד, ולא יזיק. והטעה אותם בזה, ואכלו מן הטוב ורע לברו, בלא עץ חיים, ומשום זה באו למדרגה זאת שסופו לעפר. (נראה לי)

הן האדם ה' באחד ממנו

ורצונו לומר שכמו שלאותיות ה"ן אין להם בן זוג, כמו בן אין לו להאדם בן זוג והוא אחד בעולם. וכן הפירוש בכל מקום שנאמר מלת ה"ן. כמו ה"ן לה' השמים ושמי השמים, היינו שהוא מורה שהיא אחד יחיד ומיוחד. וכן מה שכתוב בפ' בלק ה"ן עם לבדר ישכון היינו שאין להם בן זוג בין האומות. וכן ה"ן קרכו ימך למות דכתיב נבי משה רבינו ע"ה, שגם שם הגא' הכונה שלא ה' למשה רבינו ע"ה בן זוג כמותו וכמו שנאמר במקרא ולא קם נביא עוד בישראל כמשה.

ובספר "שפע מל" האריך בזה לפרש מה שאנו אומרים הן הם יודו בדרך סוד. ואני השפל פירשתי בדרך נגלה. ראיתא במדרש תנחומא בפסוק הן עם לבדר ישכון, הובא ב"אהבת דודים" בפירוש הנגלה בפסוק הנך יפה רעיתי, ופירוש עפי"ז הפסוק בישעי' וראו הן היתה כזאת, כוונתו כי אותיות ה"ן אין להם זוג, כי א' עם ט' עולה יו"ה, וכן ב' עם ח' עולה יו"ה, וכן ג' עם ז' עולה יו"ה, וכן ד' עם ו' עולה יו"ה. ואות ה' אינו מתחבר להיות עולה כן. כן בעשירית יו"ה עם צ' עולה ק', ב' עם פ' עולה ק', וכן כולם. וזהו האותיות ה"ן ה"ם מיוחדים שאין להם זוג, כן ישקאל מיוחדים באומות שאין להם זוג שיתחברו עמהם.

ועתה מן ישלח ידו וגו' וחי לעולם

רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם. ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה, או שלא ימות כלל, או שלא יבא יומן בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו. והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו, כי מתחילה לא היה עושה אלה מה שיצוה, ולא אכל ממנו כי לא היה צריך, והכריזם הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב, והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון, במעשה ובמחשבה, ואם היה העץ טוב לאדם למאכל, ונחמד אליו להשכיל, למה מנעו ממנו? והאלקים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים, והנחש אין בו היום נפש מדברת, ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו.

שיאלם פיו, כי היתה לו קללה נמרצת מכולן, אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והחתום בהם אמת. (רמב"ן)

וישלחוהו' אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם

וישלחוהו' אלקים מגן עדן וגו'

איתא בזהר, כאשר ברא הקב"ה את העולם, הכניסו לאדם לגנו שנמטע שישמרנו, להיות לו שמחה על שמחה ולהשתעשע בו, ומלאכים עליונים שמחו לפניו. והבין והתיר את רבונו יותר מכל אשר בני העולם, אח"כ צוה לו על עץ אחד, ולא עמד במצות רבונו, אחר שחמא נסתמו ממנו מעיני החכמה. מה כתוב וישלחוהו' אלקים מגן עדן לעבוד את האדמה, בחיים פשוטים ונמוכים, כמו איכר העובד את האדמה.

וישלחוהו' אלקים מגן עדן וגו'

וישלחוהו' מנ"ע. לפי שלא היה עוד צריך לשון המקום ההוא, אחרי אכלו המאכל אשר אכל. אבל שילך לעבוד את האדמה, ושאינו עוות הדין להוציאו מהגן, שהרי לא נולד בתוכו, אלא חוץ ממנו ומחוץ בא אליו, ולכן היה מן הראוי שמגורש, ושילך לעבוד את האדמה שלוקט ממנה. יספר הכתוב שלא אמר הקב"ה לאדם בהיותו בגן שהיה מגרש אותו משם, אבל שלחוהו לעבוד את האדמה, וכאשר יצא מהגן לעבוד עבודתו, נשאר מגורש משם, כי השכין השם קודם הגן מכל צדדיו את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת, באופן שלא יוכל לשוב שמה, והיה זה כמו שיקרה לאדם, שבהיות איש זר בביתו, וירצה להוציאו משם, ישלחוהו מהבית ברבר מה, ובצאתו יסגור הדלת בעדו, ויאמר לו לך מעמנו, ככה עשה השם ית' לאדם, שלחו לעבוד את האדמה, ובהיותו חוץ לגן, גרשו שלא יבוא עוד שמה. (אברבנאל)

ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט

החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים

ויגרש את האדם וגו'

דע כי בעת בריאת אדה"ר היה בנ"ע. אמנם כן שאר העולם לא נברא לחנם. אלא

שהיה אדה"ר יוצא מן ג"ע אל העולם לצורך תשמיש הנוף וכל צרכו. והיה הג"ע של אדה"ר כמו בית המקדש, או בהכ"נ להתפלל בו, וכמו בית המדרש לעסוק שם בתורה, ולקיים המצות ולהתנבאות שם בשם ה'. ושאר עולם היה שייך לכל רכושיו. וחיותו הגשמי רק שלא האריך אדה"ר בשלותו, ונתגרש משם.

(חסד לאברהם, אוולאי ז"ל)

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וּגְי'

בפרקי רבי אליעזר אמר ויגרש את האדם, יצא אדם וישב לו חוץ מג"ע בהר המוריה, ששערי ג"ע סמוכים אל הר המוריה, משם לקחו ושם החזירו שנאמר: לעבוד את הארמה אשר לוקח משם ע"כ. וידוע כי בהר המוריה נבנה בית המקדש כמו שכתוב בדברי הימים, ויסקים עם זה, קבלתם ז"ל שאדם הראשון וחזה אשתו נקברו במערת המכפלה אשר בחברון, אשר הוא סמוך לירושלים שהוא מקום הגן. ולכך השתדל אברהם לקנות למקום קבורתו, והשתדל יעקב להקבר בה, לפי שהי' מקובל אצלם ששם נקברו אדם וחזה. וזה באמר ענין גדול הוא לתת לב עליו ולהשגיח בו מאד, כי גם בירושלים מצאנו זכר רוב הנהרות פרת, וחרקל, וניחון, כמו שנזכר למעלה. הנה הרמז ששעה הדרש הוא ראוי והגון ובריא אולם.

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וּגְי'

מקום לג"ע נבראת ניהנם. ניהנם בשני, וג"ע בשלישי. ואת להט החרב המתהפכת, שהיא מתהפכת על האדם ומלחמתו מראשו ועד רגליו, כיון שראה אדם שבניו עתידים לירד לניהנם, מיעט עצמו מפריה ורביה, וכיון שראה שאחר כ"ו דורות עתידין ישראל לקבל התורה, נזקק להעמיד תולדות, שנאמר: והאדם ידע את חזה אשתו.

והאדם ידע את חזה אשתו ותתר ותלד את קין ותאמר קניתי

איש את ה'

ותאמר קניתי איש את ה'

פ'י רש"י ז"ל שהלירה היתה עור מקורם החמא, רהיינו שאז היתה עור בג"ע. ומזה נראה שמיד כאשר נולדו היה גדול כאיש, כי אם לא כן שנאמר: ותלד את

קין ותאמר: קניתי איש וגו', ולמה קראה לו איש? כי בכל מקום מלת איש משמע גידול. כמו שאמר דוד לבנו שלמה: וחזקת והיית לאיש. וגם בעת שהקב"ה קילל את חוה הרבה ארבה עצבונך, ופי' רש"י ז"ל בעירובין (דף ק') דזה צער גידול בנים. משמע מזה שקודם החטא לא היה הצער של גידול בנים, כי מיד כאשר נולד הולד היה גדול כאיש. ואעפ"י שמתוך סיפור הקרא משמע שהלירה היתה אחר החטא, אבל מן פי' רש"י על והארם ידע את חוה, שזה כבר קודם הענין שלמעלה, דהיינו קודם החטא, וחבן.

ועוד קושי' לפמ"ש דקין לא היה כלל זרעו של אדה"ר, משום דכבר היתה מעוברת מן רוכב נחש, וממנו נולד קין? וגם איך אמרה חוה קניתי איש את ה'? להזכיר את שם בן ר' הקדוש והטהור, על זרע רוכב נחש?

וצריך להקדים שאיתא בפררר"א, וגם בזהר, בשעה שהטיל הנחש זוהם ההוא בחוה, קבלה אותו, וכאשר שמש אדם עמה הולירה שני בנים, אחר מצד הטומאה ההוא, ואחר מצד האדם. והיה הכל ברמות צורה שלמעלה, וקין ברמות צורה שלמטה. וראי שקין היה הבן של דוח הטומאה, שהוא נחש הרע, והכל היה הבן של אדם. ולפי שקין בא מצד מלאך המות, הרג את אחיו, ומצד הכל בא צד הרחמים יותר, ולא בשלימות, שהי' עדיין בתערובת טוב ורע, ולא נתתקן העולם עמו עד שבא שת, ונתיחסו ממנו כל אותן הדורות של צדיקי העולם, וכו' נשתלם העולם, ומקין באים כל אותן החצופים והרשעים והחייבים שבעולם.

וזה פירוש ראיתי מאבי זצ"ל, וקין ברמות צורה שלמטה, היינו עם זנב כמו קוף, וידוע שנמצא ביעדות אפריקא קופים גדולים כמו אנשים ונקראים, גאָרילאַ, וגם „אוראנגאוטאנג" וקרוב לאמת שהם תולדות קין, והם ממוצע בין אדם לחיה נמורה, והחוקרים המחזיקים בשיטת „דארוויניזם" תומכים יתירותם שהאדם נתפתח מן הקוף, ששמה „אוראנגאוטאנג", כיון שהגופים דומים זה לזה. ועיקר מה שמחלק ביניהם הוא הזנב. והם מרכיבים כסימא בארובה, מתנבאים ואין יורעים מה מתנבאים, כי מרבדי הזוהר הקדוש מובן הסוד של כל הנבראים, ואם יש כאן התפתחות, אין האדם נתפתח מן הקוף, אלא להיפוך, שזה הקוף תולדתו מן קין הנולד מן נחש ואשה, וגם ידע הנמרא (סנהדרין ק"ט) שזו שאמרה נעלה ונעשה מלחמה, נעשו קופין ורוחין ושדים ולילין.

ונראה לי לתרץ לפמ"ש כתבי האר"י ז"ל, כי האות ש' מן תיבת נחש, הוא מן אתיין קשט, כי השם הוי' בא"ת-ב"ש אותיות „מצפ"ן" גיטמריא כמו ש'. שאלמלא האות ש' בתיבת „נחש" היה מחריב את העולם, כמו בתיבת „רשע" שאלמלא האות ש' שבו היה בו בחינת דס רע כל היום, כשתוציא את השי"ן מן תיבת „רשע" נשאר אותיות „רע".

וקין נולד מן הנחש, ומשום זה היה בקין חֶלֶק ושורש מן האות ש', מן הנחש, שזה היא מן א"ב א"ת-ב"ש בנימטריא של שם בן ד' הקדוש והטהור. וגם בקין היה ג"כ אות בשמו מן שם בן ד' הקדוש והטהור. וזה האות י' בתיבת „קין“. למרנו מזה דשם טוב שקורין לֹלֶד, אף שהיא מזיק ורשע. שמו הטוב, דהיינו שיש בשמו אות אחת מן אתיין קשוט, מונעו אותו מלהחריב את העולם.

ה"נ כן הוא באמת קין הנולד מן נחש היה מתוקן להחריב העולם, ולכן קראה חוה שמו קניתי איש את ה', דקריאת שם הקדוש ברכו, או שיש בשמו אות אחת משם בן ד' הקדוש וטהור, מעכב אותו מלהחריב העולם. ואעפ"כ לא הועיל כולו, דהא הרג את הכל אחיו, וגם החריב שליש העולם, והוא בעצמו נמחה, וז' דורותיו מן העולם במבול, ולכן קראתה על רמז שם בן ד' שלא יחריב העולם כולו.

ועיין לעיל מה שאמר שזה הקוף תולדתו מן קין הנולד מן נחש ואשה, יש רמז בזה, כי „קין“ בא"ת ב"ש בנימטריא „מטה“ ע"ה. וגם „המטה“ נימטריא „זנב“, וזה רמז שהיה לקין „זנב“. וגם בתיבת „קין“ שאתה כותב במילואו דהיינו קו"ף יו"ד נו"ן, ותראה שהאות קו"ף מן קין זה אותיות קו"ף. וזה ג"כ רמז שהקו"ף תולדתו מן קין הנולד מן נחש ואשה, הה"ט יכפר.

ותוסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה

עבר אדמה

ותוסף ללדת את אחיו את הבל וגו'

מפני מה לא אמר ותהר ותלד את הבל? ותירץ ששניהם היו מהריון אחד כדבריהם, אם לא שקין יצא ראשונה ואחריו ילדה את הבל. וזה מה שאמרו במדרש שנולדו עמה סאתומים הוא האמת שאם לא כן מאין נשאו להם נשים. והנה מצינו תולדות קין ואשה היתה לו בהכרח וכתוב בספרי האומות שתאומות קין שהיתה אשתו היתה שמה „קלמאנ"א, ותאומת הכל שהיא אשתו היתה שמה „בלביר"א“. ומדברי יוסיפון הקדמוניות, ובעבור שקין והבל נטו לטבע אמם בהמשכם למותר התאוות וליריעת המפורסמות לכן נתיחסו שנים אל חוה ולא לאדם אביהם כמ"ש ותהר ותלד את קין ותוסף ללדת את אחיו את הבל. והנה אמרה חוה כשילדה את קין קניתי איש את ה', וכתב רש"י כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו. אבל בזה אנו שותפים עמו. והרמב"ן כתב שאמרה הבן הזה יהיה קנין לה', כאשר נמות ישאר במקומינו לעבדו.

והנה האומות נשתבשו ואמרו שהיה שמו „אבל“ באל"ף ואמרו שהתורה קראתו בן מפני שאדם וחיה נתאכלו עליו ימים רבים, והוא טעות מבואר, כי הבל הוא בה"א ולא באל"ף. והנכון בעיני שקין לקח לו אומנות לעבוד את האדמה, לפי שלא היה ירא אלקים ולא חשש לקללת ארורה האדמה בעבורך שנאמרה לאדם אביו. וגם שראה שהיה הצימח המדריגה הראשונה ממדרגות החיים, ואחר שהיה האדם עפר, ואל עפר תשוב, בחר לנחלה לו עבודת האדמה, היותו נדרה אחר הדברים החמריים והקנינים המדומים. ולכן נקרא קין מלשון קנין. אמנם הבל להיותו נדול הלב רודה אחר הכבוד ונעשה רועה צאן, מנהיג בב"ח שהוא יותר נכבד מהצומח, ולכן היה שר ונרול ביניהם. ולזה נקרא הבל, וכמו שהיו שניהם קין והבל בני חוה, ומבטן אחד בפעם אחת יצאו, כן היו מלאכותיהם מופעל השכל הנעשי. (אברבנאל)

וַיְהִי הַבֶּל רֹעֵה צֹאן וְקִין הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה

ויהי לשון צער, הבל היה מצטער על שעוסק במרעה, ולא יכול להתבונן במעשה בראשית, אבל קין היה לשון שמחה. קין שמח בחלקו שהוא עובד אדמה, ולא חש לרעיונותיו הנשגבים של אחיו. לכן וישע ה' אל הבל ולא אל קין. (מהרש"ס הר"י מריזין ז"ל)

וַתּוֹסֶף לָלֶדֶת אֶת אֶחָיו אֶת הַבֶּל וְגו'

טעם שהוצרך לומר את אחיו ללא צורך, גם האריך לומר פעמים תיבת את. יתבאר ע"ד אומרים ז"ל, כי אחר שנצח הבל לקין והפילו ריחם עליו הבל וקם מעליו, ואח"כ קם קין וגו' והרגו, והוא שרמו באמרו את אחיו, פירוש כי נהג הוא עם קין במדת האהבה כנזכר. אבל קין נהג עמו בלא אהבה, אלא כאדם אחר. והוא אמרו את הבל, בלא אהבה. ולזה הפסוק באות ב', עעור רמז בב' אתיו, ע"ר אומרים ז"ל, כי ב' תאומות נולדו עם הבל, לזה אמר ב' פעמים את, ובקין אמר פעם אחת. כי לא נולדה אלא אחת. (אור החיים)

וַיְהִי הַבֶּל רֹעֵה צֹאן וְקִין הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה

לפי שנתקללה האדמה פי' לו מעבודתו. דאל"כ למה הניח עבודת האדמה שמזונותיו ממנה. ותפש עבודת הצאן שאין מזונותיו ממנה. שהרי לא הזתר הבשר עד אחר המבול. וא"ת א"כ מאחר שאין מזונותיו מן הצאן למה תפש האומנות הזאת אחר שאין לו הנאה ממנה. וי"ל אע"פ שהבשר אסור להם, החמאה והחלב והנבינה

והצמר והעורות להתכסות בהן, שאינם נזקקים להמית בריה לא נאסרו, ומפני שאלו הן יותר מפירות האדמה אחר קללתה, בחר האומנות הזאת, וברח מעבורת האדמה. (מזרחי)

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'

ויבא קין מפרי האדמה וגו'

מפרי האדמה מן הגרוע, דאם לא כן מה טעם ואל מנחתו לא שעה. ועוד מרספר בשבחה של מנחת הבל ואמר מבכורות צאנו ומחלביהן, ואלו במנחתו של קין אמר סתם, ולא פי' למדנו מכאן שגרוע היה, ויש אנדה שאומרת זרע פשתן היה. וגם איתא בב"ר מראשית פרי האדמה לא נאמר, אלא מפרי האדמה ממותר מאכלו' וחכמים אומרים מן הפסולת ומן הגרוע שבזרעים. ומה היה זרע פשתן היה. משל לארים רע שהיה אוכל את הבכורות והיה מביא למלך את הסיופות. ושמעתי שמסופי תיבות של „קרבן“ שהוא פירוש המנחה, למדו זה, כי אותיות „קרבן“ במילואם, קו"ף, רי"ש, בי"ת, נו"ן, סופן „פשתן“.

(מזרחי)

ויבא קין מפרי האדמה וגו'

וקבלו הקב"ה להבל. ולפיכך ויהי בהיותם בשרה, בשרה זו אשה, כמש"כ כי בשרה מצאה. וגם איתא בגמרא אשה שרה לבעלה. קין נתקנא על נקבה יתירה שנולדה עם הבל, בכתוב ותוסף ללדת, את אחיו את הבל, את את לרבות שני תאימות שנוולדו עמו.

וזו יפורש בספר צדור המור, זה האומר לעבר שאכל את הבכורות, ושגר למלך הסיופות, כי הבכורות היינו הראשי תיבות, ממלת קרבן, דהיינו הרבר הראוי לקרב, והוא החלק המובחר. והסיופות, היינו הסוף תיבות, דהיינו „פשתן“, עיין לעיל. (מדרש הנעלם)

ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'

קין ראה את עצמו ראוי להביא דורן להקב"ה. ולכן נאמר אצלו מנחה לר'. אבל הבל הביא „גם הוא“ אומרת לנו התורה, הוא הבין אשר אינו ראוי להביא דורנות לחשי"ת, רק הביא גם הוא, יען כל הנבראים עוברים את השם, צריך גם הוא להביא כל מה שביכולתו. אבל לא הרהיב בנפשו לחשוב שזה מנחה לה'. לכן שעה ה' אל הבל, ולא אל קין. (ישמח משה)

והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל

ואל מנחתו

והבל הביא גם הוא וגו'

הוקשה בזה כל מפרשי התורה על תיבות „גם הוא” שנראה כמיותר? ונראה לפע”ר רבאמת קשה למה קבל ה' את מנחת הבל יותר ממנחת קין? הא הבל לא הקריב את קרבנו, עד שלא ראה את אחיו קין מביא מנחתו לה', אלא כיון רעיקר הקרבן הוא להכניע את לב האדם, ולצייד בעצמו שיקריב את עצמו עם קרבנו להקב”ה, ואם יעשה כן, אז הוא קרבן לה', כלומר שאז יהי' קרבנו רצוי לה'.

וזה מה שאמר הכתוב, והבל הביא גם הוא, דהיינו שהקריב את עצמו עם קרבנו לה', והאיך שייך לאדם להקריב גם את עצמו? מפני שקרבנו היה מבכורות צאנו שיש להם ג”כ נפש חיה, כמו לאדם, רק שזו נפש בהמיות. ולכן וישע ה' אל מנחתו. אבל קין שלא הקריב רק מפרי האדמה, שלא יכול להקריב את עצמו גם כן עם הקרבן, מפני שאין להם נפש חיה.

וגם קשה שאמר אל הבל ואל מנחתו, שהל”ל אל מנחת הבל? וע”כ בהקריב קרבן לה', צריך אדם לשום בלבו, כי את נפשו היה ראוי לזכות, ולנתוח, ולשרוף, והלאוי שירצה בו הוא יתברך, כאשר חיה חפץ ביצחק. וזה הוא מאמר הכתוב אדם כי יקריב מכם תחילה בטוב המחשבה את עצמו קרבן לה', כאלו את נפשו הוא מקריב, ואח”כ מן הבהמה וכו' תקריבו את קרבנכם, כאלו שני קרבנות קרבין יחד, הוא ובהמתו.

אך הבל הביא גם הוא, כלומר: שלא הביא ב”ח בלבד, כ”א גם הוא. נמצא כי הבל הביא שני קרבנות, את עצמו ואת בהמתו. וזהו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. וקין הביא מפרי האדמה, ושנית שלא הביא את עצמו כדרך מקריב קרבנות לה', לכך נאמר ואל קין ואל מנחתו לא שעה.

(תורת משה)

ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו

ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו'

עיקר הקרבן הוא תשובה. אבל אם אינו שב, אז זבח רשעים תועבה. ורז”ל דרשו „כי יקריב אותו” את עצמו. וזה שאמר הכתוב והבל הביא „גם” הוא, היינו

גם את עצמו הביא. ע"כ שעה ה' אל הכל ואל מנחתו, לא רק למנחתו. אבל קין לא הביא "רק" מפרי האדמה לבד, ולא הביא את עצמו, ע"כ לא שעה אליו (אהל יעקב)

ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו'

ויבא קין מפרי האדמה. ולא כתיב פרי האדמה, אלא מפרי, דמשמע דבר שהוא מקצת ומוברל משאר פרי, וזהו הנרוע. וזה דברי חכמים שאמרו כי הביא זרע פשתן. היה כתב הרא"ם שמעתי כי סופי תיבת של קרבן שהוא פי' מנחה, הוא "פשתן", "קרבן" במילואו קו"ף, רי"ט, בי"ת, נו"ן, סופי תיבות "פשתן". ולא ירעו אותם המפורשים ענין קין והכל, כי דבר נכון למכין, כי כאשר היה זה רועה צאן, וזה עובד אדמה מסתמא היה קין מביא קרבן מה שהוא שייך לו, להגדיל כוחו שהוא מיוחד בו ורחוק מחבירו. ואין ככל עבודתו שהיה עובד אדמה מה שהוא מיוחד לו דוקא. ושהוא מוברל ומפורש מהכל, רק הפשתן, שזה הרבר הוא כלאים, והפכו לו, והוא היה מכין בוראי דבר שהוא מיוחד לו דווקא. כרתיב ויבא קין מפרי האדמה דהיה דעתו להביא מה שהוא מיוחד לו. וכן הכל היה מביא מבכורות צאנו, כרי להביא מרבר שהוא מיוחד לו, ואין דבר מיוחד לקין רק הפשתן, זרע שהוא כלאים, והפכו לצאן, שזוהו יבא הפשתן, ומזה הצמר, ומזה תבין כי הכל וקין היו הפכים זה לזה, כי זה רועה צאן שמהם הצמר, וזה עובד אדמה שממנה הפשתן. ומפני שהיו הפכים, לא היה האפשר להתקיים יחד, וגם קין לא היה אפשר לו להתקיים שהוא חלק אחד מן ההפכים, עד שנגלד שת, והוא יסוד הכל שממנו הושתת העולם. והוא יסוד ושורש כל הפכים, אלו דברים חכמים שאמרו כי הביא זרע פשתן.

(נוד אריה)

ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו'

בספר דרשה צמר ומשתים

שאלה ותשובה מאבי זצ"ל על איסור שעמנו

קין והכל מוכיחים, שזה בא מצד אחד, וזה בא מצד אחר. ועל כן לא נצרך לנו לחבר אותם יחדיו וכו'. קרבנו של קין הי' פשתים, וקרבנו של הכל היה צמר. אין זה כזה וכו'. סוד הדבר קין כלאים הי', ערבוש שלא נצרך, שנתערב בו צד מומאה שלא ממין אדם ותוהו, וקרבנו שהקריב מן הצד ההוא הביא וכו', ומי שמראה עצמו בפעולה של התחברות הזה מעורר עליו אותן שני הצדדים ביהד ויכול להנזק.

ושורה עליו רוח אחר שלא נצרך, וישראל צריכים לעורר עליהם רוח קדוש שיהיו קדושים להמצא בשלום בעולם הזה ובעולם הבא.
ומבואר בספרי המקובלים שרציחת קין להבל באה מן כח הטומאה של שעמנו, שזה הקריב צמר, וזה הקריב פשתן.

וגם הש"ע מרמז על זה, כי הלכות שעמנו מתחילות בסימן „רצ"ח", ומסיימות בסימן „ש"ד", והבן.

ואל קין ואל מנחתו לא עשה וגו'

איתא במזרחי, מפרי הארמה מן הנרוע, דאם לא כן מה טעם ואל מנחתו לא עשה. ועד מרספר בשבחו של מנחת הבל ואמר מבכורות צאנו ומחלביהן. ואלו במנחתו של קין סתם ולא פי'. למדנו מכאן שנרוע היה. ומעתה בקין דהביא מן הנרוע, דהיה צר עין, ורע עין, כמבואר בתנחומא (פ' בהר) נבהל להון איש רע עין, זה קין. א"כ אסורין כל מאכליו באכילה ולא הוי ממשקה ישראל. לכן לא נתקבל קרבנו. ויש לומר דמזו בתיבת „לא עשה" ר"ת לחמו אסור שהוא עין הרע. א"כ נרמז בזה הטעם שלא נתקבל קרבנו.

ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך

למה חרה לך ולמה נפלו פניך

ראוי שמי שאינו מרוצה להשי"ת יהיה נכלם, כאחז"ל העושה דבר ומתבייש טמנו מוחלין לו כל עונותיו. ולכן נאמר: שחשב קין שמנחתו היתה טובה ורצויה, אלא שהבל הביא מנחה יותר טובה להבאישו בעיני ה', לזה אמר לו הקב"ה אינו כן, למה חרה לך בחשבך שהבל הנורם, שאם תטיב אשא פניך ולא תתבייש, ואם לא תטיב וגו', והכונה שמה שלא עשה אל מנחתו היה בעבור שמנחתו פחותה, ולכן תשוקת החטאת אליך, אבל אם תרצה אתה תמשל בו אחר שהדבר תלוי בך לא בזולתך כמו שחשבת. ונראה שלא האמין קין להקב"ה, אלא חשב שעשאו הבל להבאישו, ושלכן לא עשה למנחתו, ואולי זהו מ"ש: ויאמר קין אל הבל אחיו, שאמר לו שכוונתו היה להבאישו ולכן הרגו. (תולדות יצחק)

ויאמר ה' אל קין וגו'

איתא במדרש (פרקי רבי אליעזר), הגיע ליל יום ט"ו של פסח קרא אדם לבניו, א"ל עתידין ישראל להקריב בלילה הזה קרבנות פסחיהן, הקריבו גם אתם

לפני בוראכם. והביא קין מותר מאכלי קליות זרע פשתן, והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו כבשים שלא נגזזו. והסוד הוא שקין חרה לו על מפלתו של פרעה, שכן פרעה אותיות העפר. ולזה הביא מפרי הארמה, שזה היא מעפר, שכן "מפרי האדמה" בנימ' "שכינה", שהיא עשתה הסכות במצרים. ומכה ראשונה היתה רם. ונאמר: ובושו עובדי פשתים וגו', ולכך הביא קליות זרע פשתן כלומר: שעתיד ליאבד גם במכת הברד. שנאמר: והפשטה נוכתה. אבל הבל שמח שיצאו ישראל, והוכו בכורי מצרים, ומבכורי ישראל לא מת אחד, ולכך הביא מבכורות צאנו. וזה הרמז צאנו ומחלביהן בנימטריא עם ב' מלות יצא"ו קה"ל גדו"ל. וכן מבכורות צאנו ומחלביהן ר"ת נימטריא א' קהל, ר"ל קהל אחד. (שפתי כהן)

הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ

ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו

הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב וגו'

איתא בנמרא (סוטה ל"ח) כל האוכל מן רע עין עובר בשני לאוין. אל תלחם לחם רע עין ואל תתאוה. וכתבתי למעלה, דקרבן של צר עין פסול לגבוה, מצד שאינו ממשקה ישראל, כיון שאסור באכילה ובהנאה לכל ישראל בשני לאוין, וגם כתבתי למעלה, דקרבן קין לא נתקבל כיון שהוא צר עין דהביא מן הגרוע. ומעתה הפסוק נחמה, למה חרה לך שלא נתקבל קרבנך, הלא אם "תיטיב" שאת היינו שתהיה טוב עין הוא יבורך, אז שאת. ותכפר לך בקרבנך. אבל אם לא תיטיב, שאינך טוב עין, לפתח חטאת "אתה" רובץ עדיין, דהיינו שלא נתכפר לך מחטאת שלך, ועדיין בפתח של כפרת חטאת אתה עומד, רגם לקבל קרבן הרין דאל תלחם לחם רע עין. לכן תראה להטיב להיות טוב עין הוא יבורך, ואז נתקבל קרבנך.

הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב וגו'

רו"ל אמרו (יומא נ"ב) ענין אין לו הכרע של המקרא הזה אפשר לפרש עפ"י הכתוב גם את הטוב נקבל, ואת הרע לא נקבל. וזה שאמר הכתוב, "הלא אם תיטיב שאת", באם שאתה מקבל הטוב, אז שאת. אם לא תיטיב, מוכרח אתה לקבל ולטבול את ה"לא תיטיב", היינו גם הרע מאת השם. (ר' שמעון סופר ז"ל)

לפתח חטאת רבץ וגו'

איתא בש"ס, דאמר ל"י אליהו לרבן יהודה: חסב"ה אמר לפתח חטאת רובץ,

דהיצה"ר מחטיא האדם בעל כרחו, אבל באמת אליך תשוקתו, תשוקת ישראל לעשות דצון אבינו שבשמים, ושאתה כביכול תמשול בו, ולא היצה"ר. לכן בין אם תיטיב, ובין אם לא תיטיב, צריך אתה לפלוט לישראל.

וַיֹּאמֶר קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשָׂדֶה וַיִּקֶּם קִין אֶל הָבֶל

אחיו ויהרגהו

פי' אמר לו דבר אחוה, לצד שקרם אליו סיבת השנאה מחמת קנאה, ירגיש הבל מאמצעות הרבר שישנאהו וישכיל להשמד ממנו, אשר על כן אמר אליו האחוה, כי לא נולד בלבו שנאה מחמת הרבר לצד קנאתו, והטעהו כרי להאמין בו.

וַיְהִי בְהִיּוֹתָם בְּשָׂדֶה וַיִּקֶּם קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ

לאיזה ענין הודיעו הכ' היותם בשדה, ולא הי' צריך הכתוב לומר אלא ויהרגו קין להבל, ולא הי' צריך לומר אחיו עוד. עוד אומרו קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, למה יוצרך לומר מן האדמה. עוד למה קלל האדמה אם הוא הרוצח עליו תבוא קללה, ומה מעלה ומה מורדת האדמה ברציחתו. ואם לא תקבל היא דמו, יהי' ללסקת הלוקק ומשיה נאים בכסות דמו. וכמעט אין משמעות לרברי ה'.

תשובה: הכוונה היא להיות כי קין נתקנא בהבל בחושבו כי הוא סיבה להשפלתו, וחשב כי כשלא יהיה הבל במציאות יתדצה ה' בקין, כי אין עוד אחר לבחור בו וחשב להרגו. ונתיעץ עצות להורגו מבלי שלוח יד בו. והנה זה האיש איש אדמה, היה יודע מוצאיה ומובאיה ובקי בחרדיה, ואמרו ז"ל כי הארץ יש לה איברים כאיברי אדם, עינים דם ורגלים ופה וכו', ולמכיר בה ידע המסומות. ומעתה מצא הויעץ רעה להרגו בערמה מבלי שלוח בו יד, והוא אומרו ויהי בהיותם בשדה, מתהלכים באדמה מצא מקום למועצותיו ובאמצעות מה שקרם שהטעהו בבחינת האחוה האמין בו הבל. ובזה קם עליו, ובקימה זו שקם פירוש עמר עליו בזה הרגו. והנה העמידה אינה הורגת אלא שנתחכם לעמוד עליו במקום שיהי' נבלע באדמה. וזו הוא מיתתו. והאדמה היא ההורגת. והנם שלא פי' הכא כאן אופן הריגה, הנה הוא גילה בפסוק שאח"ז שאמר אשר פצתה האדמה וגו', וה' בוחן לבבו שאלו אי הבל אחיך, לראות אם יודה על פשעו, והשיב לא ידעתי. וא"ת היה לך לתת לב עליו, לז"א השומר אחי וגו'. וכי שומר עשיתי עליו, ולא הודה על מעשיהו הרע, שחשב כי ה' לא יעניש על הסיבה, או לא ישגיח בה. והשיבו ה' מה עשית הודיעו כי

מעשיו הרעים הם סיבה להאדמה לבלוע הכל, והוא אומר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, פי' כי הכל חושב בדעתו כי אדמה הרגתו, וקבל לפני ה' ממנה. ולזה קלל ה' אותו כי הוא הסיבה ובהצטרפות קללתו קלל גם להאדמה אשר פצתה פיה לקחת הכל מידו. שלא פצתה עוד פיה. והוא אומרים ו"ש שלא פצתה עוד פיה. ופחדה בעת שאמר לה ה' שתבלע המצריים מפחד פתיחת פה לבלוע הכל, עד שנשבע לה ה' דכתיב נסית ימינך ונשבע לה, ואז בלעה אותם בפיה, ויש מדרשים רבים בכתוב.

ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו

איתא בזה, ויהי בהיותם בשדה, מה בשדה? זו אשה ועל כן עמר והרג אותו. שהרי מצד של כמא"ל ישגורם מיתה לכל העולם, ונתקנא קין להבל עבור נקבתו. רבי חייא אמר הרי אנו רואים שכתוב ייחר לקין מאד ויפלג פניו, על שלא נתקבל קרבנו. אמר לו כך הוא האמת והכל היה לנגדו, ובשעה שהרג קין להבל לא היה יודע איך יוציא נשמתו ממנו, והיה נשכו בשיניו כנחש, באותה שעה קלל אותו הקב"ה, ולא היה מקום שיקבל אותו. עד שהכה על ראשו, וחזר בתשובה לפני רבונו. אז קבלה הארץ אותו במדור שלמטה. שכתוב הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה, מעל פני האדמה נגרש. אבל למטה לא נגרש. ובאיזה מקום קבלה אותו הארץ, בארסא, וזהו שכתוב וישב בארץ נור קרמת ערן.

ויאמר קין אל הבל אחיו וגו'

פסקא באמצע פסוק. רמז למה שאז"ל שאמר רברים הרבה שאמר לית דין ולית דיין וכו'. ולפי שהוא נולד ראשון מן יציר כפיו, ומפני כבודו לא נכתב מה שאמר והניחוחו חלס. (שפתי כהן)

ויאמר קין אל הבל אחיו וגו' ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו

ולא נאמר מה אמר לו? באמת לא אמר לו כלום. דיבר עמו מן האחות, והראה את עצמו כאח אהוב, לכן לא נשמר הבל ממנו. וכך עלה ביד קין להרגו. אף שהיה גבור ממנו. וז"ש לו השי"ת אחר ההריגה אי חבל אחיך? היינו אנה הוא האחות שלך? והשיב קין לא ידעתי. השומר אחי אנכי. (שער בת רבים)

ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו

ויקם קין על הבל והרגו, ולקח ב' תאומותיו עד שבאו דור המבול, והיו נזקקין

לשאינן מינה, לפי שבא נחש על שאינו מינו, על חוה, והאדם ידע שנתעברה ממנו, כאמרם ז"ל והאדם ידע, מאי ידע, ידע שעוברת ובה עליה הוא ג"כ, ונתעברה בשנים, קין, והבל. קין מצד הנחש, והבל מאדם. ולכך לא אמר ברמותו כצלמו כמ"ש בשת, משום זה והביא עליהם המבול, להגדיר ולהטביל העולם. ולכך היו מים רותחים, ומים צוננים כרין ההנעה. ונשאר נח מרור המבול, ונח מצא חן, ויצא ממנו אברהם, וחסם הוליד כוש ומצרים, לכך היה הגלות במצרים תחת יד פרעה, שהוא משרשי של קין, שכן "פרעה מלך מצרים" בנימטריא, "ומזרע של קין הוא". שהוא משרש הנחש. שכן "פרעה" בנימטריא, "נחש" עם ג' מלות. והוא הנחש הרובץ בתוך יאוריו, ונקרא נחש עקלתון, ולכך בא משה, שהוא הבל ונבה חובה ממנו. זהו שבעתים יוקם קין, ומשה שביעי, לאברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה. ומשה שהוא ל"ז דורות, יוקם קין, שהוא פרעה, יבא משה ויקח נקמתו ממנו. והקב"ה מגיד מראשית אחרית, ביום שחטא אדם בו ביום נברא המטה, להלקות בו לקין שהוא פרעה, שכן "קין" בא"ת ב"ש בנימטריא, "מטה" ע"ה. ומסרו לאדם, ואדם לחנוך, וחנוך לשם, ושם לאברהם, ואברהם ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ליוסף, וכשמת יוסף נתטלטלו כל מה שבביתו ונתן בפלטרין של פרעה ויתרו היה יועץ של פרעה, וראה המטה וחמרו, ונטעו בנגנו, ולא היה יכול להקומו עד שבא משה בן בנו של קהת, שכן "מטה" במילואו מ"ם, טי"ת, ה"א, בנימטריא, "קהת", "ומטה" בנימטריא, "דן", לעשות בו דין ומשפט. וכשבא משה אשר לו משפט הנאולה א"ל הקב"ה לך אל פרעה, שהוא קין שנשכך י' נשיכות כנחש. ואתה הכהו כנגדם י' מכות. וגם אתה קח כספו וזהבו והמרגליות שיש לו בבתי גנזיו שנאמר: ונמצא ישלם שבעתים, את כל הון ביתו יתן הוא בעצמו, שנאמר: ונתתי את חן העם בעיני מצרים וישאלם, בעל כרחם יתנו למשה ולאנשי דורו שהם שביעיים. וזהו ישלם שבעתים, כלומר: ישלם לשבעיים כל הון ביתו. שנאמר: וינצלו את מצרים. א"ל משה אני מפחד ממנו ואיני יכול עליו, "שלח נא ביד תשלח", עולה במ"ס שהוא "מלך המשיח". א"ל "מזה בידך" בנימ' "פ"ה", כבר נאחו בפ"ה והיא אסור ומסור בידך. שכן קין שהוא "פרעה" בא"ת ב"ש בנימטריא, "מטה" ע"ה. א"ל השליכהו ארצה, וכשהשליכו חזר לנחש. א"ל ראית כשיצא מידך חזר לסורו. לכך חזר לנחש. ואחזו בו ואל תניחהו. כי בעורו בידך היא עץ יבש, ואתה יכול עליו, א"ל הבא ירך בחיסקך, כלומר: הסיח דעתך ממנה. ויוציאה והנה ידו מצורת. א"ל ראית איך הוא טמא ומטמא אחרים. ולכך היה אות הנחש במדבר להראות למשה, שאע"פ שהוא במקום ממשלתו שהוא מדבר שנאמר: מקום נחש שרף ועקרב, עכ"ז הוא כפות בידך כמו עץ, ובמדבר למה אות ראשון היה הנחש, אלא מה הנחש נושך וממית בני אדם, כך היה פרעה ועמו נושכים וממיתים לבני ישראל. וחזר ונעשה כעץ יבש. כך פרעה ועמו כעץ יבש. ולמה הראה לו בדבר טמא, אלא מה מצורע הזה טמא ומטמאים את ישראל,

והחזר ונטהר, כך ישראל יטהרו מטומאת מצרים, א"כ אין זולתך לגאול את הנאולה, שההנך ולקח שני זוגתיך ולקחת רמך מידו. והנה תאומתך, האחת היא בתו שהיא הצילתך, וחמלה עליך. ותאמר, "מילדי העברים זה" בנימטריא, "זה הוא חבל שנקם עליו קין אחיו והרגהו" ע"ה. ואע"פ שרחצה מגילולי אביה עם כל זה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה, ולא נשאת לשום אדם ונכנסה בחיים לג"ע, ולקח תאומתו השני שהיא צפורה. כי, "צפורה" בנימטריא שמי כה ר"ל, "שמי כה" מעיד עליה שלא נגע בה "קין", א"כ, "ועתה לכה" בנימטריא, "לך משפט נאולה זו". לפי שהקב"ה עתיד לומר, "שלח נא ביד תשלח", שהיא מלך משיחנו. לכך אמר הקב"ה נאולה זו א"א אלא על ירך. ועוד ש"פרעה" אותיות "העפר" והעפר אינו נגבל אלא במים. ואתה מים שנאמר: כי מן המים משיתיהו. ולכך מכה ראשונה במים. וג"כ המים מכבים האש, והם היו שורפין את בניהם באש, שנאמר: ויוציא אתכם מכיר הברזל. ולכך היתה מכת השחין, וגם א"ל הך את עפר הארץ שהיא פרעה, אם כן שליחות זו א"א אלא על ירך. ועוד שלכך באת "כי מן המים משיתיהו" בנימטריא, "להוציא עמו מארץ מצרים עם ר' מלות. (שפתי כהן מגורי האר"י וצ"ל)

ויקם קין אל חבל אחיו ויהרגהו

קשה מאד תיבת "אל" ולא אמר "על". ועוד קשה הרי חבל היה גבור יותר מסין, ואיך הפילו? אולם נראה דקין לא בא אליו פא"פ רק מן הצד, לכן יכול להפילו, דחבל לא ראהו ולא נשמר ממנו. ועיין פ' יתרו, אל תגשו אל האשה, ואמר התרגום לא תקרבין לצד אתתא. הרי דתיבת "אל" היינו מן הצ"ד. א"כ ויקם, "אל" חבל אחיו היינו לצד שלא ועי"ז היה יכול פתאום להפילו. (שמעתי)

ויקם קין אל חבל אחיו ויהרגהו

א"ל: נחלק את העולם, ואני בכור ואטיל פי שנים. א"ל: אפשר. א"ל קין: אם כן, אני נטל יותר חלק על חלקי, ממקום שנתקבל בו קרבנך. אמר לו חבל: לא תטיל! ועל דבר זה נפלה קטטה ביניהם. שנאמר: ויהי בהיותם בשרה.

אמר ר' יוחנן, חבל היה גבור מסין, שלא היה לו לאמור: ויקם קין אל חבל וגו', אלא מלמד שהיה נתון תחתיו. א"ל: שנינו בעולם מה אתה הולך ואומר לאבא? נתמלא עליו רחמים, מיד עמד עליו והרגו.

מאותו היום ועל מאורע כזה אומרים הבריות: אל תטיב לרע. וכל רעה לא יגיע אליך. (תנחומא)

וַיֹּאמֶר ה' אֵל קַיִן אֵי הִבֵּל אֶחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אֲחִי אֲנִכִּי

וקשה להבין איך לא ירא לגנוב דעת עליון ולומר שקר כזה? אבל באמת ענין המיתה היה אז מושג חדש, כמסופר ע"י חז"ל שאדם במצאו את הבל מונח מת דיבר אליו, כן אפשר לא הבין קין ענין המיתה וחשב שקם עוד והלך לו. (לקוטי בתר לקוטי)

השומר אחי אנכי

ענין הבחירה חפשית שיש ביד האדם לא הבין קין. ולכן הצטרף לפני השי"ת שאחריות של החטא שהרג את אחיו לא מוטל עליו. כי השומר אחי אנכי? הלא אתה שומר של כל העולם, ובידך היה מוטל הרבר לשמרו, שלא יהיה ביכולתי לעשות לו רע, כמו שאיתא בתנחומא, הלא אתה הוא שהרגנו שנקראת „אנכי” כי בראת בי היצה"ר, והבן.

אי הבל אחיך וגו'

ונראה שמפני זה נענש הבל ונהרג דהוא ג"כ הביא קרבן להרחיק כח קין. דלמה לא הביא שור פר שהקריב אדם הראשון ותטיב לה' משור פר, אלא שהיה מכוין להרחיק הברכה מקין שהיה עובר אדמה, כי הצאן הוא הפוך לו, כי מן הצאן יבא הצמר, ומן האדמה הפשתן. ואל"כ כיון שהביא הבל קרבן היה ראוי להיות נשמר, רק שהוא החזיק בהרחקה. ולפיכך כתיב והבל גם הביא הוא כמו שקין היה מכוין להרחיק הבל והביא זרע פשתן שהוא הפך הצאן, הבל גם הוה כוונתו להביא דבר שהוא הפך קין. ובזה יתורץ קושיא דלעיל למה הביא קין מן הגרוע, לפי שרצה להביא דבר שהוא הפך הבל, כי הבל היה רועה צאן שיש להם חלב ושומן. וקין היה עובר אדמה שנתקללה היה מביא קרבן שהוא דומה לו, והפוך הבל.

(נור אריה)

וַיֹּאמֶר ה' אֵל קַיִן אֵי הִבֵּל אֶחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אֲחִי אֲנִכִּי

כשאמר הקב"ה אל קין אי הבל אחיך וכו' אמר ליה קרקפתא דלא מנח תפלין את. וקשה מה שייכות יש בזה. ומה רמז יש בזה? בתפילין שלנו כתיב ה' אחד, בתפילין רמרי עלמא כתיב מי כעמך ישראל נוי אחד. והיינו אנחנו מתפארים בר' אחד, והוא כביכול מתפאר בעם שהוא חד. כיון שכן מחוייבים אנחנו לחיות חיי

אחרות לדעת משלום חביריו ומכיריו. וכיון שהקב"ה אמר לקין אי הבל אחיך והוא ענה השומר אחי אנכי? הראה כי אינו חי עם אחיו באחרות? אמר לי' הקב"ה קרספתא דלא מנח תפילין את, והבן.

השומר אחי אנכי

קין כך אמר, אני הרגתי אותו כי בראת בי יצה"ר, אתה שומר את הבל. ולי הנחת אותו להורגו. אתה הוא שהרגתו שנקראת „אנכי“, שאילו קבלת קרבני כמותו לא הייתי מתקנא בו. כי לא ידע שהבחירה נמסרה לבני אדם, מיד השיבו מה עשית. קול דמי אחיך צועקים אלי, צועקים עלי וכו'.

(תנחומא)

ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך וגו'

שאלו ראשונה אי הבל אחיך, כאלו יתברך לא היה יודע הדבר כלו. והוא בשכלותו השיב, לא ידעתי השומר אחי אנכי. ובב"ר, שלש חטאות חטא קין באותו יום, אחד שלא האמין דברי השם. שאמר לו בהוכיחו אותו. ושני שהרג את הבל אחיו. ושלישית שהעזיז והכחיש לומר לא ידעתי השומר אחי אנכי. וזכר הכתוב שעל זה השיבו יתברך, מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן הארמה. ולכן אמר השם לקין, שלא שפך דם איש אחד בלבד. אבל כמעט חצי ישוב העולם הרג ואכזר. ורש"י פי' שעשה קין פצעים הרבה להבל אחיו, שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאת, ושלכן אמר קול דמי אחיך בלשון רבים, על הדם שהיה יוצא מכל מכה ומכה. והנה הענישו השם באמרו ארור אתה, יותר מן הארמה, שכבר נתקללה על עון אדם.

ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן הארמה

קול דמי אחיך וגו'

דמו ודם התולדות, שהיו עתידים לצאת ממנו בכל הדורות. וכן ת"א, ד"א שעשה בו פצעים הרבה, שלא ידע מהיכן נפשו יוצאת. ולז"א דמי לשון רבים. (תולדות יצחק)

קול דמי אחיך צועקים אלי וגו'

ר' יוחנן אומר דם אחיך אין כתוב כאן, אלא דמי אחיך. דמו ודם זרעו.

ויהרגנה, במה הרגו, רשב"ג אמר בקנה הרגו, שנאמר וילך לחבורתו, דבר שעושה חבורה. ורבנן אמרו באבן הרגו, שנאמר כי איש הרגתי לפצעו, דבר שהוא עושה פצעים. ר' עזריה ור' נתן בר חגי בשם ר' יצחק אמר, התבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר, שנאמר ותיטב לה' משור פר, ומשם הרגו, ממקום הצואר מקום הסימנין. ומי קברו, א"ר אלעזר בן פרת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו. ונתן להן הקב"ה שכרן, ב' ברכות שמברכים עליהן. א' לשחיטה, וא' לכיסוי הדם (עץ יוסף). ומי קברו דמדכתיב אשר פצתה האדמה, משמע קבורת כל הגוף, וחיות טהורות קברוהו. בפר"א סוף פכ"א איתא, שאדם קברו ע"י שראה כן מעורב ע"ש. ואפשר שזה הכוונה גם כאן מי קברו, ממי למד שגוף המת אין ליהנות ממנו רק לקברו. ע"ז אמר עופות וחיות הטהורות קברוהו, והכוונה שמהם למד כן. שהם מטבעם אינם אוכלים ולא שותים דם בשר, ובורחים מריח המת. וע"כ התירה התורה המינים האלה לאכילת האדם ע"י שחיטה וכיסוי הדם. וזה זכות גדול להם שמתעלים לגדר חי מדבר, שתי ברכות, ברכה אחת נוספת על ברכת השחיטה של בהמה, דכעופות וחיות מברך גם על הכיסוי.

ועתה ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את

דמי אחיך מידך

ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה

אע"ג שכבר נתקללה האדמה כדכתיב ארורה האדמה בעבורך כאן ר"ל שתהיה ארורה יותר, ואין פי' מן יותר כמו שפירוש הרא"ם, דא"כ יהיה פירושו שיהיה קין מקולל יותר מן האדמה שנתקללה. וזה אינו, שהרי היה מקלל את האדמה לא שהיה מקלל קין. רק פירושו שתהיה האדמה מקוללת לך. וזהו ארור אתה מן האדמה רק מפני שהוקשה לו הרי כבר נתקללה, לכך פי' שתהיה מקוללת יותר ממה שנתקללה ככ'. והקשו הרמב"ן על רש"י דכאן לא קלל האדמה רק קלל את קין שיהיה קין ארור ממנו. ופי' הכתוב כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך. והרא"ם השיב בער רש"י כי גם הקללה הראשונה שיהיה הוא ארור ממנו שמעלה לו זכובים ופרעושים ולא השיב הרא"ם כלום. מפני דכל הארץ נתקללה אף אם יורענה אדם אחר. אבל נבי קין לא לכל אדם נתקללה אלא לקין דוקא. ואם אחר יורענה תתן כחה. ואין זה קללת אדם רק קללת קין. ומפני זה סבירא להרמב"ן שאין אנו צדיקין לומר דהאדמה חטאה כאן כלל. דדוקא למעלה שקלל כל האדמה, אם לא חטאה לא קלל כל האדמה, אבל כאן שלא היית מקוללת רק לקין אף ע"ג שלא חטאה כיון דאין זה לאדמה יכול

לפלל את קין מן האדמה. ואולי דעת רש"י דמה לי פללת חלק, או פללת הכל, כמו דאין פללת הכל אלא אם חטאה, כך פללת מקצת שתהיה מקוללת אל קין בלבד כשביל חטא האדמה, ונרחק לזה מפני שכתוב אשר פצתה את פיה, דמשמע דחטא עשתה מה שקבלה הרם.

מן האדמה אשר פצתה את פיה וגו'

קשה מאד, בהא דאמרינן (סנהדרין דף ל"ז) אמר"י ברי' דר"ה, מיום שפתחה הארץ את פיה, וקבלתו לדמו של הכל, שוב לא פתחה, מכנה הארץ זמירות שמענו, ולא מפי הארץ. איתיביה חזקיה אחיו ותפתח הארץ את פיה בקרח, א"ל לרעה פתחה לטובה לא פתחה, וכתבו תוס', דכל דמים נבלעים בארץ אלא שרישומן ניכר, ושל הכל אין רישומן ניכר עכ"ל. הנה איתא בכתבי האר"י ז"ל כי רוחו של קין היתה בקרח, ורוחו של הכל היתה במשה רבינו ע"ה. ובהיות כי אז הרג קין את הכל וטמנו באדמה כמו שכתוב, קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, והקב"ה משלם מדה כנגד מדה. לכן עתה כשחזרו ונתגלגלו שניהם וערער קרח על משה, כמו שעשה בגלגל הראשון, כתיב ותבקע האדמה וכו', ותבלע אותם... אשר לקרח. הרי כאן לקח קרח בחזרה את החוב אשר בא מהגלגל הראשון, כאשר עשה אז למשה שהוא רוח הכל, בגלגל הראשון, שהרגו וטמנו באדמה. כן עשה לו עתה משה רבינו. וזה מדה כנגד מדה.

וזה שכתבו המקובלים שקרח הי' גלגל קין. לכך נאמר ע"י פתיחת הארץ, כדי לתקן אשר פצתה הארץ את פיה לקחת דמי הכל אחיו. וכמו כאן אצל הכל כתיב מן האדמה אשר פצתה את פיה, כך אצל קרח כתיב ופצתה האדמה את פיה. וכמו כאן אצל הכל כתבו ושל הכל אין דמו רישומן ניכר, כך אצל קרח היה ופצתה האדמה את פיה, ותבלע אותם, ואין רישומן ניכר.

(מה שאמרת בשבת קודש פ' קרח בביהכנ"ס נוסח האר"י, בשנת תשי"ג

במאנטרעאל)

כי תעבד את האדמה לא תספ תת כחה לך נע ונר תהיה בארץ

נע ונר תהיה בארץ

זהו נירוש, כמו שאמר הן גרשת אותי היום. ואם כן למה אמר נע ונר תהיה בארץ, ולא ויגרש אותה. התשובה שהגירוש הוא שגור המלך שיגורש ממלכותו, אבל כשהרג קין לאחיו לא נמצא מלכות בעולם ולא עיר א"כ הגירוש לא היה באותה

שעה אלא שילך מן המקום ההוא למקום אחר, ואחר שהלך למקום אחר יחזור למקומו הראשון, וכיוצא בו. ולכן אמר נע ונר תהיה בארץ.

(תולדות יצחק)

כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך וגו'

כחה אינו נותנת לך, כחך נותנת לך, כל כחך אינה נותנת לך, נותנת היא לך מקצת כחך (עץ יוסף). ורכוותיה זרע רב תוציא השדה ר' יהודה אומר זרע סאה ומכנים סאה. אמר ר' נחמיה א"כ פרנסה מניין, אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה וכו'. וכן מצאתי נוסחת ספרים ישינים, והיא גירסא ישרה ונכונה. ופירש"י כחה אינה נותנת וכו' כפי הראוי לגדל כפי כח האדמה. אבל כפי כחך וטרחך שעמלת תתן לך. וכל כחה אינה נותנת לך, אלא היא נותנת לך מקצת כחה, שהראוי לעשות קורם החטא עשרים עושה עשרה וכו'. ואהא מסיק שפיר ורכוותיה זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף, וא"כ קשה לי' פרנסה מנין, אלא הראוי לעשות עשרים עושה עשרה, וממילא כי היכי דפליגי תנאי התם ה"נ פליגי הכא גבי קללת קין. אי זרע סאה ומכנים סאה דהיינו חבא רק מכחו, או הראוי לעשות עשרים עושה עשרה, דהיינו מקצת כחה של השדה.

(בראשית רבה)

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא

גדול עוני מנשוא

ראוי שהמלך שגור עונש על הרשע שלא יענש אחר על הנזר, לזה אמר הן גרשת אותי היום והייתי נע ונר, ויבא לי עונש יותר מגזירתך והיא ההריגה. וז"ש גדול עוני, שעון הכוונה בו עונש לפי שהעון סבת העונש, ואמר לא אוכל לסבול עונש יותר ממה שגזרת, ולז"א לכן כל הורג קין.

(תולדות יצחק)

גדול עוני מנשוא

אמר לפניו כל העולם כלו אתה סובל ועוני אינך יכול לסבול, גדול עוני מנשוא, א"ל הואיל ועשית תשובה, צא וגלה מן המקום הזה, שנאמר ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נור, כשיצא כל מקום שהיה הולך הארץ מזרעו מתחתיו, והיה חיות ובהמות מזרעו וזרעו, מהו זה? אומרות זו לזו, קין הרג את הבל אחיו, ונזר הקב"ה עליו, נע ונר תהיה, והן אומרות: נלך אצלו ונאכלנו, והיו מתכנסות ובאות אצלו, באותו שעה זלגו עיניו רמעות ואמר (תהלים קל"ט) אנא אלך מרוחק ואנא מפניך אברח. אם אסס שמים שם אתה, ואציעה שאול הנך, אשא כנפי שחר, אשכנה

באחרית ים, גם שם ירך תנחני ותאחזני ימינך. אמר להן הקב"ה, לכן אני אומר:
(תנח' יל"ש) כל ההורג קין, להרג יהיה.

ויאמר קין אל ה' וגו'

במנילת אסתר: ותקרא אסתר להתך ותצוהו על מרדכי, צריך ביאור מה זה הלשון ותצוהו על וגו'. ונ"ל לפרש כי אסתר המלכה ידעה ברוה"ק כי מרדכי הוא בבחינת משה רבינו, וכמש"כ האר"י ז"ל, ולכן חררו וקבלו ישראל את התורה בימיו, כמו שאמרו חז"ל (שבת פ"ח) הדר קבלוהו בימי אחשורוש, ולכן שלחה אסתר למרדכי ישעליו מוטל להכניע את המן, שהוא בחי' נחש, כמו שהרג משה רבינו את המצרי בשם המפורש, והמצרי הי' שורש קין, קינא דמסאבותא, כמ"ש חכמי אמת. והשם שהרגו הוא שם „תכה" כמ"ש האר"י ז"ל, שנאמר למען לא עזבת דרשיך ה', סופי תיבות „תכה". וז"פ ותקרא אסתר להתך הוא שם תכה ותצוהו על מרדכי שהוא בחי' משה, שהוא יכניע את הצר ע"י שם תכה.

גדול עוני מנשוא

בגמרא (סנהדרין דף ק"א) אמר לפניו רבש"ע, כלום גדול עוני מששים ריבוא, שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם עכ"ל הנמרא. והוא פליאה עצומה. חרא איך רמיזא בפסוק כאן ששים ריבוא, ועוד מניין ידע קין עתה עתידות זאת שיהיו ששים ריבוא שיחטאו וימחול להם. וא"ת ברוח הק' ידע, זו קשה מן הראשונות, דלמה נתנו לו רוח"ק עתה משמים, להראות לו זאת, והוא פלא להבין.

ונראה לתרץ בגמרא (סנהדרין ק"ח) נבי דור המבול, ויהי לשבעת הימים, מה סיבם של שבעת הימים, שהטעמים הקב"ה מעין עוה"ב, שידעו מה טובה חסרו והפסידו. ובמדרש (ב"ר פ"ב) אילו זכית היית נוסף עשבים מנ"ע. וטועם בהם כל מעדנים שבעולם, ועתה קוץ ודרדר תצמיח לך ובזיעת אפיק. א"כ נ"ל לחדש דכן היה בסקין, אלו זכה היו הששים ריבוא ישראל יוצאים ממנו, כי הוא הבכור, ואם תטיב שאת, כהונה ומלכות ובכורה, ועתה אל תותר, ואדמה לא תוסיף תת כחה, לכן הראוי לו משמים מה שהפסיד כמו שהראו לדור המבול. וא"כ מיושב קושיא ב', דלמה הראו לו עתה רוח"ק הזה, וזוה נכון. חרא כרי שידע מה חסר והפסיד, ועוד הראו לו שאותן ששים ריבוא עצמם חטאו ועשו תשובה, כדי לפתוח לו פתח לתשובה ג"כ. ומעתה נתרץ מנ"ל למדרש רמז על ששים ריבוא, הביטו וראו בתיבות „מנשוא" מלא בוי"ו, הוא ר"ת שש מאות אלף נעשה ונשמע. ועמקו דברי חז"ל בדרשתם.
(נור אריה)

הן גרשתי אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי

נע ונדר בארץ והיה כל מצאי יהרגני

הן גרשתי אותי היום מעל פני האדמה והי'

א"ר אלעזר בשעה שחטא קין היה מפחד, לפי שראה לפניו מיני מחנות מזוינים הבאים להרגו, וכאשר חזר בתשובה מה אמר, הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר, מה מפניך אסתר, אלא אהיה נהרס מבנין שלי, (מן זיו הזהר פי' דורש פניך לשון אף, ואסתר לשון הריסה, בנין, שע"י האף יהרס בנין שלו שלא יישאר ממנו זרע אנשים זרע של קימא). רבי אבא אמר כמש"כ ולא הסתיר פניו ממנו, ויסתר משה פניו, ועל זה אמר ומפניך אסתר, מאותן פנים שלך אהיה נסתר שלא ישגיחו עלי, (מן זיו הזהר פי' דורש פניך לשון השגחה, ואסתר לשון הסתרה), ובשביל זה והיה כל מוצאי יהרגני.

(מאבי זצ"ל זהר בהעתקת עברית)

והייתי נע ונדר בארץ והיה כל מצאי יהרגני

והקשה הרה"ק מריון זצ"ל, כל מקום שנאמר „והיה“ אינו אלא לשון של שמחה, ולמה אומר קין בלשון של שמחה, והיה כל מצאי יהרגנו? ותירץ, שקין התרעם על גרלו לפני ה' ואמר, רבוננו של עולם, אם דין יצא מלפניך להיות נע ונדר, והיה כל מוצאי יהרגני, טוב לי יותר והייתי שמח, אם כל מוצאי יהרגני... כי להיות נע ונדר קשה פי שבע... כי בוחר אנכי את המות מן חיים כאלה'

ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם וישם ה' לקין אות

לבלתי הכות אתו כל מצאו

וישם ה' לקין אות והי'

מהו אות, אות אחת מעשרים ושתיים אותיות של התורה נתן עליו להגן עליו. (זהר הפרוש)

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מצאו

בוחר איתא, מהו אות, אות אחת מעשרים ושתיים אותיות של התורה, ואיני

וודע באיזה אות, ובתרגום יונתן, ורש"י פירוש דהיינו אות אחר משם הגדול והקדוש יע"ש. וצע"ג אמאי אות מן השם. ועוד קשה ועיין דמב"ם שכתב וז"ל: מפני מה אמר וישם, ולא אמר ויתן לו אות. או ויעש לו אות, שיורה ששם לו האות קבוע עמו תמיד עכ"ל. מפורש רתיבת וישם מורה על שומה קבועה, וע"כ איננו כתיבה נרידא בריו, דתוכל למחוק, ראסור למחוק את השם, וע"כ דק בחסיקה דהוי דבר קבוע לעולם, ולא יבוא לידי תפלה. ומעתה נבוא ליישב הסתירה, דבפרד"א כתב על זרועו, ותרנגום יונתן ורש"י, כתבו על מצחו בפניו. ונראה ליישב דתרתית איתגניחו, כמו שמצינו בתיקוני זהר דכל איש מישראל צריך להיות לו לא פחות מן ב' עדים בכל יום. וכן מצינו בתיקון"ו (דף קט"ו) ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור, דהיינו תפילין שהם מעור, ע"כ ברור, דקין היה צריך להיות לו תפילין ג"כ, דתפילין הם ג"כ אות. וקשה הרי מבואר באו"ח (סימן ל"ח) דמנורה אסור בתפילין, וכ"ש מנורה מן השמים בפירוש כמו קין, רכ"ע ס"ל דהיה אסור בתפילין, ומאין יש לו שני עדים. ונראה דהדבר נכון, דע"ז הוא דס"ל לתנאים האלה, דחקק לו אות על זרועו ועל ראשו, דהם במקום תפילין של יד, ושל ראש. וכל שיש לו אות בידו ובראשו, הרי יש לו ב' עדים. דמאי נ"מ, דאות זה של הקב"ה אין לך עדות גדול מזה. לכן בא ת"י, ורש"י, וגילה לן, דגם על מצחו היה אות חסוק, מלבד אות של זרועו, כיון דהם במקום תפילין, ותרתי איתגניחו ולא פליגי. ובזה מיושב קושיית הרמב"ן, אמאי לא כתיב ויתן, או ויעש, ובזה נכון. דמצינו בתפילין לשון שימה, שנאמר: ושמתם את דברי אלה, לכן אמר וישם, דהיינו במקום שימה דתפילין. ויש בזה דמו נפלא, "לבלתי" ר"ת לאות במקום תפילין לבל יהרגנו, דבתפילין כתיב ודאו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כן נמי דאו אות על מצחו וזרועו, שידאו ממנו לבלתי יהרגנו.

ועוד קשה מפני מה לא כתיב ברש"י בפירוש באיזה אות מן השם הגדול והקדוש. ועיין בספר מצות שמורים, שכתב וז"ל: בפ' הקומץ (דף ל"ה) איתא שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני, ואות צריך להיות על התפילין, השם אלפים, הוי"ה שר"י. איתא בירושלמי מס' ברכות (פרק ה'), שנאמר ודאו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וירא ממך, ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אילו תפילין שבראש. כי שם ה' נקרא ר"ת "שי"ן", שהם שם אלפים, משום שנאמר וירא ממך, כל מקום שנאמר יראה הוא משם אלפים, שהי דין אלפים במילוי יודין, דהיינו אל"ף, למ"ד, ה"י, יו"ד, מ"ם, גימטריא ש'. זה השי"ן מן ג' ראשין, היוצא מן ר"ת מן שם ה' נקרא, מן שם אלפים שהיא דין, והשם הוי"ה ג"כ מן השי"ן מן ד' ראשין, שהיא מן ד' אותיות הוי"ה, וגם כאשר תחליף הוי"ה בא"ת כ"ש, בשם "מצפ"ץ", הוא ג"כ גימטריא ש'. והשם שר"י הוא מן רציעות, שנאמר כי שם ה' נקרא, כי תיבת שם גימטריא 340, והשם שר"י עם השם הוי"ה, ג"כ גימטריא 340. וזה מה שצריך להיות

על התפילין השם שד"י, והשם הוי"ה, והשם אלפים. זה השני שינין על ראש, מן ג' ראשין, זה כנגד השם אלפים היוצא מן ר"ת שם ה' נקרא, ומן ד' ראשין זה כנגד השם "הוי"ה" מן ארבע אותיות, והשם "שד"י" מן רציעות.

וזה מה שכתוב שחקק לו אות על ראשו, ועל זרועו. זה שתרנום וינתן, ורש"י פירוש, אות אחד משם הגדול, שחקק לו אות השי"ן, על ראשו, ועל זרועו. דהם במקום תפילין של ראש, ושל יד, שיראו ממנו לבלתי יהרגנו.
(מה שאמרתי בבהכנ"ס בשבת קודש על הבר-מצוה בשנת ח"ן, במאנטרעאל)

לכן כל הורג קין שבעתים יוקם וגו'

היה ראוי שיאמר כל הורג קין יהרג, למה שבעתים, וכי לא יספיק שיהרג אחר שהוא הרג לאחיו. לזה פירשו שמה שאמר לכן כל הורג קין אינו מחובר עם שבעתים יוקם, אלא הם שני דברים נפרדים, לכן כל הורג קין אני אפרע ממנו שרעוני הוא שלא יהרג עתה עד ז' דורות. וזהו שבעתים יוקם, גזם ולא פ' עונש ההורג לקין, וג"כ הכריחם לפרש בן שאמר למך כי שבעתים יוקם קין ולמך ע"ז או הכוונה שכל הורג הוא ע"ד הקריאה ויאמר כל הורג שמעו דברי כי קין לשבעתים יוקם ממנו.
(תולדות יצחק)

לכן כל הורג קין שבעתים יוקם וגו'

שהם שני מאמרים. הא' כל הורג קין והוא מקרא קצר, כאלו אמר יהיה ענינו כך וכך שלא פירש ולא פירשו הכתוב.

והמאמר הב' הוא אמרו שבעתים יוקם רצה לומר אין רצוני שימות קין עתה בענשו. אבל שתהיה מיתתו נתלית עד שמונה דורות, כאלו אמר לשבעה דורות יוקם הדם הזה מקין.

קין שבעתים יוקם שתלפח נקמתי ממנו לשבעה דורות. והיה זה מפני ישובו של עולם, כד שיתעסק בפריה ורבייה ויתחיל הישוב בעולם והמלכות בין בני אדם.

אמר השם כל הורג שבעתים יוקם, כלומר כיון שקין אואה נפשו למות, לכן אני גוזר שלא ימות עתה, אבל שיחיה לקבל ענשו. ומפני זה כל הורג קין להיותו סותר ומנגד לכונה האלקית, שבעתים יוקם דם קין ממנו, ולכן שם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו, והאות הוא שנתן פחרו ומוראו על כל הב"ח שלא ינעו אליו ולא יזיקוהו.
(אברבנאל)

ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת ערן

ויצא קין מלפני ה' ונז'

כין שאמר קין גדול עוני מנשוא, מחל לו הקב"ה מחצה מעונשו, משום שגזר עליו בתחילה ואמר נע ונד תהיה בארץ, ועתה נשאר בהעונש של נד בלבדו, זש"כ ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד, כלומר שכאשר יצא מלפני ה', היה בשביל להיות נד בארץ ולא נע. ועוד אמרו שכאשר יצא קין מלפני ה', אמר לו אדם, בני מה נעשה על דינך, אמר לו קין, אבי כבר נתבשרתי שמחל לי הקב"ה להשאר בנוד בלבדו. אמר לו אדם איך נעשה כך, אמר לו קין בשביל שחזרתי בתשובה, והוריתי לפניו. אמר אדם, וכי כך הוא רב וחזק כח התשובה, ואנכי לא ידעתי. התחיל לשבח לרבנו ולהודות לו, פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה', כלומר טוב לשבח ולשוב ולהתודות לפני הקב"ה, ע"כ. (מאבי זצ"ל)

וישב בארץ נוד ונז'

בעבור שהודה על חטאו הסיר ממנו חצי ענשו שגזר עליו נע ונד, וישב בנוד לכה, ולא נע ונד, והיה לו קצת ישוב בקדמת ערן, וזהו ישב בארץ נוד. (תולדות יצחק)

ויצא קין מלפני ה' ונז'

שהיה בורח מארץ ישראל הקדושה ששם הנבואה, וכן התבארה התשובה לשאלה הם', אם לדעת מי שפירש שבעתים יוקם, נאמר על שופך דם קין, כדי שלא יהרג ויחיה ויסקל ענשו בעולם הזה. (אברבנאל)

ידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עיר ויקרא שם

העיר כשם בנו חנוך

ויהי בונה עיר ונז'

היה ראוי שיאמר ויבן עיר, ואמר בונה, שהיה בונה מעמ ואח"כ הולך נד וחזור ובונה מעמ והולך נד וכן תמיד. ולכן לא קרא העיר על שמו לפי שתפול כל הבנין. אלא קרא שם העיר כשם בנו חנוך. ונ"ל שלפי שהקב"ה אמר לו נע ונד

תהיה בארץ, בנה עיר ררך תשובה, שהבינה עיר הוא נע וגר שהולך למקום אחר לבקש אבנים, ואחר כך הולך למקום אחר לבקש סיד ולמקום אחר לבקש עצים לבנין, ולמקום אחר לבקש מסמרים. וכן הולך למקומות רבים לכל הרברים הצריכים לבנין העיר אינו יושב במקום מיוחד וכ"ש אם הוא לברו ואין עוזר לו כמו שהיה קין, ולפי שהיה הבונה הראשון לא מצא כל הרברים במקום אחד. ולז"א בונה עיר שנתעכב ימים רבים בבנין העיר. ונכתו תולדות קין להודיע כי השי"ת ארך אפים, והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פוסד עון אבות על בנים ונכרת זרעו, וארז"ל שחיה שנים רבות ומת במבול וראה בהכרת כל זרעו אתו. (תולדות יצחק)

וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך וגו'

המעם שקרא קין שם בנו וגם שם העיר חנוך, הוא, יען שאחר שהרג קין את הבל אחיו, התחיל לחקור מה היתה הסיבה להמעשה האכזרי הזה, וחקר ומצא כי סיבה היא שלא היה לו חנוך כראוי, לכן למען יתקן זאת קרא את שם בנו וכן שם עירו „חנוך“ למען ישמעו וילמדו כל יושבי תבל כי עיקר יסור של חיי החבורה מונח בהחנוך מנוער. וכן אמר החכם מכל אדם: חנוך לנער על פי דרכו, ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה, (קהלת יצחק)

ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד את מחויאל ומחויאל ילד את

משותאל ומשותאל ילד את למך

ויולד לחנוך את עירד וגו'

אמר ריב"ל כולן לשון מדרות הן, עירד עורדן אני מן העולם, מחויאל, מוחין אני מן העולם, משותאל, מתישן אני מן העולם, למך, מה לי ללמך ולתולדותיו. (בראשית רבה)

בספר עץ יוסף פי' מדרות מכות ושמן על שם שמרדו בהקב"ה. ובכל דור ודור נגזר עליהם יותר מפני שהרשיעו יותר, בימי עירד נגזר עליהם רק שירדו, עורדן אני מן העולם, לשון ערוד, ול"ל כמו שעירד דר במדבר במקום שאין אנשים, כך הם מפני שפלותם יהיו במקום שאין אנשים. מוחין אני מן העולם. ופי' מחויאל שימחם האל, ללמך ולתולדותיו. שלפי שאין תיבת למך משמעות לרעה, דורש התיבה נוסריקון למ"ך מה לי ללמך, המ"ם על תיבת מה, והלמ"ר על תיבת לי, והכ"ף

על תיבת ללמך. ומה שנאמר ולתולדותיו, כי כתוב שם למך קודם לקחת נשיו, ואחר לקחת נשיו, והוליד מהם תולדות. ובתנחומא איתא שנבלען ר' משפחות חנוך, עידר, מחויאל, מתושאל, כשהרג למך את קין.

(שם)

ויקח לו למך שתי נשים שם האחת ערה ושם השנית צלה

ויקח לו למך שתי נשים וגו'

א"ר עזריה בשם ר' יהודה בר סימון כך היו אנשי דור המבול עושין, היה א' מהן לוקח לו שתיים אחת לפריה ורביה, ואחת לתשמיש. זו שהיתה לפריה ורביה, היתה יושבת כאילו אלמנה בחייה, (נ"א בחיי בעלה), וזו שהיתה לתשמיש היה משקה כוס של עקרים, שלא תלד, והיתה יושבת אצלו מקושטת כזונה. הה"ר (אויב כר) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב. תדע לך שכן, שהרי הבריר שכהן היה למך ולקח ב' נשים, הה"ר ויקח לו למך שתי נשים שם האחת ערה, דערת מיניה, ושם השנית צלה שהיתה יושבת בצלו.

(בראשית רבה)

בספר עץ יוסף פי' שתיים נשים, כאילו אלמנה בחייה, שלא היה נוסק אליה אלא בתולדה לבר ושוב היתה נזופה. אבל העקרה היתה מקושטת ושמחה תמיד. הה"ר רועה עקרה וכו'. וה"פ דקרא רועה עקרה משקה אותה כוס של עקרין שלא תלד גם רועה אותה בתענוגים על שאינה יולדת. ולב אלמנה לא ייטיב, היינו אשתו היוולדת שיושבת בביתו אבילה כאלמנה שאינה רועה אותה בתענוגים, ואינו משגיח עליה להטיב לה. הבריר, הטוב והמובחר, דערה מיניה, ערה לשון חסרה על שם שהיה מסירה מאצלו, שהיתה יושבת בצלו. ומה שנאמר וצלה גם היא ילדה, ששתתה ולא הועיל, ומפני זה כתוב גם היא לומר שאף שהיתה מיוחדת לו לתשמיש והשקה אותה כוס של עקרים ילדה, שלא עלתה לו כוונתו

(מזרחי)

ויקח לו למך שתי נשים וגו'

פרש"י לא בא לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם ועמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין וז"ש כי איש הרגתי.

(תולדות יצחק)

ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה

ותלד עדה את יובל וגו'

לשעבר היו מקנין להקב"ה במטמוניות, חזרו להיות מקנין אותו בפרהסיא. זה"ד (יחזקאל ח') אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה. (עץ יוסף) לשעבר היו מקנין וכו' קרא דיושב אהל ומקנה קרדיש, שבתחילה היו יושבים עם העכו"ם באהל במטמוניות ואח"כ חזרו להיות מקנה בלא אהל בפרהסיא, דרש ומקנה מלשון קנאה ודרש ג"ש מפסוק סמל הקנאה המקנה.

(בראשית רבה)

הוא היה אבי ישב אהל ומקנה

והקשה הרא"ם ולבוש, אטו הוא היה הראשון, הרי הכל היה הראשון, ויהי הכל רועה צאן. ונראה לתרץ דהכל היה הראשון, עפי"מ"ש בס' תפארת שלמה, (לכבוד קדושת אא"ז וצלה"ה מדראגמסק, בשם הה"ס מזאקילקאוו), דנבי קין כתוב היה עובר ארמה לשון שמחה, שלא היה מצטער כלל, על ביטול תורה ועבודת הקורש, ובהכל כתוב ויהי הכל רועה צאן, לשון צרה שהיה מצטער על ביטול תורה. וע"ש בליקוטים שבסופו, א"כ הכי נמי כתוב הוא „היה" אבי יושב אהל ומקנה, דהיה לשון שמחה שלא היה מצטער כלל על ביטול תורה ועבודה"ס, א"כ ע"ז הוא היה באמת הראשון יושב אהל ומקנה, ולא יושב בתורה, שפרס עולה של תורה. אבל הכל היה מצטער ברועה צאנו על ביטול תורה, ובוה א"ש לשון רש"י.

(תולדות יצחק)

ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב

ושם אחיו יובל וגו'

ארבולין, ובורבלין, כן הוא הנזכר האמתית, וכן הוא לקמן פ"נ ארבולין וברבולין במדינה ופרש"י והערוך מיני זמר הן. וכן פי' רש"י תופש כנור ועוגב, לומר לעבודת אלילים.

(בראשית רבה)

וצלה גם הוא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל

ואחות תובל קין נעמה

ואחות תובל קין נעמה

ומפני מה נעמה זו היא מתקיימת עד עתה. אמר לו כך הוא. אבל ליל"ת ונעמ"ה ואנר"ת בת מחל"ת היוצאות מן צר הטומאה שלהן, כלן מתקיימות, עד שיעביר הקב"ה לרוח הטומאה מן העולם, שכתוב ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. א"ר שמעון וי להם לאנשים, שאינם יורעים ואין משניחים ואין מכינים, וכלם אטומים, שאין יורעים כמה העולם מלא מכריות משונות שאין נראות, וגם מברכים נעלמים (מן זיו הזהר, מזה נראה ברור שרבי שמעון עם החברייא ידעו היטב כל החכמות שהחוקרים מן דורות האחרונים נודע להם ע"י כלי הראות שנתחדשו להם המגדילים כל דבר אלף אלפי פעמים, ובכח אותן הכלים יראו שנמצא באויר כמה וכמה תולעים קטנים מאד מאד שאין ביכולת עין אדם לראותם ובהם סם חזק וחריף נורא מאד מאד המחוללים כל מיני מחלות רח"ל, ויקראו לחכמה זו „באקטעריאלאניא“, והם יקננו ביותר בכל מקום אי נקי, וכל אדם נמצא תמיד בסכנה מהם, ועל זה ירמו רבי שמעון שהעולם מלא מכריות משונות, ומה שאמר ממלין סתימין, וירמו על שאר כחות נסתרים כגון המזיקים שהם רוחנים), שאלמלא ניתן רשות לעין לראות, היו מתפלאים האנשים איך יכולים להתקיים בעולם, בוא וראה נעמה זו אמן של שרים היתה, ומצרה באים כל אותן השדים שמתחממים מן אנשים, ונטילים רוח התאוה מהם ומשחקים בהם ועושים אותם בעלי קרי, ולפי שבעל קרי בא מצד רוח הטומאה, צרך לטבול עצמו להטהר ממנו. ,

ואחות תובל קין נעמה

הכוונה שכל הפסוקים הנמשכים עד נעמה הוא בשבילה שהיתה צדקת במאמדם ו"ל שמעשיה נעים והיתה צנועה. ולכן זכתה להיות אשתו של נח וניצלה מן המבול וזה רמזה לנו התורה הקדושה, עם הטעמים מהפך פשטא קטן, זקף גדול. כי הנם שאחיה תובל קין היה רשע, שהיה עושה כלי זיין לרוצחים, אך אחותו נעמה היתה נאה במעשיה והיא בצנועתה וצדקתה הפכה את הפשטיות והקטנות שבמשפחתה והיתה לזקופה במעלותיה וגידולה בצדקה ובמעשי יריה, וזכתה לכן צדיק יסוד עולם. (ספר הטעמים)

ואחות תובל קין נעמה

נעמה בת למך מצלה אשתו. ואחות תובל קין, השם נעמה מורה על אשה טובה חן ונעומות לדעת ר' אבא בר כהנא היתה אשת נח, ולמה קורין אותה נעמה? שהיו מעשיה נעים. ולדעת אחרים ע"ש שהיתה מנעמת בתוף לע"ז (ב"ר). כן נמצא אצלנו באגדה בראשית, כי עלתה נעמה השמימה מפני שנשארה בתולה בבצניעותיה, ועלתה השמימה, כראיתא בילקוט בראשית, ובזכות זה שלא הלכה אחרי מאהבה המלאך עזא"ל אשר חשק בה וחפץ לפתותה, נתן לה הקב"ה מקום בתוך שבעה כוכבי לכת (מדרש ב"ר). והוא נוגה. ולרד"ק הוא מזל בתולה, כראיתא באוצר ישראל.

ואחות תובל קין נעמה

אר' אבא ב"כ. נעמה אשתו של נח היתה, למה היו קורין אותה נעמה, שהיו מעשיה נעימים, ורבנן אמרו נעמה אחרת היתה, ולמה היו קורין אותה נעמה, שהיתה מנעמת בתוף לעבודה זרה.

למש כל חרש נחשת וברזל וגו'

אבי כל חודש נחשת וברזל. היה להם בולקן, חרש אש פלדות של ההרים מסיאי האש, ושם בולקן קרוב לשם תובל קין. ואחותו נעמה היא האלילה „נוגה" היפית הלוקחת לב כל האלילים, ע"ד בני האלקים שלקחו בנות האדם הטובות. (זהר שם)

כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה

כי שבעתים וגו' ולמך שבעים ושבעה

ארז"ל (סנהדרין רף ל"ח) כי למך היה סומא והיה תופס הקשת לצור ציד היה או עוף וילד לפניו ואמר הילד שהיה רואה נגדו ציד והיה איש וירה החץ והרגו, ואח"כ כשהודע אליו תמה ויספיק את כפיו ומיעך ראש הילד שלפניו בין שתי כפיו. נמצא שהרג שונג והיה מתנצל לנשיו כל יפרשו ממנו ואמר כי ז' דורות תלו לקין, וא"ל יתלו שבעים ושבעה. ואפשר יצא לו החשבון הזה כי הנה קין חטא מזיד והוא חטא שונג. ועלה בדעתו כי עשר ידות למזיד על השונג, ע"כ יתלו לו י' פעמים שבעה על מה שתלו לקין ועוד שבעה על שהיה קרוב לאונם כי היה סומא ואינו דומה לשונג

וזלתו. וזהו כי איש הרגתי בשביל פצע שבי, כי סומא אנכי, וילד בשביל חבורתי שעשיתי באישי, שכ"כ חרה לי מצד ראנת חבורתי ופגעו בילד, ועל בחינה זו יגרע משונג.

כי שבעתים יקם קין וגו'

כי שבעתים יקם קין הוא משה שהיו לו ז' שמות והרג את המצרי שהוא גלגול קין. וגם יתרו היה לו ז' שמות, כי כשהרג את המצרי והרגו בשם מ"ב כדי להעלות נפשו זהו נדבק ביתרו ואז נתגייר וכפר בע"ז. אבל לבלעם לא רצה להמית בשם המפורש רק בחרב הטמא, ולזו לא אמר (תמות) (אמות) מות ישרים רק תמות נפשו מתה מות ישרים בגלגל נבל, אך גופו לא מת רק מיתת טמאים ונודע. (ספר הכוונות להאר"י ז"ל)

ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולֵי נשי למך האונה

אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי

נשי למך האזינה אמרתי וגו'

שנשיו פורשות ממנו משקרמו פריה ורביה לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר ז' דורות ובני למך היו שבעיים לקין ולמך נחם את נשיו ואמר וכי הרגתי אני את הכל שהיה איש בקומה וילד בשנים לשיחי וזעי כלה באותו עון. ומה קין שהרג נתלו לו ז' דורות, אני שלא הרגתי לכ"ש שיתלו לו שבעיות הרבה, וזהו ק"ו של שמות. א"כ אין הקב"ה נוכח חובו. או כוונת למך שיתפלל וירחם עליו ויתנחם על הרעה. ונ"ל שלמך היה אומר לנשיו שלא יהיו בניו דור ז' אלא דור ח' שמ"ש הש"י שבעתים יוקם אין הז' דורות נמנים מקין אלא מאדם הראשון ולמך עצמו הוא השביעי והם אדם, קין חנוך, עירר, מחזיאל, מתושלח, למך. הרי ז' ועלי נגזר הגזירה לא על בני, ואם יאמרו נשיו נ"כ אין אנו רוצים לגדל בנים יתומים אמר גם אני לא יהרגני שום אדם שגזירת פוקד עון אבות על בנים הוא כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם. ואמר למך אני לא אחזתי מעשי קין בידי וכי איש הרגתי כקין לשאחיה נפצע בעבורו, או ילד הרגתי לשיעשו לי חבורה או ירצה אני אהרונ איש אם יבוא לפצוע לי וילד אהרונ אם יבוא לעשות לי חבורה אחר שלא אחזתי מעשי קין בידי. וכתב ר"א בני למך וכל זרעו מתו במבול, ולא נשאר לקין שם מחסם אחיו. וי"א שלמד למך את תובל בנו ללמוש ולעשות חרבות, וכלי מלחמה ופחדו נשיו שיענש שהביא רציחה בעולם ועושה מעשי אביו הרוצח, ואמר לחן, אני לא הרגתי לפצע וחבורה כמו קין,

לומר כי לא בחרב לבד יוכל להרוג, כי גם בפצעים וחבורות שהיא מיתה רעה יותר מחרב. (תולדות יצחק)

וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי

שת לו אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין

כי שת לו אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין

ל"ה כי הרגו קין, דיש כאן עוד דקדוק תיבת „אחר“ ל"ה דמיותר לנמרי, והיל"ל בקיצור כי שת לי זרע תחת הבל. עוד קשה, דגם תחת הבל מיותר לנמרי, דמאי נ"מ לן אם הוא תחת הבל או לא. העיקר השבח והודייה הוא כי שת לי זרע. שוב ראיתי שכן הקשה באלשיך דאטו בן שני שנולד אחר בן שמת הוא תחתיו, כל וולד הוא וולד בפ"ע. ונראה לתרץ בפשט נחמד דנודע מ"ש המקובלים דהבל נתגלגל בשת, ושת הוא הבל עכ"ד. ונ"ל דהפשט דב' נשמות ישנן בשת, נשמתו רידיה, וכן גם נשמת הבל, דמשת הושתת העולם, והוא עיקר. וממילא גם נשמת הבל נתגלגלה בו, ומצינו (בפ' ויצא) יוסף הי' לו בן „אחר“, דהפשט תיבת אחר כמו תיבת „עוד“, דהיינו עוד בן, דל"ש לומר בן אחר לסלק ח"ו ליוסף ולהחליפו באחד חליפה, רק תיבת „אחר“ היינו עוד בן, וא"כ נמי כאן הפשט, זרע אחר היינו עוד זרע, לא זרע „אחר“ תחת הבל, ז' א דתיבת „תחת“ הפשט, דתחת הבל לבדו, שהיה לנו, יש לן עתה תחתיו עוד זרע, דהיינו שנים במקום אחר, דשת הוא כשני בנים, שת והבל דהבל נתקן להקים שם ע"י שת, זה חרש.

ויקרא את שמו שת הני'

ר' תנחומא בשם ר' שמואל אמר, נסתכלה אותו זרע שהוא בא ממקום אחר, ואי זה מלך המשיח. (בראשית רבה)

א דאדם שת אנוש גדולה, מפני שהיא ראש לכל היצורים. (ספר הכונות להאר"י ז"ל)

ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרוא בשם ה'

ויקרא את שמו אנוש, אז הוחל לקרא בשם ה'

איתא בזהר, זש"כ אז הוחל לקרוא בשם ה', רבי יצחק אמר כל אותן הצדיקים

שהיו ביניהם אח"כ ברור ההוא, כלם עמלו למחות בהם, כמו ירד מתושלח וחנוך, ולא יכלו, עד שנתרבו רשעים מורדים ברבונם, ואמרו מה שדי כי נעברנו, וכי טפשות כזו היו אומרים, אלא לפי שירעו כל החכמות האלה, וירעו כל ממוני העולם שנפקרו עליהם, והיו בוטחים בהם, עד שהחזיר הקב"ה את העולם כמו שהיה, שהרי בתחלה היה מים במים, ואח"כ החזיר לעולם כבתחלה, ולא נחרב לגמרי, שהרי ברחמים השניח עליהם. שכתוב: ה' למבול ישב, ולא כתוב אלהים, בימי אנוש אפילו הנערים של אותו הרור היו מסתכלים בחכמות עליונות, והיו מבינים בהן, א"ר יוסי, אם כן טפשים היו, שלא היו יורעים שעתיד הקב"ה להביא עליהם מי המבול וימותו בהם, א"ר יצחק יורעים היו, אבל אחזו טפשות בלבם, שהם היו יורעים מלאך ההוא הממונה על אש, ומלאך הממונה על מים. והיו יורעים לעצור אותם שלא יוכלו לעשות דין עליהם, והם לא ידעו שהקב"ה שולט על הארץ, וממנו יבוא הדין על העולם, אלא הבינו שהעולם נפקר בירי ממונים האלה, ובהם מתנהג כל עניני העולם, ולפיכך לא היו מסתכלים בהקב"ה, ולא היו משגיחים בפעולתו, עד שנשחתה הארץ, ורוח הקודש מכריז בכל יום ואומר יתמי חטאים מן הארץ, ורשעים עוד אינם, והאריך הקב"ה להם כל הזמן ההוא שהיו אלה הצדיקים, ירד מתושלח וחנוך, מתקיימים בעולם, כיון שנסתלקו מן העולם אז הוריד הקב"ה את הדין עליהם ונאבדו, כמש"כ וימחו מן הארץ.

אז הוחל לקרא בשם ה'

ברש"י: הוחל לשון חולין, שקראו לע"ז אלהות. ובפשטות הוחל לשון התחלה. אבל באמת שני הפירושים עולים בקנה אחד, יען התחילו אז לקרוא גם לע"ז בשם אלהות, התחילו צדיקי הרור לדרוש ברבים את שם ה' כענין ויקרא בשם ה' אל עולם למען לסתור רעות עוברי כוכבים.

ולשת גם הוא יולד בן וגו'

כבר רמקו מה זה הלשון גם הוא שמיותר לגמרי, ואין לו פשט. ונראה לתרץ רחות אמרה בי שת לי אלקים זרע אחר, והקשה האלשיך מה זה הלשון שת? הוי"ל לקרוא נתן, כי נתן לי אלקים זרע. ונראה לתרץ דאחז"ל (יבמות דף ס"ד) מפני מה היו אבותינו עקרות, שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, א"כ נראה רגם חוה הרבתה, שיתן לה ה' זרע אחר. וזה הרמז בשם „ש"ת" ר"ת שומע תפלה, כי שמע ה' תפלתה, לכן לא קראתו נתן רק שת, על ששמע ה' תפלתה, א"כ נראה דשת עצמו

ג"כ התפלל תפלה שיתן לו ה' בן, וז"ש ולשת, גם הוא שגם הוא התפלל תפלה כמו אמו שהתפללה, לכן יולד לו בן ע"י תפלתו. וגם חוה התפללה עבור שת, שיהיה לו בן, דהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. וז"ש גם הוא, שגם הוא התפלל כמו אמו על בנים ושמע ה' תפלתו. וז"ש אז החל לקרוא בשם ה', דפירש (אבן עזרא, והמור בשם רשב"ם, וצרור המור), לשון תפלה, והיינו לשון ויחל משה, דכיון דאנ"ש גילד ע"י תפלות, לכן אז באה תפלה לעולם, וכיום התפללו בשם ה'. ועיין ספורנו דכיון דנעשו אז גם עובדי ע"ז, לכן הוצרכו צדיקי הדור לדרוש ברכים ולהתפלל לר', דאנוש גולד ע"י תפלת חוה, ותפלת שת. וכאמור אז הוחל לקרוא בשם ה'.

(תורה והלכה)

אז הוחל לקרא בשם ה'

אז הוחל לקרא בשם ה' ר"ת, "הל"ב" והוא הכל בהיפוך, על שנתגלגל באנוש וכפר בע"ז. וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחי, כי זה המצרי אחיו י"פ משה הוא, בסוד קין והבל.

(ספר הכונות להאר"י ז"ל)

זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים

עשה אתו

זה ספר תולדות אדם וגו'

ר' יצחק אמר זה ספר תולדות אדם, ביארו החברים לענין הצורות, שהראה הקב"ה לאדם הצורות של כל הדורות שיבואו לעולם, וכל חכמי העולם ומלבי העולם שעתידים להקים על ישראל. כשהגיע לראות מלך ישראל שגולד ומת, אמר מן שנים שלי אתן לו ע' שנים, ונגרעו מאדם ע' שנים והעלה אותן הקב"ה לדרור וע"כ שבח דוד ואמר כי שמחתני ה' בפעלך כמעשי ידיך ארנן, מי גרם לי שמחה בזה העולם פעליך. זה הוא אדם הראשון, שהוא פעלו של הקב"ה ולא פעלו של בשר ודם, מעשי ידיו של הקב"ה ולא של אנשים. וע"כ נגרעו אותן שבעים שנה מאדם, מאלף שנים שהיה לו להתקיים בהן, וכאשר הגיע לראות דורו של רבי עקיבא וראה תורתו היה שמח, ראה מיתתו והיה עציב, פתח ואמר ולי מה יקרו רעיוך אל, מה עצמו ראשיהם (מן זיו הזהר פי' מה עצמו ראשיהם לעמוד בנסיון היותר גדול למסור נפשם על קדושת השם) זה ספר ודאי, (מן זיו הזהר: ר' יצחק הביא מקודם דעת החברים שזה ספר מרמוז על הצורות של כל הדורות, ועתה אומר דעתו שזה ספר היינו ספר ממש).

והרי ביארו שכאשר היה אדם בן ערן, הוריד לו הקב"ה ספר על ידי רזיאל מלאך הקדוש, הממונה על סודות עליונים קדושים. ובספר הזה חקוקות צורות עליונים וחכמה הקדושה, וע"ב מיני חכמות היו מתפרשות ממנו לשש מאות וע' צורות של סודות עליונים. (מן זיו הזהר: ירמו על השם הקדוש בן ע"ב אותיות שיוצאין ממנו תר"ע מיני פעולות). והיה עמו צפון וגנוז ספר ההוא עד שיצא אדם מן ערן, שהרי בתחלה היה מחשב בו, והשתמש כל יום בגנוזי אוצרות של רבונו. (מן זיו הזהר: היינו סוד הספירות העליונות והפרצופים, שגם המלאכים אין משיגים אותם ושואלים אי מקום כבודו). ונתנלו לו סודות עליונים, מה שלא ידעו מלאכים עליונים, כיון שחטא ועבר על מצות רבונו, פרח ספר ההוא ממנו, והיה אדם מכה בידיו על ראשו ובוכה, ונכנס במי ניחון עד ערפו, והמים עשו בגופו בקיעות בקיעות ונשתנה זיו שלו, בשעה ההיא רמו הקב"ה לרפאל והחזיר לו ספר ההוא, ובו היה עוסק אדם. והניח הספר לשת בנו, וכן לכל אותן התולדות. (מן זיו הזהר: פי' היינו אלה ראשי עשרים הדורות שהיו צדיקים והיו ראויים להשתמש בספר ההוא). עד שהגיע לאברהם, ובו היה יורע להסתכל בכבוד רבונו. וכן לחנוך ניתן לו ספר, והסתכל ממנו בכבוד העליון. ר' אבא אמר ספר ודאי הורידו לו לאדם הראשון, ובו היה יורע חכמה העליונה, וספר זה הגיע לאנשי אלהים חכמי הדור, ומי שזכה להשגיח בו ידי בו חכמה העליונה, והיו משגיחים בו והבינו בו. וספר זה הוריד לו שר הרוזים, ושלשה שליחים ממונים היו לפניו, (מן זיו הזהר: פי' שר הרוזים שהוא המלאך רזיאל מסר לאדם ג' מלאכים מלמדים ללמוד עמו בספר ההוא), ובשעה שיצא אדם מן ערן אחז ספר ההוא, כאשר יצא פרח ממנו, התפלל ובכה לפני רבונו והחזירו לו כמקדמו, כרי שלא תשכח החכמה מאנשים, ויתניעו להכיר את רבונו, וכך למדנו שספר היה לו לחנוך, וספר הזה ממקום ספר תולדות אדם היה.

(אבי זצ"ל בשם זהר)

זה ספר תולדות אדם וגו' בדמות אלקים ברא אותו

לא לאדם אני נותן התורה, כי אם לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם (ילקוט איוב), הכוונה היא, כי עם שלימות אדה"ר חסר לו דבר אחר והוא החינוך בימי ילדותו, שישמש יראת שדי טרם הגיע לבחירה חפשית, וכמעט אי אפשר לבעל בחירה להכניע חפץ לבו, אם לא על ידי ההרגל מימי קטנותו. ואדם הראשון נברא כבן כ' בבחירה חפשית, לכן נפל ברשות המסית. וזה כוונת הפסוק: זה ספר אתן לתולדות אדם לבניו, ולא לו, ולמה? יען ביום ברא אלקים אותו בדמות אלקים נברא, בבחירה חפשית, על כן לבניו אתן התורה, וע"ז מרמז בן עזאי זה ספר תולדות אדם כלל גדול בתורה, להורות מגדלת ההכרח לחנוך לנער עפ"י דרכו, ואז רק אז אפשר שתתקיים התורה ורפח"ת.

זה ספר תולדות אדם וגו'

אמר בן עזאי הוא כלל גדול בתורה, יען בן עזאי לא נשא אשה באמרו נפש חשקה בתורה, הודיע בן עזאי אשר זה "ספר" היינו "התורה" הוא כמו תולדות אדם, וזה כלל גדול "בתורה" במי שחשקה נפשו בתורה. (מאיר עיני ישרים)

זה ספר תולדות אדם וגו'

בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם וגו' ברמות אלקים עשה אותו. זה כלל גדול בתורה. ר' עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) זה כלל גדול בתורה. שלא תאמר הואיל ונתבזיתי תבזה חבירי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי. לרעת ד"ע ואהבת¹ לרעך כמוך הוא כלל גדול בתורה. וכמו שפירש הלל מה דסנא לך לחברך לא תעביר. אבל לרעת בן עזאי אין די בזה, שלא תאמר הרי אני כחבירי והואיל ונתבזיתי אני יתבזה נם חבירי וגו', כי לרעתי יש כלל גדול מזה והוא ברמות אלקים עשה אותו, וכמו שאמר ר' תנחומא אם עשית כן רע למי אתה מבזה, לרמות אלקים שצריך אתה לכבד יותר מעצמך, ורע כי במדרש כתיב, זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה, שאין לו הבנה. אך סומך על סיפא דקרא ברמות אלקים עשה אותו. וכן תמצא בכמה מקומות במדרש שחסר וגו' והעיקר הוא סוף הפסוק.

(אוצר דרושים נבחרים)

זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם

זכר ונקבה בראם ויברך אותם וגו'

סודות עליונים נתגלו באלה שני הכתובים. זכר ונקבה בראם להבין מזה כבוד העליון סוד האמונה, שמבזה הסוד הזה נברא האדם. פי' מסוד הזדווגות כחות האלהות של בחינת זכר ובחי' נקבה, שנקראים אורות וגם ספירות. והיינו הך שעליהם מרמז שמים וארץ מהפסוק אלה תולדות השמים והארץ, כי שמים מרמז על בחי' זכר והארץ מרמז על בחי' נקבה, בא וראה שבזה הסוד שנבראו שמים וארץ, נברא האדם. בהם כתוב אלה תולדות השמים והארץ, בארם כתוב זה ספר תולדות אדם, בהם כתוב בהבראם, באדם כתוב ביום הבראם זכר ונקבה בראם. מכאן שכל צורה שלא נמצא בה זכר ונקבה אין היא צורה עליונה כראוי. בוא וראה בכל מקום שלא נמצאו זכר ונקבה ביחד, אין הקב"ה משים מדורו במקום ההוא, וברכות אינן נמצאות אלא במקום שנמצאים זכר ונקבה, שכתוב ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, ולא כתוב ויברך אותם ויקרא את שמו אדם, שאפילו אדם לא נקרא אלא זכר ונקבה ביחד.

(מדרש הנעלם)

הערת המו"ל

(1) תרי"ג אותיות נמצא מאלף ד, "אנכי" עד למד מן תיבת "לרעך" וזה וכל

אשר לרעך. ומסיים ברעך לפי שהיא יתר התורה, ואהבת לרעך כמוך.

זכר ונקבה בראם ויברך אותם וגו'

והנה רמז לזה יש בם' לימודים בנכים, כי יברך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, מספר כל האותיות שני אלפים ושבעה מאות שמונה עשר, במכוון כמספר שמונה פעם נ"ר חנוכה עם כפל ג', שנעשה הנס חנוכה ע"י לוי שהוא ג' אותיות נגד יון שהוא ג' אותיות, כמ"ש במדרש רבה, הנה הני שני פעמים ג' שהוא ישיה ועם שמונה פעם נר חנוכה ג"כ עולה כחשבון הנ"ל עיי"ש. והנה מבואר במדרשים שע"י עקירת יצחק זכו ישראל לברכת כהנים, נאמר כאן ואני והנער נלכה עד כ"ה, ונאמר שם כ"ה תברכו, הנה לפי"ז אתה תבין כי עקרת יצחק הי' הכנה לברכת כהנים.

ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד ברמותו כצלמו ויקרא

את שמו שת

ויולד ברמותו כצלמו ויקרא את שמו שת

וש"כ כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל. ואמר ר' יהודה כתיב ויולד ברמותו כצלמו, משמע שכנים האחרים לא היו בצורה שלו. וזה ברמותו כצלמו, בתיקון הגוף ובתיקון הנפש בדרך ישר, כמו שאמר ר' שמעון משמו של ר' יובא הזקן, שבנים האחרים בהתרבות זוהם הנחש ואותו שרכב עליו, שהוא סמא"ל, היו (מן זיו הזהר: כנזכר לעיל שהנחש שהוא סמא"ל בא על חוה והטיל בה זוהמא וזוה נולד קין, והזהר מחולק בזה עם הגמרא (פנהרין ל"ח), כי לפי שסדרו שם השעות של יום ו' שבו נוצר האדם משמע שקין והבל קודם החטא נולדו). ולפיכך לא היו בצורתו של אדם, ואם תשאל הרי אמרת שהבל מצדו של אדם היה, כך הוא, אבל שניהם לא היו בצורה שלמטה, (מן זיו הזהר: שאעפ"י שהבל מכח אדם נברא מ"מ היה מעורב גם בו קצת זוהמא מן כח הנחש ולכן גם הוא לא נולד בצורה שלימה הראויה להיות כאדם שלמטה בעולם הנשמי). אמר לו ר' יוסי כך הוא, שהרי כתוב והאדם ירע את חוה אשתו יטהר ותלך את קין, ולא כתוב ויולד את קין. ואפילו בהבל לא כתיב ויולד, אלא ותוסף ללדת את אחיו את הבל. וזה הוא סוד הרבר, אבל בשת מה כתוב ויולד ברמותו כצלמו. רבי שמעון אמר מאה ושלשים שנה התפרש אדם מאשתו, וכל אותן מזה ושלשים שנה היה מוליד רוחות ושרים בעולם, מפני אותו הכח של הזוהם שהיה נמשך בקרבן, (מן זיו הזהר: היינו ע"י אכילת עץ הדעת טו"ר), כיון שכלה ממנו זוהם ההוא, חזר וקנא לאשתו והוליד בן, בזה כתוב ויולד ברמותו כצלמו. (זהר)

ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה ויולד

בנים ובנות

ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת וגו'

בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול. והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה, וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו להיות זמן רב, וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלך וחסור, כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא, ויש מהם שחיו יותר מאדם, ושם שנולד קודם המבול היה שש מאות הועיל לו החוזה שנולד בו, והזיק לו האויר שנתקלקל בנוי הנולדים אחר המבול, ונתקצרו ימותם ושבו לארבע מאות. ותראה שיהיה זה בהם עד הפלגה. וכאשר משל עליהם שינוי האוירות בהפלגה נתקצרה ימיהם, כי פלג אשר בימיו נפלגה ארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה. ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמונים שנה, כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו, אבל הצדיקים בדורות יראת ה' תוסיף בהם ימים, כי פרעה חמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שנאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם, משום זה יפרוט ימיהם קודם הולידם, וגם אחר הולידם. (רמב"ו)

שמונה מאות שנה ויולד בנים ובנות

מפני שמשל ברוחו ונפרש ק"ל שנה מהאשה, לכן היו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשים שנה. כי אדנו ימי חייו לשוב הנהגתו במשגל. ואמנם שת מיהר זוונו אל האשה יותר מזה, כי בהיותו בן ק"ה שנה הוליד את אנוש, ומפני שמהר בזה כ"ה שנים מאביו אדם, לכן חיה אח"כ שמונה מאות שנה ושבע שנים שהוליד בהם בנים ובנות, ולא נפרד עוד מהאשה, כי תמיד היה מוליד. ובוה יהי ימי חייו תשע מאות יו"ב שנים, כי כמו שמהר בזווגו קודם אביו כ"ה שנים, ככה קצרו משנותיו מימי אביו י"ח שנים. (אברבנאל)

ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשעה מאות שנה ושלשים שנה וימות

והנה שתי תיבות „אשר חי“, הכתובים זה מיותרים, דהו"ל לכתוב ויהיו כל ימי אדם תשע מאות שנה ושלשים וימות, כדכתיב אצל כלם, ולא נכתוב אשר חי

רק פה אצל אדם, ולהלן ב'פ' חיי שרה אצל אברהם כתיב ג"כ, ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וגו'. ושמעתי בישם הנר"א זצלה"ה מוויילנא, שאמר דמרומוזין פה מאמרם ז"ל, שאדם חיסר משנותיו שבעים שנה ונתן לרור, כדאיתא במדרש (סדר נשא פ' י"ד) על הכתוב ביום התשיעי נשאי לבני בנימין. ובפרד"א (פ' י"ט) ואברהם נתקצר ג"כ ה' שנים משנותיו שלא יראה שעשו בן בנו יצא לתרבות רעה. כדאיתא במדרש סדר תולדות (פ' ס"ג) על הכתוב ויבא עשו השדה והוא עיף ע"ש. וזהו שכתוב אשר חי, לרמוז שהיו להם עוד שנים קצובים, רק לא חיו בהם, והשנים אשר היו תשע מאות ושלושים וימות, וכן נבי אברהם, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו'

כבר הקשו ל"ל כפל חשבון הכללי דשנות אדם. דממילא ידעינן מפסוק הקודם, דמפורש כמה חי עד שת, וכמה משנולד שת. ועוד קשה תיבות, „אשר חי“ מיותר לגמרי? ונראה לתרין, דיש לחקור, באותן ק"ל שנה שאדה"ר היה פרוש מאשה, וכן שננורו על ארצו של קין שיכלו כולם, והויין כולן כמותו ועברו מן העולם, א"כ עד שנולד שת אטו נאמר דעמד אדה"ר ק"ל שנה בלא קיום פ"ו כלל, אתמהא אולם נודע הפשט, אברהם זקן בא בימים, שתיתקן כל הימים, אפילו קודם שהכיר את בוראו, נחשבים כולם לימים י"ל קיום מצוה, א"כ גם באדה"ר אחר שתיתקן והוליד שת ובנים ובנות, אינלאי מילתא למפרע דגם אותן ק"ל שנה נחשבין למצוה. ועוד י"ל לפמ"ש המהרש"א (עירובין דף י"ח) דאדה"ר היה פרוש מפ"ו מצד נידוי מפי השמים להדיא, א"כ הוי פרוש ע"י אונס הנוה"כ, וחיישב לעשות ונאנס ולא עשה מעלין עליו כאלו עשה. וממילא הוי כמו קיום מצות פ"ו בפועל ממש, ונודע דמי שאין לו בנים חשוב במת, א"כ א"ש מאד, דאמר יתבות „אשר חי“ להורות דלא הוי כמת שאין לו בנים, באותן ק"ל שנה, ז"א, רק כולל כל שנותיו מתחלה ועד סוף להורות דכולן שוין לטובה. ואונס הוי כמו קיום מצוה בפועל אישר חי ממש.

ויהיו כל ימי אדם אשר חי וגו'

קשה להבין מדוע הזכיר פה אצל אדם אשר חי ולא הזכיר אשר חי' אצל כל הנזכרים בפרשה. גם אצל נח לא הזכיר את התיבות אשר חי. אך המפורשים נתנו טעם הנון, להיות שחיי כל הנבראים הם קצובים מיום הלידה, אך אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה, ה' נוצר לחיות תמיד עם לא היה חוטא, לא היתה לו קצבה. וזה שאמר ויהיו כל ימי אדם אשר חי, כלומר הכוונה כי לא היתה לו קצבה, ונקטפו בלא עת, מפני חטאו, כי מאדם עד נח שלמו ימיהם אשר נקצבו להם, אך אדם נאסף

קודם ונרמז בהתיבות אשר חי, כי עוד היה יכול לחיות. והרמז הוא בהטעמים, נרשים, מהפך פשטא קטן. וזה פי' נרשים, כי גרש יגרש השנים בחטאו ויהפוך את השנים הפשוטים בלי סוף, והקטין את זמנו בחטאו. אך כאשר חי' ענש אותו בעונש גדול שאין כמותו, בטח כפר ה' לכל העון של אדם הראשון, וכפר ה' ברחמיו לכל בני ישראל. (ספר הטעמים)

ויהיו כל ימי אדם אשר חי תהי'

וכתב יוסף בן גוריון בספר שני מספרו: אליסנדרוס בא בארץ פארסיאקין מאיי הים, ומצא שם בני אדם דומים לנשים ואוכלים דגים חיים ומדברים בלשון יונית, ואמרו לו שבתוך אותו האי היה קבר איש מלך קרמון ושמו סינן בן אנוש. שהיה קודם המבול מולך על כל העולם כלו. והיה חכם מבין בכל החכמות ומבין ומושל ברוחות ובשרין, ושהוא ידע בחכמתו שהיה הקב"ה עתיד להביא מבול על הארץ, ויכתוב את העתיד להיות מזה על לוחות אבן. וכתב עוד במכתבו ההוא, שבימיו הציף הקב"ה שלישו של עולם, ושכן עשה בימי אנוש בן ית בן אדם הראשון. והראו לאלכסנדר את הקבר ההוא ואת לוחות אבן אשר שם. והיה הכתב כתב עברית, וישכתב כל זה אליכסנדר באגרת ששלח לאריסטוטל"י, רבו ומלמדו הגדול, עד כאן. (אברבנאל)

ויהי חנוך המושלם שנים ויולד את מתושלח

ויולד את מתושלח

מצאתי כתוב למה נקרא שמו מתושלח לפי שהיה לו חרב והיה חסוק עליה שם המפורש. והיה הורג בה בכל יום ת"ק מזיקין ושרים, וכשמת נגנזה עמו זה מתושלח מת ושלחו עמו. ופירושו שלח חרב, כמו בשלח יעבודו כאיוב. וכן כל צדיק וצדיק יש לו חרב לעכב הפורעניות שלא יבא, ומה הוא החרב התפלות שמתפלל על דורו אותה תפלה היא כמו חרב לעכב הפורעניות שנאמר וחרב פיפיות בידם, פיפיות הם הפה שלהם שמתפללין בו "פיפיות" בנימטריא "תוקף", שתוקפין ברין שלא יחול בעולם כמו שעשה אהרן ופינחס. וזה הוא בידם, כלומר כשהחרב היא בפה שמתפלל בכוונה ידועה התוקף שהוא הדיון מסור בידו, וכן מ"ש מתושלח מתושלח המבול. כן ג"כ כל צדיק וצדיק מת ושלח הפורענות, שנאמר כי מפני הרעה נאסף הצדיק, שלא תבוא ח"ו ומנין בוכותו, שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם.

(שפתי כהן)

ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים

ויתהלך חנוך את האלקים וגו'

א"ר יוסי בו וראה חנוך צדיק היה והקב"ה ראה אותו שיחטא אח"כ, ולקח אותו טרם שיחטא. זש"כ וללקוט שושנים, לפי שנותנים ריח טוב לוקט אותם הקב"ה טרם שיחטאו. ואיננו כי לקח אותו אלקים, ואיננו, להאריך ימים כשאר אנשים שהיו מאריכים ימים, מה הטעם, לפי שלקחו הקב"ה קודם שהגיע זמנו. ר"א אמר חנוך לקחו הקב"ה מן הארץ והעלהו לשמי מרומים, ומסר בידו כל אוצרות העליונים ומ"ה מפתחות מסתרי אותיות דקיקות שבהן משתמשים מלאכי עליון, וכלם נמסרו בידו. ר' אבא אמר למדנו שספר היה לו לחנוך, וספר הזה כמקום הספר תולדות אדם היה, וזה הוא סוד של חכמה, שהרי מן הארץ נלקח. (זהר)

ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו וגו'

את האלקים הלך חנוך, הוא בעצמו הלך בדרך טוב דרך אלקים, ועבור דורו לא דאג. לא כאברהם אבינו אשר כל מנמתו וחפצו היה להכניס אנשים תחת כנפי השכינה. לכן ואיננו כאשר לקח אותו אלקים, כאשר רק נלקח מעולם הזה נשכה, ומי יודע היום אשר היה חנוך בתבל, אבל א"א אשר דאג עבור דורו חי עוד היום, והיה יחיה כל עוד שיחיה עם ישראל, ודפח"ח.

כי לקח אתו אלקים

דע כי חנוך נטל סוד הנשמה דאדם הראשון דזיהרא עילאה דאצילות, לכן היה מלאך בשמים ונקרא שרו של עולם לפי שהוא מן האצילות עצמו והוא שולט על כל העולמות. ודע כי אליהו ז"ל נטל סוד רוח מאצילות של אדה"ר לכן זכה גם הוא להיות מלאך ולא מת. אמנם הנפש דאדם דאצילות נטלוהו קין והבל, כדי לתקן אותה שיוכלו לתקן הפגם אחר שנתערכו טוב ברע ורא בטוב. ודע כי חלק הנשמה של אדה"ר נמשכה אחר כך ביוסף הצדיק, לפיכך היופי של אדם הראשון בא לו ליוסף מאותו זיהרא עילאה של אדם הראשון ויוסף זכה לאותה הנשמה באותו לילה שננמר שעבודו כדי לעלות למלוכה. ולזה למד שבעים לשון לפי שזכה לאותה הנשמה שהיא של מטטרו"ן הממונה על שבעים אומות ויודע לשון כלם. (האר"י ז"ל)

ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו וגו'

הוא הקדים את עצמו לכל דורו ואזיל בארחא דקשוט. ויונתן בן עוזיאל פירש, ופלה חנוך בקשוט קדם ה', ולכן הלך לעולמו קודם כל בני דורו, המעמים קדמא

ואזלא. וזה הפשט שקדים ואזיל, כי השלים את עבודתו עבודת ה', וכאשר פלח בקשוט, אזיל מעלמא דשיקרא, לעלמא דקשוט.

ויחי למך שנים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן

ויולד בן

פי' רש"י שממנו נבנה העולם. ובשפ"ח פי' דקשה לרש"י למה נאמר כאן טפי בן, מבשאר תולדות, ולא כתיב ויולד את נח, אלא לשון בנין, שממנו נבנה העולם, וזה נח.

ויחי למך שנים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן

כבר הקשו חז"ל אמאי לא כתוב ויולד את נח, כמו בכלהו, ונראה לתרין בדרך נחמד וחדש דאיתא בסנהדרין (דף נ"ח) ת"ש מפני מה לא נשא אדם בתו, כדי שישא קין את אחותו, שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה. ופרש"י וז"ל חסד הוא שהתדתי לקין, חסד נמלתי עמו עכ"ל, (וב"כ רש"י פ' קדושים פתו"כ יע"ש). והוא פליאה ותימה גדולה, אמאי לא התירה תורה את החסד הזה לעולם ולדורות כי חפץ חסד הוא. ועוד תימא חסד הזה מהו האם יר ה' תקצר לכראות זכר בפ"ע ונקבה בפ"ע, ואח"כ לזווגם יחד, אתמהא. וחפשתי ומצאתי לתפארת יונתן (פ' אמר בפסוק ולאחותו) דעיקר צלם ודמות הוא, דו פרצופין זכר ונקבה. וזה הוא שלימות הבריאה, להבראות זכר ואחותו עמו בת זיווגו, צלם ודמות כאחד, רק אח"כ אסרה תורה, כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים הטעם, שכל יהיו קשורים ככלב תמיד זא"ז עכ"ר. (ויש שם ט"ס גדול, שכתוב שעד אנוש לא נאמר ויולד בנים ובנות, עכ"ר, ותימא שהרי מפורש כאן בפסוק הן נבי אדה"ר, והן נבי שת, ובאנוש, ויולד בנים ובנות, וברור דאיוה תלמיד טועה כתב זאת בשמו). אולם צ"ע, ראמאי לא חששה תורה, תיכף בבריאית עולם לחשש הזה, שכל יהיו קשורים ככלב תמיד, דממילא אין זה גמול חסד רק גמול רע. ועוד פלא דפרש"י חסד לשון חרפה ואמאי שרא דחמנא חרפה הזאת לבני נח, הרי מצינו (בפ') וישלח לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה, כי חרפה הוא לנו יע"ש, הרי דברבר של חרפה כתוב לא נוכל. ואמאי שרי אחותו לב"נ וצ"ע, ונראה לומר בכוונת הרמב"ם, דעד שלא השחיתו דרכם בבנות אדם, ועל הזכור ועל א"א, לא היה חשש הזה דלא היו פרוצים בעריות כ"כ, והיו בבחינת מרעיבו שבע, וליכא חשש קשורה ככלב, אבל בעת שלקחו להם נשים, מכל אשר בחרו זכר וא"א, והיו בבחינת משביעו רעב, לכן אז באמת אחותו היא חרפה, כיון דתהיה

קשורה בו ככלב בפרהסיא לחרפה ולבזו וכמובן. א"כ נראה לחדש, דאם נח לא נולדה תיומה עמו דככולם דכתיב, את אנוש, את קינן, את מהללאל, את ירד, וכן בכלהו וכ"מ שנאמר את לרבות הוא בא ומרבה שנולד עמו תאומו, והוא זוגתו דכן שלימות הבריאה לישא אחותו, דאחותו כגופו, וחצי בשרו, ואז לא היו פרוצים בעריות כ"כ וליכא חשש קשורה ככלב. אבל כשנולד נח, דמבואר בס' הישר, דקלקול הדור התחיל בסוף ימי מתושלח קודם לידת נח עיי"ש, לכן הראו משמים שנולד נח בן „לברו“, ולא עם בת יחד, דכיון דפרצו בעריות אחותו בב"נ ג"כ חרפה וחסד חיסודא, להורות דאין רצון השי"ת שיסחו את אחותו, אפילו למ"ד דאיסורא לב"נ ליכא, אבל חרפה איכא. והחרפה הוא דתהיה כשורה בו ככלב, כמ"ש הרמב"ם אפילו בפרהסיא, וכמעשה בסנהדרין (דף מ"ו), בזה שהטיח באשתו תחת תאנה בפרהסיא יע"ש. לכן אמר ויולד „בן“ ר"ל ולא בת, דנח נולד בלי זיווג אחותו, דאז נעשה זאת חרפה חיסודא, וא"ש מאד. ובזה א"ש אגדת בראשית (פ"י ורד"ק כאן, הובא בתורה שלמה) דנח לא הוליד בנות כלל, יע"ש, ובס' הישר מבואר, דנח לקח שלש בנות אליקים בן מתושלח לבניו לנשים, יע"ש. וקשה הרי מוטב היה שיוליד נח בנות ויקחו בניו הבנות לנשים כמו קין שלקח אחותו. ובזה נחמד, דאז הראו משמים לאות, דנח לא הוליד בנות כלל, כמו שהוא בעצמו נולד בלי תאומה, דאז נעשה ענין לקיחת אחותו לחרפה וחיסודא, וכדבר האמור. ובזה מיושב דבר פליאה בס' הישר, דנח לא לקח אשה כלל וכלל, עד שנעשה בן תצ"ח שנה, ואמר לו ה' קח לך אשה והולד בנים ויקח את נעמה יע"ש. וקשה מנ"ל לנח להיות לברו, כי לא טוב היות האדם לבדו, בין יולד ובין לא יוליד, להצילו מן החטא וצ"ע. ובזה נכון, כיון דראה נח, דכל הצדיקים הקורמים, נולד עמם תאומה לזיווג, והוא נולד בן לברו בלא זיווג, ע"כ דהשי"ת רוצה שלא ישא אשה, עד שיאמר לו וכבש מעיינו, ושמרו מן החטא, עד שנאמר לו בהיותו תצ"ח שנה, לישא אשה שלא יהיו בניו בר עונשין. (תורה והלכה)

ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן

האדמה אשר אדרה ה'

ויקרא את שמו נח לאמור זה ינחמנו וגו'

א"ר יוסי מאין היה יודע, אלא בשעה שקלל הקב"ה את העולם, שכתוב ארורה האדמה בעבורך, אמר אדם לפני הקב"ה, רבוננו של עולם, עד מתי יהיה העולם בקללה, א"ל עד שיוליד לך בן מהול כרמיון שלך. והיו מצפים עד הישעה שנולד

נח, וכיון שנולד ראה אותו מהול רשום באות הקדוש. וראה שהשכינה מתרבתת עמו. אז קרא שמו על מה שיעשה אח"כ. בתחלה לא חיו יורעים לזרע לקצר ולחרש, והיו עושים עבורת האדמה ביריהם, כיון שבא נח התקין להם אומנות, וכל הכלים הנצרכים לתקן האדמה שתעשה פירות, זש"כ זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה, יתהוה הוציא האדמה ממה שנתקללה, שהיו זורעים חטים וקוצרים קוצים ודרדרים, ולפיכך כתוב איש האדמה. רבי יהודה אמר איש האדמה, כמש"כ איש נעמי, לפי שנפרא צדיק, והוציא את האדמה בקרבן שעשה ממה שנתקללה, שכתוב לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, ובשביל זה נקרא איש האדמה, וע"כ קרא לו שם על מה שעתיד לבוא, (מן זיו הזהר: פי' על שם העתיד לבוא שעתיד לתקן להם מנוח ע"י כלי אומנות של חרישה וקצירה).
(זהר בהעתקת עברית)

ויקרא את שמו נח וגו'

נח בן למך, ותשיעו ברורות מאדם הראשון, נולד בשנת אלף ונ"ו לבריאת העולם, ומת בשנת ב' אלפים ושש שנים, כדאיתא באוצר ישראל.

ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת

ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו'

כתוב (תהלים א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' אשרי האיש זה נח, אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וגו' על דעת דר"י ראמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה דוד אנוש, ובדרך חטאים לא עמד, זה דוד המבול, ובמושב לצים לא ישב זה דוד הפלגה, כי אם בתורת ה' חפצו, אלו שבע מצות שנצטוו, ובתורתו יתנה יומם ולילות, שהנה דבר מתוך דבר, והיה כעץ שתול על פלגי מים, ששת לו הקב"ה בתורה, אשר פרוי יתן בעתו זה שם, ועליהו לא יכול זה חם, וכל אשר יעשה יצליח, זה יפת. ויולד נח ג' בנים את שם את חם ואת יפת. א"ר יודן מ"ט כל דורות הולידו למאה שנה ולמאתים שנה, וזה הוליד לת"ק שנה, אלא אמר הקב"ה אם רשעים הם אין רצוני שיאכדו במים, ואם צדיקים הם אמריח עליו ויעשה להם תיבות הרבה, וכבש הקב"ה מעיינו והוליד לת"ק שנה. ר' נחמיה בשם ר' אלעזר בנו של ר"י הגלילי אמר אפילו יפת שהוא הגדול לכשיבא המבול אינו בן מאה שנה לעונשים. (עץ יוסף) אם רשעים הם וכו' כלומר לא הוי נחמיה ל'י להקב"ה באכדון וכליונם מפני צער הצדיק, אפי' יפת שהוא

הגדול, אינו בן מאה שנה, רתחלת תולדות נח בשנת תק"א היה, והמבול היה בשנת ת"ר לחיי נח, וא"כ לא היה ק' שלימים, שראוי לעונשים, שכן היה השיעור קודם מ"ח, ואע"נ רבמבול מתו גם הקטנים, בעון אביהם מתו. (בראשית רבה)

וַיְהִי כִּי הָחֵל האדם לָרֹב עַל פְּנֵי האדמה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם

וַיְהִי כִּי הָחֵל האדם וְנָו'

א"ר סימון בג' מקומות נאמר בלשון הזה לשון מדר, אז הוחל, ויהי כי החל, הוא החל להיות נבחר בארץ. אתיבון ליה והכתיב (בראשית י"א) וזה החלם לעשות, א"ל קיפה על ראשו של נמרוד, וא"ל זה המדירן עלי, לרוב על פני האדמה, שהיו שופכים את זרעם על העצים ועל האבנים, ולפי שהיו שטופים בזנות, לפיכך הרבה להם בנקבות, הה"ד ויהי כי החל האדם ונ' ובנות יולדו להם. (עץ יוסף) לרוב על פני האדמה, שע"י חטא האדם נתרבה תאוותם והיה הזרע רב בנופם והיו משחיתים ע"פ האדמה על העצים ועל האבנים, ולתקן זה נתן להם הקב"ה בנות רבות, אבל הם חטאו גם בבנות שגולו הנשים זה מזה. (בר"ד)

וַיְהִי כִּי הָחֵל האדם לָרֹב עַל פְּנֵי האדמה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם

יש לתמוה, הלא גם עד עתה ילדו בנות, ועוד מה זה שאמר, ויסקחו להם נשים מכל אשר בחרו, הלא גם מקודם לכן בחרו בנשים מאשר הי' טוב בעיניהם. ועיין רש"י בשם הכד"ר. ולפענ"ד נראה, כי הנה ידוע שקין והבל נולדו עמהם תאומות, כדי שתהיינה להם לנשים וכן אח"כ נולדו תאומות, עד שפרו ורבו כל כך אשר היו לרוב, שכל אחד ואחד נשא את אחות חברו, ואז לא ילדו עוד תאומות, רק אז זכר או נקבה אחת, ושוב לא היו מוכרחין עוד לישא את אחותו, יען כי כבר היו הרבה נקבות אחרות בעולם. וזה שאמר הקרא, ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה, ואז לא נולדו עוד תאומות, אלא רק, ובנות ילדו להם, והיינו, שבנות אחרות בלי תאומות נולדו, לכן ויסקחו להם נשים מכל אשר בחרו, יען כי לא היה עוד הולדת זכר ותאומותו נקבה לישא אותה כמו מקדם. (נחלת צבי)

וַיְהִי כִּי הָחֵל האדם לָרֹב עַל פְּנֵי האדמה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם

כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאים ימים רבים עד שהיה נח בן ד'

מאות ושמונים שנה. ואז נזר עליהם הקב"ה שלא ידין רוחו לעולם. אבל יאריך
עוד להם שנים עד שתמלא את עתם, כי כן משפטי האלקים. (רמב"ן)

מרכיבו הגר"א זצ"ל מזוילנא

מוערי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש אלה הם מוערי, ששת ימים תעשה
מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשה (ויקרא כ"ג).
וחקשה הנאון רבינו אליהו זצ"ל, הלא לכאורה אינו מובן, הכתוב פתח במועדים
ואומר אלה הם מוערי, והיה צריך להמשיך את המועדים, ומדוע סיים ב"ששת ימים
תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון? ואמר הנאון זצ"ל, שכונה כן הוא, כי
מנין המועדים שצוה אותנו התורה"ק, (לכר ימים טובים של גליות) הם שבעה,
חג הפסח שני ימים, ראשון ושביעי, חג השבועות יום אחד, דה"ש יום אחד, (שניהם
כיומא אריכתא), יום הכפורים יום אחד, חג הסוכות שני ימים, ראשון ושמיני עצרת.
ההבדל בין אלה שבעת ימי החגים הוא כן, בכל המועדים מותר לעשות מלאכת
אוכל נפש, אבל ביום הכפורים אסור ככל מלאכה, לרבות אוכל נפש שאסור.

וזאת כונת הכתובים, מוערי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש אלה הם
מוערי, הכתובים להלן בפרשה לפי הסדר, וההבדל ביניהם מקרים הכתוב לאמור,
ששת ימים מאלה המועדים דלהלן תעשה מלאכה היינו מלאכת אוכל נפש וביום
השביעי היא יום הכפורים שבת שבתון מקרא קודש כל מלאכה לא תעשו, אף
מלאכת אוכל נפש אסור, ואח"כ מונה המועדים בסדרם.

ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים

מכל אשר בחרו

ויראו בני האלקים את בנות האדם כי טובות הנה וגו'

אלה הם מאותן הנפילים שנפלו מלמעלה, שכאשר בקש הקב"ה לברוא אדם,
שאמר נעשה אדם בצלמנו וגו', בקש לעשות אותו ראש על עליונים, להיות הוא נגיד
ומצוה על כלם, ולהיות הם נפקדים על ידו. כדמיון יוסף שנאמר בו ויפקד פקידים
על הארץ. ואלה המלאכים קטרגו לו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו וגו', שעתיד לחמוא
לפניך, אמר להם הקב"ה אם אתם הייתם למטה כמוהו, יותר הייתם חוטאים ממנו,
מיר ויראו בני האלקים את בנות האדם וגו', חשקו בהן, והפילם הקב"ה למטה
והסגירם בשלשלאות, (מן ויו הזהר פי' תחת הרי חושך), והם עו"א ועו"א, שמהם

נשמות הערב רב, שנקראים נפילים, על שהפילו עצמם לזנות אחר נשים היפות. ולפיכך הפילס הקב"ה מן עולם הבא, שלא יהיה להם חלק שם, ונתן להם שכרם בעולם הזה, כמש"כ ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ר' חייא אמר בניו של קין נקראו בני אלקים, שהרי כאשר בא סמא"ל על חוה הטיל בה זרע, ונתעברה וילדה את קין, ותבנות שלו לא היתה דומה לישראל אנשים, וכל אותן הבאים מן צד שלו לא היו נקראים אלא בני האלקים. ר' יוסי אמר משעה שנזנר על אדם ועל כל העולם מיתה, אמר למה אני מוליד לבחלה, מיד היה פורש מאשתו, ושתי רוחות נקבות היו באות ומזדווגות עמו וילדו ממנו ואותן שנולדו היו המזויקים שבעולם ונקראים ננעי בני אדם. והם מצויים אצל אנשים ישורים בפתח הבית ובכורות וכבתי כסאות. ולכן צריך שימצא אצל כל איש בפתח ביתו שם הקדוש שדי עם התנין העליונים.) (זהר הקדוש)

ויראו בני האלהים וגו'

בני השרים והשופטים שהיה ראוי שיעשו דין ומשפט, ראו את בנות האדם שהיו יפות, ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, לומר שלא היו גוזלים ממון לבד, אלא גם הבנות הבתולות בבית אביהם גוזלים אותם ולוקחים להם לנשים וגם הנשואות. (תולדות יצחק)

ויראו בני האלקים את בנות האדם כי מוכות הנה וגו'

המנהג השורר בבית ישראל מימות עולם מורישה מאת אברהם אביהם ישהאבות

הערת המו"ל

1) האיש שנמצא בפתח ביתו שם הקדוש שדי עם התנין, כל הרוחות רעות בורחים ממנו, וזה מה שכותבין במוזוה השם שדי. שם, "שדי" שומר מן המזיקין, כמו שנאמר בצל שדי יתלונן, נאמר בשיר של פנעים. ולכך כותבין במוזוה שדי להברית המזיקין. כי "הוי"ה" בא"ת ב"ש אותיות, "מצפ"ן, עולה מספר, ש', שין משדי עולה ער, "ש", כשם של "הוי"ה" שעולה "שין" בא"ת ב"ש, של שם הקדוש. ואותיות "די" כנגד "יד" אותיות של "כוז"ו במוכס"ז כוז"ז, שכותבין במוזוה. הרי אלו י"ד אותיות כנגד ג' שמות. ה' אלקינו ה', לכך כותבין אלו "יד" אותיות בעבר השני, ושדי נ"כ כנגד אבות הקדושים. כי יעקב, יצחק, אברהם, ס"ת שלהם בא"ת ב"ש אותיות, "שדי", ור"ת שלהם היא השם במספרא, "אהיה". לכך נאמר וראא אל אברהם, אל יצחק, ואל יעקב באל, "שדי".

(ספר מצות שמורים מן כתבי האר"י ז"ל)

משיאים את בניהם וכנותיהם. והם האבות שנקיים הם מכל פניה בוחרים הם לבניהם זיווגם הראוים והטובים להם. וכמו ישראלנו אברהם ויצחק להשיא את בניהם, ועשו שנשא בעצמו ותהייתה למורת רוח, כמבואר במקרא. וכמו מחלון וכליון וישאו להם נשים בלא אב ואם, נשאו מואביות, ונענשו על זה. וזה שנאמר בנושא המאמר ויראו בני דברביא את בנות האדם כי טובות הנה, ולא שאלו את פי הוריהם לחוות דעתם, כ"א התכוננו הבנים אכל מראה עיניהם לבד, לכן ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, אף האסורות וצרורות להם כפירש רש"י ז"ל, ולכן נענשו ר"ל. (פרי יחזקאל)

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו

מאה ועשרים שנה

בשגם הוא בשר תו'

אמרו חז"ל זה משה. הכוונה הוא, שאי אפשר להצדיק את האדם שמחמת טבעו הרע אי אפשר לו להיות כה טוב שלא לחטוא. כי „בשגם" הוא בשר זה משה בשגם נימטריא משה, היינו גם משה רע"ה היה בשר ודם, וראה לאיזה מדרגה גדולה הגיע.

לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר יג'

אמר מן הראוי להביא להם משה רבינו שינהגם, ולא ידון רוחי שלא תחול עליהם מדת הרין, אבל הוא בשר ואינו יכול עליהם וגם ימיו קצרים שהם ק"ב שנה, והם מאריכים ימים ובערך ימיהם כחם ולא יקבלו ממנו. הרי מתושלח שהיה צדיק גמור ולא יקבלו ממנו ולא בא המבול עד שמת. וזהו מתושלח מתושלח המבול ועליהם נאמר ואם לא ישמעו בשלח יעבורו, שעברו ונשתלחו אחר שעבר מתושלח. א"כ דור המבול אינם ראויים לו שינהגם. והיו כי מן המים משותוהו והנחתיו לרדור הגון לרח עליהם „בשגם" הוא בשר בנימטריא „משה" הוא שם רב ברחמים. והיו ימיו ק"כ שנה, כלומר הרי נח היה עסוק בתורה כמנין שנותיו ולא חזרו, „משותוהו" בנימטריא „משה הוא בעל הרחמים".

והיו ימיו מאה ועשרים שנה

הכוונה אמתין להם מאה ועשרים שנה, ואראה אם ישובו בתשובה לפני, ואם לא ישובו, אביא המבול. וכן תרגום אונקלס, ארכא והיבנא להון. (תולדות יצחק)

בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה

ואיתא בנמרא (חולין קל"ט) שאלו פפינאי לרב מתנא, רמו למשה מן התורה מניין, אמר להו שנאמר בשנ"מ הוא בשר, "בשגם" בנימטריא, "משה". ועתה יש לדרוש הכי בשגם וכו' והיו ימיו מאה ועשרים שנה, רצ"ל בכאן נגזר שימיו של משה יהיו מאה ועשרים שנה. ומשום זה כתוב בתורה (בפ' וילך), וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל, ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, לא אוכל עוד לצאת ולבא. ועתה מפני שלא היה לחיות למשה יותר מן מאה ועשרים שנה, לא היה לו באפשר לבא ולהביאם לארץ. וזה שהתנצל משה רבינו ע"ה, שלא יחשדו אותו שחטא ח"ו, ולכן נתקצרו ימיו, והכי פירושו, ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, מה שנגזר עלי לחיות, ואין לו עוד שנים לחיות. ומזה הטעם לא אוכל עוד לצאת ולבא, ומפני זה הטעם עצמו ג"כ אמר אלו השי"ת לא תעבור את הירדן הזה, הלא כתיב לא כהתה עינך, ולא נס ליחוד? י"ל דהנה ידוע דאם לא היה החטא של מי מרובה היה משה נכנס לארץ, שנאמר יען לא האמנתם בי להקדישנו, לכן לא תביאו את הקהל הזה לארץ. יען שלא היה בו שום שמין חטא אחר. ואם לא היה החטא הזה, היה מקוים בו מאמר חז"ל, ברוך אתה בכוף, וברוך אתה בצאתך. שנתהא יצאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם. וז"ש להם לא אוכל עוד לצאת ולבא, רצ"ל לא אוכל עוד לצאת מן העולם בלא חטא, כביאתו לעולם הזה בלא חטא. ולמה? מפני דו' אמר אלי, היינו, כל מקום שנאמר וד' הוא ובית דינו, אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה, מפני החטא של מי מריבה. אמנם י"ל ע"פ מה ראיתא במס' חגיגה, ויש נספה בלא משפט, והשנים הנותרות נותנים אותן למי שמעביר על מדותיו, ובמי מריבה כתוב ויאמר להם שמעו נא המורים. ואפשר מפני שלא העביר על מדותיו לא הוסיפו לו שנותיו, ואחר שהיום כלו הק"כ שנים שנגזר עליו לחיות, לכן לא יכול עוד לצאת ולבא, והבן.

(מה שאמרתי בשבת פ' וילך בבהכנ"ס נוסח האר"י נאדרדענר, מאגנטראל)

הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים

אל בנות האדם ולדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם

הנפלים היו בארץ וגו'

למד ר' יוסי שהם עז"א ועזא"ל, כמו שאמרו שהפלים הקב"ה מקדשה של מעלה. ואם תשאל איך יכלו להתקיים בזה העולם, א"ר חייא הם היו מאותן שכתוב בהם יעופה על הארץ. והרי אמרו שהם נראים לאנשים כתבנית אנשים, ואם תשאל

איך יכולים להתהפך, הרי אמרו שיכולים להתהפך לכמה גונים. ובשעה שירדו נתגשמו באויר העולם והיו נראים כאנשים. ואלו עז"א ועזא"ל הם שמרדו למעלה והפילים הקב"ה ונתגשמו בארץ. נתקיימו כך ולא יכלו עוד להתפשט ממנו. ואח"כ זנו אחר נשי העולם, ועד היום הזה הם קיימים ומלמדים כשפים לאנשים, והולידו בנים וקראו להם ענקים גבורים. ואלה הנפילים נקראים בני אלקים. המה הנבורים. א"ר יהודא ששים היו בארץ כמנין שלמעלה, כתוב כאן המה הנבורים אשר מעולם אנשי השם. וכתוב שם ששים נבורים סביב לה. , (מדרש הנעלים)

הנפילים היו בארץ בימים ההם וגו'

בימים ההם נתפשט השקר אשר הנבורים הטעו את העולם שהמה בני אלקים. וגם אחר כן נפוצו אנדות כאלו בין העם, אבל הכל בשקר יסודו, רק המה, הנבורים אשר מעולם ואנשי השם, המה ברו מלבם שקרים כאלו. אדם וחוה נקראו נפילים ג"כ ראין להם אב ואם.

הנפילים היו בארץ וגו'

הם ענקים שאותם בני השרים, היו נבורים גדולי הקומה. וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלקים אל בנות האדם ויולד להם וגו'. הכוונה שבתחילה הרשיעו בשהיו נוזלים הבנות בעורם בבית אביהם ולוקחים אותן לנשים, אבל אחר התראת המבול לא הרשיעו כל כך לגזול אותן, אבל היו באים דרך זנות לבנות האדם ולא היו יודעים מי היה אביהם עד שגדלו אותם הבנים וידעו בני מי הם בקומתן שהיו רמי הקומה וגבורים. וזהו הכתוב המה הנבורים אשר מעולם אנשי השם, ולא נצטרך לראב"ע שפירש אחרי כן, אחר המבול. (תולדות יצחק)

הנפילים היו בארץ וגו'

הנפילים לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם. (וזה בב"ר.) ובעלי הישון אמרו שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מחדם. וכן האימים, בימים ההם, לשון רש"י בימי דור אנוש. וגם אחרי כן ישראל באבדן דור אנוש ישעיה אוסנינו. והציף שלישו של עולם, ולא נבענו ללמוד מהם. וד"א פירש גם אחרי המבול, כי בני ענק היו ממשפחת בני האלקים, וא"כ או תהיינה נשי בני נח מרעם וידמו להם, או שיוודה במאמר הדורש, בעיג שפלט מן המבול, ויוכיח הוא שנמלטו גם אחרים עמו. והנכון בעיני, כי אדם ואשתו יקראו בני האלקים, בעבור שהיו מעשה

ידיו, והוא אביהם, אין להם אב זולתו. והוא הוליד בנים רבים, ככתוב ויולד בנים ובנות, והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם, בשלימות גדולה מן הנובה והחזוק. כי נולדו ברמות אביהם, ככתוב בשת, ויולד ברמותו כצלמו, ויתכן שהיו כל בני הקרמונים, אדם שת אנוש נקראים בני האלקים, כי היו ג' האנשים האלה ברמות אלקים. ואז הוחל לעבוד ע"ג, והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון. וכך אמרו (בב"ד), זה ספר תולדות אדם, ואין הראשונות תולדות. (רמב"ן)

הנפילים היו בארץ בימים ההם וגו' המה הגבורים אשר מעולם וגו'

בני אדם גדולי הקומה והם הענקים, וגם בפסוק נקראים נפילים או רפאים וגם כותבי חרושי העולם הפליגו לספר מהם הנמצאים בכמה גבולים באקלימות שונים. ואני לאהבת הקצור לא אביאם אלא מה שראיתי בעיני ואכתוב לכם את הרשום בכתב אמת. כי בשנת התנ"ד חפרו וחתרו הפועלים בעומק הארץ בכפר אחר סמוך לעיר ואם בישראל (סלניקי), למצוא בתוכה ארץ שמנה ולעשות ממנה המלח הנקרא (סלניטרו), ומצאו בתוך ההר על שפת הנהר אשר שמו נעלם ממנו, ענק אחר שארכו ל"ג אמות באמה שלנו שארכה ארבע טפחים, והוא נשאר מות' הרפאים מאז ומקדם, והנה הוציאו ראשו משם ומלאו עצם הגלגולת עשרים שינאקוס שעורים, שכל שינאק ליטרות הרומיים. אמנם לא ראיתי כי אם עצם גרל הנזכר שהוא אחר משני העצמים שבזרוע הסמוכים לפרקי היר.

ושן אחר אשר משקלו ג' מאות וחמשים דרכמונים, ואלו לא הי' נשבר שורש אחר משורשי השן, בלי ספק שהיה שוקל ר' ליטרין תמימות. ועדיין כיום הוא באוצרות הארון והשר היקר (מונסיור פייר אנטוניו קוסטונייר די שסטאנוף), והוא המשולח המהודר אשר למלך הישר והמוצלח שבארץ צרפת יר"ה.

ואל תתמה כי זה שמעתי מפי המלך הזקן, (האגיתא"ן) אשר המליך תחתיו את בנו בחייו בשנה הזאת, והוא הגיר לי שהיה בירו א' מילירי הענק שמשקלו שתי אוקאש, שהם שמונה ליטרין שכל ליטרא מאה דרכמונית. ועדיין הוא (בבאחנ"ה שאראי מטארפולין) שבארץ קדרים היא טרטאריה הקטנה.

אמנם מה שכותבים רושמי הארץ מן הענקים הנקראים פטוניש, שנבהם תשע אמות ונמצאים בגבול פריטו עם חיות שכולם מעירים עליהם, וגם מצויירים הם בכרור הארצי אשר בבית, על כל זה הואיל ולא ראיתיה לא אביאם בכתב, אך תדע שזה כמו עשרים שנה בהיותי לומד חכמת הרפואה בארץ אשכנז, הביאו אשה אחת גבוהה במדתה מאד ואולי היתה ממין זה.

וזה הוא המין האחר הם הענקים מה שהפסיקו הזכירים במקומות נפרדות. (מעשה טוביה הרופא)

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע

כל היום

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ונו'

א"ר יהודה כל רעות היו עושים, ולא נתמלאה סאתם עד שהיו שופכי דמים לחנם על הארץ. ומי הם שהיו משחיתים זרעם על הארץ, וש"כ רק רע כל היום, כתוב כאן רק רע, וכתוב שם ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', א"ר יוסי וכי רע אין הוא רשע, א"ל לא רשע אפילו המרים ירו לנגד חברו, אע"פ שלא עשה לו כלום, נקרא רשע, כמו שכתוב ויאמר לרשע למה תכה רעך, הכית לא כתיב אלא תכה, אבל רע לא נקרא אלא מי שמשחית זרעו, ומטמא עצמו ומטמא לארץ, ונותן כח ותוקף לרוח הטומאה שנקרא רע, שכתוב רק רע כל היום, ואינו נכנס בהיכל המלך, ואינו רואה פני השכינה, לפי שבזה נרחית השכינה מהעולם. ונראה לי ש"רק רע" בנימטריא "רשע". (זהר)

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ונו'

הכוונה הוא, כי אחר חטאו של האדם עשה השי"ת את החיים יותר קשה, בנרשו את האדם מהגן ערן, והצריכו לעבור את האדמה, למען לא יפול ברשת היצר, כי ררך האדם באם שרע לו, ואז אין היצר שולט בו, ולסוף ראה השם אשר אף כי מצבם החומרי נעשה רע הרבה יותר מאשר היה לפנים, ובכל זאת יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, לכן וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. (ילקוט אליעזר)

וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום

קשה דתיבת רק מיותר, וסגי ליה ברע כל היום. וכן הקשה בערבי נחל. ונראה לתרץ רלעיל מינו' כתיב אשר יבואו בני האלקים אל בנות האדם, וילדו להם, המה הנבורים אשר מעולם אנשי השם. נראה הפשט ררשעים האלו ידעו להשביע ולהשתמש בשם המפורש, כמו הרשעים בחורבן בהמ"ק, ועי"ז באו אל בנות האדם בתחבולות ע"י השבעות, וכל נבורתם, שהרגו זא"ז ג"כ היה רק ע"י שמות. וז"ש, בני אלקים, שיודעים שמות אלקים ועי"ז ילדו להם. ומפרש הפסוק עור דמה שהמה הנבורים מעולם, לא ע"י עצם נבורתם, רק ע"י השם. לכן וירא ה' כי רבה רעת האדם, להשתמש בשמות ולהרגו זא"ז. ור"ת רק רע כל היום בנימטריא תכ"ה שהוא

השם שהכה משה רבינו את המצרי, ואמר לרשע למה תכה ריעך. רע"י השם הזה גם דור המבול הרגו זא"ז. ודאשתמש בתג"א חלה, לכן חלפו מן העולם. ובזה א"ש המדרש ורש"י כאן, אנשי השם, אנשי שממון, ששמו את העולם ע"ב. וקשה מנלן לדרוש שממון? אמאי לא כפשוטו אנשי השם? ובזה נחמד, דכיון דתיבת השם בה"א, היינו על שם הירוע, והיינו שם הקודש, דע"כ הבוונה שהם השתמשו בשמות לתאותם, ולנכורתם, והוי אשתמש בתנא, דהיינו חלה, א"כ הא בהא תליא דמשתמש בשם מביא שממון לעולם ולעצמו. לכן דרשו חז"ל לשון שממון דתרתי איתנייהו. (תולדות יצחק)

וגם ראיתי ששני תיבות, "רק רע" גומריא, "רשע".

וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום

שיעור הכתובים הם כך: וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, היינו בדברים שבין אדם לאדם, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, זה על דברים שבין אדם למקום, וזה חובת הלב, ואם כן המקרא השני קאי על המקרא הראשון. וינחם ה' אשר עשה את האדם בארץ. קאי על רבת רעת האדם בארץ, ויתעצב אל לבו, קאי על כל יצר מחשבות לבו רק רע, היינו התעצב כביכול על דברי חובת הלב שלו. ואף גם זאת, וינחם על רבה רעת האדם, וכמו שאמרו חז"ל, לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. אבל על דברים הנוגעים לחובת הלב, רק אך ויתעצב, והבן. (פרי יחזקאל)

וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו

וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו

רבי יצחק אמר וינחם ה' כמ"ש"כ וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. רבי יוסי אמר לטוב, רבי חזקיה אמר לרע. רבי יוסי אמר לטוב, כמו שאמרו שהקב"ה מתנחם מפני שהם מעשי ידיו וחם עליהם, ויתעצב, מפני שהם חוטאים לפניו. ורבי חזקיה אמר לרע, שכאשר הקב"ה מבקש להאבד רשעי עולם, מקבל תנחומין עליהם, ומקבל תנחומין כביכול כמי שמקבל תנחומין על מה שאבד. וכיון שקבל תנחומין וראי הדין נעשה. (מן זיו הזהר: פי' מקשים איך יתכן לר' חזקיה הפסוק וינחם ה' על הרעה וגו', דשם משמע בודאי לטוב כדעת רבי יוסי. ויש לתרץ דיש עוד חילוק שאם כתוב אח"כ ויתעצב אל לבו, משמע שניתן רשות וכח למדת הדין לעשות הדין בכל תוסף ועז, אבל אם לא כתוב ויתעצב לא ניתן רשות להוציא העונש בכל תוקפו אלא שהנחם שהדין נחלט להעשות כיון שכתוב וינחם, מ"מ נמתק

הדין שהעונש יהי' נעשה לפרקים מעט מעט, וע"ז כתוב וביום פקדי ופקדתי וגו' ואין הדבר תולה בתשובה, מתי תולה בתשובה, טרם שמקבל תנחומין עליהם, ואם קבל תנחומין עליהם אין תולה עוד הדבר בתשובה כלל, והדין נעשה. ואז מוסיף דין על דין, ומגביר למקום דין ההוא לעשות הדין, ומאביר את הרשעים מן העולם. והכל נרמז במסרא שכתוב וינחם ה', קבל תנחומין, ואח"כ ויתעצב אל לבו, נתן גבורה למדת הדין לעשות הדין. רבי חייא אמר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ, קבל תנחומין וחדוה כאשר עשה הקב"ה לאדם בארץ, שהוא כרמיון דמות העליון, (מן זיו הזהר: פי' בעל קומה ובעל חכמה בינה ודעת). וכל מלאכי עליון היו משבחים להקב"ה כשראו אותו בדמות העליון, ואמרו ותחסרהו מעט מאלקים, וכבוד וזהר העמרהו.

וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו

ויהי העם כמתאוננים, רע באוני ה', כי כמו שהאזן שבאדם כלי השמיעה, כן המלאך השלוח לשמוע, וארו"ל אזנים כרות לי, אין אזנים של מעלה כרויות. אלא לשמוע תפלתו של ישראל. רוצה לומר שהמלאך הממתין עד שתתפלל בנסיה אחרונה שבישראל, הוא וכחותיו נקראים אזנים, לשמוע את התפלות, וליטלן ולעשותן עטרה לראש המלך ה'. וכשהוא שליח להלחם עם אומה להכותה, נקרא יד ה', שנאמר בפלשתים כברה מאד יד האלקים, ובמצרים הנה יד ה' הויה, וגם ובטביעתם את היר הגדולה, וכששלוחיו ופמליא שלו מתסבצים לפעול בעולם ענין מחודש, נקראים רגליו, כענין שאמר לעתיד יעמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. שענינו חיילותיו וצבאותיו, כמו ברגלי אעבורה שטעמו בצבאותיו. וזהו ענין חשוב לענין ההנשמה שמצינו בשי"ת, ולא נצטרך לומר דברה תורה כלשון בני אדם, שכל אלו הדברים אינן בעצמות השי"ת אלא בשלוחיו, וא"ת מה נאמר בויאמר ה' אל לבו שפירשנו בשי"ת, התשובה שגם בו פירשו לבו נביא השם, ואולי מה שאמר דברה תורה כלשון בני אדם, הכוונה גם במלאכיו, שאין להם איברים גופיים. (תולדות יצחק)

מן הנאון ר' יצחק קאר"ו זצ"ל

זקנו של מרן הנאון ר' יוסף קאר"ו זצ"ל

ויתעצב אל לבו

עכו"ם אחד שאל את ריב"ק, א"ל אין אתם אומרים שהקב"ה רואה הנולד א"ל הין. והא כתיב ויתעצב אל לבו, א"ל נולד לך בן זכר מימך. א"ל הין. א"ל מה עשית. א"ל שמחתי ושמחתי את הכל. א"ל ולא היית יודע שסופו למות. א"ל בשעת

חרוּתָא חֲרוּתָא. בשעת אבֵּלָא אבֵּלָא. א"ל כֵּךְ מַעֲשֵׂה הַקֶּב"ה, דֹּאע"פ שְׂרָאָה אֶת הַנּוֹלֵד מ"מ לֹא הִתְעַצֵּב אֵלָּא עַד לִפְנֵי שַׁעַת הַמַּעֲשֵׂה.
(ב"ר)

וַיִּנָּחֵם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם וְגו'

יָדוּעַ כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם, רַק דְּבָרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, וְאִמְרוּ כִּי לָבוּ הוּא הַנִּבְיָא, וְאִנְה מִצָּאֵנוּ שְׁנִקְרָא הַנִּבְיָא לָב, וַיֹּאמֶר אֶל לָבוּ, אוֹ אִמְרִיה לְמַלְאכִים, וַיֵּא לָנָת.
(אבן עזרא)

וַיֹּאמֶר ה' אִמְחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאֲתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם

עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם

וַיֹּאמֶר ה' אִמְחָה אֶת הָאָדָם וְגו'

בֹּא וּרְאֵה כֹּאשֶׁר הָאָדָם רוֹצֵה לְנַקּוּם מֵאַחֵר, שׁוֹתֵק וְאִינוּ אוֹמֵר כְּלוֹם. שְׂאֵלָו הוֹרִיעוּ יִשְׁמֹר עֲצֻמוֹ וְלֹא יוּכַל לֹ. אֲבָל הַקֶּב"ה אִינוּ עוֹשֶׂה כֵּךְ, אִינוּ עוֹשֶׂה דִין בְּעוֹלָם עַד שִׁמְכִרְיוֹ וּמוֹרִיעַ לָהֶם פַּעַם וּשְׁתִּים וּשְׁלֹשׁ, לִפְנֵי שְׁאִין מִי שִׁיּוּכָל לְמַחֲוֹת בִּידוֹ, שִׁיֹּאמֶר לֹ מַה תַּעֲשֶׂה. וְאִין בִּיכּוֹלֶת לְהַשְׁתַּמֵּר מִמֶּנּוּ, וְאִין בִּיכּוֹלֶת לְהַתִּיצֵב נִגְדּוֹ, בּוֹא וּרְאֵה וַיֹּאמֶר ה' אִמְחָה אֶת הָאָדָם וְגו', הוֹדִיעַם עַל יְדֵי נָתַ, וְהַתְּרָה בָּהֶם כִּמְה פַּעֲמִים וְלֹא שָׁמְעוּ, אַחֵר שְׁלֹא שָׁמְעוּ חֲבִיָּא עֲלֵיהֶם הַדִּין וְהַאֲבִירִם מֵעַל פְּנֵי הָאָרֶץ.
(מדרש הנעלם)

כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם

וְנַח מִצָּא חָן, בְּמִדְרַשׁ הוּא מִצָּא, וְאַחֲרִים לֹא מִצָּאוּ. וְקִשָּׁה מֵאִי קַמ"ל הַמִּדְרַשׁ בּוֹה, הֵלֵא זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל קָרָא. יֵשׁ לֹמֵד אֵילָּו גַּם נָח לֹא מִצָּא חָן בְּעִינֵי הַקֶּב"ה, אִזּוּ הִי' כּוֹלּוֹ חַיִּיב, וַיִּדְּעַ שְׂכּוֹל חַיִּיב ז כ א י. וּמִמִּילָּא הִיוּ נִיּוֹלָטִים כּוֹלָם. (וִישׁ לְתַת טַעַם לְמַה כּוֹלּוֹ חַיִּיב זְכָאִי? עַל יְדֵי שִׁמְשׁוּקֵים כּוֹלָם בַּחֲטָא, וּמוֹשְׁרִשִׁים בּוֹ, וְאִי לָהֶם מִמִּי לְלַמּוֹד טוֹב, כּוֹלָם זְכָאִים נִידוֹנִים). וְבוֹה יֵשׁ לְפָרֵשׁ הַפִּסּוּק, דִּידוּעַ דְּפִסּוּק נִדְרַשׁ לִפְנֵינוּ, וְלֹאֲחֲרִיו, וְנַח מִצָּא חָן, הִיִּינוּ כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתִם, גַּם עַל זֶה נִחַמְתִּי, שֶׁנַּח מִצָּא, וְעַל יְדֵי מִצִּיאַת חָן שְׁלֹו לֹא הִיוּ כּוֹלָם חַיִּיבִים וְלֹא נִזְכּוּ בְּדִין, וְלָכֵן נִחַמְתִּי. וְבוֹה יֵשׁ לְפָרֵשׁ וְנַח מִצָּא חָן, הוּא מִצָּא, אֲבָל אַחֲרִים לֹא מִצָּאוּ, הִיִּינוּ עִי"ז שְׁחָוָא מִצָּא, אַחֲרִים לֹא מִצָּאוּ, כִּי נִמְצָא עַל יְדֵי חַיִּיבִים, אֲבָל אִם גַּם הוּא לֹא הִי' מִצָּא חָן הִי' טוֹבָה לְכוֹלָם, כִּי נִדְּוֹנוּ כּוֹכָאִים עַל יְדֵי זֶה.
(חַתָּם סוֹפֵר)

ויאמר ה' אמתה את האדם וגו'

פרש"י אדם הוא עפר, אביא עליו מים ואמתה אותו, מדכתיב לשון מיחוי, ולא כתיב אשמיד או אכלה, מאדם עד בהמה, אף הם השחיתו דרכם. ד"א הכל נברא בשביל אדם, וכיון שהוא כלה, מה צורך באלו.

א"ר יוחנן משפט דור המבול י"ב חודש, רבחדש השני בי"ז לחדש נבקעו כל מעיינות תהום דבה, ולשנה הבאה בחדש השני בכ"ז יום לחדש יבשה הארץ, התוספת הן י"א יום, שימות החמה יתדם על ימות הלבנה, נטלו דינם, שכן משפט רשעים בניהנם י"ב חודש, כרתנן כפ"ד דעריות, ואין להם חלק לעוה"ב.
(בראשית רבה)

ויאמר ה' אמתה את האדם וגו'

אמאי כתיב לשון אמתה, ולא בסקילה, שרפה, הרג, או אשמיד, אהרוג, אאביר. דבמגילה (דף ג') אמרינן אע"ג דאיהי לא חזי, מזליה חזי. ופרש"י וז"ל: שר של כל אדם למעלה עכ"ל. ונראה פשוט, דברור המבול נמחה גם שר שלהם למעלה ג"כ, וזה הטעם במשנה (סנהדרין דף ק"ו) דור המבול אין להם חלק לעוה"ב, ואין עומדין בדין, כיון דנמחה גם שר ומזל שלהם למעלה, א"כ לא נשאר ככל מה לדון, ולמי ליתן עוה"ב, וא"כ א"ש, דגבי מזל ושר של אדם למעלה ל"ש סקילה, שריפה, הרג, חנק, דק לשון מחיקה, לכן אמר אמתה.

(תולדות יצחק)

ויאמר ה' אמתה את האדם וגו'

ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק אמר אפילו לזו של שדרה שממנו הקב"ה מציץ את האדם לע"ל נמחה, לזו פי' עצם סמן כאנו, ועומד בסוף השדרה, מציץ מלשון ויצץ ציץ. צורך קיום לזו זה להדאות אמתות התחייה לאנשים, שלפי הטבע היה ראוי שיפסד, אלא שה' עשה כן להורות שהגוף עורנו קיים לפני ה', ויעמוד לצד הימין. אנדריאנוס שחיק עצמות שאל את ר' יהושע בן חנניא, אמר לי' מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לע"ל, א"ל מלזו של שדרה, אמר לי' מניין אתה יודע, א"ל איתיתיה לידי ואנא מודע לך. סחנו ברחים ולא נטחן, שרפו באש ולא נשרף, נתנו במים ולא נמחה, נתנו על הסדין והתחיל מכה עליו בפטיש, נחלק הסדין ונבקע הפטיש, ולא חסר כלום.⁽¹⁾

(1) (הערת מוהר"א ראזעבערג המו"ל). ודונמא לר"ז אחו"ל (מקדש פרשת

כתיב שבעת ימים תאכל מצות וגו'. וכתיב מצות יאכל את שבעת הימים, ריש להבין א' מדוע נכפלו האזהרות ונשנה פעמים, ב' בראשון כתיב „תאכל” מבנין הקל, ובשני יאכל מבנין נפעל? ג' „מצת” הראשון חסר וי"ו, והשני' מצות מלא? ואמר לרמז בזה המנהג המובא בהגהות הרמ"א או"ח (סימן תכ"ט) לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח, ומקורו מהירושלמי פ"א דב"ב כידוע. והנה בראשונה צוה לכל אחד מישראל על אכילת מצה בפסח. וז"ש „שבעת ימים תאכל מצת”, ר"ל אתה בעצמך, ומלבד חיובך לעצמך, מוזהר אתה להשתדל ולראות שמצות יאכל את שבעת הימים, ר"ל יאכל ע"י אחרים העניים בהוראת בנין נפעל, ולהם תתן כרי שבועה ממשככתוב ואכלו בשעריך ושבעו, לכן כתיב כאן מצות מלא, אבל מצת הראשון בא חסר, שלעצמו הוא רשאי לדרקס ולצמצם אכילתו עד כזית עד כביצה.

י' (הערת מוהר"א ראזעבערג המו"ל).

מצורע וזוה"ק פינחס כ"ב) עצם אחד יש בו בארם תחת הצוואר ונקרא לזו או נסכוי והוא עצם העליון מחוט השררה, ועצם זה הוא חזק ואמיץ ואינו נטרף באש ואינו נמחה במים ואינו נטחן ברחיים ואינו כלה לעולם עד זמן תחח"מ. ואז יתרמב העצם בטל שעתיד ה' להחיות בו את המתים, ונעשה כעיסה ויתפשט לכאן ולכאן, וימתחו ממנו כל רמ"ח אברים ושם"ה גידים ועור ובשר, ויתלגגלו עד א"י ושם יקבלו רוחותיהם. וז"ש שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה.

והטעם למה דוקא עצם זה אינו נרקב וממנו יהי' תחח"מ, כתבו המפרשים דאיתא בזוה"ק, כי עצם זה אינו נהנה משום אכילה שהארם אוכל רק מסעורת מלוח מלכה כמו"ש והובא בב"י טור או"ח סי' ש', והנה המיתה נגזר על ארה"ר בשביל שאכל מעה"ד ביום הששי, וכל האברים נהנו מזה. לכן נגזר מיתה על כל האברים שירקבו בקבר כרי שיתפשטו מגשמיותם ויורכבו. אבל עצם זה שלא נהנה מעה"ד לכן הוא חי וקיים לעולם, ולכן סעורה מלוח מלכה הוא כנגד דוד מלך ישראל חי וקיים. כמו שאנו אומרים דא הוא סעורתא דדוד מלכא. (ועיין ספר הברית ח"א מאמר י"א פ"י).

ואיתא בספר מעיני ה', וספר האח נפשינו, וספר מראה הילדים, וספר סגולות ישראל, סגולה להצלחה לומר בכל מוצאי שבת קודש ע' פעמים אליהו, וטוב לכוון שהרשי תיבות תשבי גלעדי גביא הוא „תגן” שמרמו על „כן תגן על עמך ישראל בשלומך”, כי על אליהו נאמר „הנני נותן לו את בריתי שלום”. וגם תכוון כי „תגן” בנימטריא „לי ברכה הצלחה גדולה”, ואשר חננו השי"ת בבניה יכוון כי אליהו הנביא הוא צידוף כזה, „אל יהיה נביא” ונביא בנימטריא ס"ג ומרמו על הוי"ה ב"ה. במלוי ס"ג כזה: „יוד חי ואו חי". וזה השם טוב להמתקת הדינים כידוע. ואליהו הנביא הוא ממתיק הדינים מעל ישראל בכל מוצאי שבת קודש, כמובא בפנים וכמה ספרים קדושים.

ונח מצא חן בעיני ה'

ונח מצא חן בעיני ה'

א"ר יצחק בוא וראה נח כאשר נולד קראו לו על שם הנחמה, לאמור זה ינחמנו ממעשינו ונו/, להיות השם גורם, (מן זיו הזהר: פי' האנשים מדקדקים ומסתכלים לעשות סימן בהשם, אבל הקב"ה אין מדקדק על השם, כי יש ששמותם נאים ומעשיהם כעורים, והעיקר הוא כיון שהאיש הולך תמים מוצא חן בעיני הקב"ה ומתברך בכל טוב). אבל אצל הקב"ה אינו כן. „נח“ בהיפוך האותיות הוא „חן“, כמש"כ ונח מצא חן בעיני ה', א"ר יוסי „חן“ היינו: נח“, בצדיקים שמותם גורם לטוב, אבל ברשעים שמותם גורם לרע. בנח כתוב ונ"ח מצא ח"ן בעיני ה', בער בכור יהודה נהפכו האותיות לרע, ע"ר היינו ר"ע, רע בעיני ה'. בוא וראה כיון שנולד נח, ראה מעשי האנשים שהם חוטאים לפני הקב"ה, והיה מסתיר עצמו ועמל בעבורת רבונו, כדי שלא ילך בדרכיהם, ואם תשאל במה היה עמל, בספר שהוא של אדם ובספר החזק של חנוך, והיה עמל בהם לעבוד לרבונו. בוא וראה שכך הוא, שהרי נח מאין היה יודע להקריב קרבן לרבונו, אלא לפי שמצא בהספרים חכמה זו על מה מתקיים העולם, וידע שעל קרבן מתקיים, וללא הקרבן לא היו מתקיימים עליונים ותחתונים. פתח רבי שמעון ואמר כתוב ואורה צדיקים כאור נוגה הולך ומאור עד נכון היום, מה כאור נוגה, כאור המאיר שהוא שברא הקב"ה במעשה בראשית, הוא האור שנגזר להצדיקים לעולם הבא, הולך ואור, שהוא נתעלה באורו תמיד ולא נגרע ממנו, אבל ברשעים מה כתוב, דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. (זהר הקדוש)

ונח מצא חן בעיני ה'

במדרש: א"ר סימן מצאנו שהקב"ה עושה חסד עם האחרונים, בזכות הראשונים. ומניין שהקב"ה עושה חסד עם הראשונים בזכות האחרונים, שנאמר ונח מצא חן באיזה זכות, בזכות תולדותיו. ונראה שנמלט בזכות תולדות האחרונים, דהיינו משה היה גילגול נח, כמש"נ מחני נא, שהיא אותיות „מי נח“. ובא לתקן מה שלא התפלל על דורו. וע"כ היה בנח מבחי' משה, ובמשה נאמר ג"כ וגם מצאתי חן בעיני. נח מצא חן בעיני ה'. וגם משה נקרא בשם איש, והאיש משה. וזה שאמר נח איש צדיק. וזה מה שאיתא דרור המכול היו ראויים לקבלת התורה, שאז הי' נשמת משה רבינו, שנאמר בשגם הי' זה משה רבינו, כי „בשגם“ גימטריא „משה“. והיו ימיו מאה ועשרים שנה. ובמדרש ונח בעצמו אינו כדאי, אלא שמצא חן. וגם אפי"ר לי"ב

מה שראיתי בספרים דנה זכה נ"כ בזכות אברהם, שהי' עמו ביחד, "נ"ח" שנים. מספר "חן", ובעצמו אינו כדאי, אלא שמצא חן, פי' את אברהם שיהא ביחד, וגלוי לפניו יתברך.

(מה שאמרתי בשבת פ' נח, בבהכנ"ס עדת ישורון הדרת קודש)

ונח מצא חן בעיני ה'

נח אותיות חן, אלא חן נו"ן פשוטה שנימטריא, "שבעה מאות". נמצא חן יתר על מספר נח שש מאות וחמשים, כמספר שנותיו של נח, עד שנשתכר ונתגל בתוך אחלה. כי מ"ט שנה אחר המבול נטע הכרם, ובשנת חמשים שנה מזה ונשתכר, ועד אז מצא חן בעיני ה'. נמצא נח ושש מאות וחמשים עולה נימטריא "חן" (נו"ן פשוטה) ונח מצא חן, וכבר כתבנו כי חן עולה "תש"ח אותיות, שחת", כי בני דורו ותשחת הארץ. אמנם שח"ת בקדושה ר"ת שלום חיים תורה. אחכמו"ל (פ' הרואה), מי שרואה באר בחלום יצפה לשלום, לחיים, לתורה. והיא באר שח"ת בברכה ובקדושה.

ונח מצא חן בעיני ה'

ובמדרש (פכ"ט) הוא מצא, הקב"ה לא מצא ע"כ. והוא פליאה נפלאה? מאי קאמר, דהשם לא מצא, הרי הצילו. ויש לתרץ דבזוה"ק (דף ס"ג) הקשה, אם נח איש צדיק, אמאי לא הנין על דורו? ותירץ משום דלא נמצא עשרה. וכמ"ש אברהם (בפ' וירא) אולי ימצאון שם עשרה, א"כ א"ש, נח בעצמו מצא חן להציל עצמו. אבל הקב"ה לא מצא מספר עשרה, כמ"ש אולי ימצאון עשרה. דנאמר בהם לשון מציאת. שינון זכותו דנח על כל הדור, וכמ"ל דפחות מעשרה אין כח להנין על הדור, ודי שיפגיע את עצמו.

ונח מצא חן בעיני ה'

קשה בהא דאיתא בסנהדרין (דף ק"ח) תרר"י אף על נח נחתך גז"ר, אלא שמצא חן. אמאי מצא חן, דבתרב"א (פט"ו) מכואר דער נח לא רצו בני בנים לפרנס אבי זקנים, אמרו לו לקינן עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. אמרו לקינן עבוד את אבי אביך (שת) א"ל קינן אין אני חייב בו. בא נח לעולם, א"ל עבוד את אביך, היו זנו ומפרנסו ומכלכלו. עבוד את אבי אביך, קיבל עליו והיה זן את אבי אביו, וכל אבותיו שהיו אותה שעה.

ויש להקשות דמכואר ביו"ד (ר"מ ברמ"א כ"ד) דחייב אדם בכבוד אבי אביו

עפ"י דין, רק בכבוד אביו יותר, והסברא כיון דהוא ואביו חייבין בכבוד אביו, א"כ מאי רבותא בנח שפירנס אבי אביו, כיון דחייב ע"פ דין. אולם הרב נכון, לפמ"ש בלכות חן (פ' ויגש) דדוקא כשאביו חי, כיון דאביו חייב בכבוד אביו, גם הוא חייב מצד אביו, אבל לאחר מיתת אביו דליכא חיוב אב באביו אביו, גם הוא פטור. וביר שאלו שם (וש"ת בית אב יו"ד רס"ח) ומבואר בספר הישר כאן, דלמך אבי נח מת כשהיה נח בן תקצ"ה, ואז התחיל בכנין התיבה, ונמרה בחמש שנים, שהיה בן שש מאות, ואז מתושלח זקנו נשאר בחיים, א"כ שפיר רבותא קמ"ל, דנח פירנס את מתושלח זקנו, לאחר מיתת למך אביו, דל"ש הסברא דאביו חייב בכבוד אביו לאחר מיתת למך, והיה פטור ע"פ דין. ואעפ"כ פירנסו לפניו משורת הדין. א"כ א"ש ונאמר ברור דהא דננזר גזר דין גם על נח, היינו בזמן שלמך אביו היה עדיין חי, דאין רבותא כלל במה שפירנס זקנו מתושלח, אבל לאחר שמת למך, ואעפ"כ פירנס נח זקנו מתושלח, ועשה לפניו משוה"ר, לכן עשו עמו ג"כ לפניו משורת הדין. ומצא חן, וניצל בעבור שפירנס וזן זקינו מתושלח לעת זקנתו, אף שהיה פטור ע"פ דין, והדבר נחמד.

נח מצא חן בעיני ה'

מלשון מצא חן נראה, שלא היה ראוי להנצל מן המבול, ואח"כ אמר איש צדיק תמים וגו', שר"ל שלא היה ראוי שימות במבול, ואמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה, כי אותך ראיתי צדיק לפני, ואם הכוונה שהיו מעשיו נאים ונעימים, כמו שכתב הרמב"ן, הוא מיותר שאח"כ אמר איש צדיק תמים וגו'. והנכון בעיני, שנח מצד עצמו ראוי היה להנצל מן המבול, אבל מצד חלק העולם, והעולם נידון אחר רובו, כמו שאמר בענין הזה עצמו, וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, מכאן שהעולם נידון אחר רובו, שהיה ראוי שימות עם דורו במבול, משום שכל מקום שאתה מוצא זנות, אנדרלימוסיא בא לעולם, והרגת טובים ורעים, לזה אמר שאע"פ שמצד זה היה ראוי שימות, אבל לפי שמצא חן בעיני ה', לא מת. וזה כלשון בני אדם, שאומר ראובן מצא חן בעיני המלך, ועשה עמו חסד, והעשירו עושר גדול. לומר שלא היה ראוי לך, ולפי שלא נחשוב שמצד עצמו לא היה ראוי להנצל, לזה אמר בסמוך לזה, אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. ואמר ג' פעמים נח, לומר שמצד עצמו ראוי היה להנצל מן המבול. ולזה אומר בדורותיו, לומר שאם היה ראוי למות, היה מצד דורותיו, וראוי שיהיה נידון עמהם, אלא בעבור שמצא חן בעיני ה'. וא"ת מדוע מצא חן? ולא נידון עמהם. התשובה: שאם כן היה צריך הקב"ה לברוא עולם חדש, כאשר עשה בשיטת ימי בראשית, שהרי היו מתים כל הבהמות וחיות ועופות, וכל הרשאים וכל האנשים, והיה צריך לברוא אדם פעם אחרת. ולזה לא רצה הקב"ה שימות עמהם, לשום לעולם שארית בארץ, ולהחיות להם לפליטה גדולה. והוא מצא חן, שעשה הקב"ה מנח אדם הראשון, ושממנו יושנת העולם. לא

אמר עתה שהיו מעשיו נאים כדברי הרמב"ן, אלא הטובה גדולה שהטיב לו הקב"ה, בשהוא יהיה אב העולם, שזה מורה לשון מציאות חן, זהו דעתי והוא ענין חשוב מאד. (תולדות יצחק)

ונח מצא חן בעיני ה'

כל מי שאינו כועס מוצא חן, ונח כשמו כן הוא ואינו כועס, ולכן מצא חן. כי נח אותיות ח"ן. (ספר חרדים)

ונח מצא חן בעיני ה'

לפי דברי חז"ל ג' עבירות עשו אנשי דור המבול, זנות, גזל, ע"ז. לכן בא הכתוב להעיד על נח, שהיה נקי מנ' חטאים אלה, לכן ניצול ממבול.

על הא' אמר נח איש צדיק, דידוע מזה"ק פ' בראשית, כי השומר ברית בזנות נקרא צדיק, ולכן יוסף נקרא צדיק על שומר הברית. ועל הב' אמר תמים ה' בדורותיו, שהיה מתנהג בתמימות ובלתי עשקם, פרש"י ע"פ ויעקב איש תם, שאינו יודע לרמות נקרא תם. ועל הג' דחינו ע"ז אמר את האלקים התהלך נח, ולא עם אלקים אחרים. מפני מה אמר האלקים ב"ה, כי "האלקים" גימטריא "צ"א" כמנין "הוי"ה אדנ"י". וזה מזה"ק ויברך אלקים את נח, ממש כמו נבי שבת. ויברך אלקים את יום השביעי, ויקרש אותו, כי קרושת נח הוא בחינת שבת.

ונתברר קיום בנין העולם ע"י האיש הצדיק ששמו "נח", שהוא גימטריא ר"ת

כי לעולם חסדו. וזה הודו לאלקי האלקים כי לעולם חסדו, זה נח. וזה הפשט את האלקים התהלך נח. כי השם חסד זה ע"ב. כי "חסד" גימטריא "ע"ב", וגם "האלקים" זו "צ"א", וזה "אצב"ע" אלקים, השחתת העולם היה ע"י מבול, והצלת נח ע"י התיבה היה אצבע אלקים. אצבע אלקים היתה הצלת נח באברן כל עולם, הוא הוכיחה על כל המבול כי מ"ה הוא, אבל רק אצבע קטנה, לעומת מעשי ה' אשר באו אחריו, כיציאת מצרים, ובמתן תורה, והישראל השכינה, ואחרונה גדולה יהי' מכולם, והיא הנאולה האחרונה שהיא דוגמות אצבע האחרונה. כן יעזור השי"ת שתהי' הנאולה שלימה ב"ב אמן.

(מה שאמרתי בבית הכנסת נוסח האר"י, בשבת פרשת נח, בנאדר-ענר)

וזה ג"כ הפשט ותמלא הארץ חמס, ברש"י פירוש לא נחתם ריגס אלא על חנול, אפשר לומר רמז על זה, כי חמס בא"ת ב"ש סי"ח בגימטריא, "מבול", כי עבור החמס ה' המבול, וגם הנעלם מן חמס יתד-מדך, עולה כמו הנעלם של מבול, מית-יור-מד. וזה הוא כי עבור החמס ה' המבול. (נחלת חמשה)

ונה מצא חן בעיני ה'

קשה בהא דאיתא בסנהדרין (דף ק"ח) תר"י אף על נח נחתך גז"ר אלא "שמצא חן, אמאי מצא חן?

דבתר"ב א (פט"ז) מבואר דעד נח לא רצו בני בניו לפרנס אבי זקנם, אמרו לו לקינן עבור את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו, אמרו לקינן עבור את אבי אביך (ישת) א"ל קינן אין אני חייב בו. בא נח לעולם, א"ל עבור את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו. עבור את אבי אביך, קיבל עליו והיה זן את אבי אביו. וכל אבותיו שהיו באותה ישעה. וזה שהיה מקיים לפנים משורת הדין. וזה שנת מקיים מצות צדקה. "וצדקה" היה תציל ממות.

מפני מה דבכל מקום קורא ענין הצדקה בכפל הלשון, כמו פתוח תפתח את ירך, נתן נתן, עשר תעשר, העבט תעביטנו? וגם למה נקראת ההטבה לעניים בשם צדקה, ולא בשם אחר?

תשובה: כי האותיות צדקה באותיות א"ת ב"ש גם כן הנה אותיות צדקה, כוח: "צדקה" בא"ת ב"ש אותיות "הקדצ", כשאתה קורא משמאל לימין ג"כ "צדקה. יטוה בא להורות שמצות צדקה היא בכל אופן אשר יתן תחשב לו למצות, כי בכל אופן שיקרא את אותיותיה ימצא צדקה, לכן נאמר בכפלים כל ענין צדקה במקרא.

מדוע אין מברכין על נתינת צדקה?

הנה באמת זהו שאלת הקדמונים וימצא בזה תירוצים שונים. ומספרים בשם הגאון"ק מדינוב ז"ל, צחות נאה כי חששו חז"ל, אם יתקנו ברכה על הצדקה הלא ער שיטול ידיו לברך, ואפשר יצטרך עוד לנקות את גופו להברכה, והמהדר ילך מקורם למקוה לטבול את גופו, בין כך נפש העני ברעב תהמוגג. ע"כ לא תקנו ברכה רק ליתן תיכף בלא ברכה. ואז תבא עליו ברכה.

מדוע אין מברכין על נתינת צדקה?

נלע"ד עפ"י מה ראמרין בגמרא (פ"ג דתענית דף כ"א), אמרו עליו על נחום איש גם זו, שהיה סומא משתי עיניו, גידם משתי ידיו, קיטע משתי רגליו, וכל גופו חלא שחין וכו', אמרו לו תלמידיו רבי ובי מאחר שצדיק נמור אתה למה עלתה לך כך? אמר להם בני אני גרמתי לעצמי, שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי,

והיה עמי משוי ג' חמורים, אחד של מאכל, ואחד של משתה, ואחד של מיני מגדנים. בא עני אחד ועימד לי בדרך ואמר לי פרנסנה, אמרתי לו המתין עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך וסימו, ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו, רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו, ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין. הרי לפניך במצות צדקה מתלי תלי, וקאי על רגע כמימרא, ועד שנחום איש גם זו פרק מן החמור, יצתה נשמתו של אותו עני ברעב, בגלל כן לא תיקנו ברכה על מצות צדקה כי למיחוש מיתו בעי, שער שהוא יברך ויכוין בברכה כדבעי ימית העני ברעב, כמו שאירע לנחום איש גם זו, ובפרט כשלא יהי' ידיו נקיות ויצטרך להזור לפניו אחר מל נמולה.

וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת וגו'

ביארו הטעם של וצדקה תהי' לנו באופנים שונים. וראיתי באור החיים, שכתב "עתיבת וצדקה תסוב על השכינה הקדושה שתהי' נקראת צדק"ה, שהוא רחמים, בונתו ולא צד"ק שהוא דין. אבל לפי זה יתכן יותר לומר בתוכנו ולא לנו. אמנם יש להוכיח על דבריו הקדושים בס"ד, כי כאשר השכינה הקדושה מלאה דין ונקראת צד"ק אז נקראת בהשם אלקים המורה על דין, ותיבת "לנו" בנימטריא "אלהים". ואנו מתפללים "לא לנו ה' לא לנו", שהשם הוי"ה שהוא רחמים לא יהפך ח"ו על לנו, שהוא השם אלקים המורה על דין. וזה שאומר כאן שכאשר נשמר לעשות את כל המצוה הזאת, אז השכינה הקדושה השוכנת בתוך בני ישראל, שלפעמים היא בבחינת לנו, ונקראת בהשם אלקים המורה על דין, תהי' בבחינת "צדק"ה המורה על רחמים, ובפרט שכאן יש בראש "צדק"ה וא"ו החבור, והבן.
(פרי יהודה מאבי זצ"ל)

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחקה

היא וגו', כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו

יש לדרש על איזו מצוה מוסב הלשון יחיד, "המצוה הזאת", שהיל"ל כי המצות האלו בלשון רבים. ויש מפורשים פירשו שמוסב על מצות התשובה. ומובא בבעה"ט לומר ששקולה היא התשובה כנגד כל המצות. אבל מ"מ צריך להבין איזה רמז שהמכוין הוא על מצות התשובה.

וי"ל הרמז דהנה מסיים כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ואם נאמר שמוסב על התרי"ג מצות, הלא יש הרבה מצות שאינן תלויות בפה, כי גם

אלה המצות שמברכין עליהן קיי"ל דברכות אינן מעכבות. גם קיי"ל דאין מצות צריכות כונה, וא"כ למה אומר שנצרך לקיים בפה, ובלב, וכמעשה.

לכן פירשו דזאת מוסב על מצות התשובה. שהיא תלויה בג' דברים שהן צום, קול, ממון. צום, היינו סיגוף הגוף במשקל הנאת העבירה שהי' נהנה. קול, היינו ודוי דברים עם תפילה מעומס הלב לבקש מחילת עון. ממון, היינו צדקה, ככתוב וחסאך בצדקה פרוס. ועפ"ז יובן מה שנאמר בפ"ך ובלבבך לעשותו. בפ"ך, זה צום, ובלבבך, זה קול צעקת הלב ודווי ותפלה. לא ודוי שפתים לבר, כי ע"ז נאמר או"ל שפתים ילבס. וי"ל גם באופן אחר, בפ"ך, זה קול תפילה עם ודוי דברים, ובלבבך, זה צום וסיגוף הגוף שהלב מרגיש זה ביותר. לעשותו, זה ממון ליתן צדקה לעניים בידים דהיינו עשיה.

עוד י"ל בדרך רמז, שהמצוה „הזאת" תרמו על תשובה, כי התיבה „זאת" בנימטריא צו"ם קו"ל כמו"ן. שאלו הג' דברים הם עקר והתשובה. וזה שאינו מבין לעשות תשובה, עליו נאמר וכסיל לא יבין את זא"ת, ר"ל שאינו מבין להציל את נפשו ע"י קו"ל, צו"ם, ממון, שהם בנימטריא „זאת" ⁽¹⁾.
מה שאמרתי בביהכנ"ס עדת ישורין הדרת קודש

ונח מצא חן בעיני ה'

ומתחיל אח"כ, אלה תולדות נח וגו'. נראה לפרש סמיכות הפרשיות, דהנה ידוע, שבתחלה עלה במחשבה לבראות את העולם במדת הרין, וראה שאין העולם יכול להתקיים, שתפה במדת הרחמים. ושייר מדת הרין להנהיג הצדיקים. הרי שמי שאינו צדיק אינו יכול להתנהג רק במדת השם הוי' ב"ה וב"ש, שהיא מדת הרחמים. וזהו שאמר במדרש, יש שדורשים אותו לננאי, שאלו הי' ברורו של אברהם, לא הי' נחשב לכלום, כי המה כך דורשים: ונח מצ חן בעיני ה', שהוא מדת הרחמים. אבל במדת הרין לא מצא חן. וע"כ אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים הי' ברורותיו, כי רק ברורו הי' נחשב לצדיק.

(שפתי כהן)

• (הערת מוהר"א ראזעבערג המ"ל).

(1) וזה הפשט איש בער לא ידע וכסיל אל יבין את זאת. כי התיבה „בער" בנימטריא „צום קול". דהיינו הוא לא ידע מן תיבת „בער" לא מן צו"ם, ולא מן קו"ל, אלא „ממון". הוא ניתן צדקה בכל עת ובכל זמן, הוא נקרא „איש". זה הפשט „איש" בער לא ידע, וכסיל לא יבין את „זאת" והכסיל לא יבין מה „זאת" הוא לא יבין לא מן צום ולא מן קול ולא מן ממון, הוא נקרא „כסיל". ועל זה איתא והכסיל בחושך הולך, ככתוב לי חכמה ישכילו „זאת", וגם ב„זאת" יבא אהרן אל הקודש. (נראה לי)

הרמז מן תיבת בראשית שהיא ר"ת בעבור רצון אלהים שיקבלו ישראל תורתו

דרוש לחג השבועות מאמו"ר זצ"ל

זה היום טוב נקרא בתורה יום הבכורים וגם חג השבועות. והז"ל הוסיפו לו השם עצרת. כדאיתא בגמרא מגילה (ל"א:): עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ראש השנה. יש לומר טעם השם עצרת דהנה בשני המועדים פסח וסוכות יש לכל רגל מצוה מיוחדת בפני עצמה. דהיינו פסח, אכילת מצה. סוכות, ישיבה בסוכה ונטילת ד' מינים. אבל שבועות אין לו מצוה מיוחדת, שמותרת לאכל מה שרוצה ובכל מקום שרוצה. ולכך רמזו לנו חז"ל בהשם עצרת מצוה מיוחדת, כי עצרת תרגימו כנישין שהוא משמעות אספה ואחרות וידוע דרשת חז"ל עה"פ ויחן שם ישראל נגד ההר, ויחן כאיש אחד בלב אחד. שהי' עם ישראל במדרגת אהבה ואחרות בשלימות. וזאת גרם שיהיו ישראל ראויים לקבלת התורה. וכאשר בכל חג השבועות נתעורר בשמים הענן של זמן מתן תורתנו, לכן כדי שיהיו ישראל ראויים לקבל ההארה של מתן תורה ניתנה להם מצוה מיוחדת בחג השבועות שיודרו באהבה ואחרות בבחינת ויחן שם ישראל. ועל זה מורה השם עצרת שמשמעותו אספה ואחרות. והיינו כדכתיב האספו ואגידה לכם.

במסכת מגילה (ל"א:): איתא: תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין קללות שבת"כ קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ר"ה. מ"ט כדי שתכלה השנה וקללותי'. ומקשה בגמרא אטו עצרת ר"ה הוא. אין עצרת נמי ר"ה הוא דתנן בעצרת על פירות האילן, ע"כ. אבל עוד קשה דא"כ פסח נמי יהי' נקרא ר"ה דתנן שם בפסח על התבואה. גם צריך להבין הטעם שעצרת ור"ה יבטלו את הקללות שבתוכחה.

וי"ל כי כמו היו"ט של ר"ה הוא בשביל גמר בריאת העולם, כן גם היו"ט של חג השבועות הוא בשביל שכלול בריאת העולם. והוא שבר"ה הי' גמר בריאת העולם בגשמיות. ובחג השבועות נשתכלל בריאת העולם ברוחניות. כידוע מאמר חז"ל שתנאי הותנה הקב"ה עם מעשה בראשית שבאם יקבלו ישראל את התורה יתקיים העולם. ובאם לאו יחזיר העולם לטהו ובהו.

וא"כ הרי ענין זה כמו למשל שחכם גדול חירש מוכני נפלאה לעשות דבר נחוץ ונצרך להעולם, אבל המוכני עדיין היתה נצרכת לאיזה כח רוחני כמו כח עלעקטרין וכדומה שממנו יולד תנועה וסיבוב תמידי להמוכני, שעו"ז תוכל המוכני לעשות מלאכה הנפלאה, והי' ממתינ אותו החכם להשיג כח הזה. וכל זמן שלא השיג כח רוחני כזה הי' המוכני בספק קיומה ולא היתה עדיין דבר של קיימא. והי'

החכם רואג ומחשב לאמר מה בצע לו במוכני שלו. ואך כאשר השיג כח הרוחני הנצרך לו אז שמח במלאכתו כי ידע שבוה הכח יתקיים תכלית המוכני. ובעבור זה ה' מנהגו של אותו החכם לעשות בכל שנה שמחות ב' פעמים בשנה. שמחה אחת ביום שנמר מלאכת המוכני הנפלאה, ושמחה השניה ביום שהשיג כח הרוחני הנצרך לקיום המכונה.

וכעין זה היא בענין בריאת העולם. היום טוב של ר"ה באחד בתשרי הוא לבעבור שבו נגמר בריאת העולם בגשמיות, והיו"ט של חג השבועות בששי בסיון הוא ג"כ ר"ה לבריאת העולם. כיון שביום הזה נשתכלל בריאת העולם עם כח הרוחני שלא יחזור לתהו ובהו רק שיתקיים. וזה כח הרוחני נולד ע"י שקבלו ישראל את התורה. ועל ענין זה תרמו תיבת **בראשית** שהיא ר"ת **בעבור רצון אלהים** שיקבלו ישראל תורתו.

והטעם שעצרת ור"ה יבטלו את התוכחות י"ל לפי שבצערת וכן בר"ה נמצאות ב' כחות רפואות גדולות שיש להן זה הכח לרפא הקללות של התוכחה ולהפוך אותן לברכות. והיינו אותן ב' הכחות שנקראים בתורה בשם רפואות, הלא הן כח התשובה וכח התורה. התשובה נקראת רפואה ככתוב ולבבו יבין וישוב ורפא לו. והתורה נקראת רפואה ככתוב רפואת תהי לשריך. וכתוב ולכל בשרו מרפא. ואותן שתי הכחות נתעורר לישראל בר"ה ובעצרת. בר"ה נתעורר כח התשובה, ובעצרת נתעורר הכח של תלמוד תורה לרפא הקללות של התוכחה.

וכמו כן נרמזות אותן ב' הרפואות בריש שני הסדראות של התוכחה. בריש פרשת תבא נזכר הפסוק ונצטק אל ה"א וישמע ה' את קולנו, ואח"כ נזכר פרשת הודוי, שכל זה ירמז על כח התשובה צעקה עם ודוי. ובריש פרשת בחקותי נרמז הרפואה של תלמוד תורה. אם בחקתי תלכו, שעניו הליכה בחקים היינו תלמוד תורה, כמו שדרשו חז"ל עה"פ הליכות עולם לו, א"ת הליכות אלא הלכות. וכן מובא בפירש"י דרשת המו"כ עה"פ אם בחקתי תלכו, יכול זה קיום המצות, כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור, הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה. ולכך תיקן עזרא לישראל שיהיו קורין התוכחות קודם עצרת וקודם ר"ה. כדי להזכיר לישראל שבעזרת אותן ב' הכחות תורה ותשובה יתבטלו התוכחות מישראל, ויהפך ה' את הכללות לברכות.

במסכת שבת (פ"ו:) ת"ר בששי בחורש ניתנו עשרת הדברות לישראל, ר' יוסי אומר בשביעי בחורש, ואמר רבא דכ"ע בשבת ניתנה תורה לישראל אלא דפליגי בקביעא דירחא. וקשה דאין יתכן פלוגתא במציאות. ואיך י"ל בזה אלו ואלו דא"ת. עוד קשה קושיית המפורשים מהברייתא ת"ש ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בט"ו לחורש, אותו היום ה' בשבת הי'. מדחמיסר בניסן ה' בשבת ריש ירחא דאייר שבתא, וריש ירחא דסיון חר בשבת. ואי כ"ע סברו דבשבת ניתנה תורה נמצא שמתן תורה ה' ביום ג"א. ולמה אנו עושים עיקר חג השבועות ביום החמישים. ועוד קשה מדוע

לא נזכר בתורה בפירוש באיזה יום ניתנה התורה.

והנה שמעתי בענין זה מ"ק אדמו"ר מוהרי"ל איגר זצ"ל מלובלין שאמר כי שני הימים של חג השבועות הם קדושה אחת כמו ב' ימים של ר"ה, ורק למטה מצד התחלקות לילה ויום נתחדש ברכה בקידוש היום. וקרוב לומר שבשעת מתן תורה ה' באמת יומא אריכא. הישי והשביעי בחודש יחד, שהרי מצינו יהושע תלמידו העמיד החמה ונעשה היום ארוך כשני ימים, ככתוב ולא אין לבוא כיום תמים, וגם נמצא בשם ישעמדה חמה ליהושע כך עמדה למשה, ע"כ דבריו.

ונראה לי להביא רא' לדבריו הקדושים מאיזה מאמרי חז"ל, דאיתא במד"ר פרשת יתרו, א"ר אבהו בשם ר' יוחנן כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו. אלא העולם שותק ומחריש כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו, ויצא הקול ואמר אנכי ה' אלהיך.

ובמסכת יומא (ב.) איתא א"ר לוי מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה, מפני גלגל חמה שנמסר ברקיע כחרש הנמסר בארזים. ת"ר אלמלא גלגל חמה ה' נשמע קול המונה של רומי, ואלמלא קול המונה של רומי ה' נשמע קול גלגל חמה.

ובספר יהושע קפיטל יו"ד נזכר במלחמת יהושע עם חמשת מלכי האמרי, אז דיבר יהושע לה' ויאמר לעיני כל ישראל, שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, וידם השמש וירח עמד עד יקים גוי אוכיו. ויעמד השמש בחצי השמים ולא אין לבוא כיום תמים. ופרשו המפורשים מה שאמר יהושע בלשון דום הוא כיון שהשמש בהליכתו אומר שירה, וכאשר ידום השמש יעמד על מקומו בגלגל שלו. ועמד כך כ"ד שעות, נמצא שאותו היום ה' גדול כמו שנים ימים.

ועפ"ז יובן היטב שבזמן מתן תורה בודאי עמד השמש על מקום אחד וידום שלא אמר שירה כדי שלא ינסר ברקיע. כמו שאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן שכל העולם ה' שותק ומחריש בזמן מתן תורה, כי לא יתכן שיגרע השמש מכל הנמצאים בעולם. וכיון ששתק השמש ממילא נתארך היום ונכנס בתחום היום שלאחריו. והנם שאין ידוע כמה שעות נמשך זמן נתינת התורה, אם שתק השמש כ"ד שעות כיום תמים או פחות מזה, אבל כיון שבודאי גם השמש שתק הרי נתארך יום הנו"ן ונכנס בתחום של יום נ"א. ואף אם לא שתק כיום תמים מ"מ מקצתו של יום נ"א בודאי נתקדש בקדושת זמן מתן תורתנו. וכיון דאמרינן מקצת היום ככלו לכך שפיר מסתבר לומר שיום הנו"ן ויום הנ"א קדושה אחת הם וכיומא אריכתא דמיין.

ועתה יתורצו כל הג' קושיות. שבאמת דברי רבנן ודברי ר' יוסי אלו ואלו דברי אלקים חיים. כיון שיום הששי ויום השביעי לחודש מן שניהם נעשה יומא אריכתא של שני ימים, וכן יתורץ גם הקושיא שאע"פ שבשבת ניתנה התורה שהי'

אז יום הנ"א מ"מ שפיר שחג השבועות מתחיל ביום הנז"ן כיון שבזה היום התחיל זמן תורה ונתארך להחשב שני ימים. וגם יתורין קושיא הג' מדוע לא נזכר בתורה בפירוש באיזה יום ה' מתן תורה, כי אם תאמר שביום הנז"ן הוא זמן מתן תורה יתרעם יום הנ"א. ואם תאמר שביום הנ"א ה' זמן מתן תורה יתרעם יום הנז"ן. כיון ששני הימים היו אז יום אחד ארוך. וגם לא יתכן לומר בפירוש לעשות חג השבועות שני ימים לזכרון זמן מתן תורה, כיון שמכל מקום ה' אז נחשב רק יום אחד לזמן מתן תורה. לפיכך שתקה התורה מלתלות טעם חג השבועות בזמן מתן תורה ותלתה הטעם בפני שהוא יום הבכורים והוא נופל תמיד ביום הנז"ן.

ועפ"ז מובן הטעם שגם בארץ ישראל יש יתרון לאסרו חג השבועות יותר מאסרו חג של מועדים אחרים כידוע בנמרא. ולכך מובא בזה"ק קדושת חג השבועות שני ימים, הגם שהזהיר נתחבר בארץ ישראל, והכל עולה יפה בס"ד. (פרי יהודה מאבי זצ"ל)

וכיים בשלום, שנאמר ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום

ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. שהקב"ה השרה את שמו „שלמה" בשעת מ"ת. והרמז לדבר, כי שם במילוי „משה" מ"ם שי"ן ה"ה ומילוי שם „שלמה" שי"ן למ"ד מ"ם ה"ה. עולה במספר תתקע"ד דורות. וזה שרומז ה' עוז לעמו יתן. היינו לאחר כ"ה. במספר שם „הוי"ה", אף שעלה במחשבה ליתן התורה לאחר אלף דור. עז"א ה' יברך את עמו „בשלום", דהיינו שהשרה עליהם שם „שלמה" להשלים את תתקע"ד כנ"ל.

נשלם פרשת בראשית בעזרה שית

דרוש לבר מצוה מאמור"ר זצ"ל

אתה הבר מצוה. הן היום נהעלית ממדרגת קטן למדרגת איש. לבעבור שתקבל עליך עול התורה לשמור ולקיים התרי"ג מצוות שהן רמ"ח מצוות עשה ושם"ה מל"ת. לכן שים לבך לזה שאמרת היום ההפטרות של שבת בראשית מהנביא ישעיהו וסיימת עם הפסוק ה' הפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. וצריך להבין מה זאת למען צדקו שמשמעותו היא למען שהקב"ה יהי' צדיק. הלא התורה ניתנה לנו למען שאנחנו נהיה צדיקים.

כדי להבין ענין זה הפסוק וגם להבין שהפטרות זו יש לה שייכות והתקשרות עם הסדרא בענין חובת הבר מצוה נקדים מן הסדרא. שנאמר ויקח ה"א את האדם ויניחהו בנן עדן לעבדה ולשמרה. ויצו ה"א על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל

וגו'. ודרשו חז"ל עה"פ ויניחחו כג"ע רמז שנתן לו מצות שבת. ככתוב וינח ביום השביעי. עוד דרשו חז"ל עה"פ ויצו ה"א על האדם וגו', רמז על עוד ששת מצוות ויצו — על עבודה זרה. ה' — על ברכת השם. אלהים — על הדיינים. על האדם — על שפיכת דמים. לאמר — על גלוי עריות. מכל עין הגן אכל תאכל — נצטוו על הגזל, ע"כ. הרי שאדם הראשון נעשה בר מצוה בו ביום שנברא. וא"כ יכול כאן הבן לשאול, מדוע לאדם הראשון ה' די לבר מצוה שלו עול של קיום ז' מצוות. ועל זה בן נער וצעיר הוטל עליו עול של קיום תרי"ג מצוות.

האמנם שאין לשאול מדוע דוקא נבחרו אותן חז' מצות להנתן לאדה"ר. כי זה דבר המובן שאותן ז' המצוות הן יסוד היהדות, עיקרי האמונה, וחיוזק לקיום העולם. כי ישמירת שבת שקולה ככל התורה כולה. כידוע מכמה מאמרי חז"ל בש"ס ומדרשים שהשבת הוא עדות על חידוש העולם ומעשי בראשית. וזהו טעם השם "שנפרא זה היטבת בשם שבת בראשית. כיון שהוא מעיד על מעשה בראשית קריאת הפררא של זה היטבת. והג' מצוות שנצטוו על עבודה זרה, על ברכת השם ועל הדיינים, הלא הן יסוד ג' עיקרי האמונה שנכללו בהן כל הי"ג אני מאמין שייסד הרמב"ם ז"ל, כידוע. ונפראין בשביל זה ג' עיקרים הכלליים. שהן: א) מציאות השם בורא יחיד. ב) שכר ועונש' ג) תורה מן השמים. כי להשמר מעבודה זרה זה תולה בעיקר האמונה של מציאת השם בורא יחיד. ולהשמר מברכת השם זה תולה בעיקר האמונה של שכר ועונש על פי השגחה פרטית. שע"י אמונה זו לא יתרעם האדם נגד כל המאורעות, ולהזהר בכבוד הדיינים זה תולה בעיקר הג' שהתורה היא מן השמים. וע"י אמונה זו יבין האדם שדין הדיינים הוא אמת ואין לשנות ואין להרהר אחריהם. ועוד הוזהר אדה"ר על ג' עבדות אחרות בשביל חיוזק של קיום העולם. אילו ג' העבדות הן גלוי עריות, שפיכת דמים וגזל. שסכות אותן ג' העבדות הן: קנאה תאוה וכבוד שמוציאין את האדם מן העולם. לכן הן היפוך קיום העולם. כי זנות היינו תאוה, וישפיכת דמים לאו דוקא רציחה, אלא יכול להיות ע"י הלכנת פני חברו. שבשביל רדיפת אחר כבוד מלבין פני חברו ויטופך את דמו על שפגע בכבודו. וגזל היינו קנאה שבשביל שמקנא בחברו שיש לו יותר ממנו הוא בא לגזול רכושו של חברו, לכן מובן שאלו ז' המצוות הן נחוצות מאד. אבל עוד צריך להבין טעם רבוי המצוות לנו כל כך מן ז' עד תרי"ג.

וכדי להבין זאת נקדים מאמר חז"ל על הפסוק ויהי ערב ויהי בקר יום אחר. "ידרשו זה הפסוק בענין בר מצוה. ומובא במדרש ציוני וז"ל: ויהי ערב, זה יצר הרע. ויהי בקר, זה יצר הטוב. ואימתי הוא בא אל האדם, יום אחר. בנימטריא י"ג שנעשה אדם בן י"ג שנה. מכאן רמז לבר מצוה כשנעשה אדם בן י"ג שנה, עכ"ל המדרש (כמו שמובא בספר ארץ חמדה בדרושי הגאון אור חדש ז"ל). וצריך להבין

כונת המדרש ציוני מה הביאו לזה להוציא המקרא מידי פשוטו ולדרשו בנימטריא לענין בר מצוה.

ו"ל שהוקשה לו לאותו המדרש קושיא הירועה, מדוע כתוב יום אחר, 'שהיל"ל יום ראשון. ולכך הוציא את המקרא מידי פשוטו לומר שיש בזה רמז, אה"ר בגי' י"ג. ובזה ירצה ללמד ישמרומו במקרא זה אותו הענין שאנחנו עסוקים בו עכשו. מהו הטעם של רבוי כל כך מצוות, מן ז' מצוות עד תרי"ג. ומה שהביאו לרמז זה הוא לפי שיש במדרש רבה מאמר חז"ל: א"ר סימן חמשה פעמים כתוב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה. יהי אור כנגד ספר בראשית. שבו נתעסק הקב"ה וברא את עולמו. ויהי אור כנגד ספר ואלה שמות, שבו יצאו ישראל מאפלה לאורה. וירא אלהים את האור כי טוב, כנגד ספר ויקרא, שהוא מלא הלכות רבות. ויברל אלהים בין האור ובין החשך, כנגד ספר במדבר, שהוא מבריל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ. ויקרא אלהים לאור יום, כנגד משנה תורה, שהוא מלא הלכות רבות, עכ"ל.

וכיון שנרמז מיד בהתחלת כל החמשה חומשים שבהם הלכות רבות מן תרי"ג מצוות, יש כאן מקום לשאול מפני מה ראה הקב"ה להגדיל ולהרבות לנו כל כך הלכות רבות. ולכך אומר זה המדרש ציוני שזה מקרא האחרון בא לתרין זאת. ואומר כיון שראה הקב"ה שעתיד להיות ויהי ערב, זה יצה"ר שיבוא בלב האדם תיכף מיום הולדו. ויהי בקר, זה יצר הטוב שיבוא בלב האדם יום אה"ר. זה היום שנעשה בו האדם בן י"ג שנה. ולכן כדי שיהי' לאדם כחות במה ללחום מלחמת היצר, וכן בשביל שיתרבה לו לאדם זכיות של מצוות להצדיקו בהן כנגד חטאותיו שהכשילו יצרו הרע, בשביל זה הרבה והגדיל הקב"ה את תורתו לישראל עם כל כך הלכות של תרי"ג מצוות. והיינו כמאמר חז"ל אם פנע כך מנוול זה משכחו לבית המדרש. וכדברי הקב"ה שאמר לישראל בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין.

נמצא שזה המדרש ציוני מתרץ לנו הקושיא שיש לבר מצוה לשאול. מה נשתנה אדם הראשון שניתן לו ביום הבר מצוה שלו רק ז' מצוות וזה הבר מצוה הוטל עליו עוד של תרי"ג מצוות. ועפי"ז המדרש מתורצת הקושיא, כיון שאדם הראשון קודם שאכל מעץ הדעת טו"ר לא הי' לו עוד יצה"ר, הי' די לו ז' מצוות, אבל לבר מצוה שבדורותינו שהיצר הרע שוכל בלבבו י"ג שנה ונעשה אצלו מלך זקן, לכך נצרך לו רפואה זו הלכות רבות של תרי"ג מצוות, כדי שיוכל בזה להלחם נגד יצר הרע שמשתרל תמיד להחטיא לאדם. ולמען הרבות זכיות להמצא מלאך מליץ אחד מני אלה להצדיקו בשמים.

ועפ"ז יתבאר ג"כ הפסוק האחרון של הפטרה זו. ה' הפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. גם יובן איך שהפטרה זו מקושרת ע"י זה הפסוק עם הסדרא בפסוק ויהי ערב ויהי בקר יום אה"ר, שמוסב על ענין חובת הבר מצוה, בהקדם דרשת חז"ל שאמר הקב"ה לאברהם, אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחק וגו', ודרשו

אהבת צדק, שאהבת להצדיק בריותי וללמד עליהם זכות. ותשנא רשע, שונא אתה להרשעים, ע"כ משחק וגו'. ובוזה יובן כאן ה' חפץ למען צדקו, פי' למען יהי' לו במה להצדיק בריותיו עמו ישראל, ובעבור זה יגדיל תורה ויאדיר בתרי"ג מצוות. כי ע"ז לא ימלט שהאדם לא יקיים כראוי איזו מצוה מן התרי"ג מצוות יען כי רבות הנה, וימצא להאדם עכ"פ מלאך מליץ אחר מני אלף. וכמו שדרשו חז"ל עה"פ כפלה הרימון רקתך, אפילו ריקנים שבך מלאים מצוות כרמון.

לכן אתה הבר מצוה תזכור היטב זה הפסוק האחרון של הפטרה זו שאמרת היום, ותקבל עליך עול קיום התרי"ג מצוות באהבה, כיון שרבו המצוות הוא רק לטובת האדם שיהיה בשמים במה להצדיקו ע"י מלאך מליץ שנברא מן קיום כל מצוה כראוי. גם תזכור היטב הפסוק מן הסדרא ויהי ערב ויהי בקר יום אח"ר. שער היום היית במצב של ויהי ערב ע"י היצה"ר שנעשה אזרח אצלך כל י"ג שנה, ומהיום והלאה שוכית להתעלות למדרגת של ויהי בקר יום אח"ר ע"י אורח הגון שבא להתחבר עמך הוא יצר הטוב, לכן רק אליו תשמע, הוא יאיר עיניך ככתוב כי נר מצוה ותורה אור. ראה להתגבר בתלמוד תורה, והתחזק לקיים מצוות תפילין כראוי שהיא שקולה ככל התורה. כראיתא במסכת קירושין (ל"ה) א"ר אחא בר יעקב כתיב והי' לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפך, מכאן שהוקשה כל התורה כולה לתפילין. על כן אם תחפוץ להתחבר עם יצר הטוב ויאמר עליך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב.

(עטרת תפארת, מאבי זצ"ל)

נשלם פרשת בראשית בעזהשי"ת

ואהרן עודנו עומד בתפלה, ונברך על המוגמר, רב תודות והלל לאל הטוב אשר הי' בעזרינו עד כה להוציא לאור ספר „לקוטי בית אהרן" על פרשת בראשית. כן יזכינו איה"ש להוציא לאור פרשת נח בקרבו.

**שמות הספרים, גאוני וקדושי ישראל, אשר מהם לקמתי ואספתי את הפנינים
היקרים אשר הכאתי בספרי זה חלק ראשון, בראשית עד נח**

דורש לציון	א.	אברבנאל
דרך פסודיך		אבן עזרא
רעת זקנים		אר"י הקדוש
רמשיק אליעזר		אור החיים
דרשת על עמי		אדמו"ר ר' אברהם איגר זצ"ל
דברי שאול		אאמו"ר זצ"ל
דרך ארץ		אור תורה
דברי צדיקים		אמרי שפר
ה.		ארץ חסדה
הרה"ק ר' פנחס מקאריץ ז"ל		אור חרש
הרה"ק ארמו"ר מגור שליט"א		אהל יעקב
הרה"ק ר' יהונתן אייבשיץ ז"ל		אליהו הנביא מאאמו"ר זצ"ל
הרה"ק ר' אלימלך מליזענסק ז"ל		אלשי"ך
הבעש"ט ז"ל		אהבת יהונתן
הרב אליקים געציל ז"ל		אוצר התורה
הרב ממארויץ ז"ל		
הרשב"ו	ב.	בעל הטורים
הרה"ק ר' אייזיקל קאמארנער ז"ל		ברכת טוב
הרשב"א		באר לחי ראי
הרב יש"ר ז"ל		בני יששכר
הראב"ד		בית אהרן מקארלין
הרה"ק החוזה מלובלין ז"ל		בניות ברמה
הרה"ק הר"י מרוזין ז"ל		בינה לעתים
הרה"ק ר' יחזקאל מקאזמר ז"ל		בנין אריאל
הרה"ק ארמו"ר מקאצק ז"ל		בוצינא דנהורא
המדרש והמעשה		
הכתב והקבלה	ג.	הגר"א מוילנא
ו.		הגאון יעב"ץ ז"ל
וידבר משה		הגאון ר' שמעון סופר ז"ל
ז.		גור אריה
זהר		
זהר תורה בהעתקת עברית		
זיו הזהר פי' מאאמו"ר זצ"ל	ד.	דת ודעת
זכרון יצחק		דגל מנחה אפרים
זכרון שמואל		דודאי ראובן
זקן אהרן		דרשה צמר ופשתים מאאמו"ר זצ"ל
ז"ח		

**שמות הספרים, גאוני וקדושי ישראל, אשר מהם לקטתי ואספתי את הפנינים
היקרים אשר הבאתי בספרי זה חלק ראשון, בראשית עד נח**

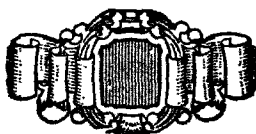
מקובלים	ח.	חיר"א
מהר"ל מפראג		חפץ חיים
מדרש רבה		חסד לאברהם אולאי
מדרש פליאה		חתם סופר
מצרף לחכמה		חרדים
מדרש הגדול		חידושי תורה מאאמו"ר זצ"ל
מדרש יונה		חינוך
מעשה טוביה		המדת צבי
מדרש כונן		חידושי הרי"ם
מגנות אליעזר		התן סופר
מדרש תרשא		
מנחה בלולה	ט.	טעמי דקרא
מדרש לקח טוב		
מלאכת מחשבת	י.	ילקוט אליעזר
מצות השם		ילקוט יצחק
מציאת יצחק		יוסף קמחי סופר
מהרש"א		ישמח משה
מנחת יצחק		ילקוט שמעוני
מדרש תנחומא		ילקוט פליאה
מדרש פנחס		יפה תואר
מדרש תלפיות		יהודה החסיד
מאיר עיני ישרים		ילקוט טוב
מאמר קדושין		
מדרש ציוני	ב.	כלי יקר
מר דרור		כתבי האר"י
מדרש תמורה)? (		כוונת להאר"י
ג.		כנפי יונה
נפלאות הזהר מאאמו"ר זצ"ל		כתב סופר
נפלאות המהר"ל מאאמו"ר זצ"ל		כתנות אור
נחלת צבי		
נוצר חסד	ג.	לקוטי ישעיה
נור הקודש		לוית חן
נפוצות יהודה		
ד.	מ.	מבשר צדק
ספר חברית		מדרש הנעלם
סדר עולם		

**שמות הספרים, גאונים וקדושי ישראל, אשר מהם לקטתי ואספתי את הפנינים
היקרים אשר הבאתי בכפרי זה חלק ראשון, בראשית עד נח**

ספר העיקרים	קדושת לוי
ספר הטעמים	קהלת יצחק
ספר רזיאל	קרבן אליהו
סידורו של שבת	ד.
ספר חסידים	רבינו שלמה
ספר יצירה	רש"י ז"ל
ספר התקונים	רשב"ם ז"ל
ספר התמונה	רמב"ם ז"ל
סעריה הנאון	רד"ס ז"ל
עבודת הקודש	רבינו צבי ז"ל
עטרת תפארת מאאמו"ר זצ"ל	ראש אשכולות
ענף יוסף	רבינו אליהו מזרחי
עמודיה שבעה	רבינו בחיי
ערבי נחל	רבינו אפרים
עוללות אפרים	ש
עץ יוסף	שערי נן ערן
עקרת יצחק	שפתי חכמים
	שפתי כהן
	שפת אמת
פרי צדיק אדמו"ר מלובלין	שירה לחיים
פרי עץ עה"ת	שבולי דרסיע
פרי יהודה מאאמו"ר זצ"ל	שער השמים
פרקי היכלות	שער המצות
פרי יחזקאל	ת.
פרקי דר' אליעזר	תנא רבי אליהו
פרד"ם הארץ	תורת חסד
פענח רוא	תולדות יעקב יוסף
פנינים יקרים	תפארת שלמה
	תפארת ישראל
צ.	תורת משה סופר
צוף דבש	תורת אמת
צמח לצבי	תקוני זהר
צורר המור	תורה והלכה
צפנת פענח	תולדות יצחק
ק.	תפארת יהונתן
קול תורה מאאמו"ר זצ"ל	

ר"א — דבר אחר	א.
ה.	א"א — אברהם אבינו
הקב"ה — הקדוש ברוך הוא	א"א — אין אומרים
הול"ל — הוה ליה למימר	אאמו"ר — אדוני אני מורי ורבי
הלממ"ס — הלכה למשה מסיני	אא"כ — אלא אם כן
ו.	אדה"ר — אדם הראשון
ויי"ח — ויוצא ידי די	אה"ע — אומות העולם
ז	אה"כ — אחר כך
ז"ל — זכרונם לברכה	א"י — ארץ ישראל
זל"ז — זה לזה	א"כ — אם כן
זע"ז — זה על זה	א"ח — אור חיים
ת.	א"ר — אמר רב
חכ"א — חכמים אומרים	א"ת — אם תאמר
ח"ל — חוצה לארץ	א"ל — אמרו לו
ט.	אע"נ — אף על גב
טו"ר — טור יורה דעה	את"ל — אם תמצא לומר
י.	אע"פ — אף על פי
יה"כ — יום הכפורים	אה"ז — אחר זה
כ.	אה"ע — אבן העזר
כנ"ל — כך נראה לי	ב.
כנ"ל — כנזכר לעיל	בה"כ — בית הכנסת
כ"מ — כל מקום	בהמ"ר — בית המדרש
ל.	בו"ר — בשר ודם
לה"ק — לשון הקודש	במד"ר — במדרש רבה
לה"ר — לשון הרע	ב"ר — בראשית רבה
לעוה"ב — לעולם הבא	בכ"מ — בכל מקום
מ.	במחכ"ת — במחילת כבוד תורתו
מ"א — מדרש אגדה	ג.
מ"ע — מצות עשה	ג"ע — גילוי עריות
ממה"מ — מלך מלכי המלכים	ג"ש — ג' שנים
מע"ט — מעשים טובים	ג"כ — גם כן
מרע"ה — משה רבינו עליו השלום	ד.
מה"ר — מדת הדין	ד"ס — דברי סופרים
מוצ"ש — מוצאי שבת	דפח"ה — דברי פי חכם חן
מה"ת — מן התורה	ד"ת — דברי תורה

מ.	מ"ב — מעשה בראשית	מ"ב — מעשה בראשית
פ"א — פעם אחת	מה"ט — מהאי טעמא	מה"ט — מהאי טעמא
פי' — פירוש	מיו"ב — מוצאי יום כפורים	מיו"ב — מוצאי יום כפורים
צ.	נ.	נ.
צא"ב — צאת הכוכבים	נ"ל — נראה לי	נ"ל — נראה לי
צ"ע — צריך עיון	נט"י — נטילת ידים	נט"י — נטילת ידים
צ"צ — צמח צדק	ננמ"ל — נגמר מלאכתו	ננמ"ל — נגמר מלאכתו
ק.	נ"מ — נפקא מינה	נ"מ — נפקא מינה
ק"ש — קריאת שמע	נ"ר — נטע רבעי	נ"ר — נטע רבעי
ק"ל — קשה לי	ס.	ס.
קי"ל — קיימא לן	ס' — ספק	ס' — ספק
ר.	ספ"א — סוף פרק א'	ספ"א — סוף פרק א'
רבש"ע — רבונו של עולם	ס"ד — סלקא דעתך	ס"ד — סלקא דעתך
ר"ה — ראש השנה	ס"ס — ספק ספיקא	ס"ס — ספק ספיקא
רו"ל — רבותינו זכרונם לברכה	סר"א — סלקא דעתך אמינא	סר"א — סלקא דעתך אמינא
ש.	ע.	ע.
ש"מ — שמע מינה	ע"ה — עם הארץ	ע"ה — עם הארץ
ש"ע — שמונה עשרה	עה"ז — עולם הזה	עה"ז — עולם הזה
ש"ר — שפיכת רמים	ע"ז — עבודה זרה	ע"ז — עבודה זרה
ת.	עה"ר — עין הרע	עה"ר — עין הרע
ת"א — תרגום אונקלוס	ע"פ — על פי	ע"פ — על פי
תחז"מ — תחית המתים	עאכ"ו — על אחת כמה וכמה	עאכ"ו — על אחת כמה וכמה
ת"ל — תלמוד לומר	ע"כ — על כן	ע"כ — על כן
ת"ח — תלמיד חכם	פרדר"א — פרקי דר' אליעזר	פרדר"א — פרקי דר' אליעזר

יחקו בזה שמות בני ביתי אשר עזרינו בכל יכולתם להוציא לאור עבודתי הקדושה. יאריך השי"ת ימיהם בשוב ובנעימים.

הלא המה

אשתי הצנועה המלומדת אשת חיל הרכנית מרת פרידל תחיה, בת החסיד המפורסם כש"ת מוה"ר יעקב קאפיל ראזענבערג ז"ל. חומר מניע ר' יהודה חסיד זצ"ל, מאיר פילאב, פוילין. וגם המיוחסת ממשפחת הצדיקים הקדושים, משפחת הצדיק הקדוש הקאזניצער מגיד זצ"ל.

בתי היקרה אשת חיל מרת חיה חוה תחיה. ובעלה היקר והחשוב הגבור המפורסם הנדיב מוה"ר יצחק מינץ נ"י. ובנם היקרים משה שיחי, נתן שיחי, ברוך שיחי, ובתם היקרה מרים תחי, בקאליפארניע, בעיר לאס-אנגלעס. נכדי אברהם ראזענבערג שיחי, ואשתו תחי, במאנמרעאל.

בני היקר הגבור המפורסם הנדיב מוה"ר ישראל יצחק ראזענבערג נ"י, ואשתו היקרה מרת פייגע תחי, ובנם היקר יהודה יודל שיחי,

בני היקר הגבור המפורסם הנדיב מוה"ר משה חיים ראזענבערג נ"י. ואשתו היקרה מרת בערמא תחי, ובתם היקרה הכלה אסתר תחי, ובנם היקר יהודה יודל שיחי, במאנמרעאל.

בתי היקרה אשת חיל מרת כריינדל תחי, ובעלה היקר והחשוב הגביר המפורסם והנדיב מוה"ר יעקב ליב קאסאווער נ"י, ובנם היקר החשוב והמופלג בתורה בחכמה משה נ"י, תלמיד ישיבת „מרכז התורה" בעיר מאנמרעאל. שעזר לי בהענקת הכתבים ולסדרם לדפוס. ובתם היקרה מחלה אימץ תחי, תלמידה בהרצלי, במאנמרעאל.

בתי היקרה אשת חיל מרת ברכה תחי, ובעלה היקר הגביר הנדיב המפורסם מוה"ר אהרן קאהן נ"י, ובנם היקר יעקב קאפיל שיחי, ובתם היקרה מרים תחי, במאנמרעאל.

ואלה יעמדו על הברכה

הנני מורט כאן שמות כל האנשים אשר נתנו דמי קדימה על הספר
וגם אלו אשר חתמו לקבל את הספר בצאתו לאור איה"ש. מביע אני להם
את תודתי. שמותיהם ישאר לזכרון עולם ויקיים את הפס'ק הון ועושר בביתו,
וצדקתו עומדת לעד. זה הכותב ספרים וכו', (כתובות ג') וזכות גאוני וקדושי
עליון הבאים בספרי, תגן עלינו לטובה, אמן.

שמות הפרינעמערגטין, מאנטרעאל

ביהכנ"ם עדת ישורון הדרת קודש
הרב הנאון ר' פינחס הירשפרונג
הפרעזידענט ר' משה אמסעל
ווייס פרעזידענט מר. קאפלאן
ר' שלמה אמסעל
ר' לייביש שעפער, גבאי
מר. גאלדבערג, גבאי שני
ר' דוד הירש וויינבערג, טרעזשורער
ועד העיר דמאנטרעאל
ר' מרדכי פיסערס, סעקרעטער
ביהכנ"ם נוסח האר"י גארדענר
הרב הנאון ר' יהושע הלוי הירשהאָן
ר' משה יצחק גארעלניק, פרעזידענט
ר' משה סאכארין, ווייס פרעזידענט
ר' רפאל קאנטאָרָוויטש, גבאי
ר' ישראל קאסאוויצקי, גבאי שני
ר' שמואל קאראקאווסקי, שו"ב
מר. גערוויץ
רעימערס ברידער
ר' אליעזר קראניק, חזן
ר' שמחה גראָסמאן
ר' הירש לייב ליפאוויץ

שמות הפרינעמערנשין

ר' יוסף פרענקל, טאראנטע
 ר' יצחק צוקער, האמילטאן
 מר. צוקער לויער, טאראנטע
 רבי משה מאננעס, נאָרד בערגאן
 רבי ב. ראָזענצווייג, טאראנטע
 רבי מ. מארשילאווי, מיאמי ביעטש, פלארידא
 הרב ר' אהרן הארוועץ, באסטאן
 רבי ש. בערגער, ברוקלין ניו יארק
 רבי הירש ליב כהנא, נאארק
 ר' צבי יצחק גלאסס, ברוקלין ניו יארק
 רבי אליעזר בראדי, ברוקלין ניו יארק
 ר' דוד סמיטה, ברוקלין ניו יארק
 ר' מרדכי כלאסס, ברוקלין ניו יארק
 ר' שמואל צבי ב"ר אברהם יעקב הלוי פרדס, ברוקלין ניו יארק
 ר' שניאר זלמן הלוי נאוויק, ברוקלין ניו יארק
 ר' וו. לעוויטעס, פרעזידענט מן ישיבה "תורה ואמונה" בראנקס ניו יארק
 ר' לאיעס סענאל, ניו יארק
 ר' משה חיים ב"ר אשר דוד קופערשמיט, סט' לואיס
 ר' יצחק אליעזר איזלאוויטש, בריטשפאָרט קאנעטיקי
 ר' אלחנן ב"ר מרדכי, מאנפאהם
 ר' דוב בער ב"ר יצחק אייזיק
 ר' משה קאלמען
 ר' הערי פאליאק
 ר' מעשיל ב"ר שלום קאטלער
 ר' נ' קאפלאן
 ר' סעמיאל סאנדלער
 ר' פייוויל ב"ר חיים

הנני משתמש בהודמנות זו להזכיר לשבח את שם אמי היקרה שהיתה אשה צנועה, אשת חיל הרבנית מרת חיה חוה ראזענבערג ע"ה. בת המנוח מוה"ר שלמה אלימלך ז"ל. היא השתדלה בכל האמצעים לתת היכולת לאאמו"ר זצ"ל, לבלות את כל עתותיו בתורה ובעבודה. היא לא השגיחה על תנאי החיים הקשים.

היא היתה המיוחסת מנכדי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר לייביש צוקער זצ"ל, שהיה רב בעיר אסמראווצע, פוילין, ונכדת הרב הצדיק קדוש ונורא אור המאזר לארץ, רבי מאיר'ל ב"ר הערצקית זצ"ל. נפטרה ז' כסליו, שנת תרמ"ו לפ"ק, בעיר מארלא, פוילין.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל טוב יזכר שם (אשתו השניה) הצנועה אשת חיל הרבנית מרת שרה גיטל ראזענבערג ז"ל, בת החסיד מוה"ר יצחק גרינבערג ז"ל, המיוחסת ממשפחת הצדיקים מן ריוזין, מאדיגארי, שנפטרה בעיר מאנטרעאל

ת' נ' צ' ב' ה'

ולזכר נשמת חמותי הצנועה אשת חיל מרת מחלה ז"ל בת ר' אליעזר ז"ל, שנפטרה ט"ו סיון שנת תרצ"ו בעיר פילאב, פוילין.

ת' נ' צ' ב' ה'

ולזכר נשמת חובת החסיד המפורסם כש"ת מוה"ר יעקב קאפיל ראזענבערג ז"ל הי"ד, בעיר לובלין.

ולזכר נשמת גיסי החסיד מוה"ר ישראל טובשניידער ז"ל, עם אשתו הצדיקת מרת ביילע נעמע ז"ל, בת ר' יעקב קאפיל ז"ל, עם יוצאי חלציהם הי"ד, בעיר ווארשא.	ולזכר נשמת גיסי החסיד מוה"ר צבי נח ראזענבערג ז"ל, בן החסיד ר' יעקב קאפיל ז"ל, עם אשתו חנה, עם יוצאי חלציהם הי"ד. בעיר פילאב, פוילין.
--	---

יזכרם אלהים לטובה עם שאר צדיקי עולם, וינקום לעינינו נקמת דם אחינו הקדושים, ואחיותינו שהומתו ושנהרגו ושנשרפו ע"י הנאצים ימ"ש. תהא נשמתם צדורה בצרור החיים.

ועל הטוב יזכר שם אחי היקר הרב הגאון המפורסם מוה"ר מאיר
יהושע ראזענבערג זצ"ל, שהיה רב בעיר הארטוואד, באמעריקע, בעל מחבר
ספר „כור המבחן" שנפטר בעיר הארטוואד קאנעמיקע.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל טוב יזכר שם בני המנוח המפורסם מוה"ר אליעזר ראיינבערג
ז"ל, הוא היה מוכתר במעלות ומדות טובות, שנפטר ד' אדר, שנת תש"ט
לפ"ק, בעיר מאנטרעאל.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל הטוב יזכר גם שם אחותי היקרה והצנועה אשת חיל מרת העמיל
גלאס ז"ל, בת הרב יהודה יודל זצ"ל, ביתה היה פתוח לרוחה לאורחים
לעניים, שנפטרה ו' אדר, שנת תשי"ב לפ"ק, בעיר ברוקלין ניו יארק.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל טוב יזכר גם שם גיסי היקר החסיד המפורסם כש"ת מוה"ר
שלמה זאב יוסף גלאס ז"ל, בן החסיד מוה"ר אלמער ז"ל, הוא היה
הפרעזידענט מן הישיבה בפארקוועי ניו יארק, שנפטר ה' מרחשון, שנת תשי"ד
לפ"ק, בברוקלין ניו יארק.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל טוב יזכר גם שם אחותי היקרה מרת חנה ז"ל, בת הרב יהודה
יודל זצ"ל, שנפטרה בעיר טאראנטא.

ת' נ' צ' ב' ה'

ועל טוב יזכר גם שם אחותי היקרה אשת חיל מרת שרה צוקער
ז"ל, בת הרב יהודה יודל זצ"ל, ביתה היה פתוח לאורחים לעניים. שנפטרה
ח' ניסן, שנת תשי"ד לפ"ק, בעיר המילטאן אנטעריע.

ת' נ' צ' ב' ה'

האשה רחל לאה בת מרים, נפטרה ב' תמוז, שנת תשי"ד בניו יארק.

ת' נ' צ' ב' ה'

לוח המעוות והתיקון

עמוד	שורה	תיבה	מעוות	תיקון
19	א	ב	אחר התיבה מארך	לרמז על ענין ובכל מארך. כי זה
			מיד חסר כאן כמה	העיקר ק"ש. לאהבה את ה' כל
			תיבות ואלו הן :	לבבך, ונפשו, ומאודו. כשם שצריך
				לאהבה את ה', כך צריך לאהבת רעך
				בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאורך.
25	ד	בסוף	חסר בסוף המאמר	תיקוני זוהר
32	יז	ט	חסר תיבת	התורה
36	ד	יב	מהר	בהר
37	ד	יב	נ"ך	נ"ס
37	כא	ד	תתכ"ז	תשע"ט
37	כה	ג	חסר תיבת	רק
39	יט	א	חסר ד' תיבות לבסוף	לכן אמור ויהי אור
41	כז	ה	בה	בזה
43	יז	ב	חסר תיבה	יבואר
47	יח	י	לחפך	לחשך
60	יט	יא	חסר תיבה	כלי
63	כ	ב	עד	ע"ד
64	יא	ג	עשב דש	דשא
82	יט	ב	והגניו	והכיניו
83	ט	ז	רבבים	רבים
86	כו	טו	שהה	ששה
97	כט	י	וקם	וגם
100	טו	ח	הכי	הכתיב
107	יז	ו	שבת	שבת (בקמץ תחת השי" ופת"ח תחת
				הבי"ת) אותיות שבת (פת"ח תחת
				השי"ן" וקמץ תחת הבי"ת)
109	יג	ח	חסר תיבה	כאלו
121	ט	ב	מתמחכת	מתמרות
129	יז	יב	עלי	עליו
136	יא	ו	וכיונו	וכוונה
139	כו	יג	כנפרו	כנגרו
140	כב	יד	המאכים	המלאכים
145	ו	א	והוא	והיא
145	ח	י	הוא	היא
163	כג	ה	חסר תיבה	בגן
172	יב	א	ולחוק	ילקוט טוב
178	יח	א	ולנו	ולנו

לוח המעות והתיקון

עמוד	שורה	תיבה	מעות	תיקון
179	י	י	נאך	נאמר
188	כא	ב	עמה מאתומים	עמהם תאומים
189	כב	י	עעוד	עוד
195	כב	א	האחווה	האחווה
212	כה	ב	תושל	תובל
214	יז	י	לו	לו
220	כו	יב	מנה	מאה
221	ז	ו	להיות	לחיות
221	כד	ג	יו"ב	וי"ב
222	כב	ו	יתבות	תיבות
226	ט	ח	כשורה	קשורה
227	כב	ז	בתורח	בתיבה
230	כה	י	כוז	כוז"ו
239	כג	טו	לצד	לקץ